

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: يۈسۈپجان داۋۇت

پادىت مائارىپ، ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت تەشكىلاتى دۇنيادىكى
باش - ئۆسمۈرلەرنىڭ ئەخلاق تەربىيىسى ئوقۇشلۇقى قىلىپ بېكىتكەن

غەزالىي
ئىبنى ھەجەر ئەسقەلافىي

ئەي بالام ئەخلاقنامە

ھىدايە تىنامە

ئەي بالام

ئەخلاقنامە

ھىدايە تىنامە

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ISBN 7-228-09562-6
(维文) 定价: 15.80 元

ISBN 7-228-09562-6

9 787228 095629

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ

إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا

إِنَّ لِلَّهِ شَيْءٌ خَيْرٌ
مِمَّا تَكْفُرُ

الغزالي

ابن حجر العسقلاني

أيها الولد

منبهات

مختصر المنقذ من الضلال

إعداد: عبد الأحد ابن أمير قنلق

دار النشر الشعبية بشنجانغ

ئەي بالام

ئە خلاقنامە

ھىدايە تىنامە

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇلئەھەد ئەمىر قۇتلۇق

ئابدۇلجەللىل تۇران كۈتۈپخانىسى

مكتبة عبد الجليل توران

Abdulcelil Turan Kütüphanesi

www.uyghurweb.net

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى

图书在版编目 (CIP) 数据

致孩子/ (埃及) 安萨里著; 康有玺汉译; 阿布来提
维译. — 2 版. — 乌鲁木齐: 新疆人民出版社, 2004. 11
ISBN 7-228-09562-6

I. 致 ... II. ①安...②康...③阿... III. 伊斯兰
教—人生哲学—通俗读物—维吾尔语 (中国少数民族语
言) IV. B968-49

中国版本图书馆 CIP 数据核字 (2005) 第 103034 号

责任编辑: 帕丽达·依明

责任校对: 阿达来提·买合苏提

封面设计: 玉苏甫江·达吾提

致孩子. 迷途指津. 箴言录 (维吾尔文)

安萨里著

阿布来提等译

新疆人民出版社出版

(乌鲁木齐市解放南路 348 号 邮政编码: 830001)

新疆新华书店发行

乌鲁木齐天平印刷厂印刷

同心电脑服务中心排版

850×1168 毫米 32 开本 8.375 印张

2004 年 11 月第 2 版 2005 年 4 月第二次印刷

印数: 1 — 3000

ISBN 7-228-09562-6/B968-49 定价: 15.80 元

كىرىش سۆز

ئىبنى ھەجەر ئەسقەلانىي ھەققىدە

مەزكۇر ئەسەرنىڭ مۇئەللىپى ئىمام ئەھمەد ئىبنى ھەجەر ئەسقەلانىي (ھىجرىيە 773- يىلىدىن 852- يىلىغىچە، مىلادىيە 1372- يىلىدىن 1442- يىلىغىچە) مىسىرنىڭ قاھىرە شەھىرىدە تۇغۇلغان، كىچىك ۋاقتىدىلا ئاتا - ئانىسىدىن يېتىم قالغان. ياش ۋاقتىدا، مىسىردا قۇرئان كەرىم، ھەدىس شەرىفى ئۆگەنگەندىن سىرت، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، سۈرىيە ئىراق، ھىجاز، يەمەن قاتارلىق جايلاردا ئولتۇراقلاشقان. ھەرقايسى ئەللەردىكى مەزھەپ، فىقھى بىلىملىرى ئۆگەنگەن، كېيىن نوپۇزلۇق ھەدىسشۇناس بولغان. بۇ ساھەدىكى ئىزدىنىشىنىڭ چوڭقۇرلۇقىنى تەرىپلىگەن «ھەدىس شەرىفىتىن ئۈنچە - مارجانلار» ناملىق كىتابىنىڭ مۇئەللىپى، مۇھەددىس مۇھەممەد فۇئاد ئابدۇلباقى: «دۇنيادىكى ھەدىس شەرىفى ئىلمىنىڭ ئۈستازى» دەپ نام قويغان، يەنە مەشھۇر تارىخشۇناس ۋە شافىئىي مەزھىپىنىڭ قانۇنشۇناسى بولغان. ئۇ مۇشۇنداق كۆپ تالانتلىق پەزىلەتلىك بولغاچقا، كىشىلەر ئۇنى «ھافىزۇ ئەسىرىي» (دەۋرنىڭ ھامىيىسى) دەپ تەرىپلىگەن. ئۇنىڭ ئىلمىي نەتىجىلىرى كىشىلەرنىڭ ئىدىيىسىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەن ھەمدە جەمئىيەتكىمۇ تەسىرى

ناھايتى چوڭ بولغان. مەشھۇر تەفسىرشۇناس، ھەدىسشۇناس ئىمام سۇيۇتىي بۇ كىشىنى ئۇستاز تۇتقان.

ئىمام ئىبنى ھەجەر كۆپ ئىقتىدارلىق يازغۇچى، تەفسىرشۇناس، ھەدىسشۇناس بولۇپ، ئۇنىڭ 150 پارچىدىن كۆپ ئەسىرى بار. ئۇنىڭ ئىچىدە «بۇلۇغۇلمەرام» (مەقسەتكە يېتىش <ھەدىس توپلىمى>) ۋە «سەھىھۇلبۇخارىينىڭ شەرھىيسى» (فەتھۇلبارى) ناملىق كۆپ قىسىملىق كىتاب ناھايتى مەشھۇر. «ئەخلاقنامە» ناملىق بۇ كىتاب ئىمام ئىبنى ھەجەر ئەسقىلانىي ھەدىسلەردىن، ساھابىلەر ۋە دانىشمەن زاھىتلارنىڭ ئىبارىلىرىدىن تاللاپ توپلىغان ھېكمەتلىك ئىبارىلىرى بولۇپ، جەمئىي 211 ھېكمەت جۇغلانغان.

ھەر بىر جۈملىنىڭ قۇرۇلمىسىنىڭ سەرخىللىقىغا ئاساسەن، مۇئەللىپ توققۇز سەھىپىگە بۆلگەن. بۇلارنىڭ ھەر بىرى ئايرىم مۇستەقىل مەزمۇن بولۇپ، ئىسلامنىڭ ئومۇمىي تەھكىملىرى بايان قىلىنغان. كىتابتا ياخشىلىققا دەۋەت قىلىش، ئۆگىنىشكە رىغبەتلەندۈرۈش، جاھالەتنى قامچىلاش، سېخىيلىققا ئۈندەش، چىدامچان بولۇش، چىرىكلىككە قارشى تۇرۇش قاتارلىق مەزمۇنلار تەشەببۇس قىلىنغان. كىتابنىڭ ئەسلى ئىسمى «مُنْهَات» بولۇپ، ئويغاتقۇچى، ئاگاھنامە، ئىلھام بەرگۈچى قاتارلىق مەنىلەردە. مەزمۇنى پەلسەپىۋى بولغاچقا ئادەمگە مەنئىي زوق بېرىدۇ. گۇيا قۇرئاندا: ﴿بىر ئېغىز ياخشى سۆز بولسا يىلتىزى يەرنىڭ ئاستىدا بولغان، شېخى ئاسمانغا تاقاشقان، پەرۋەردىگارنىڭ ئىزنى بىلەن ۋاقتى - ۋاقتىدا مېۋە بېرىپ تۇرىدىغان ئېسىل دەرەخكە ئوخشايدۇ. (قۇرئان كەرىم 14-سۇرە 25-ئايەتنىڭ بىر قىسمى)﴾، ۋە ھەدىس شەرىقتىكى «چوقۇمكى، بەزى بايان - نۇتۇقتا سېھرىي كۈچ بار، بەزى شېئىردا ھېكمەت بار» (سۈنەنۇ ئەبىي داۋۇد، مۇسنەدۇ ئەھمەد دىن)

دېيىلگەن. يۇقىرىقى ئەقىل - پاراسەت نۇرلىرى چاقنىغان ھېكمەتلەر قۇرئان كەرىم - ھەدىس شەرىفلەرنىڭ تەربىيە مېۋىسى. بۇ كىتاب ھىجرىيە 1263 - يىلى (مىلادىيە 1847 - يىلى) ھىندىستاننىڭ بومباي شەھىرىدە بىرىنچى قېتىم بېسىلغان. ھىجرىيە 1307 - يىلى (مىلادىيە 1890 - يىلى) يەنە بومبايدا ئىككىنچى قېتىم بېسىلغان. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە (ھىجرىيە 1285 - يىلى، مىلادىيە 1868 - يىلى) يۈننەن ئۆلكىسى كۈنىمىڭ شەھىرى ياغاچ ئويمىسىدا بىرىنچى قېتىم نەشر قىلىنغان. مۇقاۋىسىغا «دۇنياغا نەزەر گۆھىرى» دەپ ماۋزۇ قويۇلغان. شۇنىڭدىن بۇيان جۇڭگودىكى ھەر مىللەت قىز - ئوغۇللىرىنىڭ ئەخلاق تەربىيىسى دەرسلىكى قىلىنماقتا.

ئىمام غەزالىي ھەققىدە

ئىمام غەزالىينىڭ ئەسلى ئىسمى ئەبۇ ھامىد مۇھەممەد ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى مۇھەممەد بولۇپ، خۇراساننىڭ تۇس رايونى ئامىرە شەھىرىدە ھىجرىيە 450 - يىلى (مىلادىيە 1058 - يىلى) تۇغۇلغان. ئاتىسى يىپ ئىگىرىپ ساتىدىغان كىشى ئىدى. شۇڭا غەزالىي دەپ ئاتالغان.

ئىمام غەزالىي يۇرتىدا زامانىسىدىكى مەشھۇر ئۆلىمالارنىڭ قولىدا ئىلىم تەھسىل قىلغان. بۇلاردىن تۇس شەھىرىدە پىقھە ئىلمىنى ئىمام ئەھمەد رازكانىيدا ۋە جۇرجانغا بېرىپ ئەبۇ بەسىر ئىسمائىلنىڭ قولىدا ئوقۇغان. كېيىن تۇسقا قايتىپ ئۈچ يىل تۇرغاندىن كېيىن نىسابورغا بېرىپ، مەشھۇر سەلجۇقىيلار ئىمپىرىيىسىنىڭ باش ۋەزىرى، مەشھۇر تارىخىي ئەسەر «مۇسۇلمانلارنىڭ ھۆكۈمدارلىق يولى — سىياسەتنامە

(يەنە بىر ئىسمى سىيارۇلمۇلۇك)①» ناملىق ئەسەرنىڭ مۇئەللىپى نىزامۇلمۇلۇكنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان نىزامىيە مەدرىسىدە ئىلمىي ئۇسۇل، پىقھە ۋە ئىلمىي كالامنى داڭلىق ئالىم، ئىككى ھەرەمنىڭ ئىمامى دەپ ئاتالغان ئەبۇلمەئالىي جۇۋەينىدىن ئۇزۇن تەلىم ئېلىپ ئۇنىڭ پىقھە، ئۇسۇلۇددىن، لوگىكا ۋە پەلسەپە جەھەتتىكى بىلىملىرىنى پىششىق ئۆزلەشتۈرگەن.

مەزكۇر توپلامدا ئىمام غەزالىنىڭ «ئەي قەدىرلىك بالام»، «ھىدايەتنامە (ئەسلى ئىسمى ئازغۇنلۇقتىن قۇتقۇزۇپ ھەق ۋىسالغا يەتكۈزگۈچى)» ناملىق ئىككى پارچە ئەسىرى كىرگۈزۈلگەن. «ئەي قەدىرلىك بالام» ناملىق بۇ ئەسەرنى ب د ت مائارىپ، ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت تەشكىلاتى دۇنيادىكى ياش ئۆسمۈرلەرگە ئەخلاق تەربىيىسى ئوقۇشلۇقى قىلىپ بېكىتكەن. تەتقىقات ئارقىلىق مەلۇم بولۇشىچە مەزكۇر ئەسەر ئىھيا ئۇنۋۇمىدىن ناملىق چوڭ ھەجىملىك كىتابىنىڭ قىسقارتىلغان بالىلار نۇسخىسى ئىكەنلىكى مەلۇم.

«ھىدايەتنامە» ناملىق مەزكۇر ئەسەر يۇقىرى سەۋىيىدە يېزىلغان ئەسەر بولسىمۇ قىسمەن كەمچىللىكلەردىن خالىي بولالمىغان يەنى: ئۆز مەزھەب — كۆز قارىشىغا قوشۇلمىغانلارنى «جاھىل كىشىلەر»، «دىنىي پىچەتلەنگەنلەر»، «مۇناپىقلار»، «گاس - قارىغۇلار» دەپ، تەنقىدلىگەن. ۋە يەنە «ئادەم سېزىمىنى يوقاتقان چېغىدا غەيىبىنى بىلەلەيدۇ» قاتارلىق مەزمۇنلارمۇ يوق ئەمەس. ھەر قايسى دىنلار، مەزھەب كۆز — قاراشتىكىلەر ئەپ ئۆتۈش تەكىتلىنىۋاتقان بولغاچقا ۋە كىشىلەرگە خاتا تۇيغۇ بېرىدىغان مەزمۇنلارنىڭ سەلبىي ئاقىۋىتى نەزەردە تۇتۇلۇپ قىسمەن مەزمۇنلىرى قىسقارتىپ تەرجىمە قىلىندى.

---

① شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 2003-يىلى ئۇيغۇرچە نەشر قىلىنغان.

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن

پەرزەنت تەربىيىسى توغرىلىق گەپ بولغاندا ئاتا - ئانىلار ئۆزلىرىنىڭ ئامالسىز قېلىۋاتقانلىقىنى، كېچىككەنلىكىنى، بۇ ئىشتا بېشىنىڭ بەكلا قاتقانلىقىنى، قانداق قىلىشىنى بىلەلمەي گاڭگىراۋاتقانلىقىنى ئېيتىشىدۇ. ئەمما، بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىشقا ھەقىقىي بەل باغلىغان، شۇنىڭغا ئەمەلىي ھەرىكەت بىلەن تىرىشچانلىق كۆرسەتكەن ئاتا - ئانىلار بەك ئاز. چۈنكى، بۈگۈنكىدەك دەۋردە، ھەم بۈگۈننىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرالايدىغان، بۈگۈن يۈكلىگەن ۋەزىپىلەرنى ئىجرا قىلالايدىغان، شۇنداقلا يەنە ئۆزىنىڭ ئەسلىي ئېتىقادى، دىندا ھەم چىڭ تۇرىدىغان پەرزەنتلەرنى تەربىيەلەش بەك مۇشكۈلدۇر. بۇ يەردىكى تەتۈر ھادىسە مۇنداق: ئەسلىدە ئاتا - ئانىنىڭ ئۆزى لايىقەتسىز، بالىسىدىن كۈتىدىغان نەرسىنىڭ يېرىمىمۇ ئۆزىدە يوق. ۋەھالەنكى، بالىلىرىدىن ئەنە شۇنداق تاغدەك ئۈمىدلەرنى كۈتىشىدۇ. ئەلۋەتتە، بۇمۇ تەبىئىي ئەھۋال، چۈنكى، ئاتا - ئانىلارنىڭ ئۆزلىرىمۇ ئەنە شۇنداق پىلانسىز ئائىلە مۇھىتىنىڭ مەھسۇلى. شۇنى كېسىپ ئېيتىشقا بولىدۇكى، ھازىرقى مۇتلەق كۆپ قىسىم ئاتا - ئانىلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى ئۇلارنىمۇ ئائىلە تەربىيىسىگە ئومۇمەن كۆڭۈل بۆلمىگەن. شۇنداقلا ئائىلىدىكى، تەبىئىي شەكىللەنگەن ئىستىخپىلىك نۇقتىدا چوڭ بولغان، پىلانلىق شەكىللەندۈرۈلگەن ئائىلە مۇھىتىدا چوڭ بولغانلار يوق دىيەرلىك. دېمەك، بۈگۈنكى كۈندىكى ئاتا - ئانىلارنىڭ بۇ جەھەتتىكى قابىلىيەتسىزلىكى ئۇلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرىنىڭ ياكى بىزنىڭ بوۋىلىرىمىزنىڭ قابىلىيەتسىزلىكىدىن كەلگەن.

ھېلىمۇ خۇداغا شۈكرى، كىشىلەر كېچىكىپ بولسىمۇ، بۈگۈنكى كۈندە پەرزەنت تەربىيىسىنىڭ مۇھىملىقىنى ھېس قىلىشتى، بۇ مەسىلە ئۈستىدە تىت - تىت بولىدىغان، باش قاتۇرىدىغان يەرگە كەلدى. بۇ تولىمۇ خۇشاللىقلارنىڭ ھادىسىسى. ئەمدى بىز دۇچ كېلىۋاتقىنىمىز پەرزەنتلەرنى قايسى يولغا، قايسى ئىدىيىگە، قانداق يوللار بىلەن تەربىيەلەش مەسىلىسىدۇر. ھازىر نۇرغۇن ئاتا - ئانىلار پەرزەنتلىرىگە ئىنگىلىز تىلى، كومپيۇتېر، ناخشا - ساز ئۆگىتىدىغان ئائىلە ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەكلىپ قىلىپ بېرىپ، تەتلىلەردە ھەرخىل كۇرس، كۇرۇكلارغا ئاپىرىپ بېرىپ، ئۆزىنىڭ پەرزەنت تەربىيەلەش بۇرچىنى ئاشۇرۇپ ئورۇنلىغاندەك ھېس - تۇيغۇلاردا يۈرىدۇ. ئەمما بىر ئادەم ئۈچۈن، توغرا يولدا، توغرا ئەقىدە، دۇرۇس ئېتىقادتا ياشاش، نان تېپىپ يېيىشكەلا پايدىسى بولىدىغان ئىقتىدارلارنى ھازىرلاشتىن كۆپ مۇھىمدۇر. شۇڭلاشقا پەرزەنت تەربىيىسىنىڭ يادروسى، بولۇپمۇ ئاتا - ئانىغا نىسبەتەن بالىسىغا قانداق ئادەم بولۇشىنى، نېمە ئۈچۈن ياشاشنى، ھاياتقا قايسى پرىنسىپلارغا ئەمەل قىلىپ، نېمىنى قوللاپ، نېمىگە قارشى تۇرۇپ ياشاشنى ئۆگىتىشتۇر. ئەمما ئاتا - ئانا ئۆزى ئۇنداق ئادەم بولماي تۇرۇپ، بالىلىرىنى ئۇنداق تەربىيەلەش مۇمكىن ئەمەس. دېمەك، شۇنى بىلمەك قىيىن ئەمەسكى، پەرزەنت تەربىيىسىنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى بالىسىنىڭ ئۆزىدە، ياكى نۆل ياشتا ياكى قورساققا ئەمەس، بەلكى ئاتا - ئانىنىڭ ئۆزىدە.

بىز ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان مۇسۇلمان خەلق. ئۇنداقتا مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزىگە خاس پەرزەنت تەربىيىسى قاراشلىرى، پرىنسىپلىرى، يوللىرى بارمۇ - يوق، بۇمۇ بىز مۇسۇلمان ئاتا - ئانىلارنىڭ ئويلىنىپ بېقىشىغا ئەرزىيدۇ. ئۇنداقتا مۇسۇلمانلارنىڭ پەرزەنت تەربىيىسى قايسى نۇقتىدىن باشلىنىدۇ؟

ناماز ئوقۇش يېشىدىنمۇ؟ ياكى خەتنە قىلىش، قۇلاق تېشىش ۋاقتىدىنمۇ؟

قۇرئان كەرىمدە: ﴿ئۆز ۋاقتىدا ئىمراننىڭ ئايالى ئېيتتى: «پەرۋەردىگارم! مەن قورسىقىمدىكى پەرزەنتىمنى (دۇنيا ئىشلىرىدىن) ئازاد قىلىنغان ھالدا چوقۇم سېنىڭ خىزمىتىڭگە ئاتىدىم. (ئۇنى) قوبۇل قىلغىن، سەن ھەقىقەتەن (دۇنيانى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىسەن، (نىيىتىمنى) بىلىپ تۇرغۇچىسەن. ئۇ قىز تۇغقان ۋاقتىدا: «ئى پەرۋەردىگارم! قىز تۇغدۇم» دېدى. ئۇنىڭ نېمە تۇغقانلىقىنى ئاللاھ ئوبدان بىلىدۇ. (ئۇ تەلەپ قىلغان) ئوغۇل (ئاتا قىلىنغان) قىزغا ئوخشاش ئەمەس (بەلكى بۇ قىز ئارتۇقتۇر). (ئىمراننىڭ ئايالى ئېيتتى): «مەن ئۇنى مەريەم ئاتىدىم، مەن ھەقىقەتەن ئۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئەۋلادلىرى ئۈچۈن ساڭا سېغىنىپ، قوغلاندى شەيتاندىن پاناھلىق تىلەيمەن» دەپ بايان قىلىنغان.

(سۇرە ئال ئىمران 35 - 36 - ئايەتلەر).
يەنە سۇرە مەريەمدە: ﴿ئۇ ئۆز ۋاقتىدا پەرۋەردىگارغا پەس ئاۋازدا مۇناجات قىلدى. ئۇ ئېيتتى: «پەرۋەردىگارم، مەن ھەقىقەتەن كۈچ - قۇۋۋىتىمدىن كەتتىم، چېچىم ئاقاردى. پەرۋەردىگارم! ساڭا دۇئا قىلىپ ئۈمىدىسىز بولۇپ قالغىنىم يوق، مەن تاغلىرىمنىڭ بالىلىرىنىڭ ئورنۇمنى باسالماسلىقىدىن (يەنى، دىننى قولدىن بېرىپ قويۇشلىرىدىن) ھەقىقەتەن ئەنسىرەيمەن، مېنىڭ ئايالىم تۇغماستۇر. (پەزىلىتىدىن) ماڭا بىر (ياخشى) پەرزەنت، ئاتا قىلغىن، ئۇ ماڭا ۋارىس بولغاي ۋە يەنىقۇپ ئەۋلادىغا ۋارىس بولغاي، پەرۋەردىگارم، ئۇنى سېنىڭ رازىلىقىڭغا ئېرىشىدىغان قىلغىن» (سۇرە مەريەم 2 - 5 - ئايەتلەر) دەپ بايان قىلىنغان.

يۇقىرىقى ئايەتلەرنى ئومۇملاشتۇرۇپ تەھلىل قىلساق، مۇسۇلمانغا نىسبەتەن پەرزەنت تەربىيىسىنىڭ نۆل ياشتىن، ھامىلە

ۋاقتىدىن ئەمەس، بەلكى تۇغۇلماستىنلا، بالا تېخى پەيدا بولماستىلا، ئانا - ئانا بولغۇچىنىڭ نىيەت - مەقسىتىدىن باشلىنىدىغانلىقىنى كۆرىمىز. چۈنكى، يۇقىرىقى ئايەتتىكى زاتلار مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆلگىسىدۇر. ئۇلار بولغۇسى پەرزەنتلىرىنى پۈتۈنلەي خالىسلىق بىلەن ئاللاھقىلا ئاتايدۇ. ياكى ئېنىقراق دېگەندە، ئاللاھنىڭ ئىشلىرىغا، يولغا ئاتايدۇ. ھەرگىزمۇ بالىسىنىڭ باي، خاتىرجەم، راھەت - پاراغەتتە، ھېچنەمىدىن قىسلىماي ياشىشىنى ئەمەس، بەلكى پۈتۈن ئۆمرىنى ئاللاھ يولغا ئاتىشىنى، ۋۇجۇدىنى شۇ يولغا تەقدىم ئېتىشىنى تەلەپ قىلىدۇ. ئەپسۇسكى، بىز مۇسۇلمانلار بۇنداق روھىي ھالەتتە، مەقسەتتە پەرزەنت تىلەشنى ئۇنتۇپ كەتتۇق، تۇغۇلۇۋاتقان بالىلار ھەممىسى دېگەندەك تەسادىپىيلىقنىڭ مەھسۇلى. مەلۇم نىشان، مەقسەت ئۈچۈن ئاللاھتىن بالا تەلەپ قىلىش يوق دېيەرلىك، قېنى قايسى ئانا مەنمۇ ئىمراننىڭ ئايالىدەك. ﴿پەرۋەردىگارىم، قورسىقىمىدىكى پەرزەنتىمنى، (دۇنيا ئىشلىرىدىن) ئازاد قىلىنغان ھالدا چوقۇم سېنىڭ خىزمىتىڭگە ئاتىدىم﴾ دېيەلەيدۇ؟ قايسى دادا زەكەرىيا ئەلەيھىسسالامدەك، ماڭا ۋارس بولغاي (يەنى مەن ماڭغان يولغا) دەپ دۇئا قىلالايدۇ؟

دېمەك، مۇسۇلمان ئۈچۈن پەرزەنت تەربىيىسى بىر نىشان، مەقسەت مەسىلىسىدۇر. بالىنى قانداق تەربىيەلەش، ئاۋۋال ئىدىيىدە، بالىنى قايسى نىشانغا، قايسى يولغا، قايسى مەۋقەگە ئاتاشتىن باشلىنىدۇ. ئۆزۈڭدىن باشلانمىغان تەربىيە مۇسۇلمانلىق نامىغا مۇناسىپ ئەمەستۇر. رەسۇلۇللاھ مۇنداق دېگەن: «قىزغا ئۆيلىنىشتە ئۇنىڭ مېلى، ئائىلە نەسەبى، دىنىي ئېتىقادى ۋە چىرايى كۆزدە تۇتۇلۇۋاتىدۇ. سەن دىنىي ئېتىقادى بار قىزنى تاللا، ئىشلىرىنىڭ يۇرۇشۇپ كېتىدۇ»، دېگەن (جامىئۇت تىرمىزىدىن).

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب مۇنداق دېگەن: «ئاتنىڭ بالىدا ئۈچ ھەققى بار: ئاتنى ياخشى تاللاش، ياخشى ئىسىم قويۇش، ياخشى تەربىيەلەش». ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇ سۆزىدە پەرەزەنت تەربىيىسىنىڭ باشلىنىش نۇقتىسىنى بىۋاسىتە جۈرە تاللاشقا باغلايدۇ. ئەمەلىيەتتە، تۇغۇلۇپ بولغان بالىنىڭ ئاتىسىنى تاللاش مۇمكىن ئەمەس، يوشۇرۇن كىنايە شۇكى، سەن چوقۇم كەلگۈسىدىكى بالاڭنى ياخشى تەربىيەلىشىڭ كېرەك. بۇ بالىنىڭ سېنىڭ ئۈستۈڭدىكى ھوقۇقى، تېگىشلىك ھەققى، شۇڭلاشقا بۇنىڭدىكى ئاچقۇچ دەل ياخشى تەربىيەلەنگەن، پەرەزەنتنى ئىسلامغا لايىق ياخشى تەربىيەلىگۈدەك ساپا ھازىرلىغان دىيانەتلىك قىزغا ئۆيلىنىشتۇر. مانا بۇ پەرەزەنتنى ياخشى تەربىيەلەشنى ئۈمىد قىلىدىغان ھەرقانداق كىشىنىڭ باسىدىغان تۇنجى قەدىمدۇر.

ئۇنىڭدىن كېيىن قىلىدىغان مۇھىم ئىش، ئاتا — ئانىلار چوقۇم بالىسىنى تەربىيەلەشتە زۆرۈر، كەم بولسا بولمايدىغان دىنىي بىلىم — ساۋاقلارنى ئۆگىنىشى كېرەك. بۇنىچىلىك ئاددىي ساۋاتلارنى بىلمىگەن ئاتا — ئانا بالىسىنى ياخشى تەربىيەلەيمەن دەپ يۈرمىسىمۇ بولىدۇ. ئۆگىنىش دېگەندە، چوقۇم ئاتا — ئانىلار شۇنى بىلىۋېلىشى كېرەككى، ئۆگىنىپ قويۇشلا كۇپايە ئەمەس. چۈنكى ئىسلام ئائىلە تەربىيىسى ماھىيەتتە تەربىيەلەنگۈچىگە ئەمەلىي ھەرىكەت، ئىسلامنىڭ تىرىك ئىجرائىسى بىلەن تەسىر كۆرسىتىش جەريانىدىن ئىبارەتتىكى، ھەرگىزمۇ ھۈنەر — تېخنىكا، ئۈگەتكەندەك، ياكى ساۋات چىقارغاندەك ئېلىپ بېرىلىدىغان نوقۇل ئۆگىتىش ھەرىكىتى ئەمەس. ئۆزى ئىسلامغا لايىق ياشىمايدىغان ئاتا — ئانا قانداقمۇ مۇسۇلمان پەرەزەنت تەربىيەلىيەلسۇن؟

ھازىر مۇسۇلمانلار ئارىسىدا ساقلىنىۋاتقان يەنە بىر خاتا قاراش شۇكى، نۇرغۇن مۇسۇلمان ئاتا — ئانىلار ئىسلام ئائىلە تەربىيىسىنى

ئەنئەنىۋىي ئەخلاق تەربىيىسى بىلەن ئومۇمەن بىردەك دەپ چۈشىنىدۇ. ئۇنداق چۈشەنمەيدۇ دېگەن تەقدىردىمۇ، ئەخلاق بولسا، ئىسلام تەربىيىسى بويىچە بوپتۇ دەپ بىلىدۇ. بالىلار يالغان ئېيتىمىسا، گۇناھ - يامان ئىشلار بىلەن شۇغۇللانمىسا، ناماز ئوقۇسا، قۇرئاننى چىرايلىق قىراۋەت قىلىپ ئوقۇيالىسا، ياۋاش - يۇمشاق سىلىق - سىپايە بولسا، يەرگە يۇمشاق دەسسەپ ماڭسا، مۇتلەق كۆپچىلىكىمىز بۇ بالا ناھايىتى ئوبدان چوڭ بوپتۇ، بەك ئەخلاقلىق بالىكەن، دەپ ماختىشىمىز. توغرا، ئۇنداق بالىلار ھەقىقەتەن ياخشى بالىلار، ئۇنداقتا بىر مۇسۇلمان پەرزەنت ئۈچۈن شۇلا كۇپايىمۇ؟ يەنى ئۇ گۇناھ سادىر قىلمىسا، ھېچكىمنى رەنجىتمەي ياشىسا ئۇ تەلەپكە لايىق بولغان ھېسابلىناردۇ؟

بۇ يەردە بىر قىسىم مۇسۇلمانلار نەزەردىن ساقىت قىلىپ كېلىۋاتقان تولىمۇ ئەجەللىك بىر بوشلۇق يوشۇرۇنۇپ ياتىدۇ. يەنى پەرزەنت تەربىيىسىدە ئېتىقاد، ئىبادەت، ئەخلاقلا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ، مۇسۇلمان پەرزەنتلەرنىڭ ئىقتىدار، ساپاسىنى يېتىشتۈرۈشكە، ئۇلارنىڭ بىلىم دائىرىسى، ئۇچۇر مىقدارىنى موللاشتۇرۇشقا ئەھمىيەت بەرمەسلىكتىن ئىبارەت.

كۆز ئالدىمىزدىكى نەق پاكىت شۇكى، ئەتراپىمىزدا ئەخلاقلىق ئەمما قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان، ئىقتىدارسىز مۇسۇلمانلار تولىمۇ كۆپ. بىر مۇسۇلمانغا نىسبەتەن بىلىم، ئىقتىدار خۇددى ئەقىدە، ئەخلاقكەلا مۇھىمدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «بىلىم ئىگەللەش ھەرقانداق بىر مۇسۇلمانغا پەرزدۇر» دېگەن (سۈنەنۇ ئىبنى ماجەدىن). تا ھازىرغىچە ھېچقانداق بىر دەۋر ياكى ماكاندا، بىرەر ئالىم ياكى مۇجتەھىدنىڭ ئىلىم ئىگەللەشنىڭ پەرز ئەمەسلىكى، ياكى بەزىدە پەرز بولسىمۇ بەزىدە پەرز بولمايدىغانلىقىغا بەرگەن پەتۋاسىنى ئۇچرىتالمايمىز. ئەكسىچە دۇنيا مۇسۇلمان ئالىملىرى ئىتتىپاقىنىڭ

رەئىسى دوكتور يۈسۈپ قەرەزاۋىي^① مۇنداق پەتۋا چىقارغان: دىنىي بىلىم يەتكۈزۈش دىنىي بىلىم ئېلىش ۋە تۇرمۇش ئېتىياجى قاتارلىقلار ئۈچۈن بارلىق مۇسۇلمانلارنىڭ (ئۆزىنىڭ تىلىنى پىششىق بىلگەندىن كېيىن) باشقا مىللەت تىلىنى ئۈگىنىشى پەرزدۇر. چۈنكى، ئاللاھ: ﴿قۇرئان كەرىم ئالەم خەلقىگە ئاگاھلاندۇرغۇچىدۇر...﴾، دېگەن (سۈرە فۇرقان 1- ئايەتنىڭ بىر قىسمى)، ﴿ئى مۇھەممەد) ئېيتقىنكى: «ئى ئىنسانلار! مەن ھەقىقەتەن ھەممىڭلارغا ئاللاھ تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن ئەلچىمەن...﴾ (سۈرە ئەئراف 158- ئايەتنىڭ بىر قىسمى). شۇڭا، باشقا تىللارغا دىنىي كىتابلارنى تەرجىمە قىلىش زۆرۈر بولىدۇ.

^① يۈسۈپ قەرەزاۋىي 1926- يىلى مىسىردا تۇغۇلغان. ئون ياشقا بارمايلا قۇرئان كەرىمنى يادقا ئېلىپ بولغان. ئەزھەردە باشلانغۇچ، تولۇقسىزدا ئوقۇغان. ئاندىن دىن فاكولتېتىدا ئوقۇغان. 1953- يىلى 180 ئوقۇغۇچى ئىچىدە يۇقىرى نەتىجە بىلەن ئوقۇش پۈتتۈرگەن. 1954- يىلى ئەرەب تىلى سىنىپىغا ئوقۇتقۇچى بولغان مەزگىلدە 500 ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈرگەن. 1958- يىلى تىل-ئەدەبىيات پەنلىرى بويىچە ئەرەب تىلى ئالىي مەكتەپ دىپلومىغا ئېرىشكەن. 1960- يىلى قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىس شەرىفى ئىلمى بويىچە ماگىستېرلىق ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن. ئۇ خەتىب، ئوقۇتقۇچى ۋە مىسىر ۋەقە نازارىتىدە، ئاندىن ئەزھەر ئىسلام مەدەنىيەت ئىدارىسىدا مەتبۇئات ئورنىدا ئىشلىگەن. ئاندىن 1961- يىلى قاتارغا كۆچۈپ كەتكەن. ھەم قاتار دۆلەتلىك تولۇقسىز دىنىي مەكتەپنىڭ مۇدىرى بولغان. 1973- يىلى مىسىرغا بېرىپ «زاكاتنىڭ ئىجتىمائىي قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىشتىكى رولى» ناملىق كىتابى بىلەن دوكتورلۇق ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن. 2001- يىلى 8- ئاينىڭ 4- كۈنى دۇنيا مۇسۇلمان ئالىملىرى ئىتتىپاقىنىڭ رەئىسى بولغان. ئۇ «ئىسلامدىكى ھالال ۋە ھارام»، «ئىسلامدىكى ئىبادەت»، «زاكاتنى چۈشىنىش» (2 قىسىم)، «ئالىم ۋە ئازغۇن»، «ئىمان ۋە ھايات»، «دەۋرىمىزدىكى مەسىلىلەرگە پەتۋا» (2 قىسىم)، «ئەسلىيە تىپىلىك ۋە جەدىدچىلىك ئارىسىدا ئىسلامنى چۈشىنىش»، «قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىس شەرىفى روھى ئاستىدىكى ئىسلام ئەقىدىسى»، «قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىس شەرىفى روھى ئاستىدىكى ئىسلام ئىقتىساد بىلىملىرى»، «غەزالىي ماختىغۇچىلىرى بىلەن تەنقىدچىلىرى ئارىسىدا»، «دىنىي ئىلىمنىلا ئۈگىنىپ دۇنيالىق ئىلمىنى تەرك ئېتىشكە بولمايدۇ»، «ئىسلامدىكى ئاياللار ھوقۇقى» ۋە «ھىجاب دېگەن نېمە؟ ئۇنىڭ سۈپەتلىرىچۇ؟» قاتارلىق 140 نەچچە پارچە كىتاب يازغان. ھازىر قاتاردا خىزمەت ئۈستىدە.

پەيغەمبىرىمىزنىڭ يېنىدىمۇ پارسچە، شەرقىي رىمچە ۋە نىگىرچىنى بىلىدىغان ئىلىم ئەھلىلىرى بار ئىدى. بىراق، ئۇلار ئارىسىدا يەھۇدىي يېزىقىنى بىلىدىغان كىشى يوق ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ۋەھىي يازىدىغان كاتىبلارنىڭ بىرى زەيد ئىبنى سابىتنى بۇ يېزىقنى ئۆگىنىشكە بۇيرىغان. زەيد ئىبنى سابىت مۇنداق دەيدۇ: رەسۇلۇللاھ ماڭا: «مەن يەھۇدىيلار مەن ئۈچۈن يېزىپ بەرگەن خەتكە ئىشەنچ قىلالمايمەن. شۇڭا، سەن ئۇلارنىڭ يېزىقىنى ئۆگەنگىن» دەپ بۇيرىدى. مەن ئون بەش كۈنگە بارمايلا ئۇ يېزىقنى ئۆگىنىپ چۈشىنەلەيدىغان بولدۇم. رەسۇلۇللاھنىڭ يەھۇدىيلارغا ئەۋەتمەكچى بولغان خېتىنى مەن يېزىپ بېرەتتىم، ئۇلاردىن كەلگەن خەتنى مەن ئوقۇپ بېرەتتىم (ئىمام بۇخارى، سۈنەنۇ ئەبى داۋۇد ۋە مۇسەنەدۇ ئەھمەد دۇدىن) دوكتۇر يۈسۈپ قەرەزاۋىي مۇنداق دېگەن: زەيد ئىبنى سابىتنىڭ يەھۇدىي يېزىقىنى تېز سۈرئەتتە ئۆگىنىپ بولۇشىغا ئۇنىڭ يەھۇدىيلار بىلەن قوشنا ئائىلىدە ئۆسۈپ چوڭ بولغانلىقى سەۋەب بولغان.

ۋەھالەنكى كۆز ئالدىمىزدىكى پاكىتقا قارىساق، ناماز، روزا، زاكاتلارنىڭ پەرزلىكىنى ئېتىراپ قىلغان مۇسۇلمانلارنىڭ ئىلىم ئىگەللەشنىڭمۇ ئوخشاشلا پەرز ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قىلىۋاتقانلىقىنى، ئۇنىڭغا پەرز ئەمەلگە مۇئامىلە قىلغاندەك مۇئامىلە قىلمايۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇپتىمىز. رەسۇلۇللاھ بۇ سۆزنى دېگەندە، نوقۇل دىنىي بىلىمىنىلا كۆزدە تۇتقان ئەمەس. رەسۇلۇللاھنىڭ «كۈچلۈك مۆئمىن ئاجىز مۆئمىندىن ئاللاھقا بەكرەك سۆيۈملۈكتۇر...» (سەھىھۇلمۇسلىم، سۈنەنۇئىبنى ماجە ۋە مۇسەنەدۇ ئەھمەد دۇدىن) دېگەن سۆزىدىمۇ ھەرگىزمۇ مۆئمىننىڭ جىسمانىي كۈچىنى ئەمەس، بىلىمى، ساپاسى، ئىقتىدارىنى كۆزدە تۇتقان. ۋەھالەنكى بىز يەنىلا پەرزەنتلىرىمىزنىڭ باشلانغۇچ دىنىي بىلىمىدىن باشقا، دۇنياۋىي بىلىملەرگىمۇ قىزىقىشى

كېرەكلىكىنى، ئۇنىڭمۇ ناھايىتى مۇھىم ئىكەنلىكىنى ھېس قىلمايۋاتىمىز.

بىر مۇسۇلمان ئۆزىنىڭ خۇسۇسىي ئىبادىتىدىن تاشقىرى، يەنە مەلۇم بىر ئىجتىمائىي مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالغان بولىدۇ. ئوقۇل مەسئۇلىيەتنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ ئادا قىلىش دەل شۇ مۇسۇلماندىن بەلگىلىك ساپا، ئىقتىدار تەلەپ قىلىدۇ، ئەگەر بۇ زۆرۈر ساپا ھازىرلانمىغاندا، ناماز، دۇئالار قانچىلىك مۇڭلۇق ياشلار بىلەن ئوقۇلسۇن، مەسىلە يەنىلا ھەل بولمايدۇ.

دېمەك، مۇسۇلماننىڭ تەربىيىسىدە شۇ ياشاۋاتقان دەۋر، دۇنيانىڭ تەلىپىمۇ ئەكس ئېتىشى، شۇ دەۋر يۈكلىگەن ۋەزىپىنى ئادا قىلىش مەقسەت قىلىنىشى زۆرۈردۇر. ئەلى ئىبنى ئەبى تالىب مۇنداق دەيدۇ: «سىلەر بالىلىرىڭلارنى كەلگۈسى ئۈچۈن تەربىيىلەڭلار، چۈنكى ئۇلار سىلەر ياشىمايدىغان بىر دەۋردە ياشايدۇ». شۇنىڭدىن كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، تەربىيە مەزمۇنىدا، ئۇسۇلدا دەۋر تەلىپى ئەكس ئەتمىسە، باشلانغۇچ ساۋاتنى ئۈگىنىش ۋە ئۆگىتىش بىلەنلا تەربىيىنى ئادا قىلدىم، دېگىلى بولمايدۇ.

مۇندەرىجە

1	ئەخلاقنامە.....
1	كىرىش سۆز.....
1	نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن.....
3	ئىككى جۈملىلىك ھېكمەتلەر.....
9	ئۈچ جۈملىلىك ھېكمەتلەر.....
27	تۆت جۈملىلىك ھېكمەتلەر.....
41	بەش جۈملىلىك ھېكمەتلەر.....
53	ئالتە جۈملىلىك ھېكمەتلەر.....
61	يەتتە جۈملىلىك ھېكمەتلەر.....
67	سەككىز جۈملىلىك ھېكمەتلەر.....
70	توققۇز جۈملىلىك ھېكمەتلەر.....
75	ئون جۈملىلىك ھېكمەتلەر.....
3	ئەي بالام.....
105	1. نەسىھەت ھەققىدە چۈشەنچە.....
106	2. ۋاقتىنى قەدرلەش ھەققىدە.....
107	3. نەسىھەتنىڭ كىشىلەرگە ئېغىر كېلىدىغانلىقى ھەققىدە.....
108	4. ئەمەلىسىز ئىلىمىنىڭ ئەسقاتمايدىغانلىقى ھەققىدە.....
111	5. ئۆز - ئۆزىدىن ھېساب ئېلىپ تۇرۇش ھەققىدە.....

6. ئىلىم ئۆگىنىشتە نىيەتنى توغرىلاش ھەققىدە.....113
7. ھاياتلىق ھەققىدە قىسقىچە چۈشەنچە.....113
8. ھەر قانداق ئىلىمنى ئۆگىنىشتە ھەق رىزالىقنى ئىزدەش لازىملىقى
ھەققىدە.....114
9. بىلگىنىگە ئەمەل قىلىش ھەققىدە.....115
10. كەلگۈسىگە تەييارلىق قىلىش ھەققىدە.....116
11. ئەمەلىيەتنىڭ مۇھىم ئىكەنلىكى ھەققىدە.....118
12. سەھەردە ئورنىدىن تۇرۇش ھەققىدە.....119
13. لوقماننىڭ نەسىھىتى ھەققىدە.....120
14. ئىلىمنىڭ ئاساسى ھەققىدە.....121
15. نەپىسنى كونترول قىلىش ھەققىدە.....122
16. ھەق يولىنى تۇتۇپ ماڭغۇچى ھەققىدە.....124
17. ھاتەمنىڭ نەسىھىتى ھەققىدە.....126
18. يېتەكچى ئۇستاز ھەققىدە.....130
19. تەپەككۈر ھەققىدە.....134
20. ئالدىراڭغۇلۇقنىڭ ياخشى ئەمەسلىكى ھەققىدە.....135
21. زۇننۇنى مىسرىنىڭ نەسىھىتى ھەققىدە.....136
22. سەككىز تۈرلۈك نەسىھەت ھەققىدە.....136
- مۇنازىرە قىلىش.....136
- ھەسەتخورلۇق.....137
- ھاماقەتلىك.....138
- ۋەز - نەسىھەت.....139
- ئەمەلدارلاردىن يىراق تۇرۇش.....142
- ئەمەلدارلاردىن سوۋغات ئالماسلىق.....142

- كشىلەرگە مۇئامىلە قىلىش..... 144
- كىتابنى تاللاپ ئوقۇش..... 144
23. قەلب ھەققىدە..... 145
24. داۋاملىق ئوقۇلىدىغان..... 147
- دۇئالار ھەققىدە..... 147
- ھىدايە تىنامە..... 151
- سەپسەتگە بېرىلىپ، ئەقلىي بىلىملەرنى ئىنكار قىلغانلىقىم
توغرىسىدا..... 157
- ھەقىقەت ئىزدىگۈچىلەرنىڭ تۈرلىرى..... 163
- كalam ئىلمىنىڭ مەقسىتى ۋە ئۇنىڭ قازانغان ئۈنۈمى توغرىسىدا..... 165
- پەلسەپە ۋە ئۇنىڭ مەھسۇلى..... 168
- پەيلاسوپلارنىڭ ھەر قايسى تۈرلىرى ۋە ھەممىسىنىڭ دىنىيلىقتىن
خالىي ئەمەسلىكى توغرىسىدا..... 171
- باتىنىيە مەزھىپى ۋە ئۇنىڭ زىيانلىرى توغرىسىدا..... 191
- پەيغەمبەرلىكنىڭ ماھىيىتى ۋە بارلىق ئىنسانلارنىڭ ئۇنىڭغا
موھتاجلىقى توغرىسىدا..... 211
- قايتىدىن ئىلىم تارقىتىشقا باشلاش..... 218

- ١١١- .....
١١٢- .....
١١٣- .....
١١٤- .....
١١٥- .....
١١٦- .....
١١٧- .....
١١٨- .....
١١٩- .....
١٢٠- .....
١٢١- .....
١٢٢- .....
١٢٣- .....
١٢٤- .....
١٢٥- .....
١٢٦- .....
١٢٧- .....
١٢٨- .....
١٢٩- .....
١٣٠- .....
١٣١- .....
١٣٢- .....
١٣٣- .....
١٣٤- .....
١٣٥- .....
١٣٦- .....
١٣٧- .....
١٣٨- .....
١٣٩- .....
١٤٠- .....
١٤١- .....
١٤٢- .....
١٤٣- .....
١٤٤- .....
١٤٥- .....
١٤٦- .....
١٤٧- .....
١٤٨- .....
١٤٩- .....
١٥٠- .....
١٥١- .....
١٥٢- .....
١٥٣- .....
١٥٤- .....
١٥٥- .....
١٥٦- .....
١٥٧- .....
١٥٨- .....
١٥٩- .....
١٦٠- .....
١٦١- .....
١٦٢- .....
١٦٣- .....
١٦٤- .....
١٦٥- .....
١٦٦- .....
١٦٧- .....
١٦٨- .....
١٦٩- .....
١٧٠- .....
١٧١- .....
١٧٢- .....
١٧٣- .....
١٧٤- .....
١٧٥- .....
١٧٦- .....
١٧٧- .....
١٧٨- .....
١٧٩- .....
١٨٠- .....
١٨١- .....
١٨٢- .....
١٨٣- .....
١٨٤- .....
١٨٥- .....
١٨٦- .....
١٨٧- .....
١٨٨- .....
١٨٩- .....
١٩٠- .....
١٩١- .....
١٩٢- .....
١٩٣- .....
١٩٤- .....
١٩٥- .....
١٩٦- .....
١٩٧- .....
١٩٨- .....
١٩٩- .....
٢٠٠- .....

ئىبرىيىلى توران كۈتۈپخانىسى
مكتبة عبدالجليل توران
Abdulcadi Toran Kütüphanesi
www.uyghurstan.net

ئىبنى ھەجەر ئەسقەلانى

ئەخلاقنامە

www.ayyubkhan.net
www.ayyubkhan.net
www.ayyubkhan.net

مۇقەددىمە

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ نامى بىلەن (باشلايمەن)

جەمئىي ھەمدۇسانالار بارلىق زامان، بارلىق ۋاقىتلاردا بۈيۈك ئاللاھقا بولسۇن. كىشىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسى بولغان رەسۇلۇللاھقا ئاللاھنىڭ رەھمىتى — سالامى بولغاي. مەزكۇر كىتابنى شەيخ مىللەت، ھەق ۋە دىن يۇلتۇزى بولغان ئەھمەد ئىبنى ئەلى ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئەھمەد ئەسقىلانىي، مىسىر، شافىئىي، ئىبنى ھەجەر نامى بىلەن مەشھۇر كىشى «ئاخىرەتكە تەييارلىق» دېگەن نامدا توپلىغان. بۇنىڭدا ئىككى جۈملىلىك، ئۈچ جۈملىلىكتىن ئون جۈملىلىككە بولغان ھېكمەتلەر بايان قىلىنغاندۇر.

ئىككى جۈملىلىك ھېكمەتلەر

1. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:
«ئاللاھقا ئېتىقاد قىلىشتا چىڭ تۇرۇش ۋە مۇسۇلمانلار جامائەسىگە پايدا يەتكۈزۈشتىن ئىبارەت ئىككى تۈرلۈك خىسلەتتىن قىممەتلىك نەرسە يوق؛ ئاللاھقا شەك كەلتۈرۈش ۋە مۇسۇلمانلار جامائەسىگە زىيانكەشلىك قىلىشتىن ئىبارەت ئىككى ئىشتىن ئارتۇق تۇرىدىغان قەبىھ قىلمىش يوق».
2. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:
«ئالىملارنىڭ سۆھبىتىگە يېقىن تۇرۇڭلار، دانالارنىڭ پىكىرىگە قۇلاق سېلىڭلار. چۈنكى، ئاللاھ ھەر دائىم ئۆلگەن قەلبلەرنى ئىلىم نۇرى بىلەن تىرىلدۈرىدۇ. گويا ئۇزاق يامغۇر سۈيى بىلەن، خارزان بولغان مايسىلارنى بىخ سۈرگۈزگىندەك».
3. ئەبۇبەكرى سىددىق مۇنداق دېگەن:
«قەبرىسىگە ئوزۇق - تۈلۈك ئېلىۋالماي كىرگەن كىشى كېمىسىز دېڭىزغا كىرگەن كىشىگە ئوخشاش».
4. ئۆمەر ئىبنى خەتتاب مۇنداق دېگەن:
«دۇنيانىڭ شان-شۆھرىتىنى پۇل - مال بىلەن سېتىۋالغىلى بولىدۇ. لېكىن، ئاخىرەتنىڭ شەرىپىنى پەقەت ياخشى ئەمەل بىلەنلا قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ».
5. ئوسمان ئىبنى ئەففان مۇنداق دېگەن:

«دۇنيا ئۈچۈن قايغۇرۇش — قەلبتىكى قاراڭغۇلۇقنىڭ ئىپادىسى.
ئاخىرەت ئۈچۈن قايغۇرۇش — قەلبتىكى نۇرنىڭ ئالامىتى».

6. ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب ئېيتىدۇ:
«ئىلىم ئېلىش سەپىرىدە ياشىغان ئادەمگە، جەننەت ئۇنىڭ
مەنزىلىگاھى بولۇپ بېرىدۇ. گۇناھ مەئسسىيەتلەرنى ئىزلەپ ياشىغان
ئادەمگە، دوزاخ ئۇنىڭ قايتىدىغان جايى بولۇپ قالىدۇ».

7. يەھيا ئىبنى مەئاز ئېيتىدۇ:
«ئاللاھقا ئاسىي بولغۇچى ئالىجاناب بولالمايدۇ، ئۆلۈمدىن
قورقمايدىغان كىشى ئاقىل بولالمايدۇ».

8. ئەئمەش ئېيتىدۇ:

«تەقۋادارلىقنى دەسمايە قىلغۇچىنىڭ ئېتىقادىدىن كېلىدىغان
پايدىسىنى سۆز بىلەن ئىپادىلەش مۇمكىن بولمايدۇ. دۇنيالىقنى
دەسمايە قىلىدىغان كىشىنىڭ ئەقىدىسىنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە
يوقىلىپ بېرىشىنى تىل بىلەن سۈپەتلىگىلى بولمايدۇ».

9. سۇفىيان سەۋرىي ئېيتىدۇ:

«ئارزۇ-ھەۋەستىن كېلىپ چىققان گۇناھنىڭ كەچۈرۈم
قىلىنىشىدىن ئۈمىد بار. لېكىن، مۇتەكەببىرلىكتىن كېلىپ چىققان
گۇناھنىڭ كەچۈرۈم قىلىنىشىدىن ئۈمىد يوق. چۈنكى، مۇتەكەببىرلىك
بولسا، ئىبلىسنىڭ گۇناھكار بولۇشىنىڭ مەنبەسى. ئارزۇ-ھەۋەسكە
ئەگىشىش بولسا، ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئېزىپ كېتىشىنىڭ
سەۋەبى».

10. بىر زاھىت ئېيتىدۇ: ئاللاھقا ئىنتايىن سادىر قىلغۇچىنى بولسا، ئاللاھ ئۇنى «كۈلۈپ تۇرۇپ گۇناھ سادىر قىلغۇچىنى بولسا، ئاللاھ ئۇنى يىغلاشقان پېتى دوزاخقا تاشلايدۇ. يىغلاپ تۇرۇپ ئاللاھقا ئىنتايىن قىلىپ، ياخشى ئەمەلنى قىلغۇچىنى بولسا، ئاللاھ ئۇنى كۈلدۈرگەن پېتى جەننەتكە كىرگۈزىدۇ».

11. بىر ھەكم ئېيتىدۇ: «كىچىك گۇناھلارغا سەل قارىماسلىق كېرەك. چوڭ گۇناھلار دائىم مۇشۇنىڭدىن باشلىنىدۇ».

12. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن: «كىچىك گۇناھنى قايتا - قايتا ئۆتكۈزسە، ئۇ كىچىك بولماي قالىدۇ. داۋاملىق گۇناھنى تىلگۈچىنىڭ چوڭ گۇناھى قالىدۇ».

13. رىۋايەت قىلىنىشىچە: «چوڭقۇر ۋە توغرا چۈشەنچىگە ئىگە ئادەمنىڭ غەرىزى ئاللاھنى مەدھىيلەش. زاھىتنىڭ غەرىزى بولسا، ئاللاھقا دۇئا قىلىش. بۇنىڭدىكى ئاساسلىق سەۋەب، چوڭقۇر چۈشەنچىگە ئىگە ئادەم ئاللاھنى نىيەت قىلسا، زاھىت ئۆز- ئۆزىنى نىيەت قىلىدۇ» - دېيىلگەن.

14. بىر ھۆكۈم ئېيتىدۇ: «ئۆزىگە ئاللاھتىن بەكرەك ئىشەنچلىك دوست تېپىشنى ئويلايدىغان ئادەمنىڭ ئاللاھقا بولغان تونۇشى ئىنتايىن يۈزەكچىدۇر. ئۆزىنىڭ قەبىھ خۇي- پەيلىدىن ئۆتەرەك ئەشەددىي دۈشمىنى بار دەپ تونۇيدىغان كىشىنىڭ ئۆزىگە بولغان تونۇشى تۆۋەن بولغىنىدۇر».

15. ئەبۇبەكرى سىددىق قۇرئان كەرىمدىكى ﴿كەشلىلەر ئۆتكۈزگەن گۇناھلار سەۋەبىدىن قۇرۇقلۇقتا ۋە دېڭىزلاردا ئاپەت يۈز بېرىدۇ﴾ — دېگەن ئايەتتىكى ﴿قۇرۇقلۇق﴾ ۋە ﴿دېڭىز﴾ دېگەن ئىككى سۆزنى مۇنداق چۈشەندۈرىدۇ:

﴿قۇرۇقلۇق﴾ دېگەن سۆز بولسا ئادەمنىڭ تىلىنى كۆرسىتىدۇ. ﴿دېڭىز﴾ دېيىلگىنى ئادەمنىڭ قەلبى. شۇڭلاشقا، ئادەمنىڭ تىلى گۇناھ ئۆتكۈزگەندە، ئادەمنىڭ روھى ئۇنىڭ ياش تۈگىدۇ. ئادەمنىڭ قەلبى زەئىپلەشكەندە، پەرىشتىلەر مۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ياش تۈگىدۇ».

16. رىۋايەت قىلىنىشچە: «ھەۋەس پادىشاھنى قۇلغا ئايلاندۇرۇپ قويدۇ، سەۋرچانلىق قۇلنى پادىشاھ قىلىپ قويايلىدۇ، راستتىنلا شۇنداق! ئەجەبا، سىز يۈسۈف بىلەن زۇلەيخاننىڭ قىسسىنى ئوقۇپ باقمىدىڭىزمۇ؟» — دېيىلگەن.

17. رىۋايەتتە: «ئەقىل-ئىدراكنى ئۆزىگە ھۆكۈمران، ئارزۇ-ھەۋەسنى ئۆزىگە قۇل قىلالىغان كىشى ھەقىقەتەنمۇ بەختلىك، ئەكسىچە، ھەۋەسنى ھۆكۈمران، ئەقىلنى قۇل قىلغان كىشى نەس باسىدىغان كىشىدۇر» — دېيىلگەن.

18. رىۋايەتتە: «بارلىق گۇناھلارنى تەرك ئەتكەن كىشىنىڭ قەلبى يۇمشاق بولىدۇ. ھارام يېمەكلىكلەرنى تەرك قىلىپ، ھالال يېمەكلىكلەرنى يېگەن ئادەمنىڭ تەپەككۈرى ساپ بولىدۇ. ئاللاھ بىر پەيغەمبەرگە:

«نازىل قىلىنغانغا سەن بويسۇنغىن. مەن چەكلىگەنگە سەن خىلاپلىق قىلما» — دېگەن.

19. رىۋايەتتە:

«ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەيدىغان، ئاللاھنىڭ غەزىپىدىن ساقلىنىدىغان ئەقىل ئىگىسىنى ھەقىقىي ئاقىل دەپ ئاتاش كېرەك!» — دېيىلگەن.

20. رىۋايەتتە:

«ئالىمغا نىسبەتەن يۇرتىنى سېغىنىش ھەسرەتتى بولمايدۇ، نادانغا قارىتا، يۇرتنىڭ خۇشاللىقى مەۋجۇت ئەمەس» — دېيىلگەن.

21. رىۋايەتتە:

«ئىتائەتمەنلىك بىلەن ئاللاھقا بويسۇنىدىغان كىشى خەلق ئارىسىدا غېرىب بولۇپ قالىدۇ» — دېيىلگەن.

22. رىۋايەتتە:

«ئاللاھقا بويسۇنۇش پائالىيىتى بولسا، ئاللاھنى تونۇغانلىقنىڭ بەلگىسى. گويا، ھەرىكەت- ھاياتلىقنىڭ بەلگىسى بولغىنىدەك» — دېيىلگەن.

23. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:

«گۇناھنىڭ مەنبئى (يىلتىزى) دۇنياغا بولغان ئىشتىياق (ھېرىسمەنلىك)، پىتنە - پىسلىقنىڭ يىلتىزى بولسا، ئۆشرە - زاكاتنى بەرمەسلىك».

24. رىۋايەتتە:

«ئۆزىنىڭ كەمچىلىكىنى ئېتىراپ قىلغۇچى ماختىلىشقا تېگىشلىك؛ ئۆزىنىڭ كەمچىلىكىنى ئېتىراپ قىلىش - ئاللاھنىڭ ياخشى ئەمەللەرنى قوبۇل كۆرگەنلىكىنىڭ ئىپادىسى» — دېيىلگەن.

25. رىۋايەتتە:

نېمەت تانغانلىق پەسلىكتىن، ئەخمەق بىلەن بىللە بولۇش سۈبەتلىشىش شۇملۇقتىن بېشارەت دېيىلگەن.

26. شائىر ئېيتىدۇ:

«دۇنياغا چۆككەن ئادەم ھەۋەسنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشۈپ كېتىشى ھەقىقەت. قەدىمدىن ئاخىرغىچە ھەممىلا ئادەم توغرا كۆزدە قارىيالىدىمۇ؟ لېكىن، ھاياتلىق ئاللىبۇرۇن ئاخىرغىچە قىستاپ بارىدۇ، ئۆلۈمنىڭ تۇيۇقسىز كېلىشى مۇقەررەر. قەبرە بولسا پائالىيەتمىزنىڭ ساندۇقى (تۈگەنچىسى). سەن چوقۇم «ھاياتنىڭ ئاخىرقى نۇقتىسى ئۆلۈم» دېگەن تەھدىتكە بەرداشلىق بېرىشنىڭ زۆرۈر».

ئۈچ جۈملىلىك ھېكمەتلەر

1. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:

«ئورنىدىن تۇرۇپلا تۇرمۇشنىڭ تەڭسىلىقلىرىدىن ئاغرىنىش ئاللاھقا غودۇرىغانغا ئوخشاش. ئورنىدىن تۇرۇپلا دۇنيانىڭ تۈرلۈك مەشغۇلاتلىرىدىن غەم-ئەندىشە قىلغۇچى ئەمەلدە ئاللاھقا نارازى بولغان بولىدۇ، بىر دۆلەتمەن ئادەمگە تېز پۈكۈپ خۇشامەت قىلغۇچى ئىماننىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمىنى يوقاتقان بولىدۇ».

2. ئەبۇبەكرى سىددىق ئېيتىدۇ:

ئۈچ خىل ئىشنى باشقا ئۈچ خىل ئىش بىلەن قولغا كەلتۈرۈش مۇمكىن ئەمەس:

بايىشلىقنى ئارزۇ بىلەن قولغا كەلتۈرۈش مۇمكىن بولمايدۇ.
ياشلىقنى زىبۇ زىننەت بىلەن قولغا كەلتۈرۈش مۇمكىن بولمايدۇ.
سالامەتلىكنى دورا-دەرمەك بىلەن قولغا كەلتۈرۈش مۇمكىن بولمايدۇ.

3. ئۆمەر ئىبنى خەتتاب ئېيتىدۇ:

كىشىلەر بىلەن دوستلۇقنى ياخشىلاش يېرىم ئاقىللىق، مەسىلە ئوتتۇرىغا قويۇشقا ماھىر ئادەم بىلىمنىڭ يېرىمىنى ئىگىلىگەن بولىدۇ، ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇشقا ماھىر ئادەم تۇرمۇشنىڭ يېرىمىنى تاپقان بولىدۇ».

4. ئوسمان ئىبنى ئەففان ئېيتىدۇ:

«بۇ دۇنيانى تەرك ئەتكۈچى، ئاللىبۇرۇن ئاللاھنىڭ ياخشى كۆرىشىگە ئېرىشتى. گۇناھنى تەرك ئەتكۈچى، پەرىشتىلەرنىڭ ياخشى كۆرۈشىگە ئېرىشتى. مۇسۇلمانلار ئاممىسىغا ئالا كۆڭۈللۈك قىلمىغان كىشى مۇسۇلمانلار جامائەسىنىڭ ياخشى كۆرۈشىگە ئېرىشتى».

5. ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب ئېيتىدۇ:

«دۇنيا نېمەتلىرىگە نىسبەتەن، ئىسلام نېمىتى ساڭا كۇپايە، ھەرقانداق ھەرىكەتكە قارىتا ئاللاھقا ئىتائەت قىلىپ ياخشى ئەمەل قىلىش سەن شۇغۇللىنىشقا يېتەرلىك. تەرىپىگە نىسبەتەن، ئۆلۈم سەن ئۈچۈن ئەڭ چوڭقۇر تەرىپى بولۇشقا يېتەرلىكتۇر».

6. ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد ئېيتىدۇ:

«بەزى ئادەملەر نازۇ - نېمەت بىلەن ئالدىنىپ قالىدۇ، بەزى ئادەملەر بىر نەچچە ئېغىز سۆزنى پاساھەتلىك قىلىش بىلەن جاھاندا نېمە ئىشلار يۈز بېرىۋاتقانلىقىنى بىلمەيدۇ. بەزىلەر باشقىلارنىڭ ئۆزىنىڭ كەمچىلىكلىرىگە سەبىر قىلغانلىقى سەۋەبىدىن ئۆزىنى ھېچ ئىش بولمىغاندەك سېزىپ يۈرۈۋېرىدۇ».

7. داۋۇد پەيغەمبەر ئېيتىدۇ:

«تەۋراتتا ماڭا نازىل قىلىندىكى، ئەقىل - پاراسەتلىك ئادەم ئۈچ تۈرلۈك ئىشقا ئالدىرايدۇ:

ئاخىرەت ھاياتى ئۈچۈن ئوزۇقلۇق ئېلىشقا ئالدىراش.

رېئال تۇرمۇش ئۈچۈن يېمەكلىك تەييارلاشقا ئالدىراش.

ھالال ئۇسۇل - ۋاسىتە بىلەن بەخت تېپىشقا ئالدىراش».

8. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن: «ئۈچ تۈرلۈك ئىش بار،

ئادەمنى بالا — قازادىن ساقلايدىغان؛ ئۈچ تۈرلۈك ئىش بار، ئادەمگە خەتەر ئېلىپ كېلىدىغان؛ ئۈچ تۈرلۈك ئىش بار، ئادەمنىڭ

خاراكتېرىنى يېتىلدۈرىدىغان؛ ئۈچ تۈرلۈك ئىش بار، ئادەمنىڭ گۇناھىنى يۇيىدىغان.

ئادەمنى بالادىن ساقلايدىغان ئۈچ خىل ئىش: يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا سورۇنلارنىڭ ھەممىسىدە ئاللاھتىن قورقۇش، مەيلى يوقسۇللۇق ياكى باياشاتلىق پەيتىدە، ھەممىسىدىلا تېجەشلىك بولۇش، خۇشال ياكى غەزەپلىك ھالەتتە يەنىلا ئادالەتتە چىڭ تۇرۇش. ئادەمگە خەۋپ يەتكۈزىدىغان ئۈچ تۈرلۈك ئىش: زىيادە پىخسىقلىق، ھاۋايى- ھەۋەسكە بېرىلىش، ئۆزىنى چوڭ تۇتۇش.

ئادەمنىڭ خاراكتېرىنى يېتىلدۈرىدىغان ئۈچ تۈرلۈك ئىش: ئۇچرىغانلا كىشىگە سالام قىلىش، كەمبەغەل كىشىگە تاماق بېرىش، يېرىم كېچىدە باشقىلار ئۇيقۇغا كەتكەندە، ئاۋۋالقىدەكلا ئىبادەت قىلىش.

گۇناھىنى يۇيىدىغان ئۈچ تۈرلۈك ئىش: سالقىن سەھەردە مۇكەممەل تاھارەت ئېلىش، پىيادە بېرىپ جامائەتكە قوشۇلۇش، بىر قېتىملىق پەرز ئەمەلنى ئادا قىلىپ بولغاندىن كېيىن، يەنە بىر قېتىملىققا تەشنا بولۇش».

9. جېبىرىئىل ئەلەيھىسسالام ئېيتىدۇ: ئى مۇھەممەد، خالىغىنىڭچە ياشا، سەن چوقۇم ئۆلسەن. خالىغىنىڭنى ياخشى كۆر، سەن چوقۇم ئۆنىڭدىن ئايرىلسەن. خالىغىنىڭنى قىل، سەن چوقۇم قىلمىشىڭغا بېقىپ جازا - مۇكاپاتلىنسەن.

10. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن: «ئۈچ تۈرلۈك ئادەم بولۇپ، ئاللاھنىڭ ھىمايىسىدىن باشقا ھېچقانداق ھىمايىچىسى بولمىغان

ئەھۋالدىمۇ، ئاللاھ ئۇلارنى ئەرشنىڭ ئاستىدا ھىمايىسىگە ئېرىشتۈرىدۇ.

قىيىنچىلىق ئىچىدىمۇ تاھارەت بىلەن يۈرگۈچى ئادەم، قاراڭغۇ كېچىدە ئاۋۋالقىدەك پىيادە مەسچىتكە بېرىپ ئىبادەت قىلىدىغان ئادەم، ئاچ قالغانغا تائام بېرىدىغان ئادەم».

11. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدىن: قانداق سەۋەب بىلەن ئاللاھ سېنى دوست تۇتقان؟ دەپ بىرى سورىغاندا، ئۇ: ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىنى باشقىلارنىڭ بۇيرۇقىنىڭ ئۈستىگە قويدۇم؛ ئاللاھ ماڭا تاپشۇرغان ئىشنى ھەممىدىن مۇھىم بىلىدىم؛ ئەتىگەن ۋە كەچتە داۋاملىق مېھمان بىلەن بىرگە تاماق يېدىم، دەپ جاۋاب بەرگەن.

12. بىر ھەكم ئېيتىدۇ:

غەم - قايغۇنى كۆتۈرۈۋېتىدىغان ئۈچ تۈرلۈك ئىش بار: ئاللاھنى زىكرى قىلىش، دوستىنى يوقلاش، دانالار سۆھبىتىگە داخىل بولۇش.

13. ھەسەن بەسىرى مۇنداق دەيدۇ:

ئەدەپسىز كىشىدە بىلىمىمۇ بولمايدۇ، سەۋرىسىز كىشىدە دىن بولمايدۇ، تەقۋالىق بولمىغان كىشىدە خۇداغا يېقىنلىشىش لايىقىتى بولمايدۇ.

14. رىۋايەتتە: بەنى ئىسرائىل قوۋمىدىكى بىر ياش يۇرتىدىن ئايرىلىپ ئىلىم ئىزدەشكە چىقىپتۇ، بۇ خەۋەر ئۇلارنىڭ پەيغەمبىرىگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن، پەيغەمبىرى ئۇنىڭغا بىر ھەمراھنى ئەۋەتىپ مۇنۇلارنى نەسىھەت قىلىپ قويۇشنى بۇيرۇپتۇ:

«ئى ياش! مەن ئىلگىرىكىلەر ۋە كېيىنكىلەرنىڭ ئىلىمىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئۈچ خىل بىلىم بىلەن ساڭا نەسىھەت قىلىمەن: سەن يوشۇرۇن ياكى ئاشكارا سورۇنلاردا ئوخشاشلا ئاللاھتىن قورققىن! سەن تىلىڭنى تىزگىنلەپ، مەيلى كىم بولمىسۇن، ئۇنىڭ ياخشى

تەرىپىنىلا سۆزلە. يېمەك-ئىچمىكىگە دىققەت قىلىپ، ھالال، پاك نەرسىلەرنىلا يە».

15. رىۋايەتتە:

بەنى ئىسرائىل قوۋمىدىن بىر ئادەم بىلىم ساھەسىدىكى كىتابلاردىن 80 ساندۇق يىغىپتۇ، لېكىن، ئۇنىڭدىن پايدىلىنالماپتۇ. ئاللاھ بەنى ئىسرائىلنىڭ بىر پەيغەمبىرىگە ۋەھىي قىلىپ، ئۇ ئادەمگە مۇنداق دېيىشنى بۇيرۇپتۇ:

«ئەگەر ئۇ مۇنداق ئۈچ ئىشنى قىلمايدىغان بولسا، يەنە قانچىلىك كۆپ كىتاب يىغىسمۇ ئۇنىڭغا ھېچقانداق پايدىسى يوق؛ دۇنياغا ھەۋەس قىلمىسۇن، چۈنكى، ئۇ مۆئمىننىڭ مەنزىلگاھى ئەمەس، شەيتاننى دوست تۇتمىسۇن. چۈنكى، ئۇ مۆئمىننىڭ ھەمراھى ئەمەس، باشقىلارغا زىيانكەشلىك قىلمىسۇن، چۈنكى، زىيانكەشلىك مۆئمىننىڭ خىسلىتى ئەمەس».

16. ئەبۇ سۇلايمان دارانى رىۋايەت قىلىدۇ:

ئۇ ئاللاھقا ئىلتىجا قىلغاندا مۇنداق دېگەن:

«ئى پەرۋەردىگار! ئەگەر مەن خاتالىشىپ قالسام، مەن سەندىن كەڭچىلىك تىلەيمەن. ئەگەر مەن بېخىللىق قىلىپ قالسام، مېنى سېخىي قىلىشىڭنى تىلەيمەن. ئەگەر مەن دوزاخقا كىرىپ قالسام، مەن چوقۇم دوزاخ ئەھلىگە شۇنداق دەيمەنكى، مەن يەنىلا سېنى ياخشى كۆرىمەن».

17. رىۋايەت قىلىشچە:

«ئەڭ بەختلىك ئۈچ خىل ئادەم بار؛ دائىم ئىلىمگە بولغان ئىشتىياق بىلەن يۈرۈيدىغان ئادەم، چىدامچان بەدىنى بار ئادەم، قولىدا بارىغا قانائەت قىلىدىغان ئادەم».

18. ئىبراھىم نەخەشىي مۇنداق دەيدۇ:

«ئىلگىرى كىشىلەر ئۈچ تۈرلۈك ناچار ئادىتى سەۋەبىدىن ھالاک بولغان؛ قۇرۇق پاراڭ سېلىش، قورسىقى يېرىلغۇدەك يېيىش (ھەددىدىن زىيادە كۆپ يېيىش)، ئۆلۈكتەك ئۇخلاش».

19. يەھيا ئىبنى مەئاز رازى مۇنداق دەيدۇ:

«مۇنداق ئادەمگە خۇش مۇبارەك: دۇنيا ئۇنى تاشلىۋېتىشتىن بۇرۇن، دۇنيانى تاشلىۋەتكەن ئادەم، قەبرىگە كىرىشتىن بۇرۇن، ئۆزى ئۈچۈن قەبرە ياسىغان ئادەم، ئاللاھنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈشتىن بۇرۇن، ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشكەن ئادەم».

20. ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب مۇنداق دەيدۇ:

«كىمدە ئاللاھنىڭ خىسلىتى كەم بولىدىكەن، پەيغەمبەرنىڭ خىسلىتى كەم بولىدىكەن، ئەۋلىيالارنىڭ خىسلىتى كەم بولىدىكەن، ئۇ ھېچنېمىسى يوق ئادەمدۇر؛ بىرەيلەن ئەلىدىن سورىدى: «ئاللاھنىڭ خىسلىتى نېمە؟»

— ئەلى جاۋاب بەردى:

— سىر ساقلاش.

— ھېلىقى ئادەم سورىدى: «پەيغەمبەرلەرنىڭ خىسلىتى نېمە؟»

— ئىنسانلارنى توغرا يولغا باشلاش.

— ئەۋلىيالارنىڭ خىسلىتى نېمە؟

— نادانلارنىڭ تاپا - تەنسىگە سەۋر قىلىش، ئىلگىرىكى

ئۈمەتلەر مۇنداق ئەمەسمىدى.

ئۇلار مۇنداق ئۈچ خىل پەزىلەتنى ئۆز-ئارا تەۋسىيە قىلىشتى؛

«كىمكى ئۆزىنىڭ ئاخىرەتلىكى ئۈچۈن ئەمەل قىلىشقا

ئالدىرايدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭ دىنى ۋە كۈندىلىك تۇرمۇشىدىكى بارلىق

مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىپ بېرىدۇ. كىمكى ئۆزىنىڭ قەلبىنى

پاكلايدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭ سىرتقى قىياپىتىنى سالاپەتلىك قىلىپ

بېرىدۇ. كىمكى ئۆزى بىلەن ئاللاھ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەڭشەيدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭ باشقىلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى تەڭشەپ بېرىدۇ».

21. ئەلى مۇنداق دەيدۇ:

«ئاللاھ ئالدىدا، سەن چوقۇم كىشىلەر ئارىسىدىكى ئەڭ ئاكتىپ (مۇنەۋۋەر) ئادەم بولۇشقا تىرىشقىن. نەپسىڭگە قارىتا سەن ھەر قانداق كىشىدىنمۇ بەكرەك قاتتىق قول بولغىن. كىشىلەر ئارىسىدا سەن ھەقىقىي ئادەمدەك ياشاشنى قولغا كەلتۈر».

22. رىۋايەتتە، ئاللاھ ئۆزەيىرىنى ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېگەن:

«ئى ئۆزەير! سەن بىر كىچىك گۇناھ ئۆتكۈزسەڭ، ئۇنى كىچىك سانىمىغىن. بەلكى، ئۆزۈڭنىڭ گۇناھى تۈپەيلىدىن، ساڭا جازا بېرىدىغان ئاللاھنى ئويلىغىن. سەن يەڭگىل بىر ئىشقا دۇچ كەلسەڭ، ئۇنى ئەرزىمەس ھېسابلىمىغىن. بەلكى، ساڭا رىزىق بېرىۋاتقان ئاللاھنى ئەسلىگىن. سەن بەختسىزلىككە يولۇققاندا، مېنىڭ بەندىلىرىم ئالدىدا مەندىن ئاغرىنىپ يۈرمىگىن. سېنىڭ يامانلىقىڭ ماڭا ئۆرلىگەندە، مەنمۇ پەرىشتىلىرىمگە سەن توغرىلىق ئاغرىنىمىغىنىمغا ئوخشاش».

23. ھاتەم ئەسەم مۇنداق دەيدۇ:

«ھەر كۈنى سەھەر شەيتان ماڭا ۋەسۋەسە قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: سەن نېمە يەيسەن؟ نېمە كىيسەن؟ نەدە تۇرۇشنى ئويلايسەن؟ مەن دەيمەنكى: «سەن ئۆلۈشنى يېمەك قىلمەن، كېپەنلىكنى كىيىم قىلمەن، قەبرىنى تۇرار جاي قىلمەن».

24. بەيغە مېرىمىز مۇنداق دېگەن:

«كىمكى گۇناھ پاتىقىدىن چىقىپ، ئاللاھنىڭ ئىتائىتىگە قايتسا، ئۇنىڭ پۇل-مېلى بولمىسا، ئاللاھ ئۇنى باي قىلىدۇ. ئۇنىڭ

قوشۇنى بولمىسىمۇ، ئاللاھ ئۇنىڭغا ياردەم قىلىدۇ. ئۇنىڭ دوست-
تۇغقانلىرى بولمىسىمۇ، ئاللاھ ئۇنىڭغا ھۆرمەت ئاتا قىلىپ بېرىدۇ».

25. بىر كۈنى رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام ساھابىلەر يېنىغا چىقىپ
«سەھەرلىك ئەھۋالڭلار قانداق؟» دەپ ئەھۋال سورىغاندا؛ «ساھابىلەر
جاۋابەن؛ بىز ئاللاھقا ئىمان ئېيتقان ھالدا ئورنىمىزدىن تۇردۇق.

رەسۇلۇللاھ: ئۇنداقتا سىلەرنىڭ مۆئمىنلىكىڭلارنىڭ بەلگىسى
نېمە؟ — دەپ سورىغاندا، ساھابىلەر: قىيىنچىلىقتا سەۋر
قىلغۇچىلارمىز، خاتىرجەملىكتە شۈكرى قىلغۇچىلارمىز، تەقدىرگە
رازى بولغۇچىلارمىز.» — دېگەندە، رەسۇلۇللاھ: بەيتۇللاھنىڭ
پەرۋەردىگارى بىلەن قەسەمكى، سىلەر ئەمدى ھەقىقىي مۆئمىن
بولدۇڭلار.» — دېدى.

26. ئاللاھ تائالا مەلۇم بىر پەيغەمبىرگە ۋەھىي قىلىپ مۇنداق
دېگەن:

«مېنى ياخشى كۆرىدىغان قەلبى بىلەن ماڭا مۇلاقات بولغۇچىنى
مەن جەننىتىمگە كىرگۈزىمەن، مەندىن قورقىدىغان قەلبى بىلەن ماڭا
مۇلاقات بولغۇچىنى مەن دوزاختىن يىراق قىلىمەن، مەندىن ھايا
قىلىدىغان قەلبى بىلەن ماڭا مۇلاقات بولغۇچىنىڭ گۇناھلىرىنى مەن
پەرىشتىلەر خاتىرىسىدىن ئۆچۈرگۈزۈپتەن».

27. ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد مۇنداق دەيدۇ؛
«ئاللاھ ساڭا پەرز قىلغان ئەمەلنى ئورۇنلاپ بولغاندىن كېيىن،
سەن ئاندىن كىشىلەر ئارىسىدىكى ئاللاھتىن ئەڭ قورقىدىغان ئادەم
بولالايسىن. ئاللاھ چەكلىگەن نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىدىن
يىراقلاشاڭ، سەن ئاندىن كىشىلەر ئارىسىدىكى ئەڭ تەقۋا بولىسەن.
ئاللاھ تەقسىم قىلغان رىزىققا رازى بولساڭ، سەن ئاندىن كىشىلەر
ئارىسىدىكى ئەڭ باي ئادەم بولىسەن».

28. سالھ مەرقەدى مەلۇم بىر قورۇدىن ئۆتكەندە، مۇنداق دېگەن: «ئى قورۇ! سېنىڭ ئىلگىرىكى خوجىلىرىڭ نەگە كەتتى؟ سېنى ياسىغان ئادەملەر قاياقتا؟ دەسلەپتە سەندە ماكانلاشقانلار قاياقتىدۇر؟ — دېگەندە، مۇنداق بىر ئاۋاز ئاڭلانغان: «ئۇلارنىڭ تەسىر كۈچى ئاللىقاچان يوقالدى. ئۇلارنىڭ جەسەتلىرىمۇ چىرىپ تۇپراق بولدى. پەقەت ئۇلارنىڭ قىلغان-ئەتكەنلىرىلا نۇرغۇن پۈتۈكچىلەرگە يېزىلىپ ئۇلارنىڭ بويىندا يۈگەكلىك تۇرىدۇ».

29. ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب مۇنداق دەيدۇ: «سەن دىلىڭدىن رازى بولغان ئادىمىڭنى ھۆرمەتلە. چۈنكى، سەن ئۇنىڭ داھىيىسى. سەن دىلىڭدىن رازى بولغان ئادىمىڭگە تەلەپ قوي. چۈنكى، سەن ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى ئەسىرگە ئوخشاش. سەن دىلىڭدىن رازى بولغان ئادىمىڭگە خالىغان تەكلىپىڭنى ئىزھار قىلىۋەر. چۈنكى، سەن دېمەك ئۇ، ئۇ دېمەك سەن دېمەكتۇر».

30. يەھيا ئىبنى مەئاز مۇنداق دەيدۇ: «دۇنيانى تەرك قىلغان ئادەم دۇنياغا ئېرىشكەن بولىدۇ، تەرك ئەتكۈچى دۇنياغا ئېرىشكۈچىدۇر. ئەكسىچە، دۇنياغا ئېرىشكەن كىشى دۇنيانى تاشلىغۇچىدۇر. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، دۇنياغا نىسبەتەن، تەرك ئېتىشىنىڭ ئىچىدە ئېرىشىش بولىدۇ. ئېرىشىش ئىچىدە يوقىتىش بولىدۇ».

31. ئىبراھىم ئەدھەم مۇنداق دەيدۇ: بىر ئادەم مەندىن سورىدى: «سىز نېمىگە تايىنىپ دۇنياغا پىسەنت قىلمايدىغان دەرىجىگە يېتەلدىڭىز؟» مەن جاۋابەن: «مەن ئۈچ تۈرلۈك ئىش بىلەن يەتتىم.

(1) مەن قەبرىنىڭ ئىچىدە پەقەت يالغۇزلۇق بولىدىغانلىقىنى، ھېچقانداق ئادەمنىڭ ماڭا ھەمراھ بولالمايدىغانلىقىنى بايقىدىم.

(2) مەن سەپەرنىڭ ئۇزاق، قېشىمدا ھېچقانچە ئوزۇق- تۈلۈك يوقلۇقىنى بايقىدىم.

(3) مەن ئۇلۇغ ئاللاھنىڭ ئىنسانىيەتكە ھۆكۈم چىقارغاندا، مېنىڭ ئۆزۈمنىڭ ئاقلىغۇدەك ھېچقانداق ئاساسىمنىڭ يوقلۇقىنى تېخىمۇ بايقىدىم».

32. مۇل بىلىمگە ئىگە بولغان شىبىل دۇئا قىلدى: «پەرۋەردىگارم! مەن بارلىق ياخشىلىقلىرىمنى ساڭا ھەدىيە قىلىشنى بەكمۇ ئارزۇ قىلىمەن، گەرچە مەن بەك نامرات ۋە ئاجىز بولساممۇ.

پەرۋەردىگارم! سەن قانداقسىگە مېنىڭ بارلىق يامانلىقلىرىمنى ماڭا قايتۇرۇپ بېرىشنى خالىمايسەن، گەرچە سەن ماڭا پەقەت مۇھتاج بولمىساڭمۇ؛ شىبىل مۇنداق دەيدۇ: «سەن ئاللاھقا يېقىنلىشىشنى ئويلىساڭ، چوقۇم ھەۋەسلەر قوينىدىن ئۆز تېنىڭنى قۇتۇلدۇرۇپ چىققىن. ئەگەر سەن ئاللاھ بىلەن ئالاقىلىشىش لەززىتىنى تېتىغان بولساڭ، ئۇنداقتا سەن ئاللاھ تەرىپىدىن تاشلىنىپ قېلىشنىڭ قانچىلىك ئازابلىقىنى بىلەلەيسەن».

33. سۇفىيان سەۋرى مۇنداق دەيدۇ: بىرەيلەن مەندىن ئاللاھقا قانداق يېقىنلاشقىلى بولىدىغانلىقى توغرىلىق سورىۋىدى، مەن: «ئومومەن ئاللاھقا يېقىنلاشماقچى بولغانلار:

گۈزەل چىرايىلارغا نەزەر سالمىسۇن.
دەبدەبىلىك سادالارغا قۇلاق سالمىسۇن.
سۆزمەنلەرنىڭ گەپلىرىگە ئىشەنمىسۇن» دېدىم.

34. ئىبنى ئابباس مۇنداق دەيدۇ:

«زۇھد» سۆزى بولسا، «ز»، «ھ»، «د» دىن ئىبارەت ئۈچ ھەرپتىن تۈزۈلگەن؛ بىرىنچى ھەرپ بولسا، ئاخىرەتلىكنىڭ ئوزۇقى

(زاد) دېگەن سۆزنىڭ قىسقارتىلمىسى؛ ئىككىنچى ھەرپ بولسا، دىندىكى ھىدايەت سۆزىنىڭ قىسقارتىلمىسى؛ ئۈچىنچى ھەرپ بولسا، ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدە چىڭ تۇرۇش، (داۋام) سۆزىنىڭ قىسقارتىلمىسى. ئىبنى ئابباس باشقا بىر جايدا مۇنداق ئىزاھات بەرگەن:

«زۇھد» سۆزىنىڭ بىرىنچى ھەرپى، زىبۇ زىننەتنى تەرك ئېتىش سۆزىنىڭ قىسقارتىلمىسى؛ ئىككىنچى ھەرپى بولسا، ئارزۇ-ھەۋەسنى تەرك ئېتىش سۆزىنىڭ قىسقارتىلمىسى؛ ئۈچىنچى ھەرپ بولسا، دۇنيانى تەرك ئېتىش سۆزىنىڭ قىسقارتىلمىسى».

35. ھامىد لەففى مۇنداق دەيدۇ: بىر ئادەم ئۇنى ئىزلەپ كېلىپ، ماڭا بىر نەسىپەت قىلساڭچۇ؟! دېۋىدى. ھامىد لەففى ئۇ ئادەمگە: «ئۆزۈڭنىڭ دىنىڭغا كىتابنىڭ مۇقاۋىسىگە ئوخشاش قاپچۇق قىلىۋال» — دېدى. ھېلىقى ئادەم: دىننىڭ قاپچۇقى نېمە ئۇ؟ — دېۋىدى. ھامىد لەففى دېدى: زۆرۈر بولغاندا سۆزلەش؛ زۆرۈر بولغاندا دۇنياغا ئىشتىياق باغلاش؛ زۆرۈر بولغاندا كىشىلەر بىلەن باردى-كەلدى قىلىش.

36. تەقۋالىقنىڭ ئاساسى بولسا:

شەرىئەتكە مۇخالىپلا بولدىكەن، مەيلى چوڭ-كىچىك بولسۇن، قەتئىي يىراقلىشىش، ئاللاھ بۇيرۇغانلا بولدىكەن، مەيلى قانچىلىك قىيىن ياكى ئاسان بولسۇن ئىجرا قىلىش، دۇنيالىق بولدىكەن، مەيلى قانچىلىك يالغۇز قالسىمۇ، كىشىلەرگە تەكشى ئارىلىشىش.

37. لوقمان ھەكم ئوغلىغا مۇنداق دەيدۇ:

«ئى ئوغلۇم! ئادەم ئۈچ دانە $\frac{1}{3}$ قىسمىنىڭ بىرىكىشىدىن تۈزۈلگەن. $\frac{1}{3}$ بولسا ئاللاھقا تەۋە، $\frac{1}{3}$ ئۆزىگە تەۋە. قالغان $\frac{1}{3}$ قۇرت-قوڭغۇزلارغا تەۋە.

ئاللاھقا تەۋە بولغىنى - ئۇنىڭ روھى. ئۆزىگە تەۋە بولغىنى - ئۇنىڭ ئەمىلى. قۇرتلارغا تەۋە بولغىنى - ئۇنىڭ تېنى».

38. ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب مۇنداق دەيدۇ: ئۈچ خىل ئىش ئادەمنىڭ ئەستە تۇتۇۋېلىش قابىلىيىتىنى ئۆستۈرىدۇ ۋە ئېغىز كېسەللىكلىرىدىن خالىي قىلىدۇ:

مىسۋاك بىلەن چىش چۈتكۈچى؛ روزا تۇتۇش؛ تەجۋىد بىلەن قۇرئان ئوقۇش.

39. كەئبۇلئەخبار مۇنداق دەيدۇ:

مۆئمىنلەرگە نىسبەتەن شەيتاندىن مۇداپىئەلىنىدىغان ئۈچ خىل قورغان بار:

مەسچىتتە تۇرۇش. ئاللاھنى زىكرى قىلىش. تەجۋىد بىلەن قۇرئان ئوقۇش.

40. بىر ھۆكۈم مۇنداق دېگەن:

ئاللاھنىڭ كاندا پەقەت ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان ئۈچ نېئىمىتى بار. ئۇلار: پېقىرلىق، كېسەللىك ۋە سەۋرچانلىقتىن ئىبارەت.

41. ئىبنى ئابباس رىۋايەت قىلىدۇ: بىر ئادەم ئۇنىڭدىن:

ئەڭ ياخشى كۈن قايسى؟

ئەڭ ياخشى ئاي قايسى؟

ئەڭ ياخشى خىزمەت قايسى؟ — دەپ سورىغاندا.

ئۇ: جۈمە كۈنى. ئەڭ ياخشى كۈن.

رامزان ئېيى. ئەڭ ياخشى ئاي.

دەل ۋاقتىدا پەرز نامازنى ئادا قىلىش — ئەڭ ياخشى ئەمەل. دېگەن.

ئۈچ كۈندىن كېيىن، ئىبنى ئابباستىن سورالغان ۋە جاۋاب بېرىلگەن مەسىلىنىڭ خەۋىرى ئەلگە ئاڭلانغاندا، ئەلى:

«مۇشۇ مەسىلىلەرنى شەرق ۋە غەربتىكى ئالىملار، دانىشمەنلەر ۋە قانۇنشۇناسلاردىن سورىسا، ئۇلار چوقۇم ئىبنى ئابىستەك جاۋاب بەرمەيدۇ. لېكىن، مەن يەنە مۇنداق جاۋاب بېرىمەن:

سېنىڭ ئەمەللىرىڭ ئىچىدە، ئاللاھ قوبۇل قىلىدىغىنى بولسا، ئەڭ ياخشى ئەمەل. سەن چىن تۆۋبە بىلەن ئاللاھقا يۈزلىنىدىغان ئاي. ئەڭ ياخشى ئايدۇر. خۇداغا ئىخلاسمەن تەقۋا بولىدىغان كىشى دۇنيادىن ئايرىلىپ ئاللاھنىڭ يېنىغا قايتىدىغان كۈن. ئەڭ ياخشى كۈندۇر.

بىر شائىر مۇنداق دېگەن:

شېئىر:

ئۇ كۆرمىسە بىز كېچە - كۈندۈز بۇ ئازابقا قانداق چىدايمىز،
راستتىنلا بىز گۇمراھلىقتا ئاۋۋالقىدەك پىرقىرايمىز.
ئەمدى ئىشەنمە پانىي دۇنيا ھەم ئۇنىڭ شان - شۆھرىتىگە،
ئۇنىڭدا ماكان تۇتۇش ئەمەس بۇ ماكانلىشىش جەننەتكە.
ئەجەل ئالدىدا سەن ئۆزۈڭگە تەييارلىقنى پۇختىلا،
دوست ۋە تەئەللۇقاتىڭغا ھەرگىزمۇ ئالدا نىما.

42. رىۋايەتتە:

«ئاللاھ بىر بەندىسىنى بەختلىك قىلماقچى بولسا؛
ئۇنىڭ دىنىي بىلىمىنى ئاشۇرىدۇ. دۇنياغا بولغان ھەۋەستىن
پاكلايدۇ، ئۇنىڭ ئۆز كەمچىلىكىنى تونۇۋېلىشىغا ياردەم بېرىدۇ» -
دېيىلگەن.

43. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:

«مېنىڭچە ئۈچ تۈرلۈك ئىش دۇنيايىگىلاردىن كۆپ سۆيۈملۈكتۇر.
ئۇلار بولسا:

خوش بۇراق، ئائىلە - تاۋابىئاتلار، ئىبادەتتىكى يىغا».

شۇ چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىرگە ئولتۇرغانلار (ساھابىلار) دىن ئەبۇ بەكرى ئۇلاپلا مۇنداق دېدى:

«ئى رەسۇلۇللاھ! دېگەنلىرى توغرا. مېنىڭچە دۇنيالىقتىن تېخىمۇ ياخشى ئۈچ ئىش بار. ئۇلار:

«رەسۇلۇللاھنىڭ جامالىنى كۆرۈش، مال-دۇنياسىنى رەسۇلۇللاھقا ھەدىيە قىلىش، مېنىڭ قىزىمنىڭ رەسۇلۇللاھنىڭ ئەمرىگە ئۆتۈشى».

ئۆمەر ئارقىدىن ئۇلاپ دېدى:

«ئى ئەبۇ بەكرى! دېگەنلىرى توغرا. مېنىڭچە، دۇنيادىن سۆيۈملۈك ئۈچ ئىش بولسا: كىشىلەرنى ياخشىلىققا دەۋەت قىلىش، كىشىلەرنى گۇناھ قىلىشتىن ئاگاھلاندۇرۇش، كونا كىيىملەر بىلەن بەدىنىنى ئوراش».

ئوسمان ئارقىسىدىن ئۇلاپ دېدى:

«ئى ئۆمەر! دېگىنىڭىز توغرا. مېنىڭچە دۇنيادىن سۆيۈملۈك ئۈچ ئىش دۇنيادىن بەكرەك سۆيۈملۈك: ئاچ قالغانغا تائام بېرىش، ئۇچىسى يالىڭاچ قالغانغا كىيىم بېرىش، تەجۋىد بىلەن قۇرئان ئوقۇش».

ئەلى ئارقىسىدىن ئۇلاپلا دېدى:

«ئى ئوسمان! دېگىنىڭىز توغرا. مېنىڭچە دۇنيادىن تېخىمۇ سۆيۈملۈك ئۈچ ئىش بار: مېھمانلارغا مۇلازىملىق قىلىش، تومۇز ئىسسىقتا روزا تۇتۇش، بارلىقىنى دىنغا بېغىشلاش.

ئۇلار تازا بەس-مۇنازىرە قىلىشۋاتقاندا، تۇيۇقسىز جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام چۈشتى ۋە مۇنداق دېدى:

«بۈيۈك، يۈكسەك مەرتىۋىلىك ئاللاھ سىلەرنىڭ ھازىر قىلىشقان سۆزۈڭلارنى ئاڭلاپ، مېنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مەندىن «سەن نېمىنى ياخشى كۆرىسەن؟» دەپ سورىشى ئۈچۈن ئەۋەتتى،

مەن ئۆزۈمنىڭ سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى بىر سۆھبەتداش بولۇشنى
بەكمۇ خالايمەن!»

رەسۇلۇللاھ ئۇنىڭدىن سورىدى:

«ئەگەر سەن ئۇنداقتا نېمىنى ياخشى كۆرسەن؟»

جېبرىئىل:

«زالالەتتىكى ئادەمنى ھەق يولغا باشلاش، يۇرتىدىن ئايرىلغان
ھەم ئاللاھتىن قورقىدىغان ئادەمنىڭ يىغىسى، كەمبەغەل ھەم قىز-
ئوغۇللىرى كۆپ ئائىلە باشلىقىغا ياردەم بېرىش» — دېدى.

ئۇ جېبرىئىل ئارقىسىدىن ئۇلاپلا:

«ئۇلۇغ سەلتەنەتلىك ئاللاھ بەندىلىرىنىڭ مۇنۇ ئۈچ ئىشىنى
ياخشى كۆرىدۇ:

كۈچىنىڭ يېتىشىچە ياخشى ئەمەل قىلىش، تۆۋبە قىلغاندىكى
يىغا، جاپا- مۇشەققەتتىكى سەۋر- تاقەت» — دېدى.

44. بىر ھەكم مۇنداق دەيدۇ:

كىمكى ئۆزىنىڭ ئەقىلغىلا تايانسا ئېزىپ كېتىدۇ، ئۆزىنىڭ مۈلكى
بىلەن قانائەتلىنىش ئۆزىنى پەسلەتكەنلىك، ئىنساننى بەك
ھۆرمەتلەش خارلىق.

45. بىر ھەكم مۇنداق دەيدۇ:

بىلىشنىڭ نەتىجىسى ئۈچ خىل بولىدۇ؛
ئاللاھتىن ھايا قىلىش، ئاللاھ ئۈچۈن ياخشى كۆرۈش، خۇداغا
يېقىنچىلىق قىلىش».

46. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:

ئىلىمنىڭ ئۇلى — ئاساسى بولسا ئىشتىياق، ئېتىقادنىڭ تۈۋرۈكى
بولسا پاكىزلىق، ئاللاھتىن قورقۇش ۋە ھۆكۈمگە رازى بولۇش. ئەۋزەل
ئىمان.

47. سۇفيان ئىبنى ئۇيەينە مۇنداق دەيدۇ:

«ئاللاھنى ياخشى كۆرگۈچى، ئاللاھ ياخشى كۆرگەننى ياخشى كۆرىشى شەرت. ئاللاھ ياخشى كۆرگەننى ياخشى كۆرگۈچى، ئاللاھ ئۈچۈن ياخشى كۆرۈلگەن بارلىق نەرسىنى ياخشى كۆرىشى شەرت. ئاللاھ ئۈچۈن ياخشى كۆرۈلگەن بارلىق نەرسىلەرنى ياخشى كۆرگۈچى، ئۆزىنىڭ باشقىلار بىلىمگەن تەرەپلىرىنى ياخشى كۆرىشى شەرت».

48. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:

«ھەقىقىي مۇھەببەت ئۈچ تەرەپتىن ئىپادىلىنىدۇ؛ باشقىلارنىڭ سۆزىنى ئېتىبارغا ئالماي، ئۆزى ياخشى كۆرىدىغىنىنىڭ سۆزىنى تاللاش، باشقىلارنىڭ دوستلىرىنى نەزەرگە ئالماي، ئۆزى ياخشى كۆرىدىغاننىڭ دوستلىرىنى تاللاش، باشقىلارنىڭ رازىلىقىنى كۆزلىمەي، ئۆزى ياخشى كۆرىدىغاننىڭ رازىلىقىنى كۆزلەش».

49. ۋەھبە ئىبنى مۇنەببەھ بۇنداق دەيدۇ: تەۋراتتا مۇنداق دېيىلگەن:

«ئاچ كۆز ئادەم دۇنيانىڭ خوجىسى بولسىمۇ، يەنىلا نامراتتۇر. ئاللاھقا ئىتائەت قىلغۇچى گەرچە قۇل بولسىمۇ، يەنىلا كىشىلەرنى قايىل قىلغۇچىدۇر. قانائەتچان كىشى گەرچە يېمەك-ئىچمەككى تولۇق بولمىسىمۇ، يەنىلا بايدۇر».

50. بىر ھەكم مۇنداق دەيدۇ:

«ئاللاھنى تونۇغان كىشى دۇنياپەرەس كىشىلەر بىلەن بىللە بولغاندا كۆڭلى ئازادە بولمايدۇ. پانىي دۇنيانى تونۇپ يەتكەن كىشى دۇنياغا ھېچقانچە ھەۋسى بولمايدۇ. ئاللاھنىڭ ئىرادىسىنى ھەقىقىي تونۇپ يەتكۈچىنىڭ رەقىبىدە ئۇنىڭغا يېقىنلاشقۇدەك جاسارەت بولمايدۇ».

51. زونۇن مىسىرى مۇنداق دەيدۇ:

«قەلبى قورقۇشتا بولغۇچى، قورقۇنچ ساقلاڭغۇچى بولۇشى شەرت. ھەۋەس قىلغۇچى، تىرىششى كېرەك. (ئىزلىشى كېرەك). ئاللاھقا يېقىنلاشقۇچى، ئۆزى توغرىلىق ئويلىنىشى كېرەك»، ئۇيەنە: «ئاللاھقا ھەقىقىي يېقىنلاشتۇرغۇچى گويا بىر ئەسرگە ئوخشاش، قۇلىقى سەزگۈر، كۆزى ئويغاق، قىلىدىغان خىزمىتى كۆپ بولىدۇ»- دېدى. ئۇيەنە: «ئاللاھقا ھەقىقىي يېقىنلاشتۇرغۇچى، گويا بىر ۋەدىسىگە ۋاپا قىلغۇچىغا ئوخشاش قەلبى دائىم تۇيغۇن بولۇپ، خۇدانىڭ خىزمىتىنى پاك نىيەتتە قىلىشى كېرەك».

52. ئىبنى سۇلەيمان دارانى مۇنداق دەيدۇ:

«بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە، ئاللاھتىن قورقۇش بولسا، بارلىق ياخشىلىقنىڭ يىلتىزى. قارنى يېرىلغۇدەك يېيىش- دۇنيادىكى جىنايەتنىڭ ئاچقۇچى. ئاچلىققا سەۋر قىلىش بولسا- ئاخىرەتتە ياخشى مۇكاپاتقا ئېرىشىشنىڭ ئاچقۇچى».

53. رىۋايەتتە:

«ياخشى ئەمەل بىر تۈرلۈك كەسىپ. ئۇنىڭ بازىرى خىلۋەت جايلاردا، ئۇنىڭ دەسمايىسى — ئاللاھتىن قورقۇپ، پەيغەمبەرگە ئەگىشىش. ئۇنىڭ پايدىسى- جەننەت» — دېيىلگەن.

54. مالىك ئىبنى دىنار مۇنداق دەيدۇ:

«ئۈچ خىل پەزىلەت بىلەن قاباھەتكە مۇئامىلە قىلىڭلار: كەمتەرلىك بىلەن ھاكاۋۇرلۇققا، قانائەت بىلەن ئاچكۆزلۈككە، نەسىھەت بىلەن ھەسەتكە».

مۇشۇنداق بولسىلا، سەن ئاندىن بىر ھەقىقىي مۆئمىن بولسەن».

تۆت جۈملىلىك ھېكمەتلەر

1. پەيغەمبىرىمىز ئەبۇزەر غەففارىغا مۇنداق دېدى:
«ئى ئەبۇزەر! كېمەڭنى يېڭىلىغىن. چۈنكى، دېڭىز بەك چوڭقۇر.
سەن يېتەرلىك ئوزۇق- تۈلۈك ئېلىۋال. چۈنكى، سەپەر بەك ئۇزۇن.
جابدۇقلىرىڭنى ئازايتقىن. چۈنكى توسالغۇلاردىن ھالقىپ ئۆتۈش
تەس. ئەمەللىرىڭنى پۇختا ئىشلە. چۈنكى، تەنقىدچىلەر ئاشكارا».
2. شائىر ئېيتىدۇ:
ھەممە كىشى تۆۋە قىلسۇن، گۇناھنى تاشلىسۇن،
ئازاب دېگەن ئېغىردۇر، ئاخىرەتتە نەتىجىسىز قېلىش ئەڭ
قاتتىقتۇر.
نۇرنىڭ ئۆزگىرىشى بىر پاجىئە، چۆچۈتىدىغىنى دۇنيانىڭ
جاھالىتى،
كەلمەكچى بولغان نەرسىلەر كەلدى، ھەممىدىن يېقىن كەلگىنى
ئۆلۈم.
3. بىر ھەكم مۇنداق دەيدۇ:
تۆت تۈرلۈك سۈپەت بىر ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدا تېپىلسا، ئۇ باشقا
ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدىن گۈزەل بولىدۇ.
شەرم- ھايا ئوغۇللاردا بولسا گۈزەل لېكىن قىزلاردا بولسا تېخىمۇ
گۈزەل.
ئادالەت ھەر ئادەمدە بولسا گۈزەل لېكىن باشلىقتا بولسا تېخىمۇ
گۈزەل.

تۆۋبە قىلىپ يېڭى ئادەم بولۇش ياشانغان ئادەمدە بولسا گۈزەل،
لېكىن ياشلاردا بولسا تېخىمۇ گۈزەل. سېخىلىق بايلاردا بولسا گۈزەل،
كەمبەغەللەردە بولسا تېخىمۇ گۈزەل.

4. بىر ھەكىم مۇنداق دەيدۇ:

تۆت تۈرلۈك قىلمىش بىر ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدا تېپىلسا، باشقا بىر
ئادەم ۋۇجۇدىدىن تېپىلغاندىكىدىن تېخىمۇ قەبىھ بولىدۇ.

ياشلاردا گۇناھ بولسا نومۇسلۇق، لېكىن، قېرىلار گۇناھ قىلسا
تېخىمۇ نومۇس.

نادان ھەۋەسنىڭ كەينىگە كىرسە نومۇس ئىش، لېكىن، دانا
ھەۋەسنىڭ كەينىگە كىرسە تېخىمۇ نومۇس.

ئاۋام ياخشى ئەمەللەردىن باش تارتسا نومۇس ئىش، لېكىن،
ئەھلى ئۆلىمالار ۋە دىندارلار ياخشى ئەمەللەردىن باش تارتسا تېخىمۇ
قەبىھ.

بايۋەچچە ئۆزىنى چوڭ تۇتسا نومۇس، لېكىن، نامرات ئۆزىنى
چوڭ تۇتسا تېخىمۇ نومۇس.

5. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:

يۇلتۇزلار بولسا ئاسمان ئەھلىنىڭ بىخەتەرلىك كاپالىتى. ئۇ
تۆكۈلگەن چاغدا ئاسمان ئەھلى بىر پايدىسىز ھۆكۈمگە يۈزلەنگەن
بولىدۇ. مېنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىم بولسا، مېنىڭ ئۈمىتىمنىڭ
بىخەتەرلىك كاپالىتى. ئائىلە تاۋابىئاتلىرىم دۇنيادىن كېتەر چاغدا
ئۈمىتىم بىر پايدىسىز ھۆكۈمگە يۈزلىنىدۇ.

مەن بولسام، مېنىڭ ساھابىلىرىمنىڭ كاپالىتىدۇرمەن، مەن كېتەر
چاغدا، ساھابىلىرىم پايدىسىز ھۆكۈمگە دۇچ كېلىدۇ. تاغ بولسا،
زېمىن ئەھلىنىڭ بىخەتەرلىك كاپالىتى، مادامكى، تاغلار يوقالسا،
زېمىن ئەھلى بىر پايدىسىز قىسمەتكە دۇچ كېلىدۇ.

6. ئەبۇبەكرى سىددىق مۇنداق دەيدۇ:
تۆت تۈرلۈك ياخشى ئەمەل، يەنە تۆت تۈرلۈك ياخشى ئەمەلنىڭ
مۇكەممەللەشتۈرۈلۈشىگە موھتاج. نامازدىكى خاتالىق سەجدە سەھۋە
بىلەن مۇكەممەل بولىدۇ. روزا سەدىقە پىتىر بىلەن مۇكەممەل بولىدۇ.
ھەج فەدىيە بىلەن مۇكەممەل بولىدۇ. ئېتىقاد بارلىقىنى بېغىشلاش
بىلەن مۇكەممەل بولىدۇ.

7. ئابدۇللا ئىبنى مۇبارەك مۇنداق دەيدۇ:
ھەركۈنى 12 رەكئەت سۈننەت ناماز ئوقۇغۇچى نامازنىڭ ھەققىنى
ئادا قىلغان بولىدۇ. ھەر ئايدا ئۈچ كۈن روزا تۇتقۇچى، روزىنىڭ
ھەققىنى ئادا قىلغان بولىدۇ. ھەر كۈنى قۇرئان كەرىمدىن 100 ئايەتنى
قرائەت بىلەن ئوقۇغۇچى، پۈتۈن قۇرئاننىڭ مەجبۇرىيىتىنى ئادا
قىلغان بولىدۇ. ھەر جۈمە كۈنى بىر تەڭگە سەدىقە قىلغۇچى،
سەدىقنىڭ ھەققىنى ئادا قىلغان بولىدۇ.

8. ئۆمەر ئىبنى خەتتاب مۇنداق دەيدۇ:
بىپايان دېڭىز تۆت تۈرلۈك؛ ئارزۇ- ھەۋەس بولسا، جىنايەتنىڭ
دېڭىزى. نەفس بولسا، ئارزۇنىڭ دېڭىزى. ئۆلۈم بولسا، ئۇزۇن
ئۆمۈرنىڭ دېڭىزى. قەبرە بولسا، ھەسرەتنىڭ دېڭىزى.

9. ئوسمان ئىبنى ئەففان مۇنداق دەيدۇ:
تۆت تۈرلۈك ئەمەل مېنىڭ بايقىشىمچە، ئاللاھقا ئىبادەت
قىلىشنىڭ لەززىتىنى پەيدا قىلىدۇ.

1. پەرز ئەمەلنى ئادا قىلىپ بولغاندا.
2. ئاللاھچە كلىگەن ئىشلاردىن يىراقلاشقاندا.
3. باشقىلارنى ياخشىلىق قىلىشقا دەۋەت قىلىپ، ئاللاھنىڭ
مۇكاپاتىغا ئېرىشكەندە.

4. باشقىلارنى يامان ئىشتىن چەكلەپ، ئاللاھنىڭ غەزەپىدىن ساقلانغاندا.

10. ئوسمان ئىبنى ئەففان مۇنداق دەيدۇ:

سىرتقى كۆرۈنۈشتىن قارىغاندا، تۆت تۈرلۈك ئىش بىر خىل پەزىلەت سانىلىدۇ، ئەمما ماھىيەتتە پەرز ئەمەلدۇر:

1) فازىللار بىلەن باردى-كەلدى قىلىش بىر خىل پەزىلەت. لېكىن، ئۇلارنى ئۈلگە ئېلىش پەرز.

2) قۇرئاننى ئۈزلۈك ئوقۇش بىر خىل پەزىلەت. «قۇرئان»نىڭ ھۆكۈملىرىنى ئىجرا قىلىش پەرز.

3) قەبرىلەرنى زىيارەت قىلىش بىر تۈرلۈك پەزىلەت، قەبرىگە كىرىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلىش بولسا پەرز.

4) كېسەللەرنى يوقلاش بولسا بىر خىل پەزىلەت، كېسەللەرنىڭ ۋەسىيىتىنى ئورۇنلاشتۇرۇش پەرز.

11. ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب مۇنداق دەيدۇ:

جەننەتنى ئارزۇ قىلغۇچى، ياخشى ئەمەللەرنى قىلىشنى تېزلەتسۇن.

دوزاختىن قورققۇچى، بارلىق ئارزۇلىرىنى توختاتسۇن.

ئۆلۈمگە ئىشەنگۈچى، خۇشاللىقىنى توختاتسۇن.

پانىي دۇنيانى چۈشەنگۈچى، بارلىق بالا-قازانى رازىمەنلىك بىلەن قوبۇل قىلسۇن.

12. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:

ناماز بولسا، دىننىڭ تۈۋرۈكى. ئەڭ قىممەتلىكى بولسا، ئۇن-

تىنىسز ئىبادەت قىلىش. سەدىقە ئاللاھنىڭ غەزەپ ئۆتىنى ئۆچۈرىدۇ.

ئەڭ قىممەتلىكى ئۇن-تىنىسز سەدىقە قىلىش. روزا تۇتۇش بولسا،

دوزاختىن ساقلايدىغان قالقان. ئەڭ قىممەتلىكى مەخپىي روزا تۇتۇش.

13. رىۋايەت قىلىنىشىچە:

ئاللاھ، بەنى ئىسرائىل قوۋمىدىكى بىر پەيغەمبەرگە ۋەھىي قىلىپ: «ناھەق ئىشقا سۈكۈت بىلەن جاۋاب قايتۇرۇش- مېنىڭ رازىلىقىمنى قولغا كەلتۈرىدىغان روزا دېمەكتۇر، ئەزالىرىڭنى ھارامدىن ساقلاش بولسا، ماڭا قىلىنغان قۇلچىلىق دېمەكتۇر. ئادەملەرگە قارىتا ئۈمىدسىزلىنىش- مەن ئۈچۈن قىلىنغان سەدىقە ھېسابلىنىدۇ. كىشىلەرنى مۇسۇلمانلارغا زىيان يەتكۈزۈشتىن چەكلەش- مېنىڭ چاقىرىقىمغا ئاۋاز قوشۇپ، جىھاد قىلىشتۇر.

14. ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد مۇنداق دەيدۇ:

تۆت خىل قىلمىش بولسا، قەلبىتىكى قاراڭغۇلۇقتۇر؛ زىيادە تويۇپ يېيىش، زالىم بىلەن ھەمراھ بولۇش، ئۆتكۈزگەن خاتالىقنى ئۇنتۇپ قېلىش، كۆپ بولۇشنى تەمە قىلىش.

تۆت تۈرلۈك ئىش بولسا، دىلىدىكى يورۇقلۇقنىڭ ئالامىتى؛ ئېھتىيات بىلەن تاماق يېيىش ئۆلچىمىنى ساقلاش، فازىللار بىلەن ئىشەنچلىك دوستلاردىن بولۇش، ئۆتكۈزگەن خاتالىقنى ئەسلەپ، يېڭى ئادەم بولۇشنى ئويلاش، ئاز تەمە قىلىش.

15. ھاتەم ئەسەم مۇنداق دەيدۇ:

ئۆزىنى تۆت خىل پەزىلەت بىلەن ئاتىۋالغان، لېكىن، شۇنداق سۈپەتتىكىلەر بىلەن كېلىشەلمەيدىغانلارنىڭ دەۋاسى يالغاندۇر؛ ئۆزىنى ئاللاھنى ياخشى كۆرىمەن دەۋالغان، لېكىن، دائىم ئاللاھنىڭ ئەمرىگە مۇخالىپەتچىلىك قىلىدىغان ئادەمنىڭ دەۋاسى يالغاندۇر. ئۆزىنى پەيغەمبەرنى ياخشى كۆرىمەن دەۋالغان، لېكىن، ھېچنېمىسى يوق كەمبەغەللەردىن بىزار بولىدىغان ئادەمنىڭ دەۋاسى يالغاندۇر. ئۆزىنى جەننەتنى ياخشى كۆرىمەن دەۋالغان كىشى سەدىقە قىلمىسا، ئۇنىڭ

دەۋاسى يالغاندۇر. ئۆزىنى دوزاختىن قورقىمەن دەۋالغۇچى جىنايەتنى توختاتمىسا، ئۇنىڭ دەۋاسى يالغاندۇر.

16. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:

بەختسىزلىكنىڭ ئالامىتى تۆت خىل بولىدۇ:

(1) ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى گۇناھىنى ئۇنتۇپ قېلىش، ماھىيەتتە ئۇ ئاللىبۇرۇن ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا خاتىرىلىنىپ بولغان.

(2) ئۆزىنىڭ قىلغان ياخشىلىقلىرىنى ئەستە چىڭ تۇتۇۋېلىش، ماھىيەتتە ئۇ ئەمەللەرنى ئاللاھ قوبۇل كۆردىمۇ، يوق؟ ئۇنى بىلمەيدۇ.

(3) كۈندىلىك تۇرمۇش تەرەپتىن، ئۆزىدىن يۇقىرى ئادەملارنىلا كۆزگە ئېلىش.

(4) دىنىي تەربىيە جەھەتتىن، ئۆزىگە يەتمەيدىغانلارنى كۆزگە ئېلىش.

ئاللاھ مۇنداق دېدى:

«ئۇنىڭغا مەن خىتاب قىلدىم. لېكىن، ئۇ بىرەر قېتىممۇ ماڭا جاۋاب قىلمىدى، مەن ئۇنى تاشلىۋەتتىم».

بەختنىڭ ئالامىتى تۆت خىل.

(1) بۇرۇنقى گۇناھلىرىنى چىڭ ئەستە ساقلاش.

(2) ئۆتكەنكى ياخشىلىقلىرىنى ئۇنتۇش.

(3) دىنىي تەربىيە جەھەتتىن، ئۆزىدىن يۇقىرى تۇرىدىغانلارغا نەزەر سېلىش.

(4) كۈندىلىك تۇرمۇشتا ئۆزىگە يەتمەيدىغانلارنى نەزەرگە ئېلىش.

17. بىر ھەكم مۇنداق دەيدۇ:

ئېتىقادنىڭ بەلگىسى تۆت خىل:

قورقۇش، ھايا قىلىش، مېھرىبان بولۇش، چىدامچان بولۇش.

18. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:

دۇنيادا تۆت ئانا بار؛ دورىلارنىڭ ئانىسى، ئەخلاق ئانىسى،
ياخشى ئەمەللەر ئانىسى ۋە ئۈمىد ئانىسىدىن ئىبارەت.
ئاز يېيىش، ئاز ئىچىش - بارلىق دورا - دەرەكلەرنىڭ ئانىسى.
ئاز سۆزلەش - تۈرلۈك ئەخلاقنىڭ ئانىسى.
ئاز خاتالىشىش - تۈرلۈك ياخشى ئەمەللەرنىڭ ئانىسى.
قەتئىي چىدامچان بولۇش - ھەر قانداق ئۈمىدنىڭ ئانىسى.
19. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:

ئادەمدە تۆت خىل پەزىلەت بار، دائىم تۆت خىل قەيىپلىك بىلەن
يوقىلىپ كېتىدۇ؛ تۆت خىل پەزىلەت: ئەقىل - ئىدراك، ئېتىقاد،
دىيانەت - نومۇس، ياخشى ئەمەل. ئادەم غەزەپلىنىشى بىلەنلا ئەقىل -
ئىدراكى يوقىلىدۇ. ئادەم ھەسەت قىلىش بىلەنلا ئېتىقادى يوقىلىدۇ.
ئادەم تەمەخورلۇق قىلىشى بىلەنلا دىيانەت - نومۇسى يوقىلىدۇ. ئادەم
بىرسىنىڭ ئارقىسىدىن گەپ قىلىشى بىلەنلا ياخشى ئەمەللىرى
يوقاپ كېتىدۇ.

20. رەسۇلۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «جەننەتتە جەننەتنىڭ ئۆزىدىنمۇ
ياخشى بولغان تۆت خىل ئىش بار».
جەننەتتە مەڭگۈ قېلىش.

پەرىشتىلەرنىڭ خىزمىتىگە ئېرىشىش.
قەدىمكى (تارىختىكى) پەيغەمبەرلەر بىلەن قوشنا بولۇش.
ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىش.

21. بىر ئادەم ھېكمىدىن سوراپتۇ:
«سز قانداق ياشايسىز؟» ھېكم جاۋابەن:
«مەن ئاللاھ بىلەن مۇناسىۋىتىمنى تەڭشەيمەن.
ئۆزۈم بىلەن قارىمۇقارشى تۇرىمەن.
ئاۋامغا نەسىھەت قىلىمەن.

تۇرمۇشۇمغا قارىتا ئېھتىياجىمغا باقمەن»، دېدى.

22. بىر ھېكم تۆت ساماۋى كىتابتىن ھەربىردىن بىر جۈملە سۆز يىغىپتۇ. «تەۋراتتىن» ئالغىنى بولسا:

ئاللاھ ئاتا قىلغاننىڭ ھەممىسىگە ئىنتايىن رازى بولغۇچى، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە خاتىرجەملىككە ئېرىشىدۇ.
«ئىنجىل» دىن ئالغىنى بولسا:

ئارزۇ — ھەۋەسلىرىنى يوقاتقۇچى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئوخشاشلا خاتىرجەملىككە ئېرىشىدۇ.
«زەبۇر» دىن ئالغىنى:

چاكىنا ئادەملەردىن يىراقلىشىپ خىلۋەتتە تۇرغۇچى، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە قۇتقۇزۇشقا ئېرىشىدۇ.
«قۇرئان» دىن ئالغىنى:

تىلىنى يىغقان كىشى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە خاتىرجەملىك تاپىدۇ.
23. ئۆمەر ئىبنى خەتتاب مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، قانداقلىكى قىيىنچىلىققا يولۇقاي، مەن ھەممىسىدىلا ئاللاھ تۆت خىل خەيرىيەتنى ئۇ ئىشقا پۈتۈۋەتكەن دەپ قارايمەن:

(1) بالايىئاپەت مېنىڭ گۇناھىمغا قارىتا چۈشكەن ئەمەس.

(2) ئاپەت ئاللاھنىڭ ماڭا بولغان مېھرىبانلىقىدىن ئارتۇق ئەمەس.

(3) ئاپەت مېنىڭ ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە بولغان رازىمەنلىكىمنى بېسىۋالمايدۇ.

(4) ئاللاھ مېنىڭ بۇ ئازابقا يولۇققانلىقىم سەۋەبى ماڭا رەھىم قىلىدۇ.

24. ئابدۇللاھ ئىبنى مۇبارەك مۇنداق دەيدۇ:

بىر دانىشمەن نۇرغۇن ھېكمەتلىك سۆزلەرنى يىغىپتۇ. ئاندىن ئۇنىڭ ئىچىدىن 40 مىڭ جۈملە تاللاپتۇ. يەنە 40 مىڭ جۈملىدىن تۆت مىڭ جۈملىنى تاللاپتۇ. يەنە تۆت مىڭ جۈملىدىن تۆت يۈز جۈملە تاللاپتۇ. يەنە 4 يۈز جۈملىدىن 40 جۈملە تاللاپتۇ. ئەڭ ئاخىرىدا 40 جۈملىدىن مۇنداق تۆت جۈملە تاللىۋاپتۇ.

(1) جۈملە: ھەرقانداق ئەھۋالدا، ئايال زاتىغا بەك ئىشەنمەسلىك.

(2) جۈملە: ھەرقانداق ئەھۋالدا، پۇل — مالغا ئالدىنماسلىق.

(3) جۈملە: ئاشقازان — ئۈچەينىڭ يۈكىنى ئېغىرلاتماسلىق.

(4) جۈملە: ئۆزىگە پايدىسىز بىلىمنى توپلىماسلىق.

25. مۇھەممەد ئىبنى ئەھمەد مۇنداق دەيدۇ: ئاللاھ قۇرئاندا يەھيا ئەلەيھىسسالامنى تەرىپلەپ ئېيتقان: ﴿يەھيا بولسا سەئىد، پەرھىزكار ۋە سالىھلاردىن بولغان بىر پەيغەمبەر ...﴾ دېگەن ئايەتنى ئىزاھلاپ مۇنداق دەيدۇ:

يەھيا گەرچە ئاللاھنىڭ بىر بەندىسى بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئۆز ھاۋايى — ھەۋسىنى، شەيتاننى، تىلىنى ۋە غەزىپىدىن ئىبارەت تۆت تۈرلۈك خەتەرلىك نەرسىنى يېڭىپ چىقتى.

26. ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب مۇنداق دەيدۇ:

پەقەت تۆت خىل ئىش دائىم بار بولسىلا، دىن ۋە دۇنيالىق داۋاملىشىۋېرىدۇ:

بايلار ئۆزىگە ئاتا قىلغان بايلىقتىن بېخىللىق قىلمىسا.

ئالىمنىڭ سۆزى بىلەن ھەرىكىتى بىردەك بولسا.

بىلىمىسىزلىرى مەغرۇرلۇق قىلماي، ئۆگىنىشتىن باش تارتىمىسا.

نامرات دۇنيالىق ئۈچۈن ئاخىرەتلىكىنى سېتىۋەتمىسە.

27. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:

قىيامەتتە ئاللاھ تۆت پەيغەمبەرنى تىلغا ئېلىپ، دۇنيادىكى تۆت خىل ئادەمنىڭ باھانە — سەۋەبىگە رەددىيە بېرىدۇ.

داۋۇد ئوغلى سۇلايمان پەيغەمبەرنىڭ بايلىقى بىلەن بايلارغا رەددىيە بېرىدۇ. يۈسۈپ ئەلەيھىسسالامنىڭ سەۋر — تاقىتى بىلەن ئادەتتىكى خىزمەتچىلەرگە رەددىيە بېرىدۇ. ئەيىۈپ پەيغەمبەرنىڭ تەتۈر قىسمىتى بىلەن كېسەل ئادەملەرگە رەددىيە بېرىدۇ. ئەيسا پەيغەمبەرنىڭ نامراتلىقى بىلەن نامراتلارغا رەددىيە بېرىدۇ.

28. سەئىد ئىبنى بىلال مۇنداق دەيدۇ:

بىر ئادەم گۇناھ قىلغاندىن كېيىن، ئاللاھ تۆت خىل شەكىل بىلەن ئۇنىڭغا رەھمەت قىلىدۇ:

ئۇنىڭغا بىر ۋاقىتتا رىزقىنى قىسشەتمەيدۇ.

ئۇنىڭغا بەرگەن سالامەتلىكىنى ئېلىۋەتمەيدۇ.

ئۇنىڭ گۇناھىنى جاھانغا يېيىۋەتمەيدۇ.

ئۇنىڭغا دەرھاللا جازا بەرمەيدۇ.

29. ھاتەم ئەسەم مۇنداق دەيدۇ:

تۆت خىل ئىشنى تۆت ئىشقا ئالماشتۇرغۇچى جەننەتكە ئېرىشەلمەيدۇ:

قەبرىنى ئۇيقۇغا ئالماشتۇرسا.

باراۋەرلىكىنى ھاكاۋۇرلۇققا ئالماشتۇرسا.

سىرات كۆۋرۈكىنى بىكار تەلەپلىككە ئالماشتۇرسا.

جەننەتنى ئارزۇ — ھەۋسىگە ئالماشتۇرسا.

30. ھامىد لەففافى مۇنداق دەيدۇ:

بىز تۆت تۈرلۈك ئىشتىن باشقا تۆت تۈرلۈك ئىشنى تاپىمىز، لېكىن بىز خاتالىشىمىز. ئارقىدىن باشقا تۆت خىل ئىشتىن ئۇلارنى بايقىۋالىمىز.

بىز بۇلدىن بايئادىلىقنى تاپىمىز. ئارقىدىن بىز قانائەت ئىچىدىن ئۇنى تېپىۋالىمىز.

بىز بىكارچىلىقنى بايلىق ئىچىدىن تاپىمىز. كېيىن بىز ئۇنى نامراتلىقتىن تاپىمىز.

بىز مېھرىبانلىق ئىچىدىن خۇشاللىق تاپىمىز، كېيىن بىز ساغلام بەدەندىن ئۇنى بايقايمىز.

بىز تۇپراقتىن كىيىم تاپىمىز، كېيىن بىز ئۇنى ئاسمان بوشلۇقىدىن بايقايمىز.

31. ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب مۇنداق دەيدۇ:

تۆت خىل نەرسە ئاز ئىچىدە كۆپ بولىدۇ:

بەدەندىكى ئاغرىق، تۇرمۇشتىكى نامراتلىق، ئوتتەك كۆيۈپ يېنىش، دۈشمەننىڭ ئۆچمەنلىكى.

32. ھاتەم ئەسەم مۇنداق دەيدۇ:

تۆت خىل قىممەتنى پەقەت تۆت خىل ئادەملە تونۇيدۇ:

ياشلىقنىڭ قىممىتىنى پەقەت ياشانغان ئادەملە تونۇيدۇ.

خاتىرجەملىكنىڭ قىممىتىنى پەقەت تالاپتەك يولۇققاندىلا تونۇيدۇ.

ساغلاملىقنىڭ قىممىتىنى پەقەت كېسەل بولغانلارلا تونۇيدۇ.

ھاياتلىقنىڭ قىممىتىنى پەقەت ئۆلۈم ئالدىدىلا تونۇيدۇ.

33. شائىر ئەبۇ نۇۋاس مۇنداق دەيدۇ.

مەن ئويلانسام، مەن تولىمۇ كۆپ گۇناھلارنى ئۆتكۈزدۈم، لېكىن ئاللاھنىڭ رەھىمىتى ئۈنىڭدىنمۇ كۆپ. مەن ياخشى سۆز نەسىپەتكە تەلپۈنمەن، ئاللاھنىڭ غەمخورلۇقىغا ئىنتىزارمەن. ئى ئاللاھ! مېنىڭ پەرۋەردىگارم! مەن سېنىڭ قۇلۇڭ بولۇشقا ئىنتىزار. پەقەت ئاللاھنىڭ كۆيۈنۈشى ماڭا كەڭچىلىك قىلىدۇ. ئەگەر ئېرىشەلمىسەم، مەن پەقەت مەڭگۈ ئازابتا قالىمەن.

34. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:

قىيامەت كۈنى تارازا توغرىلانغاندىن كېيىن ئاۋۋال ئېلىپ كېلىندىغىنى ناماز ئوقۇغۇچى، ئۇلارنىڭ ئەمىلى تارازىدا ئۆلچىنىپ، ئۇلارغا تولۇق مۇكاپات بېرىلىدۇ. ئاندىن روزا تۇتقۇچى ئېلىپ كېلىنىدۇ، ئەمەللىرى جىڭدا تارتىلىدۇ، مۇكاپات بېرىلىدۇ. ئاندىن كېيىن ھەج قىلغۇچى ئېلىپ كېلىنىدۇ، ئەمەللىرى جىڭدا تارتىلىپ مۇكاپات بېرىلىدۇ. ئەڭ ئاخىرىدا ئېلىپ كېلىندىغىنى بولسا، ئاغرىق-سىلاق غەم تارتقانلار، لېكىن ئۇلارنىڭ ئەجرى تارازىدا ئۆلچەنمەيدۇ. ئۇلارنىڭ ئەمەللىرى ئاز بولسىمۇ كۆرسىتىلمەيدۇ. ئۇلار ھېسابسىز ساۋابقا ئېرىشىدۇ. ھەتتا ئاشۇ ساغلام ئادەملەر ئاللاھقا بۇ ئادەملەرگە قىلىنغان مۇكاپاتلارغا ئاشۇلاردەك بولساقچۇ، دەپ قالىدۇ.

35. بىر ھېكىم مۇنداق دەيدۇ:

ھەرقانداق كىشى تۆت خىل ئىشقا تارتىۋېلىشقا دۇچ كېلىدۇ:

ئەزرائىل ئۇنىڭ روھىنى (جېنىنى) ئالىدۇ.

مىراسخور ئۇنىڭ مېلىنى ئالىدۇ.

قورۇق ئۇنىڭ تېنىنى تارتىۋالىدۇ.
 رەقىبىلەر قىيامەتتە ئۇنىڭ ياخشى ئەمەللىرىنى تارتىۋالىدۇ.
 36. بىر ھېكم مۇنداق دەيدۇ:
 ئارزۇ — ھەۋەسكە ئالدىرىغۇچى، ئاياللار بىلەن ئالاقە قىلىپ
 ئۇچرىشىشتىن خالىي بولالمايدۇ.
 پۇل يىغىشقا ئالدۇرغۇچى، ھارام يول بىلەن تېپىشتىن
 ساقلىنالمايدۇ.
 مۇسۇلمانلارنىڭ بەختىنى كۆزلەپ ئالدىرىغۇچى، چوقۇم
 ئېھتىياتچان بولۇپ ئومۇمىي ۋەزىيەتكە زىيان يەتكۈزۈپ قويماسلىقى
 كېرەك.
 ئىبادەت قىلغۇچى بىلىمى كەمچىل بولماسلىقى كېرەك.
 37. ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب مۇنداق دەيدۇ:
 ئەڭ تەستە قىلىدىغان ئىش، تۆۋەندىكى تۆت خىلدىن
 ئاشالمايدۇ:
 غەزەپلەنگەندە، قارشى تەرەپنى كەچۈرمەك.
 قىيىنچىلىق پەيتتە سېخىي بولماق.
 يالغۇز قالغاندا، پاك دىيانەتلىك بولۇش.
 ئۆزى قورقىدىغان ئادەم، ئۆزى ئۈمىد باغلايدىغان ئادەمنىڭ
 ئالدىدا ھەقتە چىڭ تۇرۇشقا جۇرئەت قىلىش.
 38. ئاللاھ «تەۋرات»تا داۋۇد پەيغەمبەرگە مۇنداق ۋەھىي قىلغان.
 ئەقىل — ئىدراكى بار، بىلىمى ئوچۇق ئادەم ھەر كۈنى مۇنداق تۆت
 تۈرلۈك ۋاقىتتا تەييارلىق قىلىشى زۆرۈر:

ئاللاھقا مەخپىي ئىلتىجا قىلىدىغان ۋاقىت.
ئۆز گۇناھلىرى توغرىلىق ئويلىنىدىغان ۋاقىت.
ئاق كۆڭۈل ئۇستاز ۋە ياخشى دوستلارنىڭ نەسىھىتىنى ئاڭلاشقا
كەتكەن ۋاقىت.
ھالال يولدىكى خۇشاللىقتىن بەھرىمەن بولۇشقا كېتىدىغان ۋاقىت.
39. بىر ھېكم مۇنداق دەيدۇ:
ئاللاھنىڭ بەندىسى دېگەن سالاھىيەتكە نىسبەتەن، كىشىلەرنىڭ
ياخشى ئەمەللىرى تۆت خىل تەرەپتىن بولماي تۇرالماس:
ۋەدىسىنى ئىشقا ئاشۇرۇش.
قانۇنغا رىئايە قىلىش.
يوقاتقىنىغا سەۋر قىلىش.
نەق پايدىدىن قانائەت قىلىش (رازى بولۇش).

بەش جۈملىلىك ھېكمەتلەر

1. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:
5 تۈرلۈك ئادەمگە ھاقارەت قىلىدىغانلار بەش خىل ئىشتىن مەھرۇم قالىدۇ:
دېنى ئالىملارغا ھاقارەت قىلىدىغانلار دىنىنى يوقىتىپ قويدۇ.
داھىيلارغا ھاقارەت قىلىدىغانلار دۇنيالىقنى يوقىتىپ قويدۇ.
قوشنىسىغا ھاقارەت قىلىدىغانلار نۇرغۇن پايدىدىن مەھرۇم قالىدۇ.
تۇغقانلىرىغا ھاقارەت قىلىدىغانلار دوستلىرىدىن مەھرۇم قالىدۇ.
ئۆز ئائىلە — تاۋابىئاتلىرىغا ھاقارەت قىلىدىغانلار ئالەمشۇمۇل خۇشاللىقتىن مەھرۇم قالىدۇ.
2. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:
مېنىڭ ئۈممىتىم مۇنداق بىر دەۋرگە يولۇقۇپ بەش نەرسىنى ياقىتۇرۇپ بەش نەرسىنى ئۇنتۇيدۇ:
ئۇلار دۇنيالىقنى ياخشى كۆرۈپ ئاخىرەتلىكنى ئۇنتۇيدۇ.
ئۇلار ئېگىز ئىمارەتلەرنى ياخشى كۆرۈپ، قەبرىنى ئۇنتۇيدۇ.
ئۇلار پۇل — مالنى ياقىتۇرۇپ توغرا ھېساباتنى ئۇنتۇيدۇ.
ئۇلار ئاياللىرىنىڭ بولۇشىنى ياقىتۇرۇپ، ھۆرلەرنى ئۇنتۇيدۇ.
ئۇلار ئۆزىنى ياخشى كۆرۈپ ئاللاھنى ئۇنتۇيدۇ.
مانا بۇنداق كىشىلەر بىلەن مېنىڭ ھېچقانداق ئالاقەم بولمايدۇ،
ئۇلارنىڭمۇ مەن بىلەن ھېچقانداق مۇناسىۋىتى يوق.
3. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:

ھەرقانداق ئادەمگە ئاللاھ بەش خىل خىسلەتنى بەرگەن بولسا،
يەنە بەش خىل رەھىمىتىنىمۇ ماس ھالدا تەييارلاپ بېرىدۇ.

ئاللاھ پەقەت ئۇنىڭغا ياخشىلىققا جاۋاب قايتۇرۇشقا ئىنتىلىدىغان
خىسلەتنى بەرگەن بولسا، يەنە ماس ھالدا ئۇنىڭ قىلغان
ياخشىلىقلىرىغا مۇكاپات بېرىشكە تەييار تۇرىدۇ.

ئاللاھ كىمگە دۇئا قىلىپ تىلەيدىغان خىسلەت بەرگەن بولسا،
مۇناسىپ ھالدا ئۇنىڭ ئىزدىگىنىنى يەتكۈزىدىغان تەييارلىقنى قىلىدۇ.
ئاللاھ كىمگە گۇناھتىن ئايرىلىپ، ئەپۇ تىلەيدىغان خىسلەت
بەرگەن بولسا، ئۇنىڭغا كەڭچىلىك قىلىشقا تەييارلىق قىلىدۇ.

ئاللاھ كىمگە قىلمىشىغا تۆۋبە قىلىپ يېڭى ئادەم بولۇش
خىسلەتنى بەرسە، مۇناسىپ ھالدا ئۇنىڭ ئەمەللىرىنى قارشى ئېلىپ
قوبۇل قىلىدىغان تەييارلىقنى قىلىپ قويدۇ.

ئاللاھ كىمگە قىلغان ياخشىلىقىغا خۇشال بۇلۇپ، سەدىقىدىن
مەمنۇن بولىدىغان خىسلەتنى بەرسە، مۇناسىپ ھالدا ئۇنى ئىجابەت
قىلىش تەييارلىقنى قىلىدۇ.

4. ئەبۇبەكرى سىددىق مۇنداق دەيدۇ:

زالالەت قاراڭغۇلۇقى بەش خىل بولىدۇ، ئۇنى يوقىتىدىغان بەش
خىل نۇرلۇق چىراغ بار:

دۇنياغا ئاچ كۆزلۈك قىلىش — بىر خىل زالالەت. ئاللاھتىن
قورقۇش — بۇ زالالەتنى يورۇتىدىغان نۇرلۇق چىراغ.

گۇناھ — بىر خىل زالالەت، گۇناھقا تۆۋبە قىلىپ، يېڭى ئادەم
بولۇش زالالەتنى يورۇتىدىغان چىراغ.

قەبرە بولسا قاراڭغۇلۇق، كەلىمە تەۋھىد بولسا ئۇنى يورۇتىدىغان
چىراغ.

ئاخىرەت بىر خىل قاراڭغۇلۇق، ياخشى ئەمەل ئۇنى يورۇتىدىغان چىراغ.

سىرات كۆۋۈكى بولسا بىر خىل قاراڭغۇلۇق، قەتئىي ئىشەنچ بولسا، ئۇنى يورۇتىدىغان چىراغدۇر.

5. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ياكى پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن: ئەگەر يۈزەكى گۇمان بىلەن سۆزلىگەن بولۇپ قالمايدىغان بولسام، مەن چوقۇم بەش تۈرلۈك ئادەمنى ئەھلى جەننەت دەپ گۇۋاھلىق بېرەتتىم.

قىز — ئوغۇللىرى كۆپ نامرات ئائىلە باشلىقى.

ئېرىنىڭ رازىمەنلىك — مۇھەببىتىگە ئائىل بولغان خوتۇن.

ئۆزىنىڭ توپىلۇق زىننەتلىرىنى سەدىقە قىلغان ئايال.

ئاتا — ئانىسىنى رازى قىلغان بالىلار.

گۇناھىغا تۆۋبە قىلىپ يېڭى ئادەم بولغان كىشى.

6. ئوسمان ئىبنى ئەففان مۇنداق دەيدۇ:

تەقۋالىقنىڭ بەش تۈرلۈك ئالاھىدىلىكى بار:

ئېتىقادى بار، چاكانا ھەۋەسلىرىنى يېڭەلگەن، ئويلاپ

سۆزلەيدىغان ئادەم بىلەن باردى — كەلدى قىلىش.

كۈندىلىك تۇرمۇشتا مەيلى قانداق ئىشقا يولۇقۇشتىن قەتئىينەزەر،

ھەممىنى سىناق دەپ بىلىش.

دىنىي جەھەتتىن بەزى ئازراق نەتىجىنىمۇ غەنىمەت دەپ

بىلىش.

ھەتتا ھالال نەرسە بولسىمۇ، زىيادە يېمەسلىك، ھارام

نەرسىلەرنىڭ قوشۇلۇپ قېلىشىدىن ساقلىنىش.

جامائەتنىڭ ھاياتى قۇتۇلدى دەپ قاراش، ئۆزىنى خەۋپ ئىچىدە

دەپ بىلىش.

7. ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب مۇنداق دەيدۇ:

ئۇنىڭدا تۆۋەندىكى بەش خىل ئادەت بولمىسلا، ئۇ ئادەم ئېسىل نەسەبلىك بولىدۇ.

بىلىمسىزلىككە رازى بولۇش.

دۇنياغا ھەۋەس قىلىش.

سىيلە — رەھىمگە بېخىللىق قىلىش.

ياخشى ئەمەلگە قارىتا شان — شۆھرەت قوغلىشىش.

نۇقتىئىنەزەرگە قارىتا ئۆزىنى قالتىس ھېسابلاش.

8. ھەممە ئېتىراپ قىلىدىغان ئالىملارنىڭ رىۋايەت قىلىشىچە:

ئاللاھ تالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىسىم، جىسىم، ئەتە،

خەتە ۋە رىزا قاتارلىق بەش خىل شەرەپنى بەرگەن.

«ئىسىم» دېگىنى بولسا ئاللاھ ئادەم، نۇھ، ئىبراھىم قاتارلىق

پەيغەمبەرلەرنىڭ ھېچقايسىسىنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى

ئاتىغاندەك ئاتىمىغان. ئاللاھ پەقەت ئۇنىڭ زىممىسىگە ئالغان

ۋەزىپىسىگە ئاساسەن ئۇنى شۇنداق ئاتىغان، «جىسىم» دېگەندە، ھەر

قېتىم مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام قانداقلا ئىدا قىلسا، ئاللاھ ئۆزى

ئۇنىڭغا جاۋاب قايتۇرىدۇ.

«ئەتە» دېگەندە، ئاللاھ رەسۇلۇللاھقا سوئالسىزلا نۇرغۇن

ياخشىلىق ئاتا قىلغان. «خەتە» دېگەندە رەسۇلۇللاھنىڭ گۇناھىنى

ئىلگىرى ئەپۇ قىلغانلىقىنى بايان قىلىپ، ئاللاھ سېنىڭ گۇناھىڭنى

كەچۈرۈۋەتتى دېگەن. «رىزا» دېگەندە، رەسۇلۇللاھنىڭ قۇربانلىقى،

سەدىقىسى، نەپىقىسى ئاللاھنىڭ قوبۇل قىلىشىغا ئېرىشىدۇ، لېكىن

باشقا پەيغەمبەرلەرنىڭ بۇ خىل ياخشى تىلەكلىرى ئاللاھ تەرىپىدىن

رەت قىلىنغان.

9. ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمىر مۇنداق دەيدۇ:

ئومۇمەن بەش خىل خىسلەتكە ئىگە ئادەم دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە بەختلىك ئادەمدۇر.

1) ھەر ۋاقىت «ئاللاھە ئىللەللاھۇ مۇھەممەدۇن رەسۇلۇللاھ»نى ياد ئېتىش.

2) قىيىنچىلىققا يولۇققاندا، بىز ئاللاھ تەرىپىدىن كەلدۇق، يەنە ئاللاھ تەرەپكە قايتقۇچىلارمىز. پەقەت ئاللاھقا تايانمىساق قوللىرىمىزدىن ھېچ ئىش كەلمەيدۇ، دېيىش.

3) رەھمەتكە ئېرىشكەندە، جېمى ھەمدۇسانا ئاللاھقا خاستۇر. ئۇ ئالەملەرنىڭ تەرىپىيە يېتەكچىسىدۇر. مەن كۈچۈمنىڭ يېتىشىچە ئۇنىڭغا جاۋاب قايتۇرمىەن، دېيىش.

4) بىرەر ئىش قىلغاندا «چەكسىز مېھرىبان ۋە شەپقەتلىك ئاللاھنىڭ نامى بىلەن باشلايمەن، دېيىش.

5) بىرەر ئىشتا ئازراق چەكتىن ئاشۇرۇۋەتسە ياكى گۇناھ قىلسا، ئۇلۇغ ئاللاھتىن مېنى كەچۈرۈشنى سورايمەن. مەن ئاللاھقا توۋا قىلىمەن، دېيىش.

10. ھەسەن بەسىرى مۇنداق دەيدۇ.

«تەۋرات»تا مۇنداق بەش جۈملە بار:

قانائەتتە بايلىق بار.

خىلۋەت تۇرۇشتا خاتىرجەملىك بار.

ھەۋەستىن كېچىشتە ھۆرمەت بار.

ئۇزاق ۋاقىتتا بەھرىمەن بولۇش بار.

قىسقا ۋاقىتتا سەۋر — تاقەت بار.

11. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:

بەش نەرسە كېلىشتىن بۇرۇن بەش نەرسىنى غەنىيمەت بىلىڭلار:

قېرىلىق كېلىشتىن بۇرۇن ياشلىقلىڭى.

كېسەل بولۇشتىن بۇرۇن سالا مەتلىكىگىنى.

كەمبەغەللىكتىن بۇرۇن بايلىقىگىنى.

ئۆلۈشتىن بۇرۇن ھاياتىگىنى.

ئالدىراشلىقتىن بۇرۇن بوش ۋاقتىگىنى.

12. يەھيا ئىبنى مەئاز مۇنداق دەيدۇ:

كۆپ يېگەننىڭ مۇسكۇللىرى كۈچلۈك بولىدۇ.

مۇسكۇللىرى كۈچلۈكنىڭ ئارزۇ — ھەۋسى (گۇناھى) كۆپ

بولىدۇ.

گۇناھى كۆپنىڭ قەلبى قېتىپ كېتىدۇ.

قەلبى قاتقاننىڭ دۇنيانىڭ تۈرلۈك بالالىرى بىلەن زىننەتلىرى

قاپلىۋالىدۇ.

13. سۇفيان سەۋرى مۇنداق دەيدۇ:

نامرات ۋە باي ھەرقايسىسى بەشتىن ئىشنى تاللىدى. نامرات

تاللىغان بەش تۈرلۈك ئىش:

روھىي خاتىرجەملىك، كۆڭۈلنىڭ تىنچ — ئامانلىقى، ئاللاھنىڭ

قۇلى بولۇشقا رازى بولۇش، ھېسابى ئاسانراق بولۇش، ئالىي مەرتىۋە.

باي تاللىغان بەش ئىش بولسا:

روھنىڭ چارچىشى، كۆڭۈلنىڭ ئالدىراش بولۇشى، دۇنيا پەرەس

قۇل بولۇش، ھېسابىنى قاتتىق قىلىش، ناچار — تۆۋەن، دەرىجىگە

ئېرىشىش.

14. ئابدۇللاھ ئەنتاكىي مۇنداق دەيدۇ:

دۇنيادا بەش تۈرلۈك ئىش بار، يۈرەك كېسەللىرىنى داۋالايدىغان

دورا دېيىشكە بولىدىغان:

سالھلار بىلەن ئالاقە قىلىش.

قۇرئاننى تەجۋىد بىلەن ئوقۇش.

ئازراق يېيىش.

كېچىدە ئىبادەت قىلىش.

سەھەر سۈبھىدە دۇئا قىلىش.

15. ئالىملار تەكىتلەيدۇ، بەش تەرەپتىن پىكىر يۈرگۈزۈش كېرەك.

ئاللاھنىڭ تەربىيىسىدە پىكىر قىلىپ، ئاللاھنىڭ يەككە — يېگانە ئىكەنلىكىگە قارىتا مۇستەھكەم ئېتىقادقا ئىگە بولۇش.

ئاللاھ نېسىپ قىلغان تۈرلۈك نېئىمەتلەرنى پىكىر قىلىپ، ئاللاھقا ھەقىقىي ئىشتىياق باغلايدىغان ھېس — تۇيغۇغا ئېرىشىش.

ئاللاھنىڭ ۋەدىسىنى پىكىر قىلىپ، ئۇنىڭغا تەلپۈنىدىغان ۋە تەسرلىنىدىغان دىل ئاغرىش.

ئاللاھنىڭ ئاگاھلاندۇرۇشنى پىكىر قىلىپ، ئۇنىڭدىن جازادىن قورقىدىغان قەلبكە ئېرىشىش.

ئۆزىنىڭ ياخشى ئەمەللىرى ئاز بولسىمۇ ئاللاھنىڭ ئۆزىگە قىلغان ئىلتىپاتىنى پىكىر قىلىپ (ئويلاپ)، ئۇنىڭدىن ھايالىق قەلبكە ئېرىشىش.

16. بىر ھېكم مۇنداق دەيدۇ:

تەقۋا ئالدىدا بەش توسالغۇ مەۋجۇت، بۇنىڭدىن ھالقىيالىغان كىشى تەقۋا دەرىجىگە يېتىدۇ.

(1) شادلىقنى تاشلاپ، جاپانى تاللاش.

(2) خاتىرجەملىكنى تاشلاپ، قىيىنچىلىقنى تاللاش.

(3) شان — شۆھرەتنى تاشلاپ، كەمتەر — نامسىزلىقنى تاللاش.

(4) ياخشى ئىشنى تاشلاپ، سۈكۈتنى تاللاش.

(5) ۋىجدانسىزلارچە ياشاشنى تاشلاپ، مەردلەرچە ئۆلۈشنى تاللاش.

17. پەيغە مېرىمىز مۇنداق دېگەن:

مۇناجات — مەخپىيەتلىكنىڭ كاپالىتى (قوغدىغۇچىسى).

سەدىقە — بايلىقنىڭ قوغدىغۇچىسى.

ئىخلاىس — ئەمەللەرنىڭ قوغدىغۇچىسى.

راستچىللىق — سۆزلەرنىڭ قوغدىغۇچىسى.

كېڭىشش — پىكىرنىڭ قوغدىغۇچىسى.

18. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ:

پۇل - مال توپلاشتا مۇنداق بەش تۈرلۈك چاتاق بار:

پۇل توپلاش ئۈچۈن مەشغۇلاتقا ئالدىراش.

مالىيە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئۈچۈن ئاللاھنى ئەسلەشكە سەل

قاراش.

ماللىرىنىڭ ئوغرىلىنىشىدىن ئەنسىرەپ دەككە - دۈككىدە

يۈرۈش.

ئۆزى ئۈچۈن بولغاچقا پىخسىق دېگەن سەت نامغا سەۋر قىلىش.

مال - مۈلۈك سەۋەبلىك ئاقىل - سالىھلار بىلەن ئارىلىقى

يىراقلاپ كېتىش.

پۇل - مال سەرپ قىلىشتا يەنە بەش تۈرلۈك ئالاھىدىلىك بار:

كۆڭلى خاتىرجەم بولۇش.

پۈتۈن دىلى بىلەن ئاللاھنى ئەسلەش.

ئوغرى - بۇلاڭچىدىن قورقماسلىق.

سالىھلارنىڭ نامىنى ئېلىش، ئاق كۆڭۈل ئادەملەر بىلەن

دوستلىشىش.

19. سۇفىيان سەۋرى مۇنداق دەيدۇ:

بۇ دەۋردە پۇل - مال يىغقۇچى بەش خىل ئىللەتكە ئىگە:

چەكسىز ئارزۇ، زىيادە ئاچ كۆزلۈك، بەك بېخىل، تەقۋالىقى كەم،
ئاخىرەتلىكى ئۇنتۇلغان.

شائىر مۇنداق دەيدۇ:

ئەي دۇنيانىڭ مېھرىگە ئاشىق بولغان ئادەم، دۇنيانىڭ مېھرى
ھەركۈنى يېڭى — يېڭى ئەر چىللايدۇ. ئۇ ئەرلەرنى ئازدۇرۇپ خىلۋەت
جايدا، ئۆز ئاشىقىنى چەكسىز ئىستەككە باشلايدۇ.

پانىي دۇنيا ئوراپ ئالدى ئاشۇ ئاشىقىنى،

ئۇلار بىر — بىرلەپ دۇنيا ئۈچۈن ئۆلدى.

مەنمۇ ئىلگىرى ئۇچىرىغان ئۇنىڭ نازۇكە رەشمىسىگە،

بەدىنىمدە جاراھەت دائىم ئاغرىيدىغان بولۇپ قالدى.

يەنىلا ياخشىسى ئۆلۈمگە تەييارلان!

بىر ئىدا چىللايدۇ، سەپەرگە ئاتلان!

20. ھاتەم ئەسەم مۇنداق دەيدۇ:

ئالدىراڭغۇلۇق شەيتاننىڭ ئىشى، لېكىن تۆۋەندىكى بەش خىل

ئىشقا ئالدىراش رەسۇلۇللاھنىڭ خىسلىتى:

(1) مېھمان ئىشك ئالدىغا كەلگەندە كۈتۈۋېلىشقا ئالدىراش.

(2) ئۆلگەن ئادەمنىڭ مېيىتىنى دەپنە قىلىشقا ئالدىراش.

(3) قىز يېتىلگەندە ئۆيلۈك قىلىشقا ئالدىراش.

(4) گۇناھتىن كېيىن تۈۋىگە ئالدىراش.

(5) قەرزدار بولۇپ قالسا، قايتۇرۇشقا ئالدىراش.

21. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:

ئىبلىس بەش ئىش سەۋەبىدىن لەنەتكە ئۇچرىغان:

جىنايىتىنى تونۇماسلىق.

توۋا قىلماستىن.

ئۆزىنى ئەيىبلەمسىلىك.

رەزىللىكىنى تۈزەپ ياخشىلىنىشقا ئىرادە باغلىماسلىق.

ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلىنىش.

22. ئىنسانلارنىڭ بوۋىسى ئادەم ئەلەيھىسسالام بەش تۈرلۈك ئىش بىلەن بەختلىك بولغان:

گۇناھنى تونۇش.

توۋا قىلىش.

ئۆزىنى ئەيىبلەش.

ئۆز خاتالىقىنى ئۆزگەرتىش.

ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلەنمەسلىك.

23. شەقىق بەلخى مۇنداق دەيدۇ:

بەش ئىشتا چىڭ تۇرۇڭلار،

تاقىتىڭلار يېتىشىچە ئاللاھنىڭ كۈتكىنى بويىچە ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش.

دۇنيادا ھاياتىڭلارنىڭ چېكىگە لايىق مال - مۈلۈك توپلاش.

ئاللاھنىڭ جازاسىنى قوبۇل قىلالغۇچىنىڭ تاقىتى بويىچە ئاللاھنىڭ ئەمرىگە مۇخالىپەتچىلىك قىلىش.

قەبرىدە تۇرالايدىغان ۋاقىت بويىچە دۇنيادىن ئوزۇقلۇق تەييارلاش.

جەننەتتە تۇرۇش ۋاقىتلىرىنىڭ مىقدارىچە ياخشى ئەمەل قىلىش.

24. ئۆمەر ئىبنى خەتتاب مۇنداق دەيدۇ:

مەن نۇرغۇن دوست تۇتقان، لېكىن ھېچقايسىسى تىلىنى تىزگىنلىيەلەيدىغان دوستتەك قەدىرلىك تۇيۇلمىدى.

مەن نۇرغۇن پاسوندىكى كىيىملەرنى سىناپ باققان، لېكىن تەقۋالىقتىن گۈزەل كىيىمنى بايقىمىدىم.

مەن نۇرغۇن بايلىقنى كۆرگەن، لېكىن قانائەتتەك زور بايلىقنى كۆرمىدىم.

مەن ھەرخىل خەيرىيەتلەرنى كۆردۈم، لېكىن نەسىھەتتىن ئارتۇق خەيرىيەتنى كۆرمىدىم. مەن تۇرلۇك يېمەكلىكنى تېتىپ باققان، لېكىن سەۋەردىن تاتلىقنى يەپ باقمىدىم.

25. بىر ھېكم مۇنداق دەيدۇ:

دۇنياغا ھەۋەس قىلماسلىقتا بەش خىل خىسلەت بار: ئاللاھقا تايىنىش، چاكنىلىقتىن يىراقلىشىش، ئەمەلنى ئىخلاس بىلەن قىلىش، زۇلۇمدىن يىراق تۇرۇش، قولىدا بارغا قانائەت قىلىش. 26. بىر ئابىد ئاللاھقا دۇئا قىلغاندا:

«ئى پەرۋەردىگارم. مېنى ئالدىغان نەرسە چەكتىن ئاشقان ئارزۇ ۋە دۇنيا مۇھەببىتى، مېنى زەخمىلەندۈرگىنى، مېنى ئازدۇرغىنى ئىبلىس. مېنى ھەقىقەتنى تېتىشتىن توسۇپ تۇرىدىغىنى قاباھەت. مېنى ئۇزاققىچە گۇناھى ئىشلارغا بۇيرۇغىنى يامان دوست. ئىلتىجايىمنى قوبۇل كۆرگۈچى پەرۋەردىگارم، ماڭا يول كۆرسەتكىن، ئەگەر سەن ماڭا رەھىم قىلمىساڭ، كىم ماڭا رەھىم قىلالايدۇ؟» دېگەن.

27. رەسۇلۇللاھ مۇنداق دەيدۇ:

مېنىڭ ئۈمىتىمگە شۇنداق بىر دەۋر كېلىدۇ، ئۇلار بەش ئىشنى ياقىتۇرۇپ بەش ئىشنى ئۇنتۇيدۇ:

ئاخىرەتنى ئۇنتۇپ، دۇنيالىققا بەك بېرىلىدۇ.

ئۇلار ياشاشنى ياقىتۇرۇپ، ئۆلۈمنى ئۇنتۇيدۇ.

ئۇلار ئېگىز بىنالارنى ياقىتۇرۇپ، قەبرىنى ئۇنتۇيدۇ.

ئۇلار پۇلنى ياقىتۇرۇپ، ھېساب قىلىشنى ئۇنتۇيدۇ.

ئادەم ۋە شەيىلەرنى ياقىتۇرۇپ، ئاللاھنى ئۇنتۇيدۇ.

28. يەھيا ئىبنى مەئاز ئۆزىنىڭ مۇناجاتىدا:

ئى پەرۋەردىگارم، ساڭا ئىلتىجا قىلىشتىن باشقا كېچىدە ماڭا
لەززەت بولسۇن، ساڭا ئىتائەت قىلىشتىن باشقا كۈندۈز، ماڭا گۈزەل
ئەمەس. سېنى ئەسلەشتىن باشقا، دۇنيا ماڭا مۇبارەك ئەمەس.
ئاخىرەتتە پەقەت سېنىڭ كەچۈرۈشۈڭ مەن ئۈچۈن خۇشاللىق.
جەننەتتە سېنى كۆرۈشتىن باشقا خۇشاللىق يوق.

ئالتە جۈملىلىك ھېكمەتلەر

1. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:
ئالتە خىل ئەھۋال ئاستىدا، ئالتە خىل نەرسە غېرىبتۇر:
ئادەملەر توپى ئىچىدە ناماز ئوقۇلمايدىغان مەسجىت غېرىب.
ھېچكىم كىتاب ئوقۇمايدىغان ئائىلىدىكى قۇرئان غېرىب.
پاسقىنىڭ قورسىقىدىكى قۇرئان كەرىم غېرىب.
دىيانەتلىك مۆئمىن ئايال پەسكەش زالىم ئەرنىڭ قولىغا قالسا بۇ
غېرىب.
ئىلغار مۆئمىن ئەر پەسكەش ئازازۇل ئايالىنىڭ قولىغا قالسا بۇ
غېرىب.
كىشىلەر سۆزىگە قۇلاق سالمايدىغان ئالىم غېرىب.
پەيغەمبىرىمىز يۇقىرىقىلارنى سۆزلەپ بولۇپ، مۇنداق دېدى:
راستتىنلا قىيامەتتە ئاللاھ بۇنداق كىشىلەرگە نەزەر سالمايدۇ.
2. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:
ئالتە خىل ئادەم ئاللاھنىڭ ۋە ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشكەن
پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەيىبلىشىگە ئۇچرايدۇ:
ئۆز ئىختىيارىچە ئاللاھنىڭ كىتابىغا ئۆز تەشەببۇسلىرىنى قوشۇپ
قويغۇچى.
ئاللاھنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئىشەنمىگۈچى.

زورلۇق كۈچ بىلەن ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى ساقلىغۇچى ھەم ئاللاھنى
ئەيىبلەيدىغان كىشىلەرگە يېقىنلىشىپ، ئاللاھقا يېقىن كىشىلەرگە
زىيانكەشلىك قىلغۇچى.

ھالانى ھارام.

ئاللاھ ئائىلە مگە ھارام قىلغان نەرسىلەرگە بىھۆرمەتلىك قىلغۇچى.

سۈننىتىمنى تەرك قىلغۇچى.

يۇقىرىقى ئادەملەرگە قىيامەتتە، ئاللاھ ھەقىقەتەن ئۇلارغا بىر
قېتىممۇ رەھمەت نەزىرىنى سالمايدۇ.

3. ئەبۇبەكرى سىددىق مۇنداق دەيدۇ:

ھەقىقەتەن شەيتان سېنىڭ ئالدىڭدا تۇرىدۇ، ھاكاۋۇرلۇق سېنىڭ
ئوڭ تەرىپىڭدە تۇرىدۇ، ھەۋەس سېنىڭ سول تەرىپىڭدە تۇرىدۇ، دۇنيا
سېنىڭ ئارقاڭدا تۇرىدۇ، قۇدرەتلىك پەرۋەردىگار سېنىڭ ئۈستىڭدە
تۇرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن شەيتان سېنى ئىماندىن چىقىشقا چاقىرىدۇ،
ھاكاۋۇرلۇق سېنى ئاللاھ ۋە پەيغەمبەرگە مۇخالىپەتچىلىك قىلىشقا
بۇيرۇيدۇ. ھەۋەس سېنى بۇزۇقچىلىق قىلىشقا ئۈندەيدۇ. دۇنيا سېنى
ئۆزىنى ئېلىپ ئاخىرەتنى تاشلاشقا ئۈندەيدۇ. (پۇت — قوللار) سېنى
قەبىھ ئىشلارنى قىلىشقا چاقىرىدۇ. ئاللاھ سېنى جەننەتكە مېڭىشقا،
كەڭچىلىككە ئېرىشىشكە ئۈندەيدۇ. ئاللاھ قۇرئاندا مانا مۇشۇنداق
دەۋەت قىلغان.

شۇنىڭ بىلەن شەيتانغا ئاۋاز قوشقۇچى ئىماننى يوقىتىدۇ،
ھاكاۋۇرلۇققا ئاۋاز قوشقۇچى روھنى يوقىتىدۇ. ھەۋەسكە بېرىلگۈچى
ئاخىرەتنى يوقىتىدۇ، پۇت — قوللىرىغا ئەگەشكۈچى جەننەتنى
يوقىتىدۇ. ئاللاھقا يۈزلەنگۈچى گۇناھنى يوقىتىدۇ، كاتتا بەختكە
ئېرىشىدۇ.

4. ئۆمەر ئىبنى خەتتاب مۇنداق دەيدۇ:
 ئاللاھ ئالتە خىل ئىشقا يەنە ئالتە خىل ئىشنى يوشۇرغان:
 ئاللاھقا ئىتائەت قىلىپ، پەيغەمبەرگە ئەگىشىش رازىلىقنى
 يوشۇرغان.
 ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلىپ، پەيغەمبەرگە قارشى قويۇشقا غەزەپنى
 يوشۇرغان.
 قۇرئانغا ئاللاھنىڭ يۈكسەك ئىسىم — سۈپەت (ئىسىم ئەزەم) لىرىنى
 يوشۇرغان.
 رامزان ئېيىغا قەدەر كېچىسى (قىممەتلىك كېچىنى) يوشۇرغان.
 بەش ۋاق ناماز ئىچىگە ئەسەر نامىزىنى يوشۇرغان.
 كۈنلەردىكى بىلىشكە ئامالسىز ۋاقىت ئىچىگە قىيامەتنى
 يوشۇرغان.
 5. ئوسمان ئىبنى ئەففان مۇنداق دەيدۇ:
 ھەقىقىي ئىخلاسمەن كىشى (مۆئمىن) ئالتە خىل ئەندىشگە
 يولۇقىدۇ:
 ئاللاھنىڭ ئۆز ئىمانىنى يوقىتىۋېتىشىدىن ئەنسىرەش.
 پەرشتىلەرنىڭ نام — ئەمەل خاتىرىگە ئۆزىنى قىيامەتتە يۈزىنى
 چۈشۈرىدىغان گۇناھلىرىنى يېزىپ قويۇشىدىن ئەندىشە قىلىدۇ.
 شەيتاننىڭ ئۆزىنىڭ ياخشى ئەمەللىرىنى بۇرۇپىتىشىدىن
 ئەنسىرەيدۇ.
 ئەزرائىلنىڭ ئۆزىنى بىپەرۋا بىر پەيتتە ئۈستىگە چۈشۈپ جېنىنى
 ئېلىشىدىن ئەنسىرەيدۇ.
 دۇنيانىڭ سېھرىي كۈچى بىلەن ئالدىنىپ قېلىپ، ئاخىرەتنى
 تاشلاپ قويۇشتىن ئەنسىرەيدۇ.

خوتۇن — بالىلىرى سەۋەبلىك ھېرىپ — چارچاپ، ئاللاھنى
ئەسلەشتىن بىپەرۋا قېلىشتىن ئەنسىرەيدۇ.

6. ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب مۇنداق دەيدۇ:
مۇنداق ئالتە خىل مەنزىلگە يەتكۈچى جەننەتنى تەلەپ قىلىش
ھاجەتسىز، دوزاختىن قېچىش ھاجەتسىز:
ئاللاھنى تونۇغۇچى، ئىتائەت قىلغان بولسا،
شەيتاننى تونۇغۇچى، قارشى تۇرالىسا.
ئاخىرەتنى تونۇغۇچى، تەلەپ قىلسا.
دۇنيانى تونۇغۇچى، تاشلىيالىسا.
ھەقىقەتنى تونۇغۇچى، ئەگشەلسە،
سەپسەتنى تونۇغۇچى، ساقلىنالىسا،
7. ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب مۇنداق دەيدۇ:
ئىنسان ئۈچۈن ئالتە خىل خىسلەت نېئەتتۇر:
ئىسلام، «قۇرئان»، ئاللاھنىڭ ھۆرمەتلىك پەيغەمبىرى مۇھەممەد
ئەلەيھىسسالام، ساغلاملىق، باشقىلارنىڭ ئەيىبنى يېپىش، بىراۋغا
بېقىندى بولۇپ قالماسلىق.

8. يەھيا ئىبنى مەئاز مۇنداق دەيدۇ:
ئەمەلنىڭ يېتەكچىسى — ئىلىم.
ئىلىمنى ئالدىغان قاچا — چۈشىنىش.
ياخشىلىقنىڭ ھۆكۈمرانى — ئەقىل.
گۇناھنىڭ يېتەكچىسى — ھەۋەس.
ھاكاۋۇرنىڭ كىيىمى — پۇل.
ئاخىرەتنىڭ بازىرى — بۇ دۇنيا ھاياتى.

9. ئەبۇ زۇررىيەم مۇنداق دەيدۇ:
پۈتۈن دۇنياغا باراۋەر كەلگۈدەك ئالتە ئىش بار:

تەييار يېمەكلىك، سالىھ پەرزەنت، ھەر جەھەتتىن ئۆلچەملىك ئايال، قاتتىق مەخپىي سۆھبەت، مۇكەممەل ئەقىل، ساغلام بەدەن.

10. ھەسەن بەسىرى مۇنداق دەيدۇ:

ئەگەر ھەقىقىي ئادەملەر مەۋجۇت بولمىسا، يەر شارى بىلەن يەر شارى ئۈستىدىكى ھەممە چۆكتۈرۈلۈپ كېتەتتى.

ئەگەر سالىھلار بولمىسا، تۇيۇق يولدىكى ئادەملەر يوقىلىپ كېتەتتى.

ئەگەر ھاكىمىيەت بولمىسا، ئادەملەر ئۆزئارا قىرغىن قىلىشىپ كېتەتتى.

ئەگەر ئەخمەق بولمىسا، دۇنيا خاراب بولۇپ كېتەتتى.

شاماللار بولمىسا، مەۋجۇدات سېسىپ كېتەتتى.

11. بىر ھېكم مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھتىن قورقمايدىغان كىشى ۋەدىسىدە تۇرالماسلىقتىن ساقلىنىشى تەس.

ئاللاھنىڭ ئەمرىگە مۇخاپپەتچىلىك قىلىشتىن توختىمىغان كىشىنىڭ قەلبىدە ھارام ياكى شۈبھە نەرسە بولماسلىقى قىيىن.

كىشىگە بېقىنغان كىشىنىڭ تاماخورلۇقتىن ساقلىنىشى تەس.

ئەمەللەرنىڭ پاكلىقىنى ساقلاپ تۇرمىغۇچى، رىيادىن ساقلىنىشى تەس.

ئۆزىنىڭ ئاللاھنىڭ ھىمايىسىدە بولۇشىنى ئارزۇ قىلمىغۇچى ھەسەتتىن ساقلىنىشى تەس.

بىلىم ۋە ئەمەلدە ئۆز ھالىتىدىن ھالقىغانلىقىنى كۆزەتمەيدىغان ئادەم مەنەنلىكتىن ساقلىنىشى تەس.

12. ھەسەن بەسىرى مۇنداق دەيدۇ:

ئادەم قەلبى ئالتە خىل ئىشتىن بۇزۇلىدۇ (خۇنۇكلىشىدۇ).

1. گۇناھ قىلىپ ئۆزگەرمەسلىك گەرچە توۋا قىلىشنى ئارزۇ قىلىسمۇ.

2. ئىلىم ئىگىلەپ ئەمەل قىلمىغۇچى.

3. ئەمەلنى خالىس نىيەت بىلەن قىلمىغۇچى.

4. ئاللاھنىڭ نېئىمىتىنى يەپ، ئاللاھقا تەشەككۈر ئېيتماسلىق.

5. ئاللاھنىڭ تەقسىماتىغا رازى بولماسلىق.

6. ئۆلۈكنى دەپنە قىلغۇچى بۇنىڭدىن ئىبرەت ئالماسلىق

13. ھەسەن بەسىرى مۇنداق دەيدۇ:

جان بېقىش قەستىدە يۈرگۈچىنى ئاللاھ ئالتە تۈرلۈك نەرسە بىلەن جازالايدۇ. ئۇنىڭ ئۈچ خىلى بۇ دۇنيادا ئىشقا ئاشىدۇ، يەنە ئۈچ خىلى ئاخىرەتتە:

بۇ دۇنيادىكى ئۈچ خىلى بولسا: چەكسىز ئارزۇ — ھەۋەس، مەڭگۈ قانائەت قىلمايدىغان تەمەخورلۇق، ياخشى ئەمەلنىڭ ساۋابىنى يوقىتىش.

ئاخىرەتكە قالدۇرۇلغان ئۈچ خىلى بولسا: قىيامەتتىكى قورقۇنچ، قاتتىق ھېساب ئېلىش، تۈگىمەس ھەسرەت.

14. ئەھنەفى ئىبنى قەيس مۇنداق دەيدۇ:

ھەسەتخورنىڭ كۆڭلى خاتىرجەم ئەمەس. يالغانچىلىققا ئادەتلەنگۈچىنىڭ خۇشال كەيپىياتى يوق. بېخىلغا چارە يوق، مۇستەبىت پادىشاھنىڭ ۋەدىدە تۇرىدىغان خىسلىتى بولمايدۇ، مىجەزى ئوسال ئادەملەردىن تالانت ئىگىلىرى چىقمايدۇ. ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىگە قارشى تۇرغۇچى دوست بولالمايدۇ.

15. بىر ھېكمەتدىن بىرى سوراپتۇ:

«بىر ئادەم توۋا قىلسا ئۇ قانداقسىگە ئۆز توۋىسىنى ئاللاھنىڭ قوبۇل كۆرگەنلىكىنى بىلەلەيدۇ؟» ھېكمەت دەپتۇ: «بۇنىڭغا قارىتا،

مەندە ھېچقانداق ھۆكۈم قىلغۇدەك ئىقتىدار يوق. لېكىن، توۋىنىڭ ئۈنۈمى بولدىمۇ، يوق. توۋا قىلغۇچى تۆۋەندىكى شەرتلەرنى ئادا قىلىش شەرتى:

(1) ئۆزىنىڭ گۇناھ قىلغانلىقىنى بىلىش، كەچۈرۈلمەسلىكىدىن ئەندىشە قىلىش، خۇشاللىقى يوقىلىپ دائىم غەم - ئەندىشىدە يۈرۈش.
(2) سالىھلارغا دائىم يېقىن تۇرۇپ، بۇزۇق ئادەملەردىن يىراقلىشىش.

(3) كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى ئازنى كۆپ بىلىش، ئاخىرەت ئۈچۈن قىلغان چوڭ ئىشنى ئاز دەپ بىلىش.

(4) ئۆزىنىڭ ئاللاھقا مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىش كېرەكلىكىنى بىلىش، مەنپەئەت تىلەش بولماسلىقى.

(5) سۆزدە ئېھتىيات قىلىش، زۆرۈر بولغاندا سۆزلەش.

(6) ئويلىنىش، دائىم مىسكىن قەلبى بولۇشى كېرەك.

16. يەھيا ئىبنى مەئاز مۇنداق دەيدۇ:

مېنىڭچە ئەڭ چوڭ ئالدامچىلىق،

(1) يامانلىقتا چەكتىن ئېشىپ، توۋا قىلماي كەڭچىلىككە ئېرىشىشنى ئارزۇ قىلىش.

(2) ئاللاھقا يېقىنلىشىشنى ئويلاش، لېكىن ئاللاھقا ئىتائەت قىلماسلىق.

(3) دوزاخنىڭ ئۇرۇقىنى تېرىپ، جەننەتنىڭ مېۋىسىنى ئېلىشقا تەشنا بولۇش.

(4) گۇناھلىق قىلمىشى تۇرۇغلۇق ئىبادەتمەن بەندىنىڭ مەنزىلگاھىنى تىلەش.

(5) مۇكاپاتنى ئارزۇ قىلىش، لېكىن ئەمەلگە ئاتلانماسلىق.

(6) ئاللاھنىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىش، ئاللاھنىڭ قانۇنىغا خىلاپلىق قىلىشتۇر.

شائىر مۇنداق دەيدۇ:

نەجىدلىقنى ئۈمىد قىلىپ نەجىدلىق يولىغا ماڭماسلىق،

گوياكى كېمە بىلەن قۇملۇقتا يول باسالماسلىق.

17. ئەھنەنى مۇنداق دەيدۇ:

بىر ئادەم مەندىن: «ئادەم ئېرىشكەن نەرسىلەر ئىچىدە نېمە ئەڭ

قىممەتلىك؟» مەن دېدىم: «تۇغما ئەقىللىق بولۇش».

سۈرىدى: — ئەگەر بۇنداق خىسلەت بولمىسىچۇ؟، مەن

دېدىم: — بىر نىيەت بىر يولدىكى دوستى بولۇش.

سۈرىدى: — ئەگەر بۇنداق ئامەت نېسىپ بولمىسىچۇ؟

دېدىم: — ئۆز - ئۆزىنى تىزگىنلەيدىغان قەلب بولسۇن.

سۈرىدى: — ئەگەر بۇنچىلىك ئارتۇقچىلىقمۇ بولمىسىچۇ؟

دېدىم: — سۈكۈت بىلەن يۈرسۇن، ئېھتىيات بىلەن سۆزلىسۇن.

سۈرىدى: — ئەگەر بۇنچىلىق خاراكتېرىمۇ تېپىلمىسىچۇ؟

دېدىم: — ئۆلۈم ئۇنىڭغا ئەڭ قىممەتلىكتۇر.

يەتتە جۈملىلىك ھېكمەتلەر

1. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن: قىيامەت كۈنى ئاللاھ يەتتە تۈرلۈك ئادەمنى ئۆزىنىڭ ئەر شى سايسىدا سايدىتىدۇ. ئۇلار:
(1) ئادىل پادىشاھ.
- (2) ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدە ئۆسۈپ يېتىلگەن ياش.
- (3) خالىي جايدا ئاللاھتىن قورقۇپ ياش تۆككۈچى.
- (4) دىلى دائىم مەسجىتكە باغلىنىپ تۇرىدىغان ئادەم.
- (5) مەخپىي سەدىقە قىلغۇچى، ھەتتا ئوڭ قولى بەرگەننى سول قولى بىلمەيدىغان كىشى.
- (6) ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن دوستلاشقان ياكى ئايرىلىدىغان كىشىلەر.
- (7) مەرتىۋىلىك ئېسىلزادە ئايال ئۆزىگە چاقىرسا، ئاللاھتىن قورقمىمەن دەپ رەت قىلغان ئادەم.
2. ئەبۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ:
بېخىل يەتتە خىل ئىشنىڭ بىرىدىن خالىي بولالمايدۇ.
(1) پىخسىق ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ مېلى ۋارىسىغا قالىدۇ، لېكىن بۇ ماللار ئاللاھنىڭ يولىغا ئىشلىتىلمەيدۇ.
- (2) ياكى ئاللاھ ئۇنى بىر زالىم ھۆكۈمرانغا يولۇقتۇرىدۇ، ئۇ تېز پۈككەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ماللىرىنى ئېلىۋالىدۇ.
- (3) ياكى ئۇ دائىم ئارزۇ – ھەۋەسنىڭ كەينىدە سۈكۈلداپ يۈرىدۇ، ئۇنىڭ مېلى بۇ يولدا چېچىلىپ تۈگەيدۇ.

4) ياكى ئۇ بىر ھەشەمەتلىك ئىمارەت سېلىشقا ھەۋەس قىلىدۇ،
شۇنىڭ بىلەن بىنانىڭ ئۇلى بوش چىقىپ قېلىپ، ئۇنىڭ مال -
مۈلكى مۇشۇنداق توڭلاپ قالىدۇ.

5) ياكى ئۇ دۇنيا يۈزىدىلا زور بىر تالاپەتكە يولۇقىدۇ، مەسىلەن:
سۇ ئاپىتى، ئوت ئاپىتى، ئوغرىلىنىش دېگەندەك.

6) ياكى ئۇ ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولىدۇ، ئۇ شۇنىڭ بىلەن
داۋالىنىش ئۈچۈن بار مۈلكىنى سەرپ قىلىدۇ.

7) ياكى پىخسىق مېلىنى مەلۇم بىر جايغا كۆمۈپ قويدۇ، ئاللاھ
ئۇنىڭ كۆمگەن جايىنى ئۇنتۇلدۇرىدۇ.

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب مۇنداق دەيدۇ:

كۆپ كۈلگەن كىشىنىڭ سۈر - ھەيۋىسى ئازلاپ كېتىدۇ.

كىشىلەرنى ھاقارەتلىسە ئۇمۇ كىشىلەر تەرىپىدىن ھاقارەتلىنىدۇ.

ئىسراپخورلۇق قىلسا، ئۇنىڭ قەدرى ئۆتۈلىدۇ.

كىمكى كۆپ سۆزلىسە ناچار سۆز كۆپ بولىدۇ.

ناچار سۆز كۆپ بولسا، ھايا ئازىيىپ كېتىدۇ.

ھايا ئازايسا تەقۋالىقى كېمىيىپ كېتىدۇ.

تەقۋالىقى كەم بولسا قەلبى ئۆلۈپ كېتىدۇ.

3. ئوسمان ئىبنى ئەففان مۇنداق دەيدۇ: «تام ئاستىدا ئۇلارنىڭ

بايلىقى بار، ئۇلارنىڭ دادىسى ئەسلىدە سالىھلاردىن» دېگەن

«قۇرئان» ئايىتىنى چۈشەندۈرۈپ ئېيتتى:

ئايەتتىكى «بايلىق» بولسا بىر پارچە ئالتۇن ئۈستىگە يەتتە جۈملە

خەت يېزىلغان.

1) ئۆلۈم كەلگەنلىكىنى بىلگەن، ئەمما كۈلكە - چاقچاق قىلىپ

يۈرگەن ئادەمگە مەن ھەيران قالغىمەن.

(2) دۇنيانىڭ رەزىللىكىنى بىلىپ تۇرۇپ يەنە ئۇنىڭغا ھەۋەس قىلغۇچىدىن ھەيرانمەن.

(3) ھەممە نەرسىنىڭ تەقدىرى بىلەن بولىدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ، يوقاتقىنىدىن ئىچى پۇشىدىغان ئادەمدىن ھەيرانمەن.

(4) ھېساب ئېلىشنىڭ چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدىغان ئىش ئىكەنلىكىنى بىلىشمۇ يەنىلا دۇنيالىق توپىلغۇچىدىن مەن ھەيرانمەن.

(5) دوزاخنىڭ مۇقەررەر مەۋجۇدلىقىنى بىلىپ يەتكەن كىشىنىڭ يەنە گۇناھ قىلغىنىدىن ھەيرانمەن.

(6) ئاللاھنىڭ ھەقىقىي مەۋجۇدلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ ئاللاھتىن باشقا نەرسىلەرنى ئۇنتۇلماي يۈرىدىغان كىشىگە ھەيرانمەن.

(7) جەننەتنىڭ ھەق راستلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ، دۇنيادىن بەخت ئىزلەۋاتقانلاردىن ھەيرانمەن. (يەنە بىر رىۋايەتتە شەيتاننىڭ ئۆز دۈشمىنى ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ يەنە شەيتانغا باش ئەگكۈچىگە مەن ھەيران قالمەن).

4. بىر ئادەم ئەلىدىن سوراپتۇ:

ئاسماندىنمۇ چوڭ نەرسە نېمە؟

زېمىندىنمۇ كەڭرى نەرسە نېمە؟

دېڭىزدىنمۇ مول نەرسە نېمە؟

تاشتىنمۇ قاتتىق نەرسە نېمە؟

ئوتتىنمۇ قىزىق نەرسە نېمە؟

قەھرىتان سوغۇقتىنمۇ قاتتىق سوغۇق نەرسە نېمە؟

زەھەردىن ئاچچىق نەرسە نېمە؟

ئەلى جاۋاب بېرىپتۇ:

گۇناھسىزغا بوھتان چاپلىغۇچىنىڭ گۇناھى ئاسماندىنمۇ چوڭ.

زېمىندىنمۇ كەڭ نەرسە ھەقىقەت.

قانائەتچان كىشىنىڭ قەلبى دېگۈزىنىمۇ مول.

مۇناپىقنىڭ يۈرىكى تاشتىن قاتتىق.

مۇستەبىت ھۆكۈمران ئوتتىنىمۇ دەھشەت.

بېخىلغا ھاجىتى چۈشۈپ قېلىش قەھرىتان سوغۇقتىنىمۇ بەك سوغۇق.

سەۋرچانلىق زەھەردىنىمۇ ئاچچىق.

(يەنە بىر رىۋايەتتە: دەرد ۋە غەمنى يۇتماق زەھەردىن ئاچچىق دېيىلگەن).

5. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:

دۇنيا بولسا مۇساپىرنىڭ ئۆتىگى، ھېچنېمىسى يوق ئادەمنىڭ بايلىقى، لېكىن پەمىسز ئادەم ئۇنى جۇغلايدۇ.

چۈشىنىش قۇۋۋىتى يوق ئادەم، ئۇنىڭغا بولغان تۈرلۈك ھەۋەسكە قاراپ چاپىدۇ. بىلىمىز ئادەم ئۇنىڭ سەۋەبلىك جازالىنىدۇ. ئەقىلىز ئادەم ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەسەت قىلىدۇ. ئېتىقادسىز ئادەم ئۇنىڭغا ئالدىرايدۇ.

6. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:

جىبرىئىل ماڭا ئىزچىل تەكىتلەيدىغىنى قوشنىلارنى ھۆرمەتلەش بولغاچقا، مەن تېخى ئۇنى قوشنىنى قوشنىغا مىراسخور قىلغان چېغى دەپ قاپتىمەن.

ماڭا توي قىلىشنى دەۋەرگەچكە، مەن ھەتتا ئاجرىشىش دۇرۇس ئەمەسمىكىن دەپ قاپتىمەن.

ئۇ يەنە قۇللارغا ھېسداشلىق قىلىشنى تەۋسىيە قىلىۋەرسە، مەن قۇللارنىڭ قويۇپ بېرىلىش ۋاقتى بېكىتىلىپ بولدى، دەپ قاپتىمەن.

ئۇ ماڭا چىش چوتكىلاشنى تەۋسىيە قىلىۋەرسە، مەن تېخى چىش چوتكىلاش پەرز قىلىنغان چېغى دەپ قاپتىمەن.

ئۇ يەنە مەندىن نامازغا جامائەتكە قاتنىشىشنى تەلەپ قىلىۋەرسە، مەن تېخى جامائەتكە قاتناشماي ئوقۇغان ناماز ئاللاھ نەزىرىدە مەقبۇل ئەمەس ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ قاپتىمەن.

ئۇ يەنە ماڭا كېچىدە ئىبادەتكە تۇرۇشنى دەۋرەگەچ، مەن تېخى كېچىسى ئۇخلىغىلى بولمايدىغان ئوخشايدۇ دەپ قاپتىمەن.

ئۇ ماڭا ئاللاھنى زىكرى قىلىشنى چېكىلەپ تۇرغاچقا، مەن تېخى ئاللاھنى زىكرى قىلىشتىن باشقا ھېچقانداق سۆھبەت، سۆز پايدىسىزلىقىدىن قوراپ قاپتىمەن.

پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن: يەتتە خىل كىشىگە قىيامەت كۈنى ئاللاھ رەھمەت نەزىرى بىلەن قارىمايدۇ، ئۇلارنى پاكلىمايدۇ، ئۇلارنى دوزاخقا تاشلايدۇ.

(1) ئوخشاش جىنسىلىقلار مۇھەببىتى.

(2) قولى بىلەن لەززەتلەنگۈچى.

(3) ھايۋانغا يېقىنچىلىق قىلغۇچى.

(4) ئايالىنىڭ ئارقىسىدىن كەلگۈچى.

(5) قىزى بىلەن ئانىسىنى بىراقلا نىكاھىغا ئالغۇچى.

(6) قوشنىسىنىڭ ئايالى بىلەن زىنا قىلغۇچى.

(7) قوشنىسىغا ئازار ۋە لەنەت قىلغۇچى.

7. رەسۇلۇللاھ مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ يولىدا جان بېرىپ شېھىت بولغاندىن باشقا يەنە يەتتە تۈرلۈك ئادەم شېھىت ھېسابلىنىدۇ، ئۇلار:

قورساق ئاغرىقى بىلەن ئۆلگەن ئادەم.

سۇدا تۇنجۇقۇپ ئۆلگەن ئادەم.

كۆكرەك پەردە ياللۇغى بىلەن ئۆلگەن ئادەم.

يۇقۇملۇق كېسەل بىلەن ئۆلگەن ئادەم.

ئوتتا كۆيۈپ ئۆلگەن ئادەم.

تام بېسىۋېلىپ ئۆلگەن ئادەم.

تۇغۇتىدا ئۆلگەن ئايال.

8. ئىبنى ئابباس مۇنداق دەيدۇ:

ئەقىل ئىگىلىرى يەتتە نەرسىدىن كېچىپ يەتتە نەرسىنى قولغا كەلتۈرسۇن:

بايلىقتىن كېچىپ نامراتلىقنى قولغا كەلتۈرسۇن.

ھاكاۋۇزلۇقتىن كېچىپ، كەمتەرلىكنى قولغا كەلتۈرسۇن.

ساختىپەزلىكتىن كېچىپ، سەممىيلىكنى قولغا كەلتۈرسۇن.

توقچىلىقتىن كېچىپ، يوقسۇزلۇقنى قولغا كەلتۈرسۇن.

خۇشاللىقتىن كېچىپ غەم قايغۇنى قولغا كەلتۈرسۇن.

يۇقىرى مەرتىۋىدىن كېچىپ، تۆۋەن دەرىجىنى قولغا كەلتۈرسۇن.

ھاياتتىن كېچىپ، ئۆلۈمنى قولغا كەلتۈرسۇن.

سەككىز جۈملىلىك ھېكمەتلەر

1. رەسۇلۇللاھ مۇنداق دەيدۇ:

سەككىز نەرسە باشقا سەككىز نەرسىگە قارىتا قانائەتلەنمەيدۇ.

كۆز كۆرۈش بىلەن قانائەتلەنمەيدۇ.

تۇپراق يامغۇر سۈيى بىلەن قانمايدۇ.

ئاياللار ئەرلەرگە قانائەت قىلمايدۇ.

ئالىم بىلىمگە قانمايدۇ.

كۆپ سوئال سورىغۇچى جاۋابقا قانائەت قىلمايدۇ.

ئاچ كۆز پۇل يىغىشقا قانمايدۇ.

دېڭىز سۇغا قانمايدۇ.

يالقۇنلۇق ئوت ئوتۇن بىلەن قانائەتلەنمەيدۇ.

2. ئەبۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ:

سەككىز نەرسە باشقا سەككىز نەرسىنىڭ زىننىتى.

پاك — دىيانەتلىك بولۇش — نامراتلىقنىڭ زىننىتى.

تەشەككۈر ئېيتىش — نېئەتنىڭ زىننىتى (ساخاۋەتنىڭ).

سەۋرچانلىق — مۇشەققەتنىڭ زىننىتى.

سەپايە بولۇش — ئىلىمنىڭ زىننىتى.

كەمتەرلىك — ئوقۇغۇچىنىڭ زىننىتى.

يىغا — قورقۇشنىڭ زىننىتى.

تاپا — تەنىگە پىسەنت قىلماسلىق — ياخشى ئىشنىڭ زىنىتى.

قورقۇش (تەقۋالىق) — نامازنىڭ زىنىتى.

3. ئۆمەر ئىبنى خەتتاب مۇنداق دەيدۇ:

قۇرۇق گەپنى تەرك قىلغۇچى ئەقلىنى تاپىدۇ.

ماراپ يۈرۈشنى تاشلىغۇچى مۇلايىملىقنى تاپىدۇ.

ئاچ كۆزلۈكنى تاشلىغۇچى ئىبادەتنىڭ لەززىتىنى تاپىدۇ.

قاققلاپ كۈلۈشنى تاشلىغۇچى سالماق قىياپەتكە ئىگە بولىدۇ.

چاقچاقنى تاشلىغان كىشى ئابروىغا ئېرىشىدۇ.

دۇنياغا بولغان ھەۋىسىنى تەرك ئەتكۈچى ئاخىرەتكە بولغان

ئىشتىياقنى تاپىدۇ.

باشقىلارنىڭ ئەيىبىنى ئېچىشنى تەرك ئەتكۈچى ئۆز كەمچىلىكىنى

ئۆزگەرتكەن بولىدۇ.

ئاللاھنىڭ قانداقلىقىنى مۇلاھىزە قىلىشنى تەرك ئەتكۈچى

مۇناپىقلىقتىن قۇتۇلغان بولىدۇ.

4. ئوسمان ئىبنى ئەففان ئېيتىدۇ:

كېچە بىدار تۇرۇپ ئىش بېجىرىدىغان ئادەم تۆۋەندىكى

خىسلەتنى تاپىدۇ:

پىكىر — ھېسسىياتى ئاللاھتىن قورقۇشتىن خالىي بولمايدۇ،

ئاللاھقا بولغان ئىنتىزارلىق بىلەن بولىدۇ.

تىلى ئاللاھقا شۈكۈر ئېيتىشتىن خالىي بولمايدۇ، ئاللاھقا مەدھىيە

ئوقۇش بىلەن بولىدۇ.

كۆزى ھايا بىلەن بولىدۇ، يىغىنى ھەمراھ قىلىدۇ.

ئىرادىسى پانىي دۇنيانى تەرك ئېتىشتە بولىدۇ.

ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەشتە بولىدۇ.

5. ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب ئېيتىدۇ:

نامازدا ئېھتىرام بولمىسا، ئۇنىڭدا ياخشىلىق يوق. روزىدار يالغان گەپنى توختاتمىسا، روزىسىنىڭ پايدىسى بولمايدۇ. ئىلىملىك تەقۋا بولمىسا، ئىلىمنىڭ پايدىسى بولمايدۇ. قىرائەتنى تەھلىل قىلمىسا، ئوقۇشنىڭ پايدىسى يوق. پۇل تۇرۇپ سېخىي بولمىسا، پۇلنىڭ پايدىسى بولمايدۇ. پۇت — قولنىڭ ھەققىنى قوغدىمىسا، پۇت — قولنىڭ ھەققىنىڭ پايدىسى بولمايدۇ. بەخت ئۇزاق داۋاملاشمىسا، بەختنىڭ پايدىسى بولمايدۇ. دۇئا ئىخلاىس بىلەن بولمىسا، دۇئانىڭ پايدىسى بولمايدۇ.

توققۇز جۈملىلىك ھېكمەتلەر

1. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن: ئاللاھتا ئالا ئىمراننىڭ ئوغلى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا تەۋراتقا ۋەھىي قىلىپ شۇنداق دېدى: بارلىق خاتالارنىڭ مەنبەسى ئۈچ خىل. كىبرى، ھەسەتخورلۇق ۋە دۇنياغا بەك ھېرىسمەن بولۇش.

ئۇلاردىن ئالتىسى كۆپىيىپ، توققۇز بولدى. كۆپەيگەن ئالتىسى: توقلۇق، ئۇيقۇ، ئارام ئېلىش، پۇل مالىنى ياخشى كۆرۈش، مەدھىيە - ماختاشنى ياخشى كۆرۈش ۋە ئەمەلدارلىقنى ياخشى كۆرۈشتىن ئىبارەت. 2. ئەبۇبەكرى سىددىق مۇنداق دەيدۇ:

ئابدۇلار ئۈچ خىل بولىدۇ: ھەر خىل تۈردىكىلەر ئۈچۈن تونۇغىلى بولىدىغان ئۈچ خىل بەلگە بار: بىر خىلى ئاللاھقا قورقۇپ ئىبادەت قىلىدۇ. يەنە بىر خىلى ئاللاھتىن ساۋاب ئۈمىد قىلىپ ئىبادەت قىلىدۇ. يەنە بىر خىلى بولسا ئاللاھنى ياخشى كۆرۈپ ئىبادەت قىلىدۇ. بىرىنچى خىلدىكىلەر ئۈچۈن ئۈچ خىل بەلگە بار: ئۆزىنى تۆۋەن تۇتىدۇ. قىلغان ياخشىلىقنى ئاز، يامانلىقنى بولسا، كۆپ دەپ ئويلايدۇ.

ئىككىنچى خىلدىكىلەر ئۈچۈن ئۈچ خىل ئالامەت بار:

بارلىق ئىشلىرىدا كىشىلەرگە ئەگىشىدۇ. كىشىلەرنىڭ ئەڭ سېخىي كىشىسى بولىدۇ. ئاللاھقا بولغان ئېتىقادى ئەڭ ياخشى بولىدۇ. ئۈچىنچى خىلىدىكىلەر ئۈچۈن ئۈچ خىل ئالامەت بار: ئۆزى ياخشى كۆرگەنلىكى نەرسىنى كىشىلەرگە بېرىۋېتىدۇ. ئاللاھنىڭ رازىلىقىدىن باشقا ھېچ نەرسىگە پەرۋا قىلمايدۇ. ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ نەپسى خاھىشىغا قارشى ئىش قىلىدۇ. ھەر قانداق ۋاقىتتا ئاللاھنىڭ بۇيرۇق ۋە چەكلىمىلىرىگە رىئايە قىلىدۇ.

3. ئۆمەر ئىبنى خەتتاب مۇنداق دەيدۇ: شەيتاننىڭ توققۇز بالىسى بار ئۇلار: زەلىيتۇن، ۋەسىن، لەقۇس، ئەئۋان، ھەففاق، مۇررە، مۇسەۋۋىت، داسم ۋە ۋەلھاندىن ئىبارەت. زەلىيتۇن بولسا بازارغا مەسئۇل بولۇپ، بايرىقىنى شۇ يەرگە قادايدۇ.

ۋەسىن بولسا ئۆلۈم — مۇسبەتلەرگە مەسئۇل بولىدۇ. ئەئۋان بولسا سۇلتان — پادىشاھلارغا مەسئۇل بولىدۇ. ھەففاق بولسا ئىچىملىكلەرگە مەسئۇل. مۇررە بولسا نەغمە — ناۋا مۇزىكىلارغا مەسئۇل. لەقۇس بولسا ئوت پەرەسلەرگە مەسئۇل. مۇسەۋۋىت بولسا كىشىلەر ئارىسىدا ئاساسسىز گەپ — سۆزلەرنى توشۇشقا مەسئۇل.

داسم بولسا ئۆيلەرگە مەسئۇل بولۇپ بىر ئادەم بىر يەرگە كىرىپ
سالام قىلمىسا ھەمدە ئاللاھنىڭ ئىسمىنى ئاتىمىسا (بىسم اللہ
دېمىسە)، داسم ئىسىملىك شەيتان بالىسى ئۇلار ئارىسىغا تالاش –
تارتىش ئۇرۇقىنى تېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن تالاق – ئاجرىشىش،
جەڭگە – جېدەل باشلىنىدۇ.

ۋەلھان بولسا تاھارەت، ناماز ۋە باشقا ئىبادەتلەردە ئازدۇرۇشنى
باشلايدۇ.

4. ئوسمان ئىبنى ئەففان مۇنداق دەيدۇ:

كىمكى بەش ۋاخ نامازنى ۋاقتىدا ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرسا ئۇنى
ئاللاھ توققۇز خىل كارامەت بىلەن تارتۇقلايدۇ:

ئاللاھ ئۇنى ياخشى كۆرىدۇ.

ئۇنىڭ بەدىنى ساغلام بولىدۇ.

ئۇنى پەرىشتىلەر قوغدايدۇ.

ئائىلىسىگە بەرىكەت ياغىدۇ.

يۈزىدە سالىھلار سىماسى زاھىر بولىدۇ.

ئاللاھ ئۇنىڭ قەلبىنى يۇمشاق قىلىدۇ.

سىرات كۆۋرۈكىدىن چاقماق چاقتاندەك ئۆتۈپ كېتىدۇ.

ئاللاھ ئۇنى دوزاختىن ساقلايدۇ.

قىيامەتتە قورقۇنچ يوق ۋە غەمىز كىشىلەر بىلەن بىرگە تۇرىدۇ.

ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب مۇنداق دەيدۇ:

يىغا ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ:

(1) ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قورقۇپ يىغلاش.

(2) ئاللاھنىڭ غەزىپىدىن قورقۇپ يىغلاش.

(3) ئايرىلىپ قېلىشتىن قورقۇپ يىغلاش.

بىرىنچىسى گۇناھغا كاپارەت بولىدۇ.

ئىككىنچىسى ئەيب — نۇقساندىن تازىلايدۇ.

ئۈچىنچىسى دوستنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشتۈرىدۇ.

گۇناھغا كاپارەت بولغاننىڭ مېۋىسى — ئازاب ئوقۇبەتلەردىن قۇتۇلۇشتۇر.

ئەيب — نۇقساندىن تازىلىنىشنىڭ مېۋىسى — داۋاملىق نازۇ نېمەت ۋە ئالىي دەرىجە.

دوستقا ئېرىشىشنىڭ مېۋىسى — ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈش

ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىشنىڭ ياخشى بېشارىتىدۇر، شۇنداقلا

پەرىشتىلەرنىڭ زىيارەت قىلىشىنىڭ ۋە پەزىلىتىنىڭ زىيادە بولغانلىقىنىڭ ياخشى بېشارىتىدۇر.

ئون جۈملىلىك ھېكمەتلەر

پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن: سىلەر چىش چۈتكىلاشتا چىش
تۇرۇڭلار. چۈنكى، چىش چۈتكىلاشتا ئون تۈرلۈك خاسىيەت بار.

- (1) ئېغىزنى پاك قىلىدۇ،
- (2) ئاللاھنى رازى قىلىدۇ.
- (3) شەيتاننى غەزەپلەندۈرىدۇ.
- (4) مېھرىبان ئاللاھنىڭ مۇھاپىزەتچى پەرىشتىلەرنىڭ ياخشى
كۆرۈشىگە ئېرىشىدۇ.
- (5) چىشىنى چىگىتىدۇ.
- (6) ئېغىز بوشلۇقىدىكى خەپرۈكنى تازىلايدۇ.
- (8) ئېغىز بوشلۇقىنىڭ نەملىكىنى يۇقىرى كۆتۈرىدۇ.
- (7) ئېغىزنى خۇش بۇي قىلىدۇ.
- (9) كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرىدۇ.
- (10) ئېغىز پۇراشنى يوقىتىدۇ.

پەيغەمبىرىمىز يەنە مۇنداق دېگەن: چىش چۈتكىلىماي ئوقۇغان
نامازدىن چۈتكىلاپ ئوقۇغان ناماز 70 ھەسسە ئەۋزەل بولىدۇ.

2. ئەبۇبەكرى سىددىق ئېيتىدۇ:

ھەرقانداق ئادەم پەقەت ئاللاھنىڭ ئون تۈرلۈك خىسلىتىگە
ئېرىشەلسە، ئۇ تۈرلۈك تالاپەت ۋە كېسەللەردىن قۇتۇلۇپلا
قالماستىن، يەنە مۇتەقىيلەرنىڭ قاتارىغا قويۇلىدۇ ھەم ئاللاھتىن
قورقۇپ سۈننەتكە ئەگەشكەنلەرنىڭ دەرىجىسىنى تاپقان بولىدۇ.

- 1) راستچىل ھەم قانائەتمەن يۈرەك.
- 2) سەۋرچان ھەم خۇدانىڭ رەھىمىتىگە شۈكرى قىلىش.
- 3) نامراتلىق پەيتتىمۇ، ئىبادەتتە چىڭ تۇرۇش.
- 4) قورسىقى ئاچ ھالدا ئۇزاق ئويلىنىش.
- 5) غەم ئەندىشىدە ئاللاھتىن قورقۇپ، ئۇنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇش.

- 6) داۋاملىق تىرىشچانلىق بىلەن كەمتەر بولۇش.
  - 7) مۇلايىم بولۇش ھەم دوست بۇرادەرلىرى بىلەن بىللە بولۇش.
  - 8) ياخشى كۆرۈش ۋە ھايالىق بولۇش.
  - 9) پايدىلىق بىلىم بولۇش ۋە ئىنتايىن سىپايە بولۇش.
  - 10) مۇستەھكەم ئىمان بولۇش ھەم پەۋقۇلئاددە ئەقىل بولۇش.
  3. ئۆمەر ئىبنى خەتتاب مۇنداق دەيدۇ:
- ئون نەرسە كەم بولسا باشقا ئون نەرسە بىلەن تەڭشىگىلى بولماس.

- 1) تەقۋالىق بولمىسا، ئەقىل ياخشى بولماس.
- 2) بىلىم بولمىسا، پەزىلەتلىك بولغىلى بولماس.
- 3) قورقۇنچ بولمىسا، غەلىبە بولماس.
- 4) ئادىللىق بولمىسا، ياخشى ھۆكۈمران بولغىلى بولماس.
- 5) ئەدەپ بولمىسا، ئېسىل نەسەب ياخشى بولماس.
- 6) بىخەتەرلىك بولمىسا، خۇشاللىق بولماس.
- 7) سېخىيلىق بولمىسا، بايلىق ياخشى بولماس.
- 8) نامراتلىقنى قانائەتسىزلىك بىلەن تەڭشىگىلى بولماس.
- 9) كەمتەرلىك بولماي يۇقىرى مەرتىۋە ياخشى بولماس.

.....

4. ئوسمان ئىبنى ئەففان مۇنداق دەيدۇ:

- تازا نەس باسىدىغان نەرسە ئون تۈرلۈك بولىدۇ:
- (1) ئالىمدىن مەسلىھەت سورىغۇچى بولمىسا.
  - (2) بىلىمنىڭ ئەمەلىيلەشتۈرگۈچىسى بولمىسا.
  - (3) توغرا پىكىرنى قوبۇل قىلغۇچى بولمىسا.
  - (4) ئەسۋاب - جابدۇقنى ئىشلەتكۈچى بولمىسا.
  - (5) مەسجىت بولۇپ ناماز ئوقۇلمىسا.
  - (6) قۇرئان بولۇپ ئوقۇغۇچى بولمىسا.
  - (7) پۇل بولۇپ ياخشىلىققا ئىشلىتىلمىسە.
  - (8) ياخشى ئات بولۇپ مىنگۈچى بولمىسا.
  - (9) مەنپەئەتلىك بىلىم دۇنيا پەرەسنىڭ قورسىقىغا قاپلىنىپ قالسا.

(10) ئۇزۇن ئۆمۈر بولۇپ سەپەرنىڭ تەييارلىقى بولمىسا.

5. ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب ئېيتىدۇ:

(1) ئەڭ ياخشى مىراس بىلىم.

(2) ئەڭ يۈكسەك كەسپ مائارىپ.

(3) ئەڭ ياخشى ئوزۇق تەقۋالىق.

(4) ئەڭ ياخشى مال ئىبادەت.

(5) ئەڭ ياخشى ھۆكۈمران ياخشى ئەمەل.

(6) ئەڭ ياخشى ھەمراھ ئېسىل پەزىلەت.

(7) ئەڭ ياخشى ۋەزىر ئالىيجاناب ئادەم.

(8) ئەڭ ياخشى بايلىق قانائەت.

(9) ئەڭ ياخشى ياردەمچى تەڭشەش.

(10) ئەڭ ياخشى ئەدەب - ئەخلاق ئۆگەتكۈچى، ئۆلۈم.

6. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:

ئىسلام قوۋمى ئىچىدىن ئاللاھقا ئىشەنمەيدىغان ئون تۈرلۈك ئادەم چىقىدۇ. گەرچە ئۇلار ئۆزىنى مۇسۇلمان دەۋالسىمۇ:

(1) قاتىل.

(2) سېھىرگەر.

(3) دەييۇس يەنى ئۆزىنىڭ ئايالىنىڭ ناباب ئىشلىرىنى كۆرمىگەن ياكى ئاڭلىمىغان بولغۇچى.

(4) زاكات بېرىشكە قارشى تۇرغۇچى.

(5) ھاراككەش.

(6) ھەج قىلىشقا لايىق بولسىمۇ، بارمىغۇچى.

(7) پىتنە - پاسات تېرىغۇچى.

(8) دۈشمەنگە قورال سېتىپ بەرگۈچى.

(9) ئايالى بىلەن لىۋاتەت قىلغۇچى.

(10) بىۋاسىتە تۇغقانلىرى بىلەن توي قىلغۇچى.

يۇقىرىقى ئىشلارنى ھالال سانغۇچىلار دىندىن تانغان بولىدۇ.

7. پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:

ئاللاھنىڭ بەندىسى بولىدىغان كىشى مەيلى ئاسماندا ياكى زېمىندا بولمىسۇن، سېخىي بولماي تۇرۇپ مۆمىن بولالمايدۇ.

مۇسۇلمان بولماي تۇرۇپ سېخىي بولغىلى بولمايدۇ.

باشقىلار ئۇنىڭ قولىدىن ۋە تىلىدىن ئازار يېگەن تۇرۇپ، ئۇ مۇسۇلمان بولالمايدۇ.

ئالىم بولماي تۇرۇپ مۇسۇلمان بولغىلى بولمايدۇ.

ئەمەل قىلماي تۇرۇپ ئالىم بولغىلى بولمايدۇ.

تەقۋا بولماي تۇرۇپ ئىلىمگە ئەمەل قىلغىلى بولمايدۇ.

ئاللاھتىن بەك قورقماي تۇرۇپ تەقۋا بولغىلى بولمايدۇ.

كەمتەر بولماي تۇرۇپ تەقۋا بولغىلى بولمايدۇ.

ئۆزىنى تونۇماي تۇرۇپ كەمتەر بولغىلى بولمايدۇ.
ئەقىلسىز كىشى ئۆزىنى تونۇيالمايدۇ.

8. رىۋايەتتە، يەھيا ئىبنى مەئاز بىر دۇنياغا بېرىلگەن دىنىي ئالىمنى كۆرگەندىن كېيىن ئېيتقانكى: «ئى ھەدىسلەرنى چۈشىنىدىغان ئىلىملىك ئالىم! سىلەرنىڭ ئورداڭلار بىلەن رىم پاپاسى قەيسەرنىڭ ئوردىسى ئوخشاش، سىلەرنىڭ تۇرۇۋاتقان بىنا پارس شاھى كىسىرانىڭ تۇرالغۇسىدىن پەرقسىز. سىلەر ياتقان كارىۋاتلار قارۇنىڭكى بىلەن ئوخشاش شەۋكەتلىك. سىلەرنىڭ ئىشكىڭلار تالۇتنىڭ ئىشكىگە ئوخشاش. سىلەرنىڭ كىيگەن كىيىملىرىڭلار ئۇرۇش جىنايەتچىسى جالۇتنىڭ كىيىمىگە ئوخشاش. سىلەرنىڭ يولۇڭلار ئىبلىسنىڭ يولى بىلەن بىر مەنبەدىن چىققان. سىلەرنىڭ بايلىقلىڭلار بىلەن ئالۋاستىنىڭ بايلىقى بەربىر ئوخشاش، سىلەرنىڭ باشقۇرۇشۇڭلار بىلەن فىرئەۋننىڭ باشقۇرۇشى ئوخشاش، سىلەرنىڭ سوتچىڭلار بىلەن ئاشۇ تىلى شېكەر، دىلى زەھەر، پارىخور ئالدامچىلار ئۆپمۇ ئوخشاش.

سىلەرنىڭ ئۆلۈمىڭلار بىلەن جاھىلىيەتتىكى كىشىلەرنىڭ ئۆلۈمى ئوخشاش. سىلەر يەنە قانداقمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتى بولالايسىلەر؟

9. بىر ھەكم ئېيتىدۇ: ئون خىل ئادەمدىن چىققان ئون خىل سۈپەتكە ئاللاھ غەزەپ قىلىدۇ. بايدىن چىققان پىخسىق، نامراتتىن چىققان چوڭچى، ئالىملاردىن چىققان تەمەخور، ئاياللاردىن چىققان شەرمەندە، قېرىلاردىن چىققان جانىباقتى، ياشلاردىن چىققان ھۇرۇن، ھوقۇقداردىن چىققان زالىم، زاھىتتىن چىققان مەنمەنچى، ئىبادەت قىلغۇچىدىن چىققان رىياخور.

10. پەيغە مېرىمىز مۇنداق دېگەن:

ئىجادلىق ئون تەرەپتىن كېلىدۇ. بەشى بۇ دۇنيادا، بەشى ئۇ دۇنيادا، بۇ دۇنيادىكى بەش بولسا:

(1) بىلىمگە ئىگە بولۇش.

(2) ئىخلاسل بىلەن ئىبادەت قىلىش.

(3) تۇرمۇش مەبلىغى ھالال تىجارەتتىن كېلىش.

(4) قىيىنچىلىققا قارىتا چىدامچان، سەۋرلىك بولۇش.

(5) ياخشىلىققا ياخشىلىق قايتۇرۇش.

ئۇ دۇنيادىكى بەش بولسا:

(1) ئەزرائىل ئۇنىڭغا رەھىمدىل بولۇش.

(2) قەبرىدە مۇنكىر - نەكىر ناملىق ئىككى پەرىشتە سوراق سورىغاندا قورقماسلىق.

(3) ئەڭ قورقۇنچىلىق پەيتىمۇ خاتىرجەم تۇرۇش.

(4) قەيە قىلمىشى يوققا چىقىرىلىپ، ياخشى ئەمەللىرى قوبۇل بولۇش.

(5) پىلىسراتتىن ئۆتكەندە، چاقماق تېزلىكىدە ئۆتۈش، بىخەتەر جەننەتكە كىرىش.

11. ئەبۇلفەزلى ئېيتىدۇ:

ئاللاھ ئون سۈپەت بىلەن قۇرئاننى ماختىغان: مۇقەددەس ئوقۇشلۇق، ھەق - ناھەقنى ئايرىغۇچى دەستۇر، بۈيۈك قامۇس، ئاگاھنامە، ھىدايەتكە باشلىغۇچى، نۇرلۇق كىتاب، ئىنسانىيەتكە رەھمەت، دىللاردىكى كېسەللەرگە شىپا، مۇكەممەل روھ، ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى ئۆمەتلەرنىڭ ھەققىدىكى خاتىرە ئەسەر، ئالدىنقى تۆت نام بولسا، ھەممە ئادەم بىلىدۇ. كېيىنكى ئالتە نام بولسا «قۇرئان» دىكى مۇنۇ ئايەتكە ئاساسلانغان.

ئاللاھ ئېيتىدۇ: ﴿ئى بەندىلەر، سىلەرگە كەلگەن بۇ نەسىھەت پەرۋەردىگارنىڭلار تەرەپتىن كەلگەندۇر. ئۇ دىللاردىكى كېسەللەرنى داۋالىغۇچى دورا، مۆمىنلەرگە ھىدايەت ۋە رەھمەتتۇر﴾ يەنە.

﴿بۇ ئاللاھ تەرەپتىن چۈشكەن نۇر ۋە چۈشىنىشلىك دەستۇر، ھەقىقەتەن سىلەرگە نازىل بولدى﴾ يەنە ﴿مەن روھنى ساڭا ۋەھىي قىلدىم. بۇ مېنىڭ ئىرادەمدۇر﴾، يەنە ﴿سېنى كىشىلەرگە چۈشىنىشلىك بايان قىلسۇن دەپ بۇ ۋەز — نەسىھەتنى چۈشۈردۈم﴾.

12. لوقمان ھەكىم ئوغلىغا نەسىھەت قىلدى:

ئى ئوغلىم، ئەقىل — پاراسەت ئون تۈرلۈك ئىشنى ئورۇندايدۇ، ئۇ:

ئۆلگەن قەلبىنى تىرىلدۈرىدۇ.

كەمبەغەللەر بىلەن بىللە ئولتۇرىدۇ.

پادىشاھلارنىڭ بەزمىسىدىن قاچىدۇ.

نامرات كىشىلەرنى قوللايدۇ.

قۇلنى ئازاد قىلىدۇ.

كەمبەغەلنى باي قىلىدۇ.

زېمىنى بار ئادەمگە گۈل تىكىپ بېرىدۇ.

ياقا يۇرتلۇققا ياتاق بېرىدۇ.

باشلىققا پۇلدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان ھوقۇق بېرىدۇ.

قورقۇنچتىن ساقلايدۇ.

پۇل قايتۇرۇشتا كىرىس كۆرۈلگەندە بۆسۈپ ئۆتىدۇ. يەنى تولۇپ

تاشقان ئىشەنچ بىلەن تۇرىدۇ، كىيىمى ئۇچىسىنى ياپالمايدىغان

ئادەمگە كىيىم بېرىدۇ.

13. بىر ھەكىم ئېيتىدۇ:

ھەقىقىي توۋا قىلغان ئەقىل ئىگىسىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا ئون ئىشنى قىلىش كېرەك:

ئېغىزدا توۋا قىلىش، راستچىلىق بىلەن پۇشايمان قىلىش.

قەبىھ قىلمىشنى چىقىرىپ تاشلاش.

قەتئىي قايتا سادىر قىلماسلىق.

ئاخىرەتنى قىزغىن سۆيۈش.

پانىي دۇنيانى بەك ياخشى كۆرمەسلىك.

قۇرۇق گەپنى ئاز قىلىش.

يېمەك — ئىچمەكتە تېجەشلىك بولۇش — بۇ ئىلىم ۋە ئىبادەتكە يۈزلىنىشنىڭ يولى.

ئاز ئۇخلاش — ئاللاھ ئېيتىدۇ: ﴿ئۇلار كېچىلىرى ئاز ئۇخلايدۇ، سۈپىدىن بۇرۇن ئورنىدىن تۇرۇپ گۇناھنىڭ مەغپىرەت بولۇشىنى تىلەيدۇ﴾.

14. ئەنەس ئىبنى مالىك ئېيتىدۇ: زېمىندىن ھەر كۈنى مۇنداق ئون تۈرلۈك سادا ئاڭلىنىدۇ:

ئى ئىنسانلار! گەرچە سىلەر مېنىڭ دۈمبەمدە ھەرىكەت قىلساڭلارمۇ، لېكىن قايتىدىغان جايىڭلار ھەقىقەتەن مېنىڭ قورساق قىسمىمدۇر، گەرچە سىلەر مېنىڭ دۈمبەمدە گۇناھ ئىشلاردا چەكتىن ئاشساڭلارمۇ. لېكىن مېنىڭ قورساق قىسمىمدا جازالىنىسىلەر.

گەرچە سىلەر مېنىڭ دۈمبەمدە كۈلۈپ يۈرسەڭلارمۇ، لېكىن پات ئارىدا مېنىڭ قورساق قىسمىمدا يىغلاپ ياش تۆكىسىلەر.

گەرچە مېنىڭ دۈمبەمدە خۇشال تەنتەنە قىلساڭلارمۇ، لېكىن پات ئارىدا مېنىڭ قورساق قىسمىمدا غەمگە چۆكىسىلەر.

گەرچە مېنىڭ دۈمبەمدە مال — دۇنيا توپلىساڭلارمۇ پات ئارىدا پۇشايمان قىلىسىلەر.

گەرچە مېنىڭ دۈمبەمدە ھارام نەرسىلەرنى يېسەڭلارمۇ، پات ئارىدا مېنىڭ قورساق قىسمىدا قۇرۇتلارغا يەم بولسىلەر.

گەرچە سىلەر مېنىڭ دۈمبەمدە غادىيىپ يۈرسەڭلارمۇ لېكىن، پات ئارىدا مېنىڭ قورساق قىسمىدا باش ئېگىپ تەزىم قىلىسىلەر.

گەرچە مېنىڭ دۈمبەمدە خۇشال ئالاقە قىلىشساڭلارمۇ، لېكىن، مېنىڭ قورساق قىسمىدا خاتىرجەم بولالمايسىلەر.

گەرچە سىلەر مېنىڭ دۈمبەمدە باردى — كەلدى قىلىشقاندا نۇر بىلەن يورۇتۇلۇپ تۇرساڭلارمۇ، پات ئارىدا، مېنىڭ قورساق قىسمىدا پۈتۈن قاراڭغۇلۇق ئىچىدە قالسىلەر.

گەرچە مېنىڭ دۈمبەمدە سىلەر تۈرلۈك بازارلارغا بارساڭلارمۇ لېكىن، پات ئارىدا مېنىڭ قورساق قىسمىدا يېگانە كۈلپەتلىك كۈن كەچۈرسىلەر.

15. رەسۇلۇللاھ ئېيتىدۇ:

كۆپ كۈلگۈچى ئون تۈرلۈك جازاغا ئۇچرايدۇ:

(1) قەلبى بارا — بارا ئۆلىدۇ.

(2) ئابىرۇبى بارغانسېرى يوقىلىدۇ.

(3) شەيتان ئۇنى كۈلدۈرىدۇ.

(4) ئاللاھنىڭ ئەيىبلىشىگە ئۇچرايدۇ.

(5) قىيامەتتە قاتتىق سوراق قىلىنىدۇ.

(6) قىيامەتتە پەيغەمبەرنىڭ يەكلىشىگە ئۇچرايدۇ.

(7) پەرىشتىلەرنىڭ لەنتىگە ئۇچرايدۇ.

(8) ئاسمان — زېمىندىكى ھايۋانلارنىڭ ئاغرىنىشىغا ئۇچرايدۇ.

(9) ئۇنتۇغاقلىق

(10) قىيامەتتە بەتبەشەرە ھالەتتە ھەشر قىلىنىدۇ.

16. ھەسەن بەسىرى ئېيتىدۇ:

مەلۇم بىر كۈنى باغداتنىڭ كوچىسىدا مەن بىر تەقۋادار ياش بىلەن بىللە كېتىۋاتاتتىم، توساتتىن بىر تېۋىپقا يولۇقتۇق. تېۋىپ بىر ئورۇندۇقتا ئولتۇرغان بولۇپ، نۇرغۇن ئادەم ئۇنى ئورىۋالغانىكەن. ئەر — ئايال، قېرى — ياش، كۆپچىلىك قولىغا بىر سۇ تولدۇرۇلغان ئەينەك شېشىنى ئېلىپ تېۋىپنىڭ كۆرۈپ قويۇشىنى ئۆتۈنەتتى.

بۇ تەقۋادار ياش ئالدىغا بېرىپ، تېۋىپتىن سورىدى: — سىلىدە گۇناھنى يۇيۇپ قەلب كېسىلىنى داۋالايدىغان دورا بارمىدۇ؟

— بار!

— ئۇنداقتا ئىچىپ كۆرۈپ باقايلىمۇ؟

— نامراتلىق بىلەن كەمتەرلىكتىن ئىبارەت ئىككى تۈپ دەرەخنىڭ يىلتىزىدىن ئېلىپ، ئىچىگە توۋا قىلىشنىڭ مېۋىسىنى قوشۇپ، ئاندىن بۇ ئۈچ خىل دورىنى ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىش ئىدىشىغا سېلىپ، قانائەت كالتىكى بىلەن ئۇنى ئېزىپ، مۇتتەقىلەر قازىنىغا تۆكۈپ، ئۈستىگە شەرم — ھايى سۈيىنى قۇيۇپ، ئاللاھقا ياخشى كۆرۈنۈش ئوتىدا دورىنى قاينىتىپ، پىشقان دورىنى تەشەككۈر ئىستاكلىرىغا سېلىپ، ئاللاھقا ئۈمىد باغلاش يەلپۈگۈچىدە يەلپۈپ سوۋۇتۇپ، ئەڭ ئاخىرىدا ئاللاھنى مەدھىيىلەش قوشۇقىدا بۇ دورىنى ئىچ. ئەگەر سەن تېۋىپ كۆرسەتمىسىگە ئەمەل قىلالىساڭ بۇ دورا مەيلى بۇ دۇنيادا ياكى ئاخىرەتتە پۈتۈنلەي ساڭا پايدىلىق بولۇپ، تۈرلۈك كېسەللەرنى داۋالاپ، تۈرلۈك ئاپەتلەرنى يوقىتىدۇ.

17- رىۋايەتتە بىر پادىشاھ ئالىم ۋە ھۆكۈمالاردىن بەشىلەننى تەكلىپ قىلىپ ئۇلارنىڭ ھەربىرىنى بىردىن ھېكمەتلىك سۆز قىلىشقا تەكلىپ قىپتۇ، نەتىجىدە ھەربىرى بىر جۈملىدىن جەمئىي بەش جۈملە ئوتتۇرىغا قويۇلۇپتۇ.

1) ئاللاھتىن قورقۇش بولسا ئەمىنلىك، ئاللاھتىن قورقۇش يوق قەلب بولسا شەقى. جەمئىي مەۋجۇداتقا خاتىرجەملىك بېغىشلاش بولسا ئەركىنلىك. مەۋجۇداتتىن دىققەت قىلىش بولسا، كەڭرىلىكنىڭ ئىپادىسى.

2) ئۆمىدىنى ئاللاھقا ساغلاش بايلىق، بۇ خىل بايلىق مەڭگۈلۈك نامراتلىقنىڭ زىيىنىغا ئۇچرىمايدۇ. ئاللاھقا بولغان ئۆمىدىسىزلىك — نامراتلىق. بۇنىڭغا ھەرقانداق نەسىھەت كار قىلمايدۇ.

3) پەقەت كۆڭلى باي بولسا خىجىلچىلىقنىڭ زىيىنى يوق. ئەگەر، كۆڭلى نامرات بولسا، گەرچە يانچۇقلىرى لىق پۇل بولسىمۇ، پايدىسى يوق.

4) ئۆزى ئەقىللىق، قولى ئوچۇق، سېخىي بولسا، ئەڭ بايدۇر. ئەقلى كەمتۈك، نۇرغۇن ئالتۇن — كۈمۈشلىرى بار بولسا، تېخىمۇ نامراتتۇر.

5) ئازراق بەختكە ئېرىشىش، كۆپلەپ زىيان تارتقاندىن ياخشى. نۇرغۇن يامان ئىشلارنى تەرك ئېتىش، ئازغىنە ياخشىلىققا ئېرىشكەندىن كۆپ ئەۋزەل.

18- پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن: مېنىڭ ئۆمىتىم ئىچىدە ھەقىقىي توۋا قىلغاندىن باشقا ئون تۈرلۈك ئادەم جەننەتكە كىرەلمەيدۇ. ئۇلار: ئەمەلدار ئالدىدا يۈگۈرۈپ يۈرگۈچى، كېپەن ئوغرىسى، ھەق — ناھەقنى توقۇپ چىقارغۇچى سۇخەنچى، قىزلارنى تېپىپ ئۆيىدە بەزمىخانا ئېچىپ بەرگۈچى، ئايالىنى، قىزلىرىنى كۈنلىمەيدىغان كىشى، چاڭ چالغۇچى، تۆت تارىلىق چالغۇ ئەسۋابىنى تەڭگەش قىلغۇچى تەمبۈرچى، باشقىلارنىڭ كەمچىلىكىنى كەچۈرمەيدىغان، كەچۈرۈم سورىشىنى قوبۇل قىلمايدىغان ئادەم، تەربىيەسىز قالغان ھارامدىن بولغان بالا، ئاتا — ئانىنىڭ قارغىشىغا كەتكەن بالا.

19- پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن: ئون تۈرلۈك ئادەمنىڭ ئىبادىتىنى ئاللاھ قوبۇل قىلمايدۇ. يالغۇز ناماز ئوقۇپ، قۇرئان ئايەتلىرىنى ئوقۇمىغان ئادەم، زاكات بەرمەيدىغانلار، جامائەتكە ئىمام بولغان ئەمما جامائەت يامان كۆرىدىغان ئىمام، قاچقان قۇل، ھاراقنى جېنىدىن ئەزىز كۆرگۈچى، ئېرىنى غەزەپلەندۈرۈپ سىرتتا قونۇپ قالغۇچى ئايال، بېشىغا ياغلىق ئارتماي ناماز ئوقۇغۇچى ئايال، جازائە بېگۈچى زومىگەر باشلىق، ناماز ئوقۇغۇچى ھەم يامان ئىشلارنى ئارىلاشتۇرۇپ قىلغۇچى، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھتىن كۈنسېرى يىراقلىشىپ كەتكۈچى.

20- پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن: مەسچىتكە كىرگۈچى مۇنداق ئون خىل ئادەتنى يېتىلدۈرۈشى كېرەك: (1) ئاياغ – پايىقىدىن خەۋەر ئېلىش. (2) ئاۋۋال ئوڭ پۇت بىلەن كىرىش. (3) مەسچىتكە كىرگۈچە «بِسْمِ اللَّهِ» دېيىش، پەيغەمبىرىمىز ۋە پەرىشتىلەرگە سالامەتلىك تىلەش كېرەك. پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە رەھمەت دەرۋازىلىرىڭنى ئېچىۋەتكىن، سەن ھەقىقەتەن كۆپ ئاتا قىلغۇچىسەن دېيىش. (4) مەسچىتتىكىلەرگە سالام بېرىش. (5) ئەگەر مەسچىدە ئادەم بولمىسا، تۆۋەندىكىنى ئوقۇش: «ئەسسالامۇ ئەلەينا ۋەئەلەيھىمۇ سەلام» كەينىدىن «اشھىد ان لا اله الا الله وان محمد رسول الله» دېيىش. (6) نامازگاھنىڭ ئالدىدىن توغرا ئۆتمەسلىك. (7) دۇنيا ئىشىنى قىلماسلىق، دۇنيا پارىڭىنى كۆپ سۆزلىمەسلىك. (8) ئىككى رەكئەت نەپلى ناماز ئوقۇپ مەسچىتتىن چىقىش. (9) مەسچىتكە كىرگۈچى چوقۇم تاھارەتلىك بولۇش. (10) ئورنىدىن تۇرغاندا: «سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأُتُوبُ إِلَيْكَ» پەرۋەردىگارم سېنى بۈيۈك دەپ مەدھىيلەيمەن. سېنى پاك دەپ مەدھىيلەيمەن دېيىش.

21- پەيغە مېرىمىز مۇنداق دېگەن:

ناماز — ئىسلامنىڭ ئۇل ئاساسى، نامازنىڭ ئون خاسىيىتى بار:
قىياپىتى سىلىق — سىپايە بولۇش.

دىلى يورۇق بولۇش.

تېنى ئازادە بولۇش.

قەبرىدە خاتىرجەم بولۇش.

رەھمەت چۈشۈش.

جەننەتنىڭ ئاچقۇچى.

تارازىنىڭ ئېغىر كېلىدىغىنى.

ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشكۈچى.

جەننەتنىڭ قىممىتى.

دوزاختىن ساقلىغۇچى.

كىمكى ناماز ئوقۇسا دىنىنى تولۇقلىغان بولىدۇ. كىمكى ئوقۇمىسا دىنىنى بۇزغان بولىدۇ.

22- پەيغە مېرىمىز مۇنداق دېگەن: ئەھلى جەننەتلەر جەننەتكە

كىرگەندە، ئاللاھ سوۋغا ۋە كىيىملەرنى كۆتۈرۈۋالغان پەرىشتىلەرنى

ئەۋەتىدۇ. پەرىشتە ئۇ كىشىلەرگە: جامائەت بۇ يەردە قېلىڭلار، بۇ

يەردە بىر سوۋغا بار، ئاللاھ سىلەرگە ئەۋەتكەن دەيدۇ. كىشىلەر

سورىشىدۇ: نېمە سوۋغا ئۇ؟ پەرىشتە جاۋاب بېرىپ: ئون ئۈزۈك.

بىرىنچى ئۈزۈككە يېزىلغىنى: ﴿سىلەرگە ئامانلىق بولسۇن، سىلەر

(گۇناھلار كىرىدىن) پاك بولىدۇڭلار، جەننەتكە كىرىڭلار، (ئۇنىڭدا)

مەڭگۈ قېلىڭلار﴾

ئىككىنچى ئۈزۈككە يېزىلغىنى: سىلەرنىڭ بارلىق ئەندىشە ۋە

زېرىكىشىڭلارنى يوقىتىدۇ.

ئۈچىنچى ئۈزۈككە يېزىلغىنى: «سىلەرنىڭ ياخشى ئەمەللىرىڭلارغا بىنائەن سىلەر جەننەتكە ۋارىسلىق قىلىسىلەر».

تۆتىنچى ئۈزۈككە يېزىلغىنى: مەن سىلەرگە لىباسلارنى ۋە زىبۇ زىننەتلەرنى ھەدىيە قىلىمەن.

بەشىنچى ئۈزۈككە يېزىلغىنى: «مەن ھۈرلەرنى سىلەرگە جۈپ قىلىپ بېرىمەن»، «سەۋر قىلغانلىقلىرى ئۈچۈن مەن ئۇلارنى بۈگۈن مۇكاپاتلىدىم، ئۇلار ھەقىقەتەن مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر».

ئالتىنچى ئۈزۈككە يېزىلغىنى: بۈگۈن سىلەرگە بېرىلگەن مۇكاپات سىلەرنىڭ ئىلگىرىكى ياخشى ئەمەللىرىڭلار ئۈچۈن.

يەتتىنچى ئۈزۈككە يېزىلغىنى: سىلەر ياشلىق ھالىتىڭلەرگە قايتىسىلەر، مەڭگۈ قېرىمايسىلەر.

سەككىزىنچى ئۈزۈككە يېزىلغىنى: سىلەرگە خاتىرجەملىك بولىدۇكى ھەرگىز ئەنسىرىمەڭلار.

توققۇزىنچى ئۈزۈككە يېزىلغىنى: سىلەر پەيغەمبەرلەر بىلەن، راستچىلار بىلەن شېھىتلەر ۋە ئالىملار بىلەن بىللە بولىسىلەر.

ئونىنچى ئۈزۈككە يېزىلغىنى: سىلەر جەننەتتە ئەرشنىڭ سايىسى ئاستىدا، خاتىرجەم تۇرىسىلەر. ئۇ پەرىشتە ئارقىسىدىنلا.

«سىلەر خاتىرجەم — بەھرىمەن كىرىڭلار» دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن

كۆپچىلىك جەننەتكە كىرگەچ دېيىشىدۇ: «بارلىق ھەمدۇ سانا ۋە

ماختاشلار ئاللاھقا خاستۇر. ئۇ ئاللىقاچان بىزنىڭ غەملىرىمىزنى

كۆتۈرۈۋەتتى. بىزنىڭ پەرۋەردىگارىمىز — كەرەملىكتۇر. تەشەككۈرگە

لايىق زاتتۇر»، «ئالەمدىكى بارلىق ھەمدۇ سانا ئاللاھقا خاستۇر. ئۇ

بىزگە قىلغان ۋەدىسىنى ئىشقا ئاشۇردى. ئۇ بىزنى زېمىندا ۋارىس

قىلدى ھەم بىزنى جەننەتكە كىرگۈزدى. ياخشى ئەمەللەرنى

قىلغانلارنىڭ مۇكاپاتى نېمىدېگەن ياخشى — ھە! ».

ئەھلى دوزىخىلار دوزاخقا كىرگەندە: ئاللاھ پەرىشتىلەرنى ئەۋەتىپ: ئون ئۈزۈكنى ئېلىپ چىقىدۇ.

1- ئۈزۈكتە: كىرىڭلار! دوزاقتا مەڭگۈ ئۆلمەي ياكى ياشىيالمىي مۇشەققەت تارتىسىلەر، ئەمما ئۇنىڭدىن چىقالمايسىلەر.

2- ئۈزۈكتە: جازاغا ئۇچرىغانلار مەڭگۈ خاتىرجەملىككە ئېرىشەلمەيدۇ.

3- ئۈزۈكتە: مېنىڭ رەھىتىمگە ئۈمىد يوقالدى.

4- ئۈزۈكتە: دوزاخقا كىرگەنلەر مەڭگۈ كۈلپەتتە بولىدۇ، ھەسرەت ۋە نادامەت چېكىدۇ.

5- ئۈزۈكتە: ئوت دوزىخىلارنىڭ كىيىمى، زەققۇم (زەھەر) سىلەرنىڭ مېۋەڭلار، ئاچچىق تەر سۈيى سىلەرنىڭ ئىچىملىكڭلار. ھەتتا سىلەرنىڭ ياتاق — ئورنىڭلارمۇ ئوتتىن بولىدۇ.

6- ئۈزۈكتە: بۈگۈن دوزىخىلارغا مۇنداق جازا بېرىلىش سىلەرنىڭ ئاللاھنىڭ ئەمرىگە مۇخالىپەتچىلىك قىلغانلىقىڭلار سەۋەبىدىن.

7- ئۈزۈكتە: گەرچە سىلەر دوزاختا مەڭگۈ قالساڭلارمۇ مېنىڭ جازايىم مەڭگۈ كۈچىيىدۇ.

8- ئۈزۈكتە: دوزىخىلار مەڭگۈ لەنەتكە دۇچار بولىدۇ. بۇ سىلەرنىڭ قەستەن، چوڭ گۇناھلارنى سادىر قىلغانلىقىڭلار سەۋەبىدىن ھەم توۋا قىلمىغانلىقىڭلار تۈپەيلىدىن.

9- ئۈزۈكتە: دوزاختا دوزىخىلارنىڭ ھەمراھى شەيتاندۇر.

10- ئۈزۈكتە: دوزىخىلارنىڭ بۇنداق نەتىجىگە ئېرىشىشى دوزىخىلارنىڭ ئىبلىسقا ئەگىشىپ دۇنياغا بېرىلىپ، ئاخىرەتنى تەرك قىلغانلىقى سەۋەبىدىن بولغان.

23- بىر ھەكم ئېيتىدۇ:

مەن ئون خىل ھالەتتە مەنزىلنى ئىزلەيمەن. لېكىن، مەن باشقا ئون خىل ھالەتتە ئۇلارنى بايقايمەن.

مەن مەغرۇرلۇق بىلەن ئىمتىيازغا ئېرىشكىلى بولىدۇ دەپ ئويلاپتىمەن. لېكىن، مەن ئۇنى كەمتەرلىك ئىچىدىن تاپتىم. مەن دۇئا بىلەن ئەمەلنى ئىزلەپتىمەن. لېكىن، ئۇنى تەقۋالىقتا بايقىدىم.

مەن تەمەخورلۇق ئىچىدىن خاتىرجەملىكنى ئىزلەپتىمەن. لېكىن، ئۇنى دۇنياغا بېرىلمەسلىكتىن تاپتىم.

مەن ئاشكارا كۈندۈزدىكى ئىبادەتتىن دىلىمغا نۇر ئىزدىگەندىم. لېكىن، ئۇنى ئۇن — تىنسىز كېچىلەردىكى ئىبادەتتىن بايقىدىم.

مەن سېخىيلىق بىلەن قىيامەتتىكى شەرەپنى ئىزدىدىم. لېكىن، مەن ئۇنى روزىدىكى ئاچارچىلىقتىن بايقىدىم. مەن قۇربانلىق قىلىش بىلەن پىلىسراتتىن ئۆتۈش خېتىنى ئالدىم دەپتىمەن. لېكىن، ئۇنى سەدىقە ئىچىدىن بايقىدىم. مەن ھالال لەززەت بىلەن دوزاختىن ساقلىنىش ئامالىنى ئىزدىدىم. لېكىن، مەن ئۇنى نۇرغۇن ھەۋەسلەردىن ۋاز كېچىشتىن تاپتىم.

مەن دۇنيادىن ئاللاھنىڭ رىزاسىنى ئىزدىدىم. لېكىن، مەن ئۇنى ئاللاھنى كۆپ زىكر قىلىشتىن تاپتىم.

مەن ۋەز - نەسىھەت ۋە قۇرئان ئوقۇشتىن ئەقىل نۇرىنى ئىزدىدىم. لېكىن، مەن ئۇنى پىكىر قىلىش ۋە يىغا ئىچىدىن تاپتىم.

24- ئىبنى ئابباس (ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىمنى پەرۋەردىگارى بىر قانچە جۈملە (شەرئەت تەكلىپلىرى) بىلەن سىندى، ئىبراھىم ئۇلارنى بەجا كەلتۈردى)، دېگەن ئايەتنى ئوقۇغاندا: قۇرئاندىكى (بىر قانچە جۈملە) سۈننەتتىن ئون خىل ھېكمەتنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. بەشى باش قىسمىدا، بەشى بەدىنىدە بولىدۇ. باش قىسمىدىكى بەشى

بولسا: چىش چوتكىلاش، ئېغىز چايقاش، بۇرۇن تازىلاش، بۇرۇتنى قىرقىش، چاپچى ئېلىش، بەدىنىدىكى بەشى بولسا: قولتۇق تۈكلىرىنى ئېلىش، تىرىقنى ئېلىش، ئەۋرەت تۈكلىرىنى ئېلىش، خەتنە قىلىش ۋە ئىستىنجا قىلىش.

25- ئىبنى ئابباس ئېيتىدۇ:

كىم پەيغەمبەرگە بىر قېتىم دۇرۇت ئېيتسا ئاللاھ ئۇ كىشىگە ئون قېتىم بەخت تىلەيدۇ. كىم پەيغەمبەرگە بىر قېتىم تۆھمەت قىلسا ئاللاھ ئۇنىڭغا ئون قېتىم لەنەت قىلىدۇ. ئەجەبا بۇنداق ئەمەسمۇ؟ ۋەلىد ئىبنى مۇغىر پەيغەمبىرىمىزگە زىيانكەشلىك قىلغان چاغدا، ئاللاھ شۇ چاغدا ئۇنى قانداق جازالىدى. سەن كۆرمىدىڭمۇ؟ ئاللاھ ئېيتىدۇ: ﴿سەن ھەربىر قەسەمخور، پەس، غەيۋەتخور، سۇخەنچى، بېخىل، چېكىدىن ئاشقۇچى، گۇناھكار، قوپال ۋە ھارامدىن بولغان ئادەمگە ئىتائەت قىلمىغىن﴾.

26- بىر تۈركۈم كىشىلەر ئىبراھىم ئىبنى ئەدەمدىن: ئاللاھ قۇرئان كەرىمدە: ﴿ماڭا دۇئا قىلىڭلار مەن ئىجابەت قىلىمەن﴾ دېگەن. بىز دۇئا قىلىۋاتىمىز ئىجابەت بولمىدىغۇ؟ دەپ سورىغاندا ئىبراھىم جاۋاب بېرىپ: سىلەرنىڭ قەلبىڭلار ئون خىل ئىشتىن ئۆلىدۇ.

سىلەر ئاللاھنى تونۇيسىلەر لېكىن، مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلمايسىلەر.

سىلەر ئاللاھنىڭ كىتابىنى ئوقۇيسىلەر. لېكىن، شۇ بويىچە ئىجرا قىلمايسىلەر.

سىلەر شەيتاننى ئۆچ كۆرىمەن، دەپ دەۋا قىلىسىلەر، لېكىن ئۇنىڭ بىلەن مەخپىي ئالاقە قىلىسىلەر.

سىلەر پەيغەمبەرنى چىن ياخشى كۆرىمەن، دەپ دەۋا قىلىسىلەر. لېكىن، ھەدىسىلەرنى تاشلاپ قويىسىلەر.

سىلەر جەننەتنى ياخشى كۆرىمەن، دەپ دەۋا قىلىسىلەر. لېكىن، جەننەتكە كىرىشكە لايىق ئەمەل قىلمايسىلەر.

سىلەر دوزاختىن قورقمەن، دەپ دەۋا قىلىسىلەر. لېكىن، يامان ئىشتىن توختىمايسىلەر.

سىلەر ئۆلۈمنىڭ راستلىقىنى بىلىمەن، دەپ دەۋا قىلىسىلەر. لېكىن، ئۇنىڭغا تەييارلىق قىلمايسىلەر.

سىلەر دائىم كىشىلەرنىڭ ئەيىبىنى ئاچىسىلەر، لېكىن ئۆزۈڭلارنىڭ كەمچىلىكلىرىنى تۈزەتمەيسىلەر.

سىلەر ھەر كۈنى ئاللاھنىڭ نېئىمىتىنى يەيسىلەر. لېكىن، تەشەككۈر ئېيتمايسىلەر.

سىلەر دائىم مېيىتىنى دەپنە قىلىسىلەر. لېكىن، سىلەر ئۆزۈڭلار ئىبرەت ئالمايسىلەر.

27- پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:

ئاللاھنىڭ ئەر - ئايال بەندىلىرى ئىچىدىن كىمكى ئەرەفات تېغىدا كېچىسى تۆۋەندىكى ئون جۈملە دۇئانى 1000 قېتىم ئوقۇسا، تىلىكى ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىدۇ. پەقەت گۇناھ قىلغان ۋە ئۇرۇق - تۇغقان مۇناسىۋىتىنى بۇزغانلار بۇنىڭ سىرتىدا.

پەرۋەردىگارمىنى پاك، يۈكسەك دەپ مەدھىيەلەيمەن. ئەرشىئەلا نىڭ ئۈستىدە.

پەرۋەردىگارمىنى پاك يۈكسەك دەپ مەدھىيەلەيمەن، مۈلكى - سەلتەنەتنى زېمىندا.

پەرۋەردىگارمىنى پاك يۈكسەك دەپ مەدھىيەلەيمەن، يولى قۇرۇقلۇقتا.

پەرۋەردىگارنىڭ پاك يۈكسەك دەپ مەدھىيەلەيمەن، روھى
پەلەكتە.

پەرۋەردىگارنىڭ پاك يۈكسەك دەپ مەدھىيەلەيمەن، ھوقۇقى ئوت
ئىچىدە.

پەرۋەردىگارنىڭ پاك يۈكسەك دەپ مەدھىيەلەيمەن، بىلىمى
بىلىتقۇ ئىچىدە.

پەرۋەردىگارنىڭ پاك يۈكسەك دەپ مەدھىيەلەيمەن، ھۆكۈمى
قەبرىدە.

پەرۋەردىگارنىڭ پاك يۈكسەك دەپ مەدھىيەلەيمەن، ئاسماننى
تۈۋرۈكسىز ياراتتى.

پەرۋەردىگارنىڭ پاك يۈكسەك دەپ مەدھىيەلەيمەن، زېمىننى
ياراتتى.

پەرۋەردىگارنىڭ پاك يۈكسەك دەپ مەدھىيەلەيمەن، ئاللاھتىن
باشقا پاناھ بەرگۈچى، نىجادلىق بەرگۈچى يوقتۇر.

28. بىر كۈنى رەسۇلۇللاھ لەنەتكە ئۇچرىغان ئىبلىستىن
سورىدى: «مېنىڭ ئۈممىتىم ئىچىدە سېنىڭ قانچىلىك دوستۇڭ بار؟»
ئىبلىس ئېيتتى: «سېنىڭ ئۈممىتىڭ ئىچىدە ئون تۈرلۈك ئادەم
مېنىڭ دوستلىرىمدۇر: مۇستەبىت ئەمەلدار، ئۆزىنى چوڭ تۇتقۇچى،
پۇلنى تېپىش ۋە ئىشلىتىش يولىغا دىققەت قىلمايدىغان باي،
ئەمەلدارنىڭ زۇلۇمغا قارشى تۇرمايلا قالماستىن يەنە ئۇنى قوللاپ
بېرىدىغان دىنىي ئۆلىما، ئىشەنچىگە يارمايدىغان سودىگەر،
بېسىمدار تىجارەتچى، پاھىشۋاز، جازانە بىلەن شۇغۇللانغۇچى،
قانداق پۇل يىغسا ھالال بولىدىغانلىقىنى ئويلىمايدىغان. پىخسىق ۋە.
دائىم ھاراق ئىچىدىغانلار». ئىبلىسنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ رەسۇلۇللاھ

يەنە سورىدى: مېنىڭ ئۈمىتىم ئىچىدە سېنىڭ قانچىلىك دۈشمىنىڭ بار؟، ئىبلىس جاۋاب بەردى، 20 تۈرلۈك ئادەم مېنىڭ دۈشمىنىمىدۇر.

- (1) ئى مۇھەممەد، سەن ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى.
- (2) ئىلىمگە ئەمەل قىلغۇچى ئالىم.
- (3) «قۇرئان»غا ئەمەل قىلغۇچى قارىي.
- (4) بەش ۋاقىت ئەزان توۋلىغۇچى.
- (5) نامرات، مىسكىن ۋە يېتىملەرنى ياقتۇرغۇچى.
- (6) دىلى ئۈزۈك ئادەم.
- (7) ھەقىقەت ئۈچۈن تىز يۈككۈچى.
- (8) ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدە ئۆسكەن ياش.
- (9) ھالال يېمەكلىكلەرنى يەيدىغان ئادەم.
- (10) ئاللاھ ئۈچۈن دوستلىشىدىغان ئىككى ياش.
- (11) جامائەت نامىزىغا قاتنىشىشقا ئىنتىزار ئادەم.
- (12) كېچىدە خەلق ئۇخلاۋاتقاندا ئۆزى يالغۇز ناماز ئوقۇغۇچى ئادەم.

- (13) ھارامدىن يىراق يۈرگۈچى.
- (14) ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسقۇچى (يەنە بىر رىۋايەتتە: دىنىي قېرىندىشىغا بەخت تىلەپ، دىلدا شەخسىيەتچىلىك قىلمايدىغان كىشى)

- (15) ئۇزۇن مەزگىل تاھارەت بىلەن يۈرگەن كىشى.

- (16) سېخىي

- (17) مېجەزى سالىم ئادەم.

- (18) ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىگە قەتئىي ئىشەنگۈچى.

- (19) تۈل ئاياللارغا ياخشىلىق قىلغۇچى

- (20) ئۆلۈمگە تەييارلىق قىلغۇچى.

29- ۋەھبە ئىبنى مۇنەببەھ ئېيتىدۇ: «تەۋرات» تا مۇنداق خاتىرىلەنگەن: بۇ دۇنيالىقتا ئاخىرەتكە تەييارلىق قىلغۇچى، قىيامەتتە ئاللاھنىڭ رىزاسىغا ئېرىشىدۇ.

غەزەپنى تەرك قىلغۇچى ئاللاھنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشىدۇ. دۇنيانىڭ ھەۋسىنى تەرك ئەتكۈچى ئاخىرەتتە جازاغا ئۇچرىمايدۇ. ھەسەتنى تاشلىغۇچى ئاخىرەتتە جامائەتنىڭ ماختىشىغا ئېرىشىدۇ.

ئەمەلدارلىق ئارزۇسىنى تاشلىغۇچى قىيامەتتە يۈكسەك، ئالەملەرنىڭ خوجىسى بولغان ئاللاھنىڭ ئىلتىپاتىغا ئېرىشىدۇ. ناھەق ئىشلارنى تەرك ئەتكۈچى قەلبى سۈزۈك ھەم دىيانەتلىكلەر قاتارىدىن بولىدۇ.

بۇ دۇنيالىقتا جەڭگى – جېدەلدىن خالىي بولغان ئادەم قىيامەتتە مۇۋەپپەقىيەت قازىنىدۇ.

بۇ دۇنيالىقتا بېخىللىقنى تەرك ئەتكۈچى ئاخىرەتتە جامائەتنىڭ ماختىشىغا ئېرىشىدۇ. بۇ دۇنيالىقتا ئويۇن – تاماشا بىكارچىلىقنى تاشلىغۇچى ئاخىرەتتە چەكسىز رەھمەتكە ئېرىشىدۇ.

بۇ دۇنيالىقتا ھارام ئىشلاردىن ساقلانغۇچى ئاخىرەتتە پەيغەمبەرلەرگە يېقىن بولىدۇ.

بۇ دۇنيالىقتا ھارامغا قارىمىغان ئادەم، ئاخىرەتتە پەرۋەردىگار ئۇنى رازى قىلىدۇ.

بۇ دۇنيالىقتا بايلىقنى سەدىقە قىلىپ نامراتلىقنى تاللىغۇچى، ئاخىرەتتە پەرۋەردىگار ئۇنى باي ۋە پەيغەمبەرلەر قاتارىدىن قىلىدۇ.

بۇ دۇنيالىقتا كىشىلەرنىڭ تەلىپىنى ئورۇندىغۇچى، ئاخىرەتتە ۋە دۇنيالىقتا بولغان تەلەپلىرىنى خۇدا ئۇنىڭغا ھەل قىلىپ بېرىدۇ.

قەبرىدە خاتىرجەملىك بولۇشنى ئويلىغۇچى، ئۇ كېچىسى ئورنىدىن تۇرۇپ ناماز ئوقۇسۇن.

مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئەرلىرى سايبىدىكى ھىمايىسىگە ئېرىشىشنى ئويلىغۇچى تەقۋا بولسۇن.

ئۆزىنىڭ ھېسابىنىڭ ئاسانراق بولۇشنى ئويلىغۇچى ئۇ ئۆزىگە ۋە تۇغقىنىغا نەسىھەت قىلسۇن.

پەرىشتىلەرنىڭ ئۆزىنى زىيارەت قىلىشنى ئارزۇ قىلغۇچى ئالدى بىلەن ئۆزى بىر تەقۋادا بولۇشى كېرەك.

راھەتلىك جەننەتكە كىرىشنى ئارزۇ قىلغۇچى ھەر ۋاقىت ئاللاھنى ئەسلىسۇن.

ھېساب ئېلىنماي جەننەتكە كىرمەك بولغانلار ئىخلاىس بىلەن ئاللاھقا توۋا قىلسۇن!.

بىر بايۋەچچە بولۇشنى ئويلىغۇچى ئاللاھنىڭ تەقسىماتىغا رازى بولسۇن.

ئاللاھنى ياخشى كۆرىدىغان قانۇنشۇناس ئالىم بولۇشنى ئارزۇ قىلغۇچى چوقۇم ئاللاھتىن قورقۇشى كېرەك.

بىر ئەقىل ساھىبى بولماقچى بولغانلار ئالدى بىلەن بىر ئالىم بولسۇن.

كىشىلەرنىڭ ئاۋازچىلىقىدىن ساقلىنىپ دېگەن ئادەم باشقىلارنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى ئەستە تۇتسۇن، ئۆزىنىڭ نېمىدىن يارىتىلغانلىقىنى ئويلىسۇن. نېمە ئۈچۈن يارىتىلدى؟

دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە شەرەپ ئىزلىگۈچى. دۇنيالىقنى ئاخىرەتتىن تۆۋەن كۆرۈشى كېرەك.

فردەۋس، نەئىم ئىسىملىك جەننەتتە مەڭگۈلۈك راھەتكە ئېرىشىشنى ئويلىغۇچى ئۇنداقتا بۇزۇق دۇنيادا ھاياتىنى ئىسراپ قىلمىسۇن.

دۇنيانىڭ جەننىتى ۋە ئاخىرەتنىڭ جەننىتىگە ئېرىشمەكچى بولغانلار سېخىي بولۇشى كېرەك. چۈنكى، سېخىيلار جەننەتكە يېقىنلاشقۇچى دوزاختىن ساقلانغۇچىدۇر.

كۈچلۈك يورۇقلۇق بىلەن ئۆز قەلبىنى يورۇتماقچى بولغانلار چوڭقۇر پىكىرگە كىرىشى كېرەك.

جاپاغا چىدامچان بەدىنى بولۇشنى ئويلىغۇچى ئاللاھنى زىكرى قىلىدىغان تىلى ۋە ئاللاھتىن قورقىدىغان دىلى بولۇشى، مۆمىن ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ گۇناھىنى ئاللاھتىن تىلەپ دۇئا قىلىشى كېرەك. بارلىق مەدھىيە ئاللاھقا خاستۇر. پۈتۈن ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى بۈيۈك ئاللاھدۇر.

ھەدىسلەردىن قالالانمىلار

ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب پەيغەمبىرىمىزنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان. «تۈرلۈك بالايىناپەتلەر قاپقاراڭغۇ كېچىلەردە بىر پارچىدىن — بىر پارچىدىن يېقىنلاپ كېلىدۇ.» مەن سورىدىم:

— يا رەسۇلۇللاھ ئۇ بالا - قازادىن قۇتۇلۇشنىڭ چىقىش يولى بارمۇ؟ پەيغەمبىرىمىز جاۋاب بېرىپ مۇنداق دېدى: «بارچە ئازابتىن ساقلىنىشنىڭ چىقىش يولى — ئۇلۇغ قۇرئاندۇر. چۈنكى، قۇرئاندا ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنىڭ تارىخى بولۇپلا قالماستىن، يەنە كېيىنكىلەر توغرىلىقمۇ ئۇچۇرلار بار.

قۇرئان — سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا ھەق — ناھەقنى ئايرىغۇچى دەستۇردۇر.

ئۇ شۇنداق دەستۇركى، يالغان ساختىدىن خالىي. قۇرئاندىن ئايرىلىپ قالغۇچى، ئۆز ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچىدۇر، ئۇنى ئاللاھ خارلايدۇ.

قۇرئاندىن ئايرىلىپ ھەقىقەتنى ئىزدىگۈچىنى ئاللاھ ئازدۇرۇپتىدۇ. قۇرئان — ئاللاھنىڭ مۇستەھكەم ئارغامچىسى، پارلاق يولدىر. دانالارچە پەند — نەسىھەتتۇر. ساغلام، پارلاق يولدىر.

ئۇ شۇنداق دەستۇركى، بۇرمىلىنىپ كېتىش بىلەن ساپلىقى يوقالمايدۇ. ئۇ نەچچە مىڭ ئىبارىلەر بىلەن ئۆزگەرتىلىشتىن بۇزۇلمايدۇ. ئۇ بەس — مۇنازىرە بىلەن كەمسىتىلمەيدۇ. ئالىملار قۇرئان بىلىمىگە قانمايدۇ، تەقۋادارلار ئۇنىڭدىن بىزار بولمايدۇ. قايتا — قايتا ئوقۇش بىلەن كونسراپ كەتمەيدۇ، ۋەقەلىرى مەڭگۈ تۈگىمەيدۇ.

ئۇ شۇنداق دەستۇركى، جىنلار بۇنى ئاڭلاپ: ﴿بىز ھەقىقەتەن توغرا يولغا باشلايدىغان ئاجايىپ قۇرئاننى ئاڭلىدۇق﴾ دەۋەتكەن.

كىمكى قۇرئاننى ئۈگەنسە، ئۈستۈنلۈك قازىنىدۇ. كىمكى قۇرئان بىلەن سۆزلىسە راستچىل بولىدۇ. كىمكى قۇرئان بىلەن ھۆكۈم قىلسا ھەققانىيەتچى ئادىل بولىدۇ. كىمكى قۇرئانغا ئەمەل قىلسا پايدا تاپىدۇ. كىمكى قۇرئان تەرەپكە چاقىرسا توغرا يولدا ماڭغان بولىدۇ.﴾ (تىرمىزى توپلىغان)

مەن گۈزەل ئەخلاقلارنى ئۆزلەشتۈرۈش ئۈچۈن ئەۋەتىلدىم. پەرۋەردىگارم ماڭا تەربىيە بېرىدۇ. ئۇنداقتا، مەن تەربىيىنى تېخىمۇ ياخشى قىلىشىم كېرەك. (ئىبنى سىمئاننى سىرەتۇ توپلىغان)

ئاللاھ ھايالىق — سىلىق بايىنى ياخشى كۆرىدۇ. پەسكەش، بەك ئىلتىجا قىلىپ تۇرۇۋالدىغان سائىلىنى يامان كۆرىدۇ. ئاللاھ ئۆزى ئۈچۈن بۇ دىننى تاللىدى، دىنىڭلارغا پەقەت سېخىيلىق ۋە ياخشى ئەخلاقلا ماسلىشىدۇ، سىلەر چوقۇم بۇ ئىككى خىل خىسلەت بىلەن دىنىڭلارنى بېزەڭلار. (تېبرانىي، سۇيۇتى توپلىغان)

بىلىم پەقەت ئۆگىنىش بىلەن ھەل بولىدۇ، ئىللىقلىق پەقەت سەۋر بىلەنلا يېتىلىپ چىقىدۇ. (دارىقۇتنى، خەتتەپ توپلىغان)

سىلەر بىلىمگە ئىتتىلىڭلار، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، دىلىڭلار سىلىق، مۇلايىم بولسۇن. ئۈستاز ياكى ئوقۇغۇچىغا نىسبەتەن سالاپەتلىك بولۇشۇڭلار كېرەك. سىلەر ھەرگىز زالىم ئالىم بولۇپ قالماڭلار، بولمىسا سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى بىر قىسىم جاھىللار سىلەرنىڭ باشلىقىڭلار بولۇپ قالىدۇ. (دەيلىمى توپلىغان)

نادانغا نىسبەتەن ئۆزىنىڭ بىلىمسىزلىكىگە قارىتا ئۈگەنمەسلىك توغرا ئەمەس، ئالىملار ئۆزىنىڭ بىلىمىنى تارقىتىپ تۇرغانىمەن. (تېبرانىي، ئىبنى مەۋدۇدى، ئىبنى سىنا، ئەبۇ نۇئەيم توپلىغان)

قىيامەت يېقىنلاشقاندا بىر قىسىم نادان ئابىد ھەم بىر قىسىم پاسىق قارىيلار ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. (ئەبۇ نۇئەيم، ھاكىم توپلىغان)

بۆشۈكتىن قەبرىگىچە ئىلىم ئۆگىنىڭلار. (ھاجى خەلىپە توپلىغان)

مكتبة محمد جليل نور الدين
www.ayyubnawfal.com

غزالي

نهي بالام

ALL THE
AND ALL THE
IMMEDIATELY
IN. DOCUMENTS. www

ئەي بالام

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ نامى
بىلەن (باشلايمەن).

مۇقەددىمە

بارلىق ھەمدۇ سانا پۈتكۈل كائىناتنىڭ پەرۋەردىگارى بولغان
ئاللاھقا خاستۇر.

ياخشى ئاقىۋەت تەقۋادارلارغا مەنسۇپتۇر. ياخشى تىلەك ۋە
سالاملىرىمىز ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا،
ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ۋە ھەممىسىگە بولغاي!

مەلۇم بولغايكى، بۇرۇنقى تالىبلاردىن بىرى ئىمام ئەبۇ ھامىد
ئىبنى مۇھەممەد غەزالى (ئاللاھ ئۇ كىشىگە رەھىم قىلغاي) نىڭ
خىزمىتىدە بولۇپ، بۇ كىشىدىن ئىلىم تەھسىل قىلغان ئىدى. ھەمدە
ئىنچىكە ئىلىملارنى تولۇق ئۆگىنىپ، پىسخىك پەزىلەتلەرنى تولۇق
ۋايىغا يەتكۈزگەن ئىدى. كېيىنكى كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ ئۆز ھالى
ئۈستىدە تەپەككۇر قىلىپ خىيالىدىن مۇنۇلار كېچىپ دېدىكى: مەن
خىلمۇ خىل ئىلىملارنى ئوقۇدۇم. ھاياتىمدىكى ئەڭ ئېسىل چاغلارنى
ئىلىم ئۆگىنىش ۋە توپلاشقا سەرپ قىلدىم. ئەمدى مەن مۇشۇ
ئىلىملارنىڭ قايسى خىلى ماڭا كېلەچەكتە مەنپەئەت بېرىپ قەبرىدە
مەن بىلەن ھەمراھ بولىدۇ؛ قايسىسى ماڭا مەنپەئەت بەرمەيدۇ،

دېگەنلەرنى بىلىشىم، (مەنپەئەتسىز ئىلىمنى) تاشلىشىم لازىم. رەسۇلۇللاھ شۇنداق دېگەنكى: «ئى ئاللاھ، مەن سېنىڭ ھەققى ھۆرمىتىڭ بىلەن مەنپەئەتسىز ئىلىمدىن، قورقماس قەلبتىن، تويماس نەپىستىن، ئىجابەت بولماس دۇئادىن پاناھ تىلەيمەن» (جامىئۇتتىرمىزىي، سۈنەنۇننەسەئىي، سۈنەنۇ ئەبى داۋۇد، سۈنەنۇ ئىبنى ماجە، مۇسنەدۇ ئەھمەد تىن). ئۇ مۇشۇ ئوي بىلەن ئاخىرى ئەبۇ ھامىد ئىبنى مۇھەممەد تىن مەسلىھەت سوراپ خەت يازغان. ئۇ كىشىدىن بىر نەچچە خىل مەسلىھەت سورىغان ھەمدە نەسبەت ۋە دۇئا تەلەپ قىلىپ مۇنداق دېگەن: گەرچە ئۇستازنىڭ «دىنىي بىلىملەرنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش» ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش كىتابلىرى مەن ئوتتۇرىغا قويغان مەسلىھەتنىڭ جاۋابىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولسىمۇ، لېكىن مېنىڭ مەقسىتىم ئۇستاز ماڭا لازىملىق نەرسىلەرنى بىر نەچچە بەت قىلىپ يېزىپ بەرسە، مەن ئۇنى ئۆمۈر بويى ساقلاپ تاكى ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرىغىچە شۇنىڭغا ئەمەل قىلىپ ئۆتسەم، دېيەندىن ئىبارەت.

شۇنىڭ بىلەن شەيخ ئەبۇ ھامىد ئىبنى مۇھەممەد ئۇنىڭغا جاۋابەن بۇرسالىنى يازغان. ئاللاھ ناھايىتى ئوبدان بىلگۈچىدۇر.

1. نەسىھەت ھەققىدە چۈشەنچە

ئەي قەدىرلىك بالام، بىلگىنىكى، ئومۇمەن نەسىھەت رىسالەتنىڭ كانى بولغان ھەدىستىن يېزىلىدۇ. ساڭا شۇكاندىن نەسىھەت يەتكەن بولسا، مېنىڭ ساڭا نەسىھەت قىلىپ يۈرۈشۈمنىڭ نېمە ھاجىتى؟ ئەگەر يەتمىگەن بولسا، ماڭا دېگىنىكى سەن ئۆتكەن يىللاردا (بۇنىڭدىن بۇرۇنقى ھاياتىڭدا) نېمىنى تەھسىل قىلىدىك؟.

2. ۋاقىتىنى قەدىرلەش ھەققىدە

ئەي بالام، رەسۇلۇللاھ ئۈممىتىگە قىلغان نەسىھەتلەر ئىچىدە مۇنداق بىر سۆزى بار: «ئىنساننىڭ ئەھمىيەتسىز ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولۇپ قالغانلىقى، ئاللاھنىڭ ئۇ ئىنساندىن يۈز ئۆرۈگەنلىكىنىڭ ئىپادىسىدۇر. بىر ئىنساننىڭ يارىتىلىشىدىكى نىشانى بولغان ئىبادەتتىن تاشقىرى غەيرىي ئىش بىلەن بىر سائەت ۋاقىتنىڭ ئۆتكەنلىكى، ئۇنىڭ ئۇزۇن ھەسرەتكە مۇپتىلا بولۇشىغا يېتەرلىكتۇر. بىر ئادەمنىڭ قىرىق ياشتىن ھالقىپمۇ ياخشىلىقى يامانلىقىدىن غالىب كېلەلمىسە، ئۇ دوزاخقا تەييارلىق قىلسۇن» (مەجمەئۇلخەتب، مەجمەئۇئەبىل فەتھىل ئەزدىي ۋە ئەددۇررۇل مەنسۇر فىتتەفسىرىلمە ئسۇرلىسىۋيۇتىدىن). مانا بۇ نەسىھەت بىلىم ئىگىلىرىگە كۇپايدۇر.

3. نەسىھەتنىڭ كىشىلەرگە ئېغىر كېلىدىغانلىقى

ھەققىدە

ئەي بالام، نەسىھەت قىلىش ئاسان، ئۇنى قوبۇل قىلىش قىيىندۇر. چۈنكى، نەسىھەت ھاۋايى – ھەۋەسكە بېرىلگۈچىلەرنىڭ تەم سەزگۈسىگە ناھايىتى ئاچچىق تېتىيدۇ. چۈنكى، يامان ئىشلار ئۇلارنىڭ قەلبلىرىدە سۆيۈملۈكتۇر. خۇسۇسەن رەسمىيەت يۈزىسىدىن ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىلار ۋە ئۆز نەپسىنىڭ پەزىلىتى ۋە دۇنيا پەزىلەتلىرى بىلەن مەشغۇل بولغۇچىلارغا نىسبەتەن تېخىمۇ شۇنداق. بۇنداق ئادەملەر نوقۇل ئىلىمنىڭ ئۆزىلا ئۇنىڭ قۇتۇلدۇرغۇچىسى ۋە نىجاتلىقى، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىشنىڭ كېرىكى يوق، دەپ ئويلاپ قالىدۇ. مانا بۇ (قۇرۇق گەپ ساتىدىغان) پەيلاسوپلارنىڭ كۆز قارىشى. توۋا دېگۈلۈك! بۇ بىچارە بايقۇش ئىلىم تەھسىل قىلىپ ئۇنىڭغا ئەمەل قىلمىسا ئىلىمنىڭ ئۆزىگە زىيان كەلتۈرىدىغانلىقىنى بىلمىگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇكى: «قىيامەت كۈنى ئەڭ ئەشەددىي ئازاب قىلىنىدىغان كىشى ئۆزىنىڭ ئىلمىدىن مەنپەئەتلىنەلمىگەن (باشقىلارنى مەنپەئەتلەندۈرمىگەن) ئالىمدۇر» (مۇئەججە مۇتتىبرانىي، سۈنە نۇلبەيھە قىيىدىن).

رېۋايەتلەردە دېيىلىشىچە، جۈنەيد باغدادى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن بىراۋ چۈشىدە كۆرۈپ ئۇنىڭغا دېگەنكى: ئەي جۈنەيد، ئەھۋالڭ قانداق؟ جۈنەيد مۇنداق دېگەن: ھېلىقى (ئۆگەنگەن) ئىبارىلەر تىلىدىن قاچتى. ھېلىقى ئىشارىلار ھەم يوقالدى. بىزگە مەنپەئەت بەرگىنى پەقەت بىز يېرىم كېچىلەردە ئوقۇغان بىر نەچچە رەكەت نامازلا بولۇپ قالدى.

4. ئەمەلسىز ئىلىمنىڭ ئەسقاتمايدىغانلىقى

ھەققىدە

ئەي بالام، ئەمەلگە سۇس قارىمىغىن. ئەتراپتىكى ئەھۋاللاردىن قۇرۇق قالمىغىن. شۇنىڭغا ھەقىقىي ئىشەنگىنىكى، يالغۇز ئىلىملا ئادەمنى يېتەكلىيەلمەيدۇ. مەسىلەن، مەلۇم بىر جاڭگالدىكى بىر ئادەمدە ئون دانە ھىندى قىلىچى ۋە باشقا قوراللار بار ئىكەن. ئۇ ئادەم ھەم باتۇر، جەڭ قىلىپ كۆرگەن ئادەم ئىكەن. ئۇنىڭغا ناھايىتى زور، ھەيۋەتلىك بىر شىر ھۇجۇم قىلىپتۇ. قانداق ئويلايسەن؟ قورالنى ئىشلىتىپ زەربە بەرسە، ھېلىقى قوراللار شىرنىڭ يامانلىقىنى ئۇنىڭدىن توسۇپ قالالامدۇ؟ مەلۇمكى شىرنى پەقەت ھەرىكەتلىنىش ۋە ئۇرۇش بىلەنلا توسقىلى بولىدۇ. ئەنە شۇنىڭدەك بىر ئادەم يۈزىنىڭ ئىلمىي مەسىلىنى ئوقۇپ تۈگىتۈۋەتسۇن، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلمىسا پايدىسى يوق. يەنە بىر مىسال: بىر ئادەمدە تەن ھارارىتى ۋە سەپرا يۇقىرىلاش كېسىلى كۆرۈلسە، ئۇنى پەقەت سىركەنجىۋىل ۋە كەشكەب (ئارپا ئۇنىدىن ياسالغان دورا) بىلەنلا داۋالىغىلى بولىدۇ. تەن ساقلىق پەقەت مۇشۇ ئىككى خىل دورىنى ئىشلەتكەندىن كېيىن ئاندىن قولغا كېلىدۇ.

ئىككى مىڭ كىلو ھاراق ئۆلچىسەڭ،

مەست بولمايسەن ئەگەر ئۇنى ئىچمىسەڭ.

يۈز يىل بىلىم ئوقۇپ مىڭ كىتاب توپلىساڭمۇ ئەمەل قىلماي تەڭرىنىڭ رەھىمىتىگە ئائىل بولالمايسەن. چۈنكى، قۇرئان كەرىمدە:

«ئىنسان پەقەت ئۆزىنىڭ تىرىشقىنىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدۇ. ﴿سۈرە نەجىم 39 — ئايەت﴾، ... كىمكى پەرۋەردىگارغا مۇلاقەت بولۇشنى ئۈمىد قىلىدىكەن (ساۋابىنى ئۈمىد قىلىپ، ئازابىدىن قورقىدىكەن)، ياخشى ئەمەل قىلسۇن... ﴿سۈرە كەھى 110 — ئايەت﴾، ... ئۇلار قىلمىشلىرىغا يارىشا جازالىنىدۇ ﴿سۈرە تەۋبە 82 — ئايەت﴾، ﴿شۈبھىسىزكى، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنىڭ مەنزىلگاھى فىردەۋس جەننەتلىرى بولىدۇ. ئۇلار فىردەۋس جەننەتلىرىدە مەڭگۈ قالىدۇ، ئۇنىڭدىن يۆتكىلىشنى خالىمايدۇ﴾ (سۈرە كەھى 107 — 108 — ئايەتلەر)، ... ﴿ئىلگىركى گۇناھلىرىغا تەۋبە قىلغان، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار جەننەتكە كىرىدۇ، ئۇلارنىڭ (ئەمەللىرىنىڭ ساۋابىدىن) ھېچ نەرسە كېمەيتىلمەيدۇ﴾ (سۈرە مەريەم 60 — ئايەت).

سەن پەيغەمبىرىمىزنىڭ: «ئىسلام دىنى دېگەن بىر ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئەلچىسى دەپ گۇۋاھلىق بېرىش، ناماز ئوقۇش، زىكات بېرىش، رىزامان تۇتۇش، يول جەھەتتە قادىر بولالىغانلارغا بەيتۇللاھنى ھەج تاۋاب قىلىشتىن ئىبارەت بەش ئاساس ئۈستىگە قۇرۇلغان» (سەھىھۇلۇخارىي، سەھىھۇلمۇسلىم، جامىئۇتتىرمىزىي، سىسۇنەنۇنەسەئىي ۋە مۇسەنەدۇ ئەھمەد تىن) دېگەن سۆزىگە نېمە دەيسەن؟

ئىمان دېگەن تىل بىلەن سۆزلەش، قەلب بىلەن تەستىق قىلىش ۋە ئەركان(پەرز)لارنى ئورۇنلاشتۇر. ئەمەل ھەققىدىكى دەلىللەر ھېسابسىزدۇر. گەرچە بەندە جەننەتكە ئاللاھنىڭ مەرھەمىتى ۋە كەرىمى بىلەن يېتىشىشىمۇ، لېكىن ئۆز تائەت — ئىبادىتى ئارقىلىق ساللاھىيەت ھازىرلىغاندىن كېيىن يېتىشىدۇ. چۈنكى، ئاللاھنىڭ رەھمىتى ياخشى ئىش قىلغۇچىلارغا يېقىندۇر. ئەگەر بىراۋ جەننەتكە پەقەت ئىمان بىلەنلا يېتىدۇ دېسە، بىز ئېيتىمىزكى، شۇنداق، لېكىن

قاچان يېتىدۇ؟ ئۇ جەننەتكە يەتكۈچە نۇرغۇن ئەگرى — توقاي
مۇساپىلار باردە! بۇ مۇساپىلەرنىڭ بىرىنچىسى ئىمان مۇساپىسى.
ئىماننىڭ شەيىتان تەرىپىدىن تارتىۋېلىنىشىدىن قۇتۇلالمىدۇ يوق؟
جەننەتكە يېتىش جەريانىدا ئۆزىنى يوقاتقان يوقسۇل بولۇپ قالمىدۇ
يوق؟

ھەسەن بەسىرى مۇنداق دېگەن: ئاللاھ قىيامەت كۈنى
بەندىلىرىگە: بەندىلىرىم مېنىڭ رەھىمىتىم بىلەن جەننەتكە كىرىڭلار.
ئۇنى ئەمەللىرىڭلارغا بېقىپ بۆلىشۋېلىڭلار، دەيدۇ.

5. ئۆز - ئۆزىدىن ھېساب ئېلىپ تۇرۇش ھەققىدە

ئەي بالا، ئەمەل قىلماي ساۋاب يوق. ھېكايەت قىلىنىشىچە: بەنى ئىسرائىلدىن بىر ئادەم ئاللاھقا يەتمىش يىل ئىبادەت قىلغانىكەن. ئاللاھ ئۇنى پەرىشتىلەرگە نامايان قىلماقچى بولۇپ ئۇ كىشىگە بىر پەرىشتىنى: «ئۇ شۇنچە ئەمەللىرى بىلەنمۇ جەننەتكە كىرىشكە لايىق بولالمايدۇ» دەپ خەۋەر قىلىشقا ئەۋەتتى. پەرىشتە ئۇنىڭغا خەۋەرنى ئېلىپ كەلگەندە ئۇ ئادەم دەپتۇكى: بىز ئىبادەت ئۈچۈن يارىتىلغانمىز، ئىبادەت قىلىشىمىز كېرەك. پەرىشتە قايتىپ ئاللاھقا دەپتۇكى: ئى تەڭرىم، ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى ئۆزۈڭ ئوبدان بىلىسەن. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ ئېيتىپتۇ: «ئۇ بىزنىڭ ئىبادىتىمىزدىن يۈز ئۆرۈمگەن ئىكەن، بىز ئۆز مەرھەمەتىمىز بىلەن ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈمەيمىز. پەرىشتىلىرىم گۇۋاھ بولۇڭلاركى، مەن ئۇنى مەغپىرەت قىلدىم».

رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام: «ھېساب ئېلىنىشتىن ئاۋۋال ئۆزۈڭلاردىن ھېساب ئېلىڭلار، ئۆلچىنىشتىن ئاۋۋال ئەمەللىرىڭلارنى دەڭسەپ كۆرۈڭلار.» دېگەن (جامئۇت تىرمىزىدىن).

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: كىمكى ئەمەل قىلماي نىشانغا يېتىمەن دېسە، ئۇ قۇرۇق ئارزۇنى كۆپ قىلىدىغان ئادەم. كىمكى ئۆزىنى ئەمەل بىلەنلا نىشانغا يېتىمەن، دەپ ئويلىسا ئۇ ئۆزىدىن قانائەتلىنىپ قالدىغان (ئاللاھنىڭ رىزاسىنى ئىزدەيدىغان) ئادەمدۇر.

ھەسەن بەسىرى مۇنداق دەيدۇ: ئەمەلسىز جەننەت تەلەپ قىلىش
مەلۇم نۇقتىدىن گۇناھدۇر. ئۇ يەنە مۇنداق دەيدۇ. ھەقىقەتنىڭ
بەلگىسى ۋۇجۇدقا چىقمايدىغان ئىشنى مۇلاھىزە قىلىشنى تەرك
ئېتىشتۇر. رەسۇلۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «زېرەك دېگەن — ئۆزىدىن
ھېساب ئېلىپ تۇرغان، ئاخىرەت ئۈچۈن تەييارلىق قىلغان ئادەمدۇر.
ئەخمەق دېگەن — ئۆز كۆڭۈل خاھىشىغا ئەگەشكەن، ئاللاھنىڭ
ساۋابىنى ئارزۇلا قىلغان ئادەمدۇر.» (جامئۇتتىرمىزىي ۋە سۈنەنۇ
ئىبنى ماجەدىن).

6. ئىلىم ئۆگىنىشتە نىيەتنى توغرىلاش ھەققىدە

ئەي بالام، ئىلىم تەكرار قىلىش ۋە كىتاب مۇتالىئە قىلىش بىلەن قانچە كېچىلەرنى ئۆتكۈزۈپ ئۆزۈڭنى ئۇيقۇدىن مەھرۇم قىلىدىك؟ مەن بۇنىڭ نېمە سەۋەبتىن ئىكەنلىكىنى بىلمەيمەن. ئەگەر شۇ قىلغانلىرىڭ دۇنيالىققا ئېرىشىش، شۇ پۇچەك نەرسىلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ، مەنسەپكە ئېرىشىش، تەڭتۇشلىرىڭغا كۆز – كۆز قىلىش ئۈچۈن بولغان بولسا، سېنىڭ ھالىڭغا تەكرار – تەكرار ۋاي! ئەگەر سېنىڭ مەقسىتىڭ پەيغەمبەرنىڭ شەرىئىتىنى تىرىلدۈرۈش، ئەخلاقىي يۈكسىلىش، يامانلىقنى كۆپ بۇيرۇيدىغان نەپسىڭنى باش ئەگدۈرۈش بولغان بولسا، ساڭا تەكرار – تەكرار مۇبارەك بولسۇن. شائىر راست ئېيتىدۇ:

رىزالىقنىڭ كۆزلىمىگەن كۆز بىيدارى ئەرزىمەس،
سېنى دېمەي يىغلاپ كېتىش باتىلدۇر بەس.

7. ھاياتلىق ھەققىدە قىسقىچە چۈشەنچە

ئەي بالام، خالىغىنىڭچە ياشا، سەن چوقۇم ئۆلسەن. خالىغىنىڭنى ياخشى كۆر، سەن چوقۇم ئۇنىڭدىن ئايرىلسەن. خالىغىنىڭنى قىل، سەن چوقۇم قىلمىشىڭغا بېقىپ جازا – مۇكاپاتلىنەن.

8. ھەر قانداق ئىلمىنى ئۆگىنىشتە ھەق

ريزالىقنى ئۆزدەش لازىملىقى ھەققىدە

ئەي بالام، ھەق رىزاسىنى كۆزلىمەي تۇرۇپ ئىلمىي كالام، مۇنازىرە، تېبابەت، قانۇنچىلىق، شېئىرىيەت، ئاسترونومىيە، قاپىيە، گىرامماتىكا، مورفولوگىيە قاتارلىقلارنى تەھسىل قىلىشتىن ساڭا نېمە پايدا بار؟ مەن ئىنجىلدا شۇنداق كۆرگەنمەن. مېيت جىنازىگە قويۇلغان شۇ سائەتتىن باشلاپ قەبرىنىڭ لېۋىگە قويۇلغۇچە ئاللاھ ئۆز بۈيۈكلۈكى بىلەن ئۆزىڭدىن قىرىق سوئالنى سورايدۇ. بىرىنچى سوئالدا ئېيتىدۇ: «ئى بەندەم، سەن مەخلۇق كۆرىدىغان مەنزىرىنى نەچچە يىل پاكىز تۇتتۇڭ، مەن كۆرىدىغان مەنزىرىنى پاكىز تۇتمىدىڭ. ھەر كۈنى سېنىڭ قەلبىڭگە قاراپ ئېيتىدۇ: سەن مەن بېغىشلىغان خەيرىيەت بىلەن ئورالغان تۇرۇپ غەيرىيلەر ئۈچۈن نېمىلەرنى قىلىۋاتىسەن؟ سەن بىر گاسسەنكى ئاڭلىمايسەن!»

9. بىلگىنىگە ئەمەل قىلىش ھەققىدە

ئەي بالام، ئەمەلى بولمىغان ئىلىم ساراڭلىقتۇر، بىلىمى بولمىغان ئەمەل ھەم كارغا كەلمەس. بىلىپ قالغىنىكى، سېنى خاتا ئىشلاردىن توسۇپ، ئاللاھنىڭ ئىتائىتىگە ئۈندىيەلمەيدىغان ئىلىم سېنى جەھەننەم ئوتىدىن يىراق قىلالمايدۇ. بۈگۈن بىلگىنىڭگە ئەمەل قىلمىساڭ، ئۆتكەن كۈنۈڭنى ھەم بايقاپ يەتمىسەڭ قىيامەتتە: ﴿ئى ئاللاھ، بىزنى دۇنياغا قايتۇرغىن، بىز ياخشى ئەمەل قىلايلى﴾، دەيسەن. ساڭا: «ئەي ئەخمەق، سەن بۇ يەرگە قەيەردىن كەلدىڭ!» دېيىلىدۇ.

10. كەلگۈسىگە تەييارلىق قىلىش ھەققىدە

ئەي بالام، ھىممەتنى روھقا، شىكەستلىكنى نەپسىگە، ئۆلۈمنى تەنگە ئورۇنلاشتۇر. چۈنكى، سېنىڭ بازار جايىڭ قەبرە. قەبرىدىكىلەر ھەر قاچان كېلىدىغانلىقىڭغا ئىنتىزاردۇر. ئۇلارنىڭ قېشىغا ئوزۇقسىز بېرىپ قېلىشتىن ساقلاڭ. ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: بۇ تەن قۇشلارنىڭ قەپىزى ياكى ھايۋانلارنىڭ ئېغىلىدۇر. سەن ئۆزۈڭنىڭ قايسىغا مەنسۇپ ئىكەنلىكىڭنى ئويلاڭ. ئەگەر ئۈستۈنگە تەۋە قۇشلاردىن بولساڭ ﴿ئى نەپس﴾ پەرۋەردىگارنىڭ تەرەپكە قايتقىن ﴿دېگەن ناغرا ساداسىنى ئاڭلاپ جەننەتنىڭ ئالىي قەسىرلىرىدە ئولتۇرغانغا قەدەر يۇقىرىغا پەرۋاز قىلسەن. رەسۇلۇللاھ شۇنداق دېگەن: «ئاللاھنىڭ ئەرشى سەئىدى ئىبنى مۇئازنىڭ ئۆلۈمى تۈپەيلى لەرزىگە كەلدى» (سەھىھۇلبۇخارىي، سەھىھۇلمۇسلىم، جامىئۇتتىرمىزىي، سۈنەنۇ ئىبنى ماجە ۋە مۇسنەدۇ ئەھمەد تىن). ئاللاھ ساقلىسۇنكى، ئەگەر چارۋىلار تۈركۈمىدىن بولساڭ، ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار ھايۋانغا ئوخشايدۇ. بەلكى ئۇلار ھايۋاندىنمۇ بەتتەر ئازغۇن﴾ (سۈرە ئەئراڧ 179 — ئايەت). بۇ دۇنيانىڭ قايسىبىر بۆلۈك — پۇچقىقىدىن دوزاخنىڭ قەرىگە چۈشۈپ كېتىشىڭدىن ئەنسىزلىككە چۆك!

رىۋايەت قىلىنىشىچە، ھەسەن بەسىرگە بىرى بىر قاچا سوغۇق سۇ بەرگەن ئىكەن. ئۇ زات قاچىنى قولغا ئېلىپلا ھوشىدىن كېتىپ، قاچا قولىدىن چۈشۈپ كېتىپتۇ. ئۇ ھوشىغا كەلگەندە بىراۋ ئۇنىڭدىن:

11. ئەمەلىيەتنىڭ مۇھىم ئىكەنلىكى ھەققىدە

ئەي بالام، ئەگەر ئىلىمنىڭ ئۆزىلا ساڭا كۇپايە بولۇپ باشقا ئەمەلنىڭ كېرىكى بولمىسا، ھەدىس شەرىفىتىكى ئاللاھنىڭ: «بىر نەرسە تىلەيدىغان ئادەم بارمۇ؟ ئىستىغفار تىلەيدىغان ئادەم بارمۇ؟ تۆۋە قىلىدىغان ئادەم بارمۇ؟» (سەھىۋىلۇخارىي ۋە سەھىۋىلۇمۇسلىمدىن) دېگەن سۆزلىرى پايدىسىز قۇرۇق گەپ بولۇپ قالغان بولاتتى. رىۋايەت قىلىنىشىچە: بىر بۆلەك ساھابىلار رەسۇلۇللاھنىڭ ھوزۇرىدا ئابدۇللا ئىبنى ئۆمەرنىڭ ناملىرىنى تىلغا ئېلىشقانىكەن، رەسۇلىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دەپتۇكى: «ئۇ ئېمىدېگەن ياخشى ئادەم ھە، كاشكى كېچىسى ناماز ئوقۇغان بولسا» (سەھىۋىلۇخارىي، سەھىۋىلۇمۇسلىم، جامئۇتتىرمىزىي ۋە سۇنەنۇننەسەئىدىن). يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلاردىن بىرىگە مۇنداق دېگەن ئىكەن: «ئى پالانچى، سەن كېچىسى كۆپ ئۇخلىما، كېچىسى كۆپ ئۇخلاش ئۇيقۇ ئىگىسىنى قىيامەت كۈنى يوقسۇل ھالدا قالدۇرىدۇ» دېگەن (سۇنەنۇ ئىبنى ماجەدىن).

12. سەھەردە ئورنىدىن تۇرۇش ھەققىدە

ئەي بالام، «كېچىدە نەپلە بولسۇن ئۈچۈن ئاللاھقا تەھەججۇد نامىزى ئوقۇغىن» (سۈرە ئىسرا 79 - ئايەت). بۇ بۇيرۇق، «سەھەر ۋاقتلىرىدا ئۇلار مەغپىرەت تەلەپ قىلىدۇ» (سۈرە زارىيات 18 - ئايەت) تەشەككۈردۇر. «مۆئمىنلەر سەھەرلەردە مەغپىرەت تەلەپ قىلغۇچىلاردۇر» (سۈرە ئال ئىمران 18 - ئايەت) نى ئالاھىدە تىلغا ئېلىشتۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئۈچ خىل ئاۋازنى ئاللاھ ياخشى كۆرىدۇ: خورازنىڭ ئاۋازى، قۇرئان ئوقۇغان كىشىنىڭ ئاۋازى، سەھەرلەردە گۇناھىنىڭ مەغپىرىتىنى تىلگۈچىنىڭ ئاۋازى» (سۈننەئۇد دەيلىمىدىن).

سۇفىيان سەۋرى مۇنداق دېگەن: ئاللاھ تائالا سەھەردە چىقىدىغان بىر شامالنى ياراتقان بولۇپ، بۇ شامال زىكرى ۋە ئىستىغفارنى ئاللاھ تەرەپكە يەتكۈزىدۇ. ئۇ يەنە مۇنداق دېگەن: كېچە كىرىشى بىلەن ئەرەبىنىڭ ئاستىدىن بىر ئاۋاز: دىققەت، ئابىدلار قوپسۇن، دەپ ئىدا قىلىدۇ. ئۇلار قوپۇپ سەھەرگىچە ناماز ئوقۇيدۇ. سەھەر ۋاقتى بولغاندا بىر ئىدا قىلغۇچى: دىققەت، مەغپىرەت تەلەپ قىلغۇچىلار قوپسۇن، دەيدۇ. ئۇلار قوپۇپ مەغپىرەت تەلەپ قىلىدۇ، تاڭ يورۇغاندا بىر ئىدا قىلغۇچى: دىققەت، بىخۇد، غاپىللار قوپسۇن، دەيدۇ. ئۇلار كۆرىپلىرىدىن قەبرىدىن قوپقان ئۆلۈكتەك قوپۇشىدۇ.

13. لوقماننىڭ نەسىھىتى ھەققىدە

ئەي بالام، لوقمان ھەكىمنىڭ ئۆز ئوغلغا قىلغان نەسىھىتىدە بايان قىلىنىشىچە، ئۇ زات مۇنداق دېگەن: ئوغلۇم، خوراز سەندىن زېرەك بولۇپ قالمىسۇن، ئۇ سەھەردە چىلايدۇ. ھالبۇكى، سەن بۇ چاغدا ئۇخلاۋاتقان بولسەن، ئۆۋەندىكى شېئىرنىڭ شائىرى ناھايىتى توغرا ئېيتقان:

تۈن قويندا كەپتەرلەر سايرىغاندا قونداقتا،
مەن ئىدىمكى بۇ يەردە (شېئىر ئۇيقۇ) ئۇخلىغان.
كاززاپكەنمەن، ئاشقىلىق داۋرىڭدا قەسەمكى،
ئاشىق بولسام بولاتتىم، كەپتەرلەردىن قالمىغان.
دەۋايتىمەن ئۆزۈمچە ئىشقدارمەن رەببىمگە،
ھايۋان يىغلىغان يەردە ئۇنىڭدەك يىغلىيالمىغان.

14. ئىلىمنىڭ ئاساسى ھەققىدە

ئەي بالام، ئىلىمنىڭ نېگىزى ئىتائەت ۋە ئىبادەتنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلىشتۇر. بىلگىنكى، تائەت — ئىبادەت دېمەك، بۇيرۇق ۋە چەكلىمىدە سۆز ۋە ھەرىكىتىمىز بىلەن شەرىئەتكە ئەگىشىش دېمەكتۇر. يەنى ھەر بىر دېگەن، قىلغان، قىلمىغانلىرىنىڭ شەرىئەت ئاساسىدا بولۇشتۇر. مەسىلەن، روزا ھېيت ۋە قۇربان ھېيت كۈنى روزا تۇتساڭ ئاسىي گۇناھكار بولىسەن. ياكى بۇلاپ ئالغان كىيىمدە ناماز ئوقۇساڭ ھەم گۇناھكار بولىسەن.

15. نەپسىنى كونترول قىلىش ھەققىدە

ئەي بالام، سۆز، ھەرىكتىڭ شەرىئەتكە مۇۋاپىق بولۇشى لازىم. چۈنكى، شەرىئەتكە ئەگەشمىگەن بىلىم ۋە ئەمەل زالالەتتۇر. سەن سوپىزمنىڭ تۇيۇق يول ۋە بالايىئاپەتلىرىگە ئالدىنما. چۈنكى، بۇ يولدا مېڭىش تىرىشچانلىق، نەپىس شەھۋىتى ۋە ھاۋايى - ھەۋەسنى رىيازەت قىلچى بىلەن قىرىش ئارقىلىق بولىدۇكى، ھەرگىزمۇ سوپىزمنىڭ بالايىئاپەت ۋە باتىللىرى بىلەن بولمايدۇ. بىلىپ قويغىنكى، گەپدانلىق غەپلەت ۋە شەھۋەتكە لىق تولغان قەلب بەختسىزلىكنىڭ بەلگىسى. ئەگەر نەپسىڭنى سەمىمىي تىرىشچانلىق ئارقىلىق ئۆلتۈرمىسەڭ قەلبىڭ ھەرگىزمۇ مەرىپەت نۇرى بىلەن تىرىلمەيدۇ. بىلگىنكى، سەن مەندىن سورىغان بىر بۆلۈك مەسىلىلەرگە يېزىق ۋە تىل ئارقىلىق مۇكەممەل جاۋاب بەرگىلى بولمايدۇ. سەن ئەمەلىيەتنى باشتىن كەچۈرگەندىلا ئاندىن ئۇنىڭ ماھىيىتىنى بىلەلەيسەن. بۇ باشتىن كەچۈرمەي تۇرۇپ بىلىش مۇمكىن بولمايدىغان ئىشلارنىڭ بىرىدۇر. چۈنكى، ئۇ ھېسسىي مەسىلە. ھېسسىي بولغان ھەرقانداق ئىشنى سۆز بىلەن ھەقىقىي تەسۋىرلىگىلى بولمايدۇ. مەسىلەن، ئاچچىق نەرسىنىڭ ئاچچىقى، تاتلىق نەرسىنىڭ تاتلىقلىقىنى پەقەت ھېس-تۇيغۇ بىلەنلا بىلگىلى بولىدۇ. ھېكايە قىلىنىشىچە، جىنسىي ئىقتىدارى چورتلا بولمىغان بىرى دوستىغا: سەن ماڭا ئەر - ئاياللىق مۇناسىۋەت لەززىتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى دەپ بەرسەڭ، دەپ خەت يوللىغان ئىكەن. دوستى ئۇنىڭغا جاۋابەن: ئى دوستۇم، مەن سېنى

پەقەتلا جىنسىي ئىقتىدارى ئاجىز، باشقا مەسىلە يوق دەپ ئويلايتتىم.
ئەمدى بىلىدىمكى، سەن جىنسىي ئىقتىدارى ئاجىزلا ئەمەس ھەم
ئەخمەق ئىكەنسەن. بۇنداق دېيىشىمنىڭ سەۋەبى بۇ لەززەت سەزگۈدە
بولىدۇكى، باشتىن كەچۈرسەڭ بىلىسەن. بولمىسا، ئۇنى سۆز ۋە
خەت بىلەن تەسۋىرلەش مۇمكىن ئەمەس، دەپ نامە يوللاپتۇ.

16. ھەق يولىنى تۇتۇپ ماڭغۇچى ھەققىدە

ئەي بالام، سەن سورىغان بىر قىسىم مەسىلىلەر، مۇشۇ تۈردىكى مەسىلىلەردۇر. جاۋاب بېرىشكە بولىدىغان يەنە بىر قىسىم مەسىلىلەرنى بىز «ئىھيا» ۋە باشقا كىتابلاردا بايان قىلدۇق. بىز ئۇنىڭ بىر قىسمىنى قىستۇرما سۈپىتىدە بايان قىلىپ كۆرسىتىپ ئۆتىمىز.

ھەق يولىنى تۇتۇپ ماڭغۇچى مۇنداق تۆت ئىشنى قىلىشى لازىم:

1. بىدئەت قوشۇلمىغان ساغلام ئېتىقاد؛
2. قايتىلاپ قەتئىي خاتالىق ئۆتكۈزمەيدىغان ھەقىقىي تەۋبە؛
3. دەۋاغەر ۋە ھەق ئىگىلىرىنى ھېچكىمنىڭ ئۈستىدە ھەققى قالمىغۇدەك دەرىجىدە رازى قىلىش؛
4. ئاللاھنىڭ ئەمرىنى ئادا قىلالىغۇدەك دەرىجىدە شەرىئەت ئىلمى، ئارقىدىن نىجاتلىققا ئېرىشكىلى بولغۇدەك باشقا ئىلىملارنى تەھسىل قىلىش.

ھېكايە قىلىنىشچە، شەيخ شىبلى تۆت يۈز ئۇستازنىڭ خىزمىتىدە بولغانىكەن. ئۇ مۇنداق دېگەن: مەن تۆت مىڭ ھەدىس ئوقۇدۇم. ئاندىن بىرلا ھەدىسنى تاللىۋېلىپ ئەمەل قىلدىم. باشقىسىنى قويۇپ قويدۇم. چۈنكى، مەن چىقىش يولۇم ۋە نىجاتلىقنى شۇ ھەدىستە كۆردۈم. بۇرۇنقىلار ۋە كېيىنكىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ئىلمىنى شۇ ھەدىس ئۆز ئىچىگە ئالغانىكەن. مەن شۇنىڭ بىلەنلا كۇپايىلەندىم. مەزكۇر ھەدىس بولسا، رەسۇلۇللاھ ساھابىلىرىنىڭ بىرىگە مۇنداق

دېگەن: «سەن بۇ دۇنيا ئۈچۈن دۇنيادا تۇرۇشۇڭغا بېقىپ ئىشلە. ئاخىرىتىڭ ئۈچۈن ئۆيەردە قېلىشىڭغا بېقىپ ئىشلە. ئاللاھ ئۈچۈن ئاللاھقا بولغان ئېھتىياجىڭغا بېقىپ ئىشلە. دوزاخ ئۈچۈن ئۇنىڭغا قىلالايدىغان سەبرىڭگە بېقىپ ئىشلە» (ئەلمەقسە دۇلئەرشە دۇدىن).

17. ھاتەمنىڭ نەسىھىتى ھەققىدە

ئەي بالام، بۇ ھەدىسىنى بىلسەڭ، كۆپ ئىلىمگە ئېھتىياج يوق. باشقا ۋەقەلەر ئۈستىدە ئويلىنىپ باققىن.

ھاتەم ئەسەم دېگەن كىشى شەققى بەلخنىڭ يېقىنلىرىدىن بىرى ئىكەن. شەققى بىر كۈنى ھاتەمدىن مۇنداق سوراپتۇ: سەن مەن بىلەن ئوتتۇز يىلدىن بىرى ھەمراھ بولدۇڭ. بۇ جەرياندا نېمىگە ئېرىشتىڭ؟ ھاتەم جاۋاب بېرىپ مۇنداق دەپتۇ: مەن ئىلىمدىن سەككىز پايدىغا ئېرىشتىم. مۇشۇ ماڭا كۇپايە. چۈنكى، مەن مېنىڭ چىقىش يولۇم ۋە نىجادلىقىم مۇشۇ سەككىز پايدىدا، دەپ قارايمەن. شەققى: ئۇ قايسى پايدا؟ دېگەن ئىكەن. ھاتەم مۇنداق دەپتۇ:

1. مەن خالايققا قاراپ ئۇلارنىڭ ھەربىرىنىڭ مەھبۇبى، مەشۇقى بارلىقىنى، شۇنى ياخشى كۆرۈپ ئاشىق بولۇپ يۈرۈيدىغانلىقىنى كۆردۈم. بۇ مەشۇقلارنىڭ بەزىسى ئۇ كىشىگە ئېغىر كېسەل بولغانغا قەدەر ھەمراھ بولسا، بەزىسى قەبرىنىڭ لېۋىگىچە ھەمراھ بولىدىكەن. ئارقىدىن قايتىپ كېتىپ ئۇنى يەككە - يېگانە قالدۇرۇپ قويدىكەن. ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۇ كىشى بىلەن بىللە قەبرىگە كىرمەيدىكەن. مەن ئويلىدىمكى، ئىنساننىڭ ئەڭ ياخشى مەھبۇبى قەبرىگە بىللە كىرىپ بىرگە ھەمراھ بولىدىغىنى ئىكەن. مەن ئۇ مەھبۇبىنىڭ ياخشى ئەمەل ئىكەنلىكىنى بايقاپ، قەبرەمدە ماڭا ھەمراھ، چىراغ بولسۇن، مېنى يېگانە تاشلاپ قويمىسۇن، دەپ ئويلاپ ئۇنى مەھبۇب قىلىۋالدىم.

2. مەن خالايقنىڭ ھاۋايى - ھەۋەسىنىڭ ئارقىسىدىن ماڭىدىغانلىقىنى، ئۆز نەپسىنىڭ مۇراد - مەقسەتلىرىگە ئالدىرايدىغانلىقىنى كۆرۈپ ئاللاھنىڭ مۇنۇ: ﴿پەرۋەردىگارنىڭ ئالدىدا

(سوراققا تارتىلىشتىن) قورقىدىغان، ئۆزىنى نەپسى خاھىشىغا بېرىلىشتىن (يەنى ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن) چەكلىگەن ئادەمگە كەلسەك، ھەقىقەتەن ئۇنىڭ جايى جەننەت بولىدۇ» (سۈرە نازىئات 40، 41- ئايەتلەر) دېگەن سۆزىنى ئەسلىپ قۇرئان ھەقىقەت، سادىق دېگەنلەرگە چىن ئىشىنىپ، ئۆز نەپسى خاھىشىمنىڭ ئەكسىدىكى ئىشلارنى قىلىشقا ئالدىرىدىم. نەپسىمگە قارشى تۇرۇشقا، ئۇنى ھاۋايى — ھەۋەستىن توسۇشقا يەك تۇردۇم. ئاخىر نەپسىم ئاللاھنىڭ ئىتائىتىگە بويسۇندى.

3. مەن ھەربىر ئىنساننىڭ پۈچەك مال - دۇنيا غەملەشكە يۈگرەيدىغانلىقىنى، ئاندىن ئۇنى چىڭ سىقىمداپ تۇتىدىغانلىقىنى كۆرۈپ ئاللاھنىڭ «سەلەردىكىسى تۈگەيدۇ، ئاللاھنىڭ بولسا ئەبەدىي باقىدۇر» (سۈرە نەھل 56- ئايەت). دېگەن سۆزىنى ئەسلىپ، دۇنيادىن ئالغان ھوسۇلنىڭ بىر قىسمىنى ئاللاھ يولىدا كەمبەغەل بىچارىلەرگە ئاللاھ دەرگاھىدا مەن ئۈچۈن ساقلىنىپ تۇرار دەپ بۆلۈپ بەردىم.

4. مەن بەزى كىشىلەرنىڭ شان - شەرەپ ۋە ئىززەت - ئادىمىنىڭ ۋە جەمەتنىڭ كۆپلۈكىدە، دەپ ئويلاپ ئۇلار بىلەن مەغرۇرلىنىپ كەتكىنىنى؛ يەنە بەزىلەرنىڭ شان - شەرەپ ۋە ئىززەت — ئىقتىساد ۋە بالىنىڭ كۆپ بولۇشىدا، دەپ ئويلاپ ئۇنىڭ بىلەن پەخىرلىنىۋاتقانلىقىنى؛ يەنە بەزىلەرنىڭ شەرەپ ۋە ئىززەت — خەلقنىڭ پۇل - مېلىنى قاقتى - سوقتى قىلىش، زۇلۇم قىلىش، قان تۆكۈشتە دەپ ئويلانغانلىقىنى؛ يەنە بىر تۈركۈم ئادەمنىڭ شان - شەرەپ — پۇل مالنى بۇزۇپ چېچىشتا، دەپ قارايدىغانلىقىنى كۆرۈپ ئاللاھنىڭ «ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ئەڭ ھۆرمەتلىكلىكلەر بەكرەك تەقۋا بولغىنىڭلاردۇر» (سۈرە ھۇجرات 13-

ئايەت) دېگەن سۆزنى ئويلاپ، تەقۋالىقنى تاللىدىم ۋە قۇرئان ھەق سەمىي، ئۇلارنىڭ ئوي - خىياللىرى خاتا، يوقلاڭ دەپ ئېتىقاد قىلدىم.

5. مەن ئادەملەرنىڭ بىر - بىرىنى ئەيىبلەپ بىر - بىرىنىڭ غەيۋىتىنى قىلىۋاتقانلىقىنى كۆردۈم ۋە بۇ غەيۋەتلەر ئىقتىساد، مەنەسەپ ۋە بىلىمدىكى ھەسەتخورلۇقتىن، دەپ چۈشىنىپ ئاللاھنىڭ: ﴿بىز ئۇلارنىڭ تىرىكچىلىكىنى ھاياتىي دۇنيادا تەقسىم قىلدۇق﴾ (سۈرە زۇخروف 32 - ئايەت) دېگەن سۆزنى ئويلاپ بىلىدىمكى، تەقسىمات ئەزەلدە ئاللاھ تەرىپىدىن قىلىنغان. شۇنىڭ بىلەن مەن ھېچكىمگە ھەسەت قىلماي ئاللاھنىڭ تەقسىماتىغا رازى بولدۇم.

6. مەن ئادەملەرنىڭ بىر - بىرىنى قانداقتۇر غەرەز ۋە مەقسەتلەر تۈپەيلى ئۈچ كۈرۈدىغانلىقىنى كۆرۈپ ئاللاھنىڭ: ﴿چوقۇمكى شەيتان سىلەرگە دۈشمەندۇر، سىلەر ئۇنى دۈشمەن كۆرۈڭلار﴾ (سۈرە فاتىر 6 - ئايەت) دېگەن سۆزنى ئويلاپ بىلىدىمكى، شەيتاندىن باشقىسىنى دۈشمەن بىلگىلى بولمايدىكەن.

7. مەن ھەركىمنىڭ تىرىشىپ - تىرىشىپ، قاتتىق جاپا چېكىپ، شۈبھە ۋە ھارامغا يېقىن كېلىپ دېگۈدەك تىرىكچىلىكنىڭ غېمىنى قىلىۋاتقانلىقىنى، ئۆزىنى خار قىلىپ، قەدىر - قىممىتىنى يەرگە ئۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئاللاھنىڭ: ﴿يەر يۈزىدىكى جانلىقنىڭ ھەممىسىگە رىزىق بېرىشنى ئاللاھ (مەرھەمەت يۈزىسىدىن) ئۈستىگە ئالغاندۇر﴾ (سۈرە ھۇد 6 - ئايەت) دېگەن سۆزنى ئويلاپ رىزقىمنى ئاللاھنىڭ بېرىدىغانلىقىنى، ئۇنىڭغا ئاللاھنىڭ كېپىل بولىدىغانلىقىنى بىلىدىم - دە، ئاللاھنىڭ ئىبادىتى بىلەن مەشغۇل بولۇپ، ئاللاھتىن غەيرىدىن كۈتىدىغان ئۈمىدىمنى ئۈزدۈم.

8. مەن ھەركىمنىڭ مەلۇم بىر شەيىگە تايانغانلىقىنى كۆردۈم. بەزىلەر دىنار - دەرھەمگە، بەزىلەر مال - ھوقۇققا، بەزىلەر ھۈنەر - سانائەتكە، يەنە بەزىلەر ئۆزىگە ئوخشاش مەخلۇققا تايىنىدىكەن. مەن

ئاللاھنىڭ: «كىمكى ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىدىكەن، ئۇ كىشىگە ئاللاھ ئۆزى كۇپايە. ئاللاھ ئۆز ئىشىنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ قىلغۇچىدۇر. ئاللاھ ھەربىر شەيئىگە ئۆلچەم بېكىتكەندۇر» (سۈرە تالاق 3- ئايەت) دېگەن سۆزىنى ئويلاپ ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىدىم. ئاللاھ ماڭا كۇپايە، ئۇ ناھايىتى ياخشى ۋەكىلدۇر.

شەقق دەپتۇ: ئاللاھ ساڭا مۇۋەپپەقىيەت ئاتا قىلغاي! مەن تەۋرات، ئىنجىل، زەبۇر ۋە قۇرئانلارغا قاراپ يۇقىرىقى سەككىز مەزمۇننىڭ بار ئىكەنلىكىنى بىلىدىم. يۇقىرىقى سەككىز مەزمۇنغا ئەمەل قىلغان ئادەم مۇشۇ تۆت كىتابقا ئەمەل قىلغان بولىدۇ.

18. يېتەكچى ئۇستاز ھەققىدە

ئەي بالام، بۇ ئىككى ۋەقەلىكتىن شۇنى بىلىپ يەتتىڭكى، سەن كۆپ ئىلىمگە موھتاج بولمايسەن. مەن ئەمدى ساڭا ھەق يولدا ماڭغۇچى قىلىشقا تېگىشلىك نەرسىلەرنى بايان قىلىمەن.

بىلگىنىكى، ھەق يولدا ماڭغۇچى ئۈچۈن ئۇنىڭدىكى ناچار ئەخلاقلارنى ئۆز تەربىيىسى بىلەن چىقىرىپ تاشلاپ، ياخشى ئەخلاق ئورنىتىدىغان تەربىيىچى، يېتەكچى ئۇستاز كېرەك. تەربىيىسىنىڭ مەنىسى — ئۆسۈملۈكنىڭ ياخشى ئۆسۈشى، ئوبدان پىششىق ئۈچۈن تىكەن ۋە ياۋا ئوت — چۆپلەرنى زىرائەت ئارىسىدىن چىقىرىۋېتىدىغان دېھقاننىڭ ھەرىكىتىگە ئوخشايدۇ. ھەق يولدا ماڭغۇچى ئۈچۈن ئۇنى تەربىيىلەپ ئاللاھنىڭ يولىغا سالىدىغان ئۇستاز چوقۇم كېرەك. چۈنكى، ئاللاھ بەندىلەرنى ئۆز يولىغا باشلاش ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەۋەتكەن. پەيغەمبەر دۇنيادىن كەتسە، ئاللاھ تەرەپكە يېتەكلەش ئۈچۈن ئورنىغا ئورۇن باسار كىشىلەرنى قويۇپ كەتكەن بولىدۇ. پەيغەمبەرنىڭ نائىبى بولۇشقا ماس كېلىدىغان كىشىنىڭ شەرتى، ئالىم بولۇشى لازىم. ئەمما، ھەممە ئالىم ئورۇنباشارلىققا ماس كېلىۋەرمەيدۇ. مەن ساڭا ھەركىمنىڭ ئۆزىنى ئۇستاز، يولباشچى دەپ تۇرىۋالماستىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ بىر قىسمى ئالاھىدىلىكلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇپ بايان قىلىپ بېرىمەن: دۇنياغا ئۆزىنى ئاتىمىغان، مەنەسپكە دۈم چۈشمىگەن ئادەم بولۇشى؛ يىراقنى كۆرەر، تەپەككۈر ئىقتىدارى ياخشى، سېلىشتۇرۇش قابىلىتى بار ئادەم بولۇشى لازىم.

ئۇنىڭغا ئەگىشىش پەيغەمبەرگە ئەگىشىش بولىدۇ. ئۇ يەنە ئاز يېيىش، ئاز سۆزلەش، ئاز ئۇخلاش ئارقىلىق ناماز ئوقۇيدىغان،

سەدىقە بېرىدىغان ۋە رامزاننى كۆپ تۇتۇش ئارقىلىق نەپسنىڭ رىيازىتىنى ۋايىغا يەتكۈزگەن بولۇشى كېرەك.

يەنە ئۇ ئاشۇ يىراقنى كۆرەر ئۇستازغا ئەگىشىش ئارقىلىق ئېسىل ئەخلاقىلارنى — سەۋر، ناماز، شۇكرى، تەۋەككۈل، ئىشەنچ، قانائەت، كۆڭۈل خاتىرجەملىك، مۇلايىملىق، كەمتەرلىك، بىلىم، سەممىيلىك، ھايا، ۋاپادارلىق، تەمكىنلىك، ئۆزىنى تۇتۇپلىش ۋە كەم سۆز بولۇش قاتارلىقلارنى ئۆز ئەخلاقىغا ئايلاندۇرغان بولۇشى لازىم. مانا شۇندىلا ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىز باسارلىرىدىن بىرى بولۇپ ئەگىشىشكە ماس كېلىدۇ. لېكىن مۇنداق ئادەملەر دۇنيادا قىزىل گۈڭگۈرۈتتىنمۇ ئاز تېپىلىدۇ. بىر ئادەمگە ئامەت يار بولۇپ بىز يۇقىرىدا دېگەندەك بىر ئادەم تېپىلسا، ئۇ ئۇستاز ئۇنى شاگىرتلىققا قوبۇل قىلسا، ئۇ ئادەم ئۇستازىنى ئىچكى ۋە تاشقى جەھەتلەردىن ھۆرمەتلىشى لازىم. تاشقى جەھەتتىن ھۆرمەتلەش دېگەندە، ئۇنىڭ بىلەن قارىغۇلارچە مۇنازىرىلەشمەسلىكى، گەرچە ئادەتتىكى خاتالىقنى بىلگەن تەقدىردىمۇ ئۇچرىغانلا مەسىلىدە ئۇنىڭ بىلەن مۇنازىرىلەشمەسلىكى لازىم. ناماز ۋاقتى بولماي تۇرۇپ جايىنامازنى سېلىپ قويماسلىقى، نامازنى ئوقۇپ بولغان ھامان يىغىۋېتىشى لازىم. ئۇستازنىڭ ھۇزۇرىدا نەپلە نامازنى كۆپ ئوقۇماسلىقى كېرەك. ئۇستاز بۇيرۇغان خىزمەتلەرنى كۈچىنىڭ يېتىشىچە، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ياخشى ئىشلىشى كېرەك. ئىچكى جەھەتتىن ھۆرمەتلەشكە كەلسەك، ئاڭلىغان نەرسىنى قوبۇل قىلىپ، ئىچىدە نە سۆز، نە ھەرىكەت جەھەتتە بولسۇن ئىنكار قىلمايلىقى لازىم. شۇ چاغدا مۇناپىق دېگەن نامدىن ساقلانغىلى بولىدۇ. ئۇنداق بولۇشقا قادىر بولالمىغان تەقدىردە ئىچى بىلەن تېشى بىردەك ھالەتكە كەلگەنگە قەدەر ئۇستازنىڭ ئالدىغا كىرمەي تۇرۇشى لازىم. ئىنسان ۋە جىنلارنىڭ كونتروللىقىنى قەلب سەھنىسىدىن يوقىتىش، قەلبنىڭ

شەيتانلارنىڭ بۇلغىشىدىن پاك بولۇشى ئۈچۈن يامان ئادەملەر بىلەن بىرگە بولماسلىقى لازىم. ھەرقانداق چاغدا يوقسۇلنى بايدىن تۆۋەن كۆرمەسلىكى لازىم.

بىلگىنىكى، ساپ دىللىقتا ئىككى خىل خىسلەت بار:

1. ئاللاھنىڭ ئالدىدا دۇرۇس بولۇش؛

2. مەخلۇقاتلارنىڭ ئالدىدا ئاددىي - ساددا بولۇش.

ئاللاھنىڭ ئالدىدا دۇرۇس بولغان ئادەم كىشىلەرگە نىسبەتەن گۈزەل ئەخلاقلىق بولۇپ، ئۇلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلغان كىشىدۇر. دۇرۇس بولۇش دېگەنلىك ئۆز نېسىۋە ئۇلۇشىنى ئاللاھنىڭ ئەمرى ئاساسىدا پىدا قىلىش دېمەكتۇر.

كىشىلەرگە ياخشى مۇئامىلىدە بولۇش دېگەنلىك، ئۆز نەپسىڭىزنىڭ مەقسىتىنى كىشىلەرگە يۈكلىمەستىن، كىشىلەر شەرىئەتكە خىلاپلىق قىلمىسىلا كىشىلەرنىڭ مەقسىتىنى ئۆز نەپسىڭىزگە يۈكلىشىڭىزدۇر.

قۇلچىلىق

سەن مەندىن ئاللاھقا قۇلچىلىق قىلىش ھەققىدە سورىدىڭ، ئۇ ئۈچ تۈرلۈكتۇر:

1. شەرىئەت ئەمرىنى چىڭ تۇتۇش؛

2. قازا - قەدەرگە، ئاللاھنىڭ تەقسىماتىغا رازى بولۇش؛

3. ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى ئىستەپ ئۆز ھەۋسىڭىنى تاشلاش.

سەن مەندىن تەۋەككۈل ھەققىدە سوراپسەن. تەۋەككۈل دېگەن ئاللاھقا بولغان ئېتىقادىڭدا ئاللاھنىڭ ۋەدىسىنى ھۆكۈمران قىلىشىڭىزدۇر. يەنى سەن ئۈچۈن بېكىتىلگەن نەرسە پۈتكۈل دۇنيادىكىلەر ئۈنى سەندىن توسماقچى بولسىمۇ، چوقۇم ساڭا يېتىدۇ.

ساڭا تەقدىر قىلىنمىغان نەرسە پۈتكۈل دۇنيا ھەمدەم بولسىمۇ ساڭا يەتمەيدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلىشىڭدۇر.

مەندىن ئىخلاى ھەققىدە سورايسەن. ئىخلاى دېمەك، پۈتكۈل ئەملىڭنىڭ ئاللاھ ئۈچۈن بولۇشى، قەلبىڭ كىشىلەرنىڭ ئالقىشلىرى بىلەن راھەتلىنىپ كەتمەسلىكى، ئۇلارنىڭ ئەيىبلەشلىرىنى ھېسابقا ئالماسلىقىڭدۇر.

بىلگىنىكى، رىياخورلۇق مەخلۇقلارنى چوڭ بىلىشتىن تۇغۇلىدۇ. ئۇنىڭ ئامالى ئۇلارنى ئاللاھنىڭ قۇدرىتى ئالدىدا مەھكۇم دەپ قارىشىڭ؛ رىياخورلۇقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئىنسانلار ساڭا راھەت ياكى مۇشەققەت يەتكۈزۈشتە ئۇلارنىڭ قۇدرىتىنىڭ يوقلۇقىنى بىلىشىڭ، ئۇلارنى بەئەينى چالما — كېسەك، دەپ ئويلىشىڭدۇر. سەن قاچانكى، ئۇلارنى ئىرادە ۋە قۇدرەت ئىگىسى، دەپ ئويلىغىدەكلا بولساڭ رىيادىن ھەرگىز قۇتۇلالمايسەن.

19. تەپەككۇر ھەققىدە

ئەي بالام، سېنىڭ يەنە بىر قىسىم مەسىلىلەرنىڭ مېنىڭ كىتابلىرىمدا خاتىرىلەنگەن، شۇ يەردىن ئىزدىگىن. ئۇنىڭ بەزىسىنى يازمىدىم. بىلىمگەن نەرسىلەرنى تەپەككۇر قىلىپ بايقىشىڭ ئۈچۈن ئۇزۇڭ بىلگىنىڭچە قىل.

20. ئالدىراڭغۇلۇقنىڭ ياخشى ئەمەسلىكى

ھەققىدە

ئەي بالام، بۈگۈندىن باشلاپ مەندىن مەسىلە سورىساڭ پەقەت قەلب تىلى بىلەن سورا. ئاللاھ ئېيتىدۇ: ﴿ئۇلار سەن چىققۇچە سەۋر قىلغان بولسا ئەلۋەتتە ئۇلارغا ياخشى بولغان بولاتتى﴾ (سۈرە ھۇجرات 5- ئايەت). خىزىر ئەلەيھىسسالامنىڭ: ﴿مەن ئۆزۈم ساڭا بايان قىلىپ بەرمىگۈچە مەندىن ھېچ نەرسىنى سورىما﴾ (سۈرە كەھق 70- ئايەت) دېگەن نەسىھىتىنى قوبۇل قىلغىن. ھەر ئىشنىڭ ۋاقتى كېلىپ ساڭا نامايان قىلىنىپ سەن ئۆزۈڭ كۆرمىگۈچە ئالدىراڭغۇلۇق قىلمىغىن ﴿مەن سىلەرگە مۆجىزاتلىرىمنى كۆرسىتىمەن سىلەر ئالدىرىماڭلار﴾ (سۈرە ئەنبىيا 37- ئايەت).

ۋاقتى كېلىشتىن ئاۋۋال مەندىن بىر نەرسە سورىما. شۇنىڭغا ئىشەنگىنىكى، نىشانغا پەقەت ماڭغاندىلا يەتكىلى بولىدۇ. ﴿ئۇلار زېمىندا سەير قىلىپ كۆرمىدىمۇ؟ (تەپەككۈر نەزەرى بىلەن) قاراپ باقار ئىدى...﴾ (سۈرە فاتىر 44- ئايەت).

21. زۇنۇنى مىسرىنىڭ نەسىھىتى ھەققىدە

ئەي بالام، ئاللاھ بىلەن قەسەمكى ئەگەر سەيلە قىلساڭ ھەربىر جايدا ئاجايىباتلارنى كۆرسەن. ھەق يولغا جېنىڭنى ئاتىۋەت. بۇ ئىشنىڭ چوڭى جاننى ئاتاشتۇر. زۇنۇنى مىسرى (ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) ئوقۇغۇچىلىرىدىن بىرىگە مۇنداق دېگەن ئىكەن: بۇ يولغا جېنىڭنى ئاتىۋېتىشكە قادىر بولالساڭ كەل. بولمايدىكەن دەرۋېشتەك ۋاقىتنى ئىسراپ قىلما.

22. سەككىز تۈرلۈك نەسىھەت ھەققىدە

ئەي بالام، مەن ساڭا سەككىز ئىشنى تاپىلايمەن. قىيامەت كۈنى ئىلىمىڭ ساڭا دۈشمەن بولمىسۇن دېسەڭ، ئۇنى قوبۇل قىل. بۇ سەككىز ئىشنىڭ تۆتىنى قىلىپ تۆتىنى قىلمىغايسەن. سەن قىلماسلىققا تېگىشلىك تۆت ئىشقا كەلسەڭ.

مۇنازىرە قىلىش

1. ئىمكان بار بىرەر مەسىلە توغرىسىدا بىر ئادەم بىلەن مۇنازىرىلەشمە. چۈنكى، ئۇنىڭ ئاپىتى كۆپ، زىيىنى پايدىسىدىن زور. ئۇ يەنە رىيا، ھەسەت، تەكەببۇرلۇق، كۆرەلمەسلىك، ئاداۋەت، كۆرەڭلىك ۋە باشقا نۇرغۇن ناچار ئەخلاقنىڭ مەنبئىدۇر. توغرا، بىر ئادەم ياكى بىر جامائەت بىلەن ئاراڭلارغا بىر مەسىلە چۈشسە، سېنىڭ بۇ مەسىلىدىكى ئىرادەڭ ھەقنىڭ زاھىر بولۇشى، زايە كەتمەسلىكى ئۈچۈن بولسا بەس — مۇنازىرە قىلىش توغرا. لېكىن، بۇ

ئىرادىنىڭ ئىككى خىل ئالامىتى بار: بىرىنچىدىن، ھەقىقەتنىڭ سېنىڭ تىلىڭ ياكى باشقىلارنىڭ تىلى ئارقىلىق ئېچىلىشى ئارىسىدا پەرق بولماسلىقى، ئىككىنچىدىن، مۇنازىرىنىڭ خالىي جايدا بولۇشى ساڭا نىسبەتەن جامائەت ئالدىدا بولۇشتىن ئەۋزەل بولۇشتۇر. قۇلاق سال، مەن ساڭا بۇ يەردە بىر مەزمۇنى سۆزلەپ بېرىمەن. شۇنى بىلىۋالغىنىكى، يولۇققان مەسىلىلەر ھەققىدە سوراش، قەلبىنىڭ كېسىلىنى تېۋىپقا كۆرسەتكەنلىكتۇر. ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىش كېسەلنى داۋالاش ئۈچۈن تىرىشقانلىقتۇر. بىلىپ قويكى، بىلىمسىز ئادەملەر قەلبى كېسەل ئادەملەردۇر. چولتا ئالم كېسەلنى ياخشى داۋالىيالمىدۇ. ئەگەر كېسەللىك سوزۇلما خاراكتېرلىك كېسەللىك ياكى تۇغماسلىق كېسەل بولسا بۇ ھەقتە تېۋىپنىڭ دانالىقى ----. بۇ كېسەلنى داۋالىغىلى بولمايدۇ، داۋالسىمەن دەپ ئاۋارە بولما، چۈنكى ئۇنى داۋالاش ئۆمۈرنى زىيا قىلىشتۇر، دېيىشتۇر. يەنە بىلىپ قويغىنىكى، جاھىللىق كېسەل تۆت تۈرلۈك بولىدۇ. بىرىنى داۋالىغىلى بولىدۇ. قالغىنىنى داۋالىغىلى بولمايدۇ.

ھەسەتخورلۇق

1) داۋالىغىلى بولمايدىغان كېسەلنىڭ بىرى: سوئالى، ئېتىرازى ھەسەت ۋە ئۆچمەنلىكتىن بولغان كېسەلدۇر. سەن ئۇنىڭغا قانچە ياخشى، پاساھەتلىك، روشەن جاۋاب بەرسەڭ جاۋابىڭ ئۇنىڭ ئۆچ - ئاداۋىتىنى ۋە ھەسەتخورلۇقىنى كۈچەيتىۋېتىدۇ. ياخشىسى ئۇنىڭ مەسىلىسىگە جاۋاب بېرىش بىلەن ئاۋارە بولماسلىقتۇر. شائىر ئېيتىدۇ:

ھەر قانداق ئاداۋەتنى يوقىتىش مۇمكىن ئەزەلدىن،
مۇمكىن بولماس ئۇ ئەگەر كەلگەن بولسا ھەسەتتىن.

بۇنداق ئادەمنى كېسىلى بىلەن تاشلاپ ئۇنىڭغا قارماسلىقنىڭ
لازىم. ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ: ﴿سەن بىزنىڭ زىكرىمىزدىن يۈز
ئۆرۈگەن، ھاياتىي دۇنيانىلا ئارزۇ قىلغان ئادەمدىن يۈز ئۆرۈگىن﴾
(سۈرە نەجىم 29- ئايەت). قىلغان ھەربىر نەرسىگە ھەسەت قىلغۇچى
كىشى ئۆزىنىڭ ئەمەل زىرائىتىگە ئوت قويغان ئادەمدۇر. پەيغەمبەر
ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەسەت ياخشى ئەمەلنى بەئەينى
ئوت ئوتۇنىنى يېگەندەك يەيدۇ»
(سۈنەنۇ ئەبى داۋۇد، سۈنەنۇ ئىبنى ماجە).

ھاماقەتلىك

2) ھاماقەتلىك كېسىلى. بۇمۇ ساقايىماس كېسەللەر قاتارىدىندۇر.
ئىيسا ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مەن (ئاللاھنىڭ ئىزنى بىلەن)
ئۆلۈكنى تىرىلدۈرۈشتىن ئاجىز كەلمىدىم. لېكىن، ئەخمەقنى
داۋالاشتىن ئاجىز كەلدىم». بۇ دېگىنىمىز بىر ئادەم قىسقىغىنا ۋاقىت
ئىلىم تەھسىل قىلىش بىلەن مەشغۇل بولىدۇ. ئەقلىي ۋە شەرىئىي
ئىلىملاردىن بىر ئاز بىر نەرسە بىلىۋېلىپ ھاماقەتلىكىدىن ھاياتىنى
ئەقلىي ۋە شەرىئىي ئىلىم بىلەن ئۆتكۈزگەن چوڭ ئۆلىمالارغا شىلتىڭ
ئاتىدۇ. بۇ ئەخمەق بىر نەرسە بىلمەيدۇ. ئۇ ئۆزى بىلمىگەننى بۇ
ئالىمۇ بىلمەيدۇ، دەپ ئويلايدۇ. ئەگەر ئۇ مۇشۇ چەك — چېگرىنى
بايقاپ يېتەلمىسە ئۇ ئوتتۇرىغا قويغان مەسىلە ھاماقەتلىكتىن كېلىپ
چىققاندۇر. ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىمەن دەپ ئاۋارە بولماسلىقنىڭ كېرەك.

3) ئىزدىگۈچى چوڭلارنىڭ سۆزىدىن چۈشەنەلمىگەنلەرنى سىنى ئۇلارنىڭ چۈشەنچىسىنىڭ كالتە ئىكەنلىكىگە ئارتىپ قويدۇ. ئۇ ئوتتۇرىغا قويغان مەسىلە پايدىلىنىش ئۈچۈن ئوتتۇرىغا قويۇلغان، لېكىن ئۆزى دۆت بولغاچقا، ھەقىقەتلەرنى بايقاپ يېتەلمىگەن، شۇڭا بۇنداق كىشىلەرگە جاۋاب بېرىش بىلەن ئاۋارە بولماسلىقنىڭ كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شۇنداق دېگەن: «بىز پەيغەمبەرلەر جامائەسى ئادەملەرگە ئۇلارنىڭ ئەقلىگە بېقىپ سۆز قىلىشقا بۇيرۇلغانمىز» (سۈنە نۇد دەيلىمىدىن).

4) داۋالغىلى بولىدىغان كېسەلگە كەلسەك، ئۇ كېسەلنىڭ ھەق تەلەپكارى ئەقىللىق، گەپ چۈشىنىدىغان بولۇشى، ھەسەت ۋە غەزەپنىڭ، شەھۋەت، مەنسەپ ۋە پۇل — مال مۇھەببىتىنىڭ ئولجىسى بولۇپ قالماستىن بولۇپ، بۇ ئادەم توغرا يول ئىزدىگۈچى بولۇپ، ئۇنىڭ سوئال ۋە ئېتىرازلىرى، ھەسەتخورلۇق، ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويۇش ۋە چېكىپ بېقىش قاتارىدىكى ئىش ئەمەس، بۇنى داۋالغىلى بولىدۇ. ئۇ ئوتتۇرىغا قويغان مەسىلىلەرگە جاۋاب بېرىش بىلەن مەشغۇل بولۇشنىڭ جايز بولۇپلا قالماي، بەلكى ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىشنىڭ ۋاجىپتۇر.

ۋەز - نەسىھەت

2. سەن تاشلاشقا تېگىشلىك ئىشلارنىڭ بىرى ۋائىز، قۇرۇق تەبلىغچى بولۇپ قېلىشتىن ئېھتىيات قىلىشتۇر. چۈنكى، ئۇنداق بولۇشتا زىيان كۆپ. ئەمما ئالدى بىلەن دېگىنىڭگە ئەمەل قىلىپ ئاندىن كىشىلەرگە نەسىھەت قىلساڭ بولىدۇ. ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا دېيىلگەن سۆز يادىڭدا بولسۇن: «ئىيىسا، ئۆزۈڭگە نەسىھەت

قىلغىن. ئەگەر ئۇنى قوبۇل قىلالىساڭ كىشىلەرگە نەسىھەت قىل،
بولمىسا رەببىڭدىن ھايا قىلغىن».

ئەگەر سەن مۇشۇ ئىشقا مۇيىتلا بولساڭ، ئىككى خىل
ئىشتىن ساقلاڭ.

1) سۆز، ئىشارەت، بالايىناپەت، بېيىت، شېئىرلارنى سۆزلەشتە
زورۇقۇپ كۆپتۈرۈپ سۆزلىمە. چۈنكى، ئاللاھ زورۇققۇچىلارنى ياخشى
كۆرمەيدۇ. ھەددىدىن ئارتۇق زورۇقۇپ سۆزلىگۈچى ئۆز باتىنىنىڭ
خارا، قەلبىنىڭ غاپىل ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. نەسىھەت قوبۇل
قىلىش دېگەنلىك — بەندىنىڭ دوزاخ ئوتىنى ئەسلىشى، ئاللاھقا
قۇلچىلىق قىلىشتا ئۆزىنىڭ يېتەرسىز ئىكەنلىكىنى ئەسلىشى،
ئەھمىيەتسىز ئىشلار بىلەن ئۆتكۈزگەن ھاياتى ھەققىدە تەپەككۈر
قىلىشى، ئالدىدا ئۇچرايدىغان ئاقىۋەت — ئىماننىڭ ساغلام بولۇش
بولماسلىقى، ئەزرائىل كەلگەندە ھالىنىڭ ئىچۈك بولۇشى، مۇنكىر -
نەكىرنىڭ سوئالىغا جاۋابنى قانداق بېرىش دېگەنلەرنى ئويلىشى،
قىيامەتتىكى ھالى ۋە مەيداننىڭ قانداق بولۇشىغا كۆڭۈل بۆلۈشى،
سىرات كۆۋرۈكىدىن ساق ئۆتەلەمدۇ ياكى دوزاخقا چۈشەمدۇ؟
دېگەنلەر ئۈستىدە ئويلىنىش دېمەكتۇر. يۇقىرىقىلارنىڭ قەلبىدىن
كەتمەسلىكى، قەلبىنى ھەر دائىم ساراسىمىدە تۇتۇشى، مۇشۇ
ئوتلارنىڭ يالقۇنلىشى، «نەسىھەت قوبۇل قىلىش» دېيىلىدۇ. خەلققە
تەلىم بېرىپ، ئۇلارغا مۇشۇ ئىشلارنى بىلدۈرۈش، ئۇلار كەتكۈزۈپ
قويغان، سەل قارىغان نوقتىلارنى ئۇلارغا ئەسكەرتىش، ئۇلارغا
ئەيىپلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىش، مۇشۇ ئوتلارنىڭ ئۇلارنىڭ قەلبىگە
تۇتىشىشى، بۇ مۇسەببەتلەرنىڭ ئۇلارنى بىئارام قىلىشى، ئۇلارنىڭ
ئىمكان قەدەر ئۆتكەن ئۆمرىنى ئەسلىپ، ئىبادەتسىز ئۆتكەن
كۈنلىرىگە ھەسرەتلىنىشى قاتارلىق ئىشلار «ۋەز نەسىھەت»، دەپ
ئاتىلىدۇ. مەسىلەن، سەن بىراۋنىڭ ئۆيىگە كەلگۈن كەلگەنلىكىنى

كۆرسەڭ، ئۇ كىشى ۋە بالا - چاقىلىرى شۇ ئۆيىدە بولسا سەن دەيسەنكى. «ئېھتىيات قىلىڭلار! كەلگۈن كەلدى، قېچىڭلار...» مۇشۇ ھالدا كۆڭلۈڭ ئۆي ئىگىسىگە بۇ خەۋەرنى زورۇقۇپ ياساپ سۆزلەپ ھەرخىل ھاياجانلىق ئىبارىلەر بىلەن يەتكۈزۈشنى تارتامدۇ؟ ئەلۋەتتە ياق. نەسىھەتچى، تەبلىغچىنىڭ ھالى ئەنە شۇنىڭغا ئوخشايدۇ، بۇ ئىشتىن ساقلىنىش لازىم.

(2) سېنىڭ تەبلىغ قىلىشتىكى مەقسىتىڭ، بۇ يەردە ئولتۇرغانلارنىڭ ھۆڭرەپ يىغلاپ كېتىشى ياكى ھاياجاندىن كىيىملىرىنى يىرتىشى، نېمىدېگەن ئېسىل ئولتۇرۇش بۇ! دېيىلىش بولماسلىقى لازىم. چۈنكى، بۇلارنىڭ ھەممىسى دۇنياغا مايىل بولغانلىقتۇر. دۇنياغا مايىل بولۇش غەپلەتتىن تۇغۇلىدۇ. ساڭا كېرىكى ئىرادە ۋە غېمىڭنىڭ كىشىلەرنى دۇنيادىن ئاخىرەتكە، گۇناھ مەئسىيەتتىن ئىتائەتكە، پۇل - مالغا بېرىلىشتىن زاھىدلىققا، بېخىل - پىخسىقلىقتىن سېخىيلىققا، گۇمان - شەكتىن ئىشەنچكە، غەپلەتتىن سەگەكلىككە، مەغرۇرلۇقتىن تەقۋالىققا ئۆتۈشكە دەۋەت قىلىشتۇر. سەن ئۇلارغا ئاخىرەتنىڭ ئېسىللىكىنى، بۇ دۇنيانىڭ يوقلاڭ، ئەرزىمەس نەرسە ئىكەنلىكىنى سۆزلىشىڭ، ئىبادەت ۋە تەقۋالىق ئىلمىنى ئۆگىتىشىڭ، ئاللاھنىڭ مەرھەمەت ۋە رەھىمىتىنىڭ كەڭلىكى بىلەن ئۇلارنى ئالداپ قويماسلىقنىڭ كېرەك. چۈنكى، ئىنسانلارنىڭ تەبىئىيىتىدە ئومۇملاشقنى شەرىئەت پرىنسىپلىرىدىن چىقىپ، ئاللاھ غەزەپ قىلىدىغان يوللارغا چېپىش، پۈچەك ئەخلاقلىرىنى ئۈستۈن كۆرۈشتۈر. شۇڭلاشقا، سەن ئۇلارنىڭ قەلبىگە قورقۇنۇچ تاشلا، ئۇلارنى قورقۇتۇپ، ئۇلارنى ئالدىدىكى قورقۇنۇچ ئىشلاردىن ئاگاھلاندۇر. بەلكىم ئۇلارنىڭ باتىننىڭ سۈپەتلىرى ئۆزگىرىپ زامىرى مۇئامىلىسى ئالمىشىپ، ئىتائەتكە قىزىقىش، مەئسىيەتتىن قايتىشقا بولغان ھېرىسمەنلىكىنى ئىپادىلەپ قالۇر. مانا

بۇ ۋەز - نەسىھەت ئۇسۇلى. مۇشۇ خىل سۈپەتتە بولمىغان ھەر قانداق ۋەز - نەسىھەت، سۆزلىگۈچى ۋە ئاڭلىغۇچىغا ئۇۋالچىلىق ئېلىپ كېلىدۇ. بەلكى بۇنداق نەسىھەت ئېزىتقۇ ۋە شەيتان بولۇپ، خالايقىلارنى توغرا يولدىن چىقىرىپ ھالاك قىلىدۇ. خالايقىلار بۇنداق نەسىھەتتىن قېچىشى لازىم. چۈنكى، دىننى بۇ نەسىھەت قىلغۇچى بۇزغاندەك شەيتانمۇ بۇزالمىدۇ، دېيىلگەن. كىمكى قولىدىن كەلسە، ئۇ بۇنداق نەسىھەت قىلغۇچىنى ۋەز - نەسىھەت مۇنبىرىدىن چۈشۈرۈپ ئۇنى بۇ ئىش بىلەن شۇغۇللىنىشتىن توسۇشى لازىم. مۇشۇنداق قىلىشمۇ ئەر - مەرئۇف نەھىي - مۇنكەر قاتارىغا كىرىدۇ.

ئەمەلدارلاردىن يىراق تۇرۇش

3. سەن تاشلاشقا تېگىشلىك ئىشلارنىڭ بىرى ئەمەلدارلار بىلەن ئارىلاشماسلىقنىڭ، ئۇلارنى كۆرمەسلىكنىڭ لازىم. چۈنكى، ئۇلارنى كۆرۈش، ئۇلار بىلەن ھەم داستىخان بولۇش، ئۇلار بىلەن ئارىلىشىش ناھايىتى زور ئاپەتتۇر. ئەگەر سەن بۇ ئىشقا گىرىپتار بولۇپ قالغان بولساڭ مەدھىيەلىدىغان ۋە ماختايدىغان ئىشنى قىلما. چۈنكى، پاسىق - زالىملار مەدھىيەلىنە ئاللاھ غەزەپ قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ شانۇ - شەۋكىتىنىڭ دائىمى بولۇشىنى تىلىگەن ئادەم ئاللاھنىڭ زېمىنىدا مەئىسىيەت ئۆتكۈزۈلۈشىنى ياخشى كۆرگەن بولىدۇ.

ئەمەلدارلاردىن سوۋغات ئالماسلىق

4. سەن ھالال دەپ بىلگەن تەقدىردىمۇ ئەمەلدارلارنىڭ سوۋغا - سالاملىرىنى قوبۇل قىلماسلىقنىڭ كېرەك. چۈنكى، ئەمەلدارلاردىن

نەرسە تەمە قىلىش ئېتىقادىنى بۇزىدۇ. تەمە تەخسىكەشلىكنى، ئۇلارنىڭ تەرىپىنى ئېلىشنى، زوراۋانلىقتا ئۇلار بىلەن بىر سەپتە تۇرۇشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. مانا مۇشۇلارنىڭ ھەممىسى ئېتىقادىتىكى بۇزۇلۇشتۇر. ئۇنىڭ ئەڭ ئەقەللىي زىيىنىمۇ سەن ئۇلارنىڭ سوۋغا - سالامىنى قوبۇل قىلىپ، مال دۇنياسىدىن مەنپەئەتلەنسەڭ ئۇلارنى ياخشى كۆرۈسەن. بىر كىمنى ياخشى كۆرگەن ئادەم چوقۇم ئۇنىڭ ئۆمرىنىڭ ئۇزۇن بولۇشى، شانۇ - شەۋكىتىنىڭ دائىمى بولۇشىنى تىلەيدۇ. زالىمنىڭ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشىنى ياخشى كۆرۈش، ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئۈستىدىكى زۇلۇمنى ۋە دۇنيانىڭ خاراب بولۇشىنى ئىرادە قىلغانلىقتۇر. دىن ۋە ئاقىۋەتكە نىسبەتەن بۇنىڭدىنمۇ زىيانلىق نەرسە بارمۇ؟ شەيتاننىڭ ھاۋايى - ھەۋەسلىرىنىڭ ئالداپ كېتىشى ياكى بەزىلەرنىڭ ساڭا. ئەڭ ياخشىسى، ئەڭ مۇۋاپىقى، ئۇلاردىن پۇل - مال ئېلىپ پېقىر - مىسكىنلەر ئارىسىدا تارقىتىپ بېرىشتۇر، ئۇلار بۇ پۇلنى گۇناھ - مەئسىيەتكە خەجلەيدۇ. سېنىڭ ئاجىز ئادەملەرگە خەجلىگىنىڭ ئۇلارنىڭ خەجلىگىنىدىن ياخشى، دېگەندەك سۆزلەرنىڭ سېنى ئازدۇرۇپ كېتىشىدىن قاتتىق ساقلا. شەيتان مەلئۇن مۇشۇ خىل ۋەسۋەسە بىلەن نۇرغۇن ئادەملەرنى ئۆز باتىلى ئالدىدا تىزلاندۇرغان. بىز بۇلارنى «ئەھيائ» دېگەن كىتابتا بايان قىلىپ ئۆتتۇق، شۇ يەردىن ئىزدە.

سەن قىلىشقا تېگىشلىك بولغان تۆت مەسلىگە كەلسەڭ.

1. سەن ئاللاھ بىلەن بولغان مۇئامىلەڭنى شۇ دەرىجىدە قىلغايىسەنكى، ئەگەر ساڭا قۇلۇڭ شۇنداق مۇئامىلە قىلغان بولسا، سەن شۇنىڭغا رازى بولىدىغان، ئىچىڭ سىقىلمايدىغان، ئاچچىقلىق كەلمەيدىغان دەرىجىدە بولسۇن. سېنىڭ قۇلۇڭ تەرىپىدىن ساڭا قىلىنىشنى خالىمايدىغان مۇئامىلىنى ھەقىقىي خوجاينىڭ بولغان ئاللاھ ئۈچۈن ھەم قىلىشقا رازى بولمىغايىسەن.

كىشىلەرگە مۇئامىلە قىلىش

2. ھەر قاچان كىشىلەرگە مۇئامىلە قىلساڭ، ئۇلارنىڭ ساڭا قانداق مۇئامىلە قىلىشىنى خالىغان بولساڭ، ئۇلارغا ھەم شۇنداق مۇئامىلە قىلغىن. چۈنكى، ھەدىس شەرىفتە: «سىلەرنىڭ بىرىڭلار ئۆزى ئۈچۈن ياخشى كۆرگەن نەرسىنى باشقىلار ئۈچۈن ياخشى كۆرمىگۈچە ئىمانى مۇكەممەل بولغان بولمايدۇ» (سەھىھۇلبۇخارىي، سەھىھۇلمۇسلىم، جامىئۇتتىرمىزىي ۋە مۇسنىئەدۇ ئەھمەدتىن) دېيىلگەن.

كىتابنى تاللاپ ئوقۇش

3. ئىلىم ئوقۇساڭ، كىتاب كۆرسەڭ سېنىڭ ئىلىمىڭ قەلبىڭنى ئىسلاھ قىلالايدىغان، نەپسىڭنى پاكلىيالايدىغان بولۇشى لازىم. مەسىلەن، سەن ئۆمرۈڭنىڭ پەقەت بىر ھەپتىلا قالغانلىقىنى بىلسەڭ چوقۇمكى، سەن بۇ ۋاقىت ئىچىدە فىقھى، ئەخلاق، لوگىكا ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىلىملار بىلەن مەشغۇل بولمايسەن. چۈنكى، سەن بۇ ئىلىملەرنىڭ ساڭا ئەسقاتمايدىغانلىقىنى بىلسەن. سەن ئەلۋەتتە قەلبىڭنى كۆزىتىش، نەپسىنىڭ سۈپەتلىرىنى بىلىش، دۇنيا ئالاقىلىرىدىن يۈز ئۆرۈش ... لەر بىلەن مەشغۇل بولۇپ نەپسىڭنى ناچار ئەخلاقلاردىن پاكلاپ، ئاللاھنىڭ مۇھەببىتى ۋە ئىبادىتىنى ياخشى سۈپەت بىلەن سۈپەتلەشكە مەشغۇل بولىسەن. بەندە بۈگۈنمۇ ياكى ئەتىمۇ چوقۇم بىر كۈنى ئۆلۈشى مۇمكىن — دە.

23. قەلب ھەققىدە

ئەي بالام، مېنىڭ يەنە بىر سۆزۈمنى ئاڭلاپ ئۇ ھەقتە ئويلان، چىقىش يولى تاپسەن. ئەگەر بىراۋ ساڭا كېلەر ھەپتە پادىشاھ سېنى زىيارەت قىلىپ كېلىدۇ، دەپ خەۋەر قىلسا، ماڭا مەلۇمكى سەن مۇشۇ مەزگىلدە باشقا ئىشلارنى قويۇپ، شاھنىڭ نەزىرى چۈشىدۇ، دەپ قارىغان كىيىم — كېچەك، بەدەن، ھويلا — ئارام، يوتقان — كۆرپە قاتارلىقلارنى ئىسلاھ قىلسەن. ئەمدى مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىمنى چۈشەنگەنسەن. داناغا بىرلا ئېغىز سۆز كۇپايە. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن ئاللاھ سىلەرنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشۈڭلارغا قارىمايدۇ، بەلكى قەلبىڭلارغا قارايدۇ» (سەھىھۇلمۇسلىم، جامئۇتتىرمىزىي، سۈنەنۇ ئىبنى ماجە ۋە مۇسەندۇ ئەھمەد تىن).

ئەگەر قەلب ئەھۋالىنى بىلەي دېسەڭ مېنىڭ «ئىھيائ» قاتارلىق كىتابلىرىمغا قارا. بۇ پەرز ئەين بولغان ئىلىمدۇر. باشقا ئىلىملار ئاللاھنىڭ پەرزلىرى ئورۇنلانغۇدەك مىقدارنى چىقىرىۋەتكەندە پەرز كۇپايە. ئۇ ئىلىمنى قولغا كەلتۈرۈش ساڭا مۇۋەپپەق بولغاي.

4. دۇنيالىققا قارىتا ئارزۇيۇڭنى بەك ئۇزۇن قىلىۋەتمە. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر قىسىم ھۇجرىلىرىغا تەمىنات تەييارلاپ بېرىپ دېگەن ئىدىكى: «ئى ئاللاھ، مۇھەممەد ئائىلىسىنىڭ يېمەك — ئىچمىكىنى دەل يەتكۈدەك قىلغىن» (سەھىھۇلبۇخارىي، سەھىھۇلمۇسلىم، سۈنەنۇ ئىبنى ماجە ۋە مۇسەندۇ ئەھمەد تىن).

24. داۋاملىق ئوقۇلىدىغان

دۇئالار ھەققىدە

ئەي بالام، مەن بۇ بۆلۈمدە سېنىڭ ئىلتىماسلىرىڭنى يازدىم، بۇنىڭغا ئەمەل قىلغىن. دۇئايىڭدا مېنى ئۇنتۇپ قالمىغىن. سەن مەندىن ئېيتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغان دۇئاغا كەلسەك، سەن ئۇنى سەھىھ كىتابلاردىكى دۇئالاردىن ئىزدە. ھەرقانداق چاغدا، خۇسۇسەن نامازنىڭ ئاخىرىدا مۇشۇ دۇئانى ئوقۇغىن:

ئى ئاللاھ، مەن سەندىن نېمەتنىڭ مۇكەممەللىكىنى، دائىملىق مۇھاپىزەتتى، رەھمەتنىڭ ئومۇميۈزلۈكلىكىنى، خاتىرجەملىكىنىڭ ھاسىل بولۇشىنى، تۇرمۇشنىڭ باياشاتىنى، ئۆمۈرنىڭ بەختلىكىنى، ئېھساننىڭ تولۇقلىنى، ئىنئامنىڭ ئومۇمىيىتىنى، مەرھەمەتنىڭ شېرىنىنى، لۇتقىنىڭ ئەڭ مەنپەئەتلىكىنى تىلەيمەن.

ئى ئاللاھ، بىزنىڭ تەرىپىمىزدە بولغىن، قارشى تەرەپتە بولمىغىن. ئى ئاللاھ، ئەجەللىرىمىزنى سائادەت بىلەن ئاخىرلاشتۇرغىن، ئارزۇلىرىمىزنى ئەمەلگە ئاشۇرغىن. ئەتىگەن ۋە كەچلىرىمىزنى خاتىرجەملىك بىلەن بىرلەشتۈرگىن. بىزنىڭ ئاقىۋەت ۋە بارار جايىمىزنى رەھمەتنىڭ تەرەپكە قىلغىن، گۇناھلىرىمىزغا ئەپۇ سۇلىرىڭنى تۆككىن. ئەيىبلىرىمىزنى تۈزەش ئارقىلىق بىزگە مەرھەمەت قىلغىن. تەقۋالىقنى بىزگە ئوزۇق قىلغىن. ئىجتىھادىمىزنى ئۆزۈڭنىڭ دىنىدا قىلغىن. تەۋەككۈل ۋە تايانچىمىزنى ئۆزۈڭگە قىلغىن.

ئى ئاللاھ، بىزنى توغرا يول ئۈستىدە مۇستەھكەم قىلغىن. دۇنيادا بىزگە قىيامەتنىڭ نادامەتلىرىدىن نىجادلىق بەرگىن. بىزنىڭ ئېغىر گۇناھلىرىمىزنى يېنىكلىتىپ بەرگىن، ياخشىلارنىڭ تۇرمۇشىنى بەرگىن. بىزگە دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە مۇھىم بولغان نەرسىلەرنىڭ ھۆددىسىدىن ئۆزۈڭ چىققىن. يامانلارنىڭ شەرىدىن، بۇزۇقلارنىڭ مىكرىدىن بىزنى ساقلىغىن. بىزنى، ئاتا — ئانىمىزنى، ئاچا — سىڭىل قېرىنداشلىرىمىزنى ئۆز رەھمىتىڭ بىلەن دوزاختىن ساقلىغىن.

ئى غالىب مەرھەمەت قىلغۇچى، ئى گۇناھلارنى كەچۈرگۈچى، ئى سېخىي، ئى ئەيىبلەرنى ياپقۇچى، ئى كېچە ۋە كۈندۈزنى ياراتقۇچى زات! بىزنى دۇنيا غېمى، قەبرە ۋە دوزاخ ئازابىدىن قۇتقۇزغىن.

ئى بىلىملىك، ئى كۈچتۈگۈر زات، ئى ئاللاھ، ئى ئاللاھ، ئى ئەۋۋەللەرنىڭ ئەۋۋىلى، ئى ئاخىرلارنىڭ ئاخىرى، ئى دەھشەتلىك كۈچ ئىگىسى، ئى مىسكىنلەرگە رەھىم قىلغۇچى، ئى ئەڭ رەھىمدىل زات، سەندىن باشقا ئىلاھ يوق، سەن ئەيىبسىز سەن، مەن ئۆز نەپسىمگە زۇلۇم قىلغۇچىلاردىنمەن.

ئاللاھنىڭ رەھىمىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا، ئائىلە — تاۋابىئاتلىرىغا، ساھابىلارغا ۋە بارلىق مۆئمىن مۇسۇلمانلارغا بولغاي.

بارلىق مەدھىيە ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى بولغان ئاللاھقا خاستۇر.

ئابدۇلجەلىل تۇران كىتۇپخانىسى
مكتبة عبد الجليل توران
Abdulcelil Turan Kütüphanesi
www.uyghurweb.net

غەزالى

ھىدايە تىنامە

مستنداتی تارقی لکھنؤ
نارقی لکھنؤ
www.naqunweb.net

مستنداتی تارقی

ھىدايە تىنامە

كىرىش سۆز

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن (باشلايمەن).

ھەر بىر كىتاب ۋە ماقالىدە ئۆزىگە مەدھىيە ئوقۇلۇش بىلەن باشلىنىدىغان ئاللاھقا سان-ساناقسىز ھەمدۇسانالار بولسۇن.

ئاللاھ بەندىلەر ئىچىدىن تاللاپ پەيغەمبەرلىك ۋە ئەلچىلىك شەرىپىگە مۇيەسسەر قىلغان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ھەمدە ئۇنىڭ ئىنسانلارنى ئازغۇنلۇقتىن قۇتقۇزۇپ، توغرا يولغا يېتەكلىگۈچى ئائىلە-ئەۋلادى ۋە ساھابىلىرىگە دۇرۇد ۋە سالاملار بولغاي!

ئەي قەدىرلىك دىن قېرىندىشىم! ^① سىز مەندىن تۈرلۈك ئىلىملارنىڭ غايە-سىرلىرى، ھەر قايسى مەزھەب، ئېقىملارنىڭ دىنغا كەلتۈرگەن زىيانلىرى ۋە ماھىيەتلىرى، مەسلەك ۋە يوللىرى بىر-بىرىگە ئوخشىمايدىغان خىلمۇخىل پىرقىلەر ئارىسىدىن ھەقىقەت ئىزدەش جەريانىدا تارتقان جاپالىرىم، ئۆزۈمنىڭ قارقىيۇق

---

^① بۇرۇنقى بەزى ئالىملار ئۆزىدىن سورالغان بىرەر سوئالغا بىر نەرسە ۋە ياكى بىر كىتاب ئارقىلىق جاۋاب بېرىدىتى، غەزالىمۇ شۇ ئادەت بويىچە ئىش كۆرۈپ، باشقا بىر قاتار ئەسەرلىرىگە ئوخشاش بۇ ئەسەرنىمۇ كىتابتا ئېيتىلغاندىكىدەك بىرىنىڭ سوئالىغا بېرىلگەن جاۋاب سۈپىتىدە يېزىپ چىققان. بۇ يەردە سوئال سورىغۇچىنىڭ كىملىكى ئېنىق ئەمەس.

تەقلىدچىلىك ئويمانلىقىدىن ئاڭلىق چۈشىنىش يۈكسەكلىكىگە قانداق كۆتۈرۈلگەنلىكىم، دەسلەپتە كالام ئىلمىگە بېرىلگەنلىكىم، ئۇنىڭدىن كېيىن ھەقىقەتنى بىلىشنى بىرەر ئىمامغا باغلىق قىلىپ قويدىغان باتىنىيە^① ئېقىمى بىلەن تونۇشۇپ، ئۇلاردىنمۇ رايىم قايتقانلىقى، ئۇنىڭدىن كېيىن پەلسەپەچىلىك يوللىرى بىلەن تونۇشۇپ، ئۇلارغىمۇ قىزىقمىغانلىقىم، ئىنسانلارنىڭ سۆز ۋە چۈشەنچىلىرى ئۈستىدە تەكرار تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىش نەتىجىسىدە، كۆرۈمگە چېلىققان ھەقىقەت جەۋھەرلىرى، باغداد شەھرىدە بىر تالاي ئوقۇغۇچىلىرىمغا دەرس بېرىپ، كېيىن يۇرتۇم نىشاپور^② غا قايتىپ كېلىشىمنىڭ سەۋەبى قاتارلىقلار توغرىسىدا چۈشەنچە بېرىشىمنى سورايسىز. قارىسام، سىز بۇ ئىشلارنىڭ تەپسىلاتىغا ھەقىقەتەن قىزىقىدىكەنسىز، شۇڭا مەن جانابىي ئاللاھتىن ياردەم تىلىگەن، ئۇنىڭغا تەۋەككۈل قىلغان ۋە بۇ ئىشىمنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىنى تىلەپ، ئۇنىڭغا يېلىنغان ھالدا سىزگە جاۋاب بېرىشكە باشلايمەن.

شۇنى بىلىڭلاركى، — ئاللاھ سىلەرنى توغرا يولدا يۈرۈشكە مۇۋەپپەق قىلغاي ۋە سىلەرگە ھەقىقەتكە بويسۇنۇشنى قۇلايلاشتۇرۇپ

---

① باتىنىيە. بۇلار يەنە تەئلىمىيە ياكى تەئلىمىيەلەر دەپمۇ ئاتىلىدۇ، شىئەلەرنىڭ بىر تارمىقى. ئۇلار ئىمامەت (يولباشچىلىق سالاھىيىتى) ئىمام جەئفەرى سادىقتىن كېيىن ئۇنىڭ چوڭ ئوغلى ئىسمائىلدا ئاياغلاشتى. ئۇ ھازىر غايىب ھالەتتە ئىماملىق ئىمتىيازىنى ساقلاپ تۇرىدۇ، ئۇ ئاخىر زاماندا ئىمام مەھدى (يولباشلىغۇچى) سۈپىتىدە مەيدانغا چىقىپ «ھەق - ناھەق ئاستىن - ئۈستۈن بولغان يەر يۈزىدە ئادالەت ئورنىتىدۇ» دەپ قارايدۇ. ئۇلار يەنە «يەتتە ئىمامچىلار» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

② نىشاپور. خوراساننىڭ چوڭ شەھەرلىرىدىن بىرى. خەلىفە ئوسمان دەۋرىدە ئىسلاملاشقان. ئۇنىڭدىن نۇرغۇن ئىلىم پېشىۋالىرى يېتىشىپ چىققان. موڭغۇللار دەۋرىگە كەلگەندە موڭغۇل قوشۇنى تەرىپىدىن تەلتۈكۈس ۋەيران قىلىۋېتىلگەن. ھازىر خارابە ھالىتىدە.

بەرگەي — بۈگۈنكى كۈنىدە ئىنسانلار ئوخشىمىغان دىن ۋە مەزھەپلەرگە مەنسۇپ بولۇش بىلەنلا قالماي، يەنە ھەر بىر مىللەتتە بىر-بىرىدىن پەرقلىق بولغان بىر قاتار مەزھەپلەر مەيدانغا كېلىشى بىلەن ئۆزئارا دەتالاش، ئىختىلاپلارنىڭ كۆپىيىپ كېتىش ئەھۋالى خۇددى بىر چوڭقۇر دېڭىزغا ئوخشاپ قالغان. بۇ دېڭىزدا ئاز بىر قىسىم ئادەملەرلا ساق قالغاندىن باشقا، كۆپىنچىلەر ئۇنىڭغا غەرق بولۇپ تۈگەشتى. ھالبۇكى، ئەمەلىيەت شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، ھەر بىر گۇرۇھ بۇ دېڭىزدا ئۆزىنى خەتەردىن ئامان قالغۇچى، نىجاتلىق تاپقۇچى، دەپ ئويلايتتى. ئۇلارنىڭ بۇ ھالىتى ھېچ بەرگە بارماي قۇرئان كەرىمدىكى ﴿ھەر بىر فېرقە — گۇرۇھ ئۆز ئالدىدىكى نەرسە (دىنى) بىلەن خۇشالدۇر﴾ (سۇرە مۇئىمىنۇن، 53- ئايەتنىڭ بىر قىسمى) دېگەن ئايەتنى ئەسلەتسە، يەنە بىر تەرەپتىن راست سۆزلۈك، دېگىنى ئەمەلدە كۆرۈلىدىغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «مېنىڭ ئۈمىتىم يەتمىش نەچچە فېرقىگە بۆلۈنۈپ كېتىدۇ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن پەقەت بىرلا فېرقە نىجات تاپقۇچىدۇر»^①، دېگەن سۆزىدىكى ئەھۋالنىڭ نەق ئۆزى بولۇۋاتاتتى. مەن كەمىنىمۇ 20 ياشقا كىرمىگەن ياش، يىگىتلىك چاغلىرىمدىن باشلاپ، تا ھازىرغا قەدەر (ھازىر يېشىم 50 كە يېرىپ قالدى) بۇ دېڭىزنىڭ دولقۇنلىرىغا سوقۇلۇپ يۈردۈم. قورقۇش ۋە ئېھتىيات دېگەنلەردىن يىراق ھالدا بۇ دېڭىزنىڭ چوڭقۇرلۇقلىرىغا جاسارەت بىلەن شۇڭغۇدۇم. ئۇنىڭدىكى ھەرقانداق بىر قاراڭغۇ نۇقتىغا ئىچكىرىلەپ كىرىپ، ھەر بىر ھالاكەت ئۆتكىلىدىن ھالقىپ ئۆتۈش ئۈچۈن بولۇشىچە غەيرەت قىلدىم. مەن شۇنداق قىلىپ بۇ دېڭىزدا كىمنىڭ «ھەقىقەتچى»، كىمنىڭ «سەپسەتچى» ئىكەنلىكىنى، كىمنىڭ «سۈننەتچى»، كىمنىڭ

① سۈننەت ئەبى داۋۇد، سۈننەت ئىبنى ماجە، مۇسلىھەت ئەھمەد، جامائەتتىن مەزىپىدىن.

«بىدئەتچى» ئىكەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن ھەر بىر تائىپىنىڭ سىر-ئەسرارلىرى بىلەن تونۇشۇپ چىقتىم. مەن بۇ جەرياندا باتىنىيە ئېقىمىدىكىلەر بىلەن ئارىلىشىپ، ئۇلاردىكى باتىنچىلىق (يوشۇرۇنچىلىق) خاھىشنىڭ قانداق ئىش ئىكەنلىكىنى بىلمەكچى بولدۇم. زاھىرىيە^① ئېقىمىدىكىلەر بىلەن ئارىلىشىپ، ئۇلارنىڭ زاھىرىچىلىق (ئاشكارىچىلىق) خاھىشنىڭ نېمە ئۈنۈم بېرىدىغانلىقىنى ئوقۇپ باقماقچى بولدۇم. ھەر قايسى پەيلاسوپلار ياقلىغان پەلسەپىۋى تەلىماتلارنىڭ نېمە ماھىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى بىلمەكچى بولدۇم. كالامچىلارنىڭ مەقسەت-غايىلىرى، مۇنازىرىلىرىدىن خەۋەردار بولۇشقا تىرىشتىم. دەرۋىشلەر بىلەن ئارىلىشىپ، ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى بىلىشكە تىرىشتىم. زاھىتلەر بىلەن ئارىلىشىپ، ئۇلارنىڭ زاھىتىلىقى ۋە ئىبادەتگۈيلىقىنىڭ نېمىنىڭ تۈرتكىسى بىلەن بولۇۋاتقانلىقىنى كۆزەتتىم. زىندىق، مۇئەتتىللەرگە دىققەت قىلىپ، ئۇلارنىڭ زىندىق^② بولۇشلىرى ۋە تەئىل^③ قىلىش جۈرئىتىگە كېلىشلىرىگە نېمە سەۋەب بولغانلىقىنى بىلمەكچى بولدۇم. مەندىكى ئىشلارنىڭ ماھىيىتىنى

① زاھىرىيە - قۇرئان ئايەتلىرىنى ئاشكارا مەنىسى بويىچە چۈشىنىدىغان ۋە شۇنداق چۈشىنىشنى تەرغىب قىلىدىغان ئىدىيىۋىي ئېقىم.

② زىندىق - كۆڭلىدە خۇداغا ئىشەنمىسىمۇ سىرتىدا ئۆزىنى ئىمانلىق كۆرسىتىپ يۈرىدىغان كىشىلەرگە دېيىلىدىغان خاس سۆز، بۇ سۆز ئادەتتە «مۇلھىد»، «دەھرىي» دېگەن سۆزلەر بىلەن ئوخشاش مەنىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇر.

③ تەئىل - بىكار قىلماق، كۈچتىن قالدۇرۇش، دېگەن مەنىدىكى سۆز بولۇپ، ئاللاھنىڭ قۇرئان ۋە سۈننەتتە كەلگەن بەزى سۈپەتلىرىنى چۈشىنىشتە، ئۇلارنى سۆز مەنىسى بويىچە، ئۆز پېتى چۈشىنىشكە قارشى تۇرۇپ، ئاللاھنىڭ بىر قىسىم ئايرىلماس سۈپەتلىرىنى يوققا چىقىرىش قىلمىشى ۋە خاھىشنى كۆرسىتىدۇ، بۇ خىل خاھىشنى ياقلىغان ۋە ئۇنىڭغا تەرغىب قىلغان ئادەم ئەرەب تىلىدىكى شۇ سۆزنىڭ سۈبېكتىپ سۈپەتداش شەكلى بويىچە مۇئەتتىل-تەئىلچى دېيىلىدۇ.

بىلىش قىزغىنلىقى بالىلىق چاغلىرىدىن باشلاپلا مېنىڭ خۇي-
 ئادىتىمگە ئايلىنىپ كەتكەن، ئاللاھ مېنىڭ ۋۇجۇدۇمغا
 سىڭدۇرۇۋەتكەن تۇغما تەبىئەت بولۇپ، مەندىكى بۇ خىل قىزغىنلىق
 ئاخىرى بېرىپ، ئۆسمۈرلۈك چاغلىرىدىن باشلاپ ماڭا
 سىڭدۈرۈلگەن ئەنئەنىۋى ئەقىدىلەرگە بولغان باغلىنىشنى يىمىرىپ
 تاشلىدى. چۈنكى، مەن خرىستىئان بالىلىرىنىڭ خرىستىئان بولۇپ،
 يەھۇدىي بالىلىرىنىڭ يەھۇدىي بولۇپ چوڭ بولىدىغانلىقىنى،
 شۇنىڭدەك، مۇسۇلمان بالىلىرىنىڭمۇ مۇسۇلمان ھالەتتە چوڭ
 بولىدىغانلىقىنى كۆردۈم. بۇ توغرىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن
 مۇنداق بىر ھەدىسمۇ رىۋايەت قىلىنغانىدى: «ھەر بىر بالا ئىسلامىي
 فىتىرەت ئۈستىگە تۇغۇلىدۇ. ئاتا - ئانىسى بولسا ئۇنى يەھۇدىي قىلىدۇ،
 ياكى خرىستىئان قىلىدۇ، ۋە ياكى مەجۇسى قىلىدۇ»^①. شۇنىڭ بىلەن
 مەندە ئىنساندىكى ئەسلىي ئۆزلۈك ئاڭنىڭ ماھىيىتى بىلەن بىرگە ئاتا-
 ئانا، ئۇستازلارنىڭ تەسىرى ئاستىدا شەكىللىنىدىغان ئەقىدىلەرنىڭ
 ماھىيىتىنى بىلىش ھەمدە ھەممىسى دەسلەپتە ئۆزگىلەر تەرىپىدىن
 ئۆگىتىلىش بىلەن ھاسىل بولىدىغان، قايسىسىنىڭ توغرا،
 قايسىسىنىڭ خاتا ئىكەنلىكى توغرىسىدا گەپ بىر خىل بولمايۋاتقان بۇ
 ئەنئەنىۋى ئەقىدىلەرنى بىر-بىرىدىن ئايرىپ چىقىش ئىستىكى
 تۇغۇلدى. دەل شۇ چاغدا ئۆز-ئۆزۈمگە شۇنداق دېدىم: «مېنىڭ ئەڭ
 ئالدى بىلەن قىلىدىغان ئىشىم ئىشلارنىڭ ماھىيىتىنى بىلىش. بۇنىڭ
 ئۈچۈن، ئەڭ ئالدى بىلەن بىلىمنىڭ ماھىيىتىنى بىلىشىمگە توغرا
 كېلىدۇ. ماڭا شۇنداق ئايان بولىدىكى، ئىشەنچلىك بىلىم دېگەن بۇ
 بىلىم بىلەن بىلىنگەن نەرسە شەك-شۈبھە چۈشمىگۈدەك دەرىجىدە
 ئېنىقلىققا ئىگە، خاتالىق ۋە گۇمانىيلىق ئېھتىمالىدىن يىراق ھەمدە
 كۆڭۈلگە باشقىچە بولۇپ قېلىشنى ئويلاشمۇ سىغمايدىغان دەرىجىدىكى

① سەھىھۇلىۇخارىي ۋە سەھىھۇلمۇسلىمدىن.

بىر تۈرلۈك ئىزچىل ئىشەنچكە ئايلىنىشى كېرەككى، ئەگەر تاشنى ئالتۇنغا، ھاسىنى ئەجدىھاغا ئايلاندۇرۇپ قويالايدىغان بىر ئادەم چىقىپ، ئۇنى يوققا چىقارغان تەقدىرىمۇ، ئۇنىڭ ئىشەنچلىكلىكىگە ھېچقانداق تەسىر كۆرسىتەلمەسلىكى كېرەك. دېمەك، مەن ئون ساننىڭ ئۈچ سانىدىن كۆپ بولىدىغانلىقى ماڭا ئېنىق ئىش بولسىمۇ، بىراۋ كېلىپ ئۆزىنىڭ ھاسىنى ئەجدىھاغا ئايلاندۇرۇپ قويالايدىغانلىقىنى پەش قىلىپ تۇرۇپ، ماڭا ئۈچ ساننى ئون سانىدىن كۆپ بولىدۇ، دەپ تۇرۇۋالسا ھەمدە مەن ئۇ ئادەمنىڭ ئەمەلىيەتتە ھاسىنى ئەجدىھاغا ئايلاندۇرۇپ قويغانلىقىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرسەممۇ، مەن يەنىلا ئۆزۈمنىڭ «ئون سانى ئۈچ سانىدىن كۆپ بولىدۇ»، دېگەن بىلىمىدىن ھەرگىز گۇمانلانماسلىقىم كېرەك. ماڭا بۇ ئىشتىن قالىدىغان نەتىجە پەقەت ئۇ ئادەمنىڭ ماھارىتىگە ھەيران بولۇپ قېلىشتۇر، خالاس. ئەمما، ئۆزۈمنىڭ بىلىمىدىمۇ چاتاق بولغىنىدا، بۇ باشقا گەپ. مەن شۇنىڭدىن كېيىن مۇشۇ ئاساستا بىلىمىگەن ۋە شۇ دەرىجىدە ئىشەنچ قىلىنمىغان بىلىمنىڭ ھەر قاندىقى ئىشەنچلىك ۋە ساغلام بىلىم بولالمايدۇ، دېگەن تونۇشقا كەلدىم.

سەپسەتىگە بېرىلىپ، ئەقلىي بىلىملەرنى

ئىنكار قىلغانلىقىم توغرىسىدا

شۇنىڭدىن كېيىن، مەن ئۆز بىلىملىرىم ئۈستىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ باردىم. مەن بۇ جەرياندا شۇنى ھېس قىلدىمكى، مەندە تېخى ئىشەنچلىكلىك دەرىجىسىگە يەتكەن بىلىم يوقكەن. بۇنداق ئىشەنچلىكلىك شەرتىگە چۈشىدىغان بىلىم پەقەت ھېسسىي (سەزمە) ۋە زەرۋىي (ئۆز-ئۆزىدىن مەلۇم) بىلىملەردىلا تېپىلىدىكەن. مەن بۇ چاغدا ئۆز-ئۆزۈمگە شۇنداق دېدىم: «ئەمدى مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىشتا ھېسسىي ۋە زەرۋىي بىلىملەردىن ئىبارەت يۈزەكى بىلىملەرگىلا تايانماقتىن باشقا يول قالمايدى. ئۇنداقتا مەن ئۆزۈمنىڭ ھېسسىي بىلىملەرگە بولغان ئىشەنچىم ھەمدە زەرۋىي بىلىملەردە خاتالىقتىن خالىي بولۇشۇم مېنىڭ ئەنئەنىۋى بىلىملەردىكى خاتالىقتىن خالىيلىقىم ھەمدە كۆپىنچە ئىنسانلارنىڭ تۈرلۈك نەزەرىيىۋى بىلىملىرىدىكى خاتالىقتىن خالىيلىقىنىڭ ئۆزى ئىكەنلىكى ياكى ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئۇنىڭ بىر خىل زىيان-زەخمەت يەتمىگەن، ئالدىنىپ قېلىش بولمىغان، ھەقىقىي مەنىدىكى خاتالىقتىن خالىيلىق ئىكەنلىكىگە قارىتا ئېنىق تونۇشقا كېلىش ئۈچۈن بۇ ئىككى خىل بىلىمنى پۇختا ئىگىلىشىم كېرەك ئىكەن».

شۇنىڭ بىلەن مەن ھېسسىي بىلىملەر بىلەن زەرۋىي بىلىملەر ئۈستىدە جىددىي ئويلىنىشقا باشلىدىم. بۇ ئويلىنىش جەريانىدا مەن يەنىلا گۇماندىن خالىي بولالمىدىم. بۇ خىل گۇمانلىنىش خېلى ئۇزۇن داۋاملاشقاندىن كېيىن، كۆڭلۈمدە ھېسسىي بىلىملەردە خاتالىقتىن

ساقلىنىش مۇمكىنچىلىكىگە قارىتا ئۈمىد قالمىدى. مەندە باشتىن شەكىللەنگەن گۇمانمۇ بارغانسېرى زورىيىشقا باشلىدى. بۇ گۇمان ماڭا شۇنداق دەيتتى: «سەزگۈ ئەزالىرىغا نېمىشقا ئىشەنچ قىلىنغۇدەك، كۆزنى ئېلىپ ئېيتساق، ئۇ سەزگۈلەر ئىچىدىكى ئەڭ كۈچلۈكى. ھالبۇكى شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، كۆز سايىگە قارىسا، ئۇنى بىر يەردە جىم تۇرغان، ھەرىكەت قىلمايۋاتقان ھالەتتە سېزىدۇ، بىر ئاز ئۆتۈپ، ئۇنى كۆزەتكەن، تەجرىبە قىلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ جىم تۇرغان نەرسە بولماستىن، بەلكى ھەرىكەتتە ئىكەنلىكى، ئۇنىڭ بۇ ھەرىكەتنى ئاز-ئازدىن، بارا-بارا ئورۇندايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ ھېچقاچان ھەرىكەتتىن توختىمايدىغانلىقىنى بىلىپ يېتىدۇ. بۇ كۆز يۇلتۇزغا قاراپ، ئۇنى بىر دانە تىللا چوڭلۇقىدىكى كىچىك بىر نەرسە ھالىتىدە كۆرىدۇ. ئاندىن ئاسترونومىيىلىك دەلىللەر بىلەن ئۇنىڭ بىز تۇرۇۋاتقان زېمىندىن نەچچە ھەسسە چوڭ ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. خۇددى شۇنىڭدەك، كۆزگە ئوخشىغان باشقا سەزگۈلەردىمۇ سېزىم بويىچە ھۆكۈم قىلىنىدۇ. ئارقىدىن ئەقىل دېگەن ھۆكۈمچى كېلىپ، قىلچە يۈز-خاتىرە قىلماي، سېزىم چىقارغان ھۆكۈمنى يوققا چىقىرىدۇ. بۇنى ھەر قانداق قىلىپ توسۇپ قالغىلى بولمايدۇ». مەن ئۆز-ئۆزۈمگە شۇنداق دېدىم:

«مانا، ھېسسىي بىلىملەرگە بولغان ئىشەنچمۇ يوققا چىقتى. بەلكىم، ئەقلىي (ئاڭقىرىما) بىلىملەردە ئىشەنچ بولۇشى مۇمكىن، يەنە كېلىپ بۇ بىلىملەر بىزنىڭ ئون سانى ئۈچ ساندىن كۆپ، بىر نەرسىدە ھەم ئىنكار ھەم ئىسپات ئېلىپ بارغىلى بولمايدۇ، بىر نەرسە بىرلا ئاندا كونا ھەم يېڭى، يوق ھەم بار، ئىمكانلىق ھەم ئىمكانسىز بولمايدۇ، دېگەنگە ئوخشىغان، ئىسپات تەلەپ قىلمايدىغان ئاددىي بىلىملەرگە ياتىدىغۇ».

شۇ چاغدا بايا مەن ئىنكار قىلىۋەتكەن ھېسسىي بىلىملەر بىردىنلا زۇۋانغا كېلىپ مۇنداق دېدى: «سەن نېمىگە ئاساسەن، ھېسسىي بىلىملەرگە ئىشەنگەندەك، ئەقلىي بىلىملەرگىمۇ ئىشەنگۈدەكسەن، ھالبۇكى، سەن بۇرۇنمۇ ماڭا ئىشەنگەندىك، كۈتمىگەن يەردىن ئەقىل دېگەن ھۆكۈمچى كېلىپ مېنى ئىنكار قىلىۋەتتى، ناۋادا ئەقىل ئوتتۇرىغا چىقمىغان بولسا، سەن ھېلىغىچە ماڭا ئىشىنىپ كەلگەن بولاتتىڭ. ناۋادا سەن ئىشەنگەن ئەقىلنىڭ ئۈستىدە يەنە بىر ھۆكۈمچى بولۇپ قېلىپ، ئۇ كېلىپ ئەقىل ھېسسىي ھۆكۈمنى يوققا چىقارغاندەك، ئەقىلنىڭ ھۆكۈمىنى يوققا چىقىرىۋەتسە، ئۇچاغدا قانداق قىلىسەن؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاشۇ خىل ئىدراكىنىڭ ھازىرنىڭ ئۆزىدە ئۆزىنى كۆرسەتمەسلىكى ئۇنىڭ ئەمەلىيەتتە يوق نەرسە ئىكەنلىكىنى ئۆقتۈرمايدىغۇ».

مەن سېزىمىمنىڭ بۇ سوئالغا دەرھال جاۋاب بېرەلمىدىم. سېزىمىم بۇنى ئۇيغۇرچە بىلەن چۈشەندۈرمەكچى بولۇپ مۇنداق دېدى: «سەن ئۇيغۇرلۇق ھالىتىڭدە، ھەر خىل چۈشەنچىلەردە بولۇپ، تۈرلۈك خىياللارنى قىلغىنىڭدا ھەرگىزمۇ ئۇلارنىڭ ۋاقىتلىق، مۇقىم بولمىغان ئىشلار ئىكەنلىكىنى كالاڭغا كەلتۈرمەيسەن، ئۇلارنىڭ چىنلىقىدىن گۇمانلانمايسەن. ئەمما، سەن ئۇيغۇردىن ئويغانغاندىن كېيىن بولسا، ئۇيغۇرلۇقتا قىلغان ئىشلار، خىياللار، ئويلارنىڭ ھەممىسىنىڭ يالغان ئىشلار ئىكەنلىكىنى بىلىسەن. ئەنە شۇنداق تۇرۇپ، سېزىم ياكى ئەقىل بىلەن ئېرىشكەن ھەر قانداق نەرسىنىڭ ئۆزۈڭنىڭ ئويغاقلىق ھالىتىڭگە نىسبەتەن چىن ۋە ھەقىقىي بولىدىغانلىقىغا قانداقمۇ ئىشەنەلگۈدەكسەن؟ لېكىن، بۇ يەردە سىنىڭ ئويغاقلىق ھالىتىڭگە ئۇيغۇرلۇق ھالىتىڭ سېلىشتۇرما بولغىنىدەك، ئويغاقلىق ھالىتىڭگە سېلىشتۇرما بولالايدىغان يەنە بىر خىل ھالەت يۈز بېرىپ، سېنىڭ ئويغاقلىقنىڭ ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئۇيغۇرلۇق ھالەت بولۇپ قېلىشى تۇرغانلا

گەپ. ناۋادا ئاشۇنداق بىر ھالەت يۈز بەرسە، سەن شۇنىڭغا ئىشەنگىنىكى، سەن ئەقىل بىلەن بىلىپ يەتكەن بارلىق نەرسىلەر بىر دۆۋە قۇرۇق خىيالغا ئايلىنىپ قالدۇ. بەلكىم، بۇ ھالەت بىر ھېسابتا ئۆلۈم بولۇشى مۇمكىن. چۈنكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شۇنداق دەيدۇ: «ئىنسانلارنىڭ ھەممىسى ئۇخلىغۇچىدۇر، ئۇلار قاچان ئۆلسە، شۇ چاغدا ئويغىنىدۇ»^①. بەلكىم، ئاخىرەتكە نىسبەتەن ئېيتقاندا، دۇنيا ھاياتى پەقەت بىر ئۇيقۇ بولۇشى مۇمكىن. چۈنكى، ئادەم ئۆلگەندىن كېيىن كۆرىدىغان ئىشلار دەل بۇ دۇنيادىكى ئىشلارنىڭ ئەكسى ئەمەسمۇ؟ شۇڭا، ئىنسان قىيامەت كۈنى مەھشەرگاھقا ھەيدەپ كېلىنگەندە، ئۇنىڭغا: ﴿ئەمدى پەردەگىنى سەندىن كۆتۈرۈۋەتتۇق﴾ (سۇرە قاف، 22- ئايەتنىڭ بىر قىسمى) دېيىلىدىغۇ؟! مەندە يۇقىرىقى ئويلار تۇغۇلغاندىن كېيىن، ئۇلارنى زادىلا كۆڭلۈمدىن چىقىرىۋېتەلمەي، ئارىسالدى بولۇپ يۈردۈم. مەن تىنىمىز رەۋىشتە بۇ ئەھۋالدىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى ئىزدەيتتىم. بىراق، تاپالمايتتىم. سېزىمىمنىڭ دېگەنلىرىنى يوققا چىقىرىۋېتىش ئۈچۈن پاكىت كېرەك ئىدى. بۇ پاكىتمۇ يەنە شۇ ئەقلىي بىلىملەردىن ئۆرە بولاتتى. پاكىتقا كېتەرلىك بىلىم مۇسەللەم (ئاكسىئوما) دەرىجىلىك بىلىم بولمىسا، پاكىت پاكىت بولماي قالاتتى. شۇنىڭ بىلەن مەندىكى بۇ دەردكە داۋا تېپىلمىدى. شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئىككى ئايغا يېقىن گەپ-سۆزۈم، سىرتقى ھالىتىم بويىچە ئەمەس، روھىي ھالىتىم بويىچە قارىغاندا سەپسەتكە بېرىلىپ يۈرگەن ئادەم بولدۇم. لېكىن، بۇ ئەھۋاللارنى تېشىمغا چىقىرالمايتتىم. ئاخىرى، ئاللاھنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن كېسەللىم شىپا تېپىپ، روھىي ھالىتىم ئەسلىگە كەلدى. ئەمدى مەندە زۆرۈرىي ۋە ئەقلىي بىلىملەرگە قارىتا قايتا ئىشەنچ تۇغۇلغان

^① ھەدىس ئالىملىرىنىڭ تەكشۈرۈشىگە كۆر، بۇ ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا مەۋقۇف ھەدىس ئىكەن.

ئىدى. بۇ خىل ئىشەنچنىڭ بارلىققا كېلىشى، قانداقتۇر بىر دەلىللەرنى تۈزۈپ، سۆزلەرنى رەت-رېتىگە كەلتۈرۈش بىلەن بولماستىن، بەلكى، ئاللاھ كۆڭلۈمگە تاشلىغان بىر نۇر بىلەنلا ئىشقا ئاشتى. ئاللاھ كۆڭلۈمگە تاشلىغان بۇ نۇر بارلىق بىلىملەرنىڭ ئاچقۇچى ئىدى. كىمدە كىم بۇ خىل كەشق (ئىلاھىي ئىلھام) نى ئاللىبىر تۈجۈپلەنگەن دەلىل-پاكىتلارغا باغلىق قىلىپ قويدىكەن، ئۇنداقتا ئۇ بۈيۈك ئاللاھنىڭ كەڭرى تۇرغان رەھىمىتىنى تار چۈشىنىۋالغان بولىدۇ. ئۆز ۋاقتىدا رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالامدىن ئاللاھنىڭ: ﴿ئاللاھ كىمنى ھىدايەت قىلماقچى بولسا، ئۇنىڭ كۆكسىنى ئىسلام ئۈچۈن كېڭەيتىدۇ﴾ (ئەنئام سۈرىسى، 125- ئايەتنىڭ بىر قىسمى)، دېگەن سۆزىدىكى ﴿كەڭرى قىلىش﴾ دېگەننىڭ قانداق ئىش ئىكەنلىكى سورالغاندا، رەسۇلۇللاھ: «ئۇ بولسا، ئاللاھ بەندىنىڭ قەلبىگە تاشلايدىغان نۇردۇر»، دېگەنكەن. ساھابىلەر يەنە رەسۇلۇللاھتىن: «ئۇنىڭ بەلگىسى قانداق بولىدۇ؟» دەپ سورىغاندا، رەسۇلۇللاھ: «غەرۇر (ئالدامچى) دۇنيادىن يىراقلىشىپ، مەڭگۈلۈك دۇنياغا بېرىلىشتۇر»، دېگەنكەن^①. رەسۇلۇللاھ ئۆزىنىڭ تۆۋەندىكى سۆزىدىمۇ دەل شۇ نۇقتىنى كۆزدە تۇتقانىدى: «ئاللاھ ئىنسانلارنى دەسلەپ قاراڭغۇلۇق ئىچىدە يارىتىپ، كېيىن ئۇلارنىڭ ئۈستىگە ئۆز نۇرىنى سەپكەن»^②. ئىنساندىكى كەشق (ئىلاھىي ئىلھام) ئاشۇ نۇردىن ئىزدىلىشى كېرەك. ئاللاھنىڭ ئىلاھىي ساخاۋىتىدىن ئىبارەت بۇ نۇر، پەقەت ئايرىم چاغلاردا پارلاپ قالىدۇ. ئۇنىڭغا ئېرىشىش ئۈچۈن خۇددى

① ئىمام ئىبنى جەرىر، ئىمام ئەبدۇرازاق، ئىمام ئىبنى ھاتەم ۋە ئىمام ئىبنى كەسىرلار توپلىغان.

② بۇ ھەدىسنىڭ ئەھمەد ئىبنى ھەنبەلنىڭ «مۇسەندە» دېگەن كىتابىدىكى ۋارىيانتىدا يۇقىرىقى مەزمۇندىن كېيىن: «ئۇ نۇرنى تاپالمىغانلار توغرا يول تاپىدۇ، تاپالمىغانلار ئازىدۇ» دېگەن مەزمۇنۇ بار.

رەسۇلۇللاھنىڭ: «سىلەرنىڭ ھاياتىڭلاردا بەزى - بەزىدە پەرۋەردىگارنىڭ رەھمەت شامىلى ئېسىپ قالىدۇ. سىلەر سەگەك تۇرۇپ ئۇنىڭغا ئۇچرىشىۋېلىڭلار»^① دېگىنىدەك، ئۇنى دائىم كۆزىتىپ تۇرۇش كېرەك.

مېنىڭ بۇ جەريانلارنى تىلغا ئېلىشتىكى مەقسىتىم، ھەقىقەت ئۈستىدە ئىزدىنىشتە تىرىشچانلىقنى تولۇق ئىشقا سېلىپ، ئادەتتە ئىزدىنىشكە تېگىشلىك بولمىغان نەرسىلەر ئۈستىدىمۇ ئىزدىنىشكە باشلايدىغان دەرىجىگە يېتىش كېرەكلىكىنى ھەرقايسىگىلارغا بىلدۈرۈپ قويۇشتىن ئىبارەت. چۈنكى، ئادەتتە كۈندىلىك بىلىملەر (بەدەنىيىياتلار) ئۈستىدە ئىزدىنىپ يۈرۈشنىڭ ھاجىتى يوق بولۇپ، ئۇ بىلىملەرنى ھەممىمىز بىلىمىز. بۇنداق، كىشىنىڭ كۆز ئالدىدا تۇرغان ئېنىق نەرسىلەر ئۈستىدە يىڭىۋاشتىن ئىزدىنىش ئېلىپ بېرىلسا، ئۇلار بىردىنلا ئېنىقسىز، تۇتامسىز نەرسىلەرگە ئايلىنىپ قېلىشى مۇمكىن. قانداقلىكى ئادەم ئىلىم يولىدا ئىزدىنىشكە تېگىشلىك بولمىغان نەرسىلەر ئۈستىدىمۇ ئىزدەنسە، ئۇ ھەرگىزمۇ ئىزدىنىشكە تېگىشلىك بولغان نەرسىلەرگە كۈچىمەسلىك بىلەن ئەيىبلەنمەيدۇ.

---

^① بۇ ھەدىسنىڭ ھەدىسشۇناس سۈيۈتىنىڭ «فەتھۇلكەبىيىن» دېگەن كىتابىدا كەلتۈرۈلگەن ۋارىيانتىدا يۇقىرىقى مەزمۇندىن كېيىن: «مەن بۇ رەھمەت شامىلىنىڭ سىلەر بىلەن ئۇچرىشىشىنى، شۇنىڭ بىلەن سىلەرنىڭ مەڭگۈ بەختسىز بولماسلىقىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن» دېگەن مەزمۇن ئارتۇق.

ھەقىقەت ئىزدىگۈچىلەرنىڭ تۈرلىرى

ئاللاھنىڭ كۆيۈمى ۋە كەڭرى ساخاۋىتى بىلەن كېسىلىم شىپالىق تېپىپ، كاللام تىنچىدى. مەن بۇ چاغدا ھەقىقەت ئىزدىگۈچىلەرنى تۆۋەندىكى تۈرلەرگە ئايرىپ چىقتىم. ئۇلار: كالامچىلار، ئەھلى تەئلىملەر، پەيلاسوپلاردىن ئىبارەت.

كالامچىلار: ئۇلار ئۆزىنى چۈشەنچە، پاراسەت ئۈستىدىكى كىشىلەر، دەپ بىلىدۇ.

باتىنىيلەر: بۇ كىشىلەر ئۆزلىرىنى تەئلىم كۆرگەنلەر (ئىسمائىلىيە مەزھىپىنىڭ مەخپىي تەرغىبات ھەرىكىتى بويىچە تەربىيىلەنگەنلەر، بىلىم تاپقانلار، دېمەكچى - ت) ۋە گۇناھتىن خالىي (مەئسۇم) ئىمامنىڭ پېشىنى تۇتقۇچىلار، دەپ قارايدۇ.

پەيلاسوپلار: بۇلار ئۆزلىرىنى مەنتىق ۋە پاكىت ئىگىلىرى، دەپ قارايدۇ.

مەن ئىچىمدە شۇنداق دېدىم: «ھەقىقەت مانا مۇشۇلاردىن باشقىلاردا تېپىلمايدۇ. ئۆۋەتتە پەقەت ئاشۇلارلا ھەقىقەت ئىزدەش يولىدا كېتىشىۋاتىدۇ. ناۋادا بۇلارنىڭ قېشىدىنمۇ ھەقىقەت تېپىلمىسا، ئۇ چاغدا ئۇنى تېپىشتىن ئۈمىد قالمايدۇ. چۈنكى، ئەمدىلىكتە ئاللىبۇرۇن قول ئۇزۇپ بولغان ئەنئەنىۋى بىلىملەرگە قايتىشنىڭ ئورنى يوق. تەقلىدچى (ئۇدۇمچى) بولغان ئادەم ئۆزىنىڭ تەقلىدچى ئىكەنلىكىنى بىلمەسلىكى كېرەك. ناۋادا ئۇ بۇنى قەلب كۆزى بىلەن بىلىپ قالسا، ئۇنىڭ تەقلىدىن بارلىققا كەلگەن بىلىمى شېشە سۇنغاندەك چۆل-چۆل بولۇپ كېتىدۇ. بۇ ھالدا ئۇ تۇتاشتۇرغىلى بولمايدىغان يېرىققا، قۇراپ، ھىملاپ بىر يەرگە ئەكەلگىلى

بولمايدىغان چۇۋالچاق بىر نەرسىگە ئايلىنىپ قالغان بولىدۇ. بۇ
چاغدا، بۇ تەقلىدى بىلىمنى ئوتقا سېلىپ ئېرتىپ، ئۇنى يېڭى بىر
بۇيۇم قىلىپ ياساپ چىقىشقا توغرا كېلىدۇ».

شۇنىڭ بىلەن مەن ئۇلارنىڭ يوللىرىدا مېڭىپ كۆرۈشكە، بۇلارغا
تەۋە نەرسىلەرنى ئۇچۇر-بۇجۇرغىچە چۈشىنىپ چىقىشقا ئاتلاندىم.
مەن ئالدى بىلەن كالام ئىلمى، ئاندىن پەلسەپە يوللىرىنى،
كېيىنكى قەدەمدە تەئلىمچىلىك مەزھىپىنى تەتقىق قىلدىم.

كalam ئىلمىنىڭ مەقسىتى ۋە ئۇنىڭ قازانغان ئۈنۈمى توغرىسىدا

مەن شۇنىڭدىن كېيىن كalam ئىلمىنى تەتقىق قىلىشقا باشلاپ، ئۆگىنىشكە تېگىشلىك نەرسە بولسىلا ئۆگەندىم. ئۆگەنگەنلىرىم ئۈستىدە تەھلىل ئېلىپ باردىم، ئويلىنىدىم. بۇ ساھەدىكى داڭلىق كىشىلەرنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ چىقتىم. شۇ جەرياندا ئۆزۈم خالاپ قالغان بەزى تېمىلاردا كىتابمۇ يازدىم. مەن توساتتىن شۇنى سەزدىمكى، بۇ پەن گەرچە ئۆز مەقسىتىنى ئاقلاۋاتقان ۋە ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن ئوبدانلا چىقماۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن مېنىڭ مەقسىتىمنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدىكەن. بۇ ئىلمىنىڭ مەقسىتى ئەھلى سۈننە (سۈننەتپەرۋەر مۇسۇلمانلار) نىڭ ئەقىدىسىنى قوغداپ، ئۇنى ئەھلى بىدئەتنىڭ قالايمىقانچىلىقىدىن ساقلاپ قېلىش ئىدى. خۇددى قۇرئان ۋە ھەدىستە ئېيتىلغاندەك، بۈيۈك ئاللاھ بەندىلىرىگە ئۆز پەيغەمبىرىنىڭ تىلى ئارقىلىق ئۇلارنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك ياخشىلىق تېپىشىنىڭ ئاساسىي بولغان ھەق ئەقىدىنى چۈشۈرۈپ بەرگەن بىر ۋەزىيەتتە، شەيتان كېلىپ بىدئەتچى بۇزۇقلارنىڭ كۆڭلىگە سۈننەتكە خىلاپ ئىشلارنىڭ ۋەسۋەسىنى پەيدا قىلدى. بۇ بىدئەتچى كۈچلەر شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىگە بېرىلىپ، مۇسۇلمانلارنىڭ توغرا ئەقىدىسىنى ئاستىن-ئۈستۈن قىلىشقا باشلىدى. دەل مانا مۇشۇنداق بىر شارائىتتا، ئاللاھ مۇتەكەللەملەر (كalamچىلار) جامائەسىنى بارلىققا كەلتۈرۈپ، ئۇلاردا سۈننەتنى،

ئاللاھنىڭ دىنىنى كېلىشتۈرۈلگەن سۆز-جۈملىلەر، ئېدىتلىق بايانلار بىلەن ھەمىيە قىلىش ئىستىكىنى قوزغاتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار يېڭىدىن باش كۆتۈرگەن بىدئەتچىلەرنىڭ ئەنئەنىۋى سۈننەتكە خىلاپ خاتا ئىشلىرىنى پاش قىلىشقا كىرىشتى. بىز دەۋاتقان كالام ئىلمى ۋە كالامچىلار دەل مۇشۇ ئېھتىياجىدىن بارلىققا كەلگەنىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدىن جانابىي ئاللاھ ئۆز دىنىنى قوغداش ئۈچۈن ئۆزىگە ۋەكالىەتچى قىلغان بىر جامائەت مەيدانغا كەلدى. ئۇلار سۈننەتنى قوغدىدى، پەيغەمبەردىن قالغان ئەقىدىنىڭ ساپلىقىنى ساقلاش ۋە بىدئەتچىلىكنى يوقىتىش يولىدا كۈرەش قىلدى. لېكىن، بۇلار ئىش ئېلىپ بارغاندا، ئۆز رەقىبلىرى ۋە دۈشمەنلىرىدىن قوبۇل قىلغان ئاساسلارغا تاياندى، ئەمەلىيەتتە ئۇلار يا ئەنئەنگە بېقىنىش، ياكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئورتاقلاشما (ئىجتىمائىي) قاراشلىرىغا بېقىنىش ۋە ياكى قۇرئان ۋە سۈننەتتىن پايدىلىنىش سەۋەبلىك ئاشۇ خىل تايىنىشقا مەجبۇر بولۇپ قالغانىدى. ئۇلارنىڭ كۆپرەك شۇغۇللىنىدىغان ئىشى قارشى تەرەپنىڭ ئىدىيىسىدىكى زىددىيەتلىك نۇقتىلارنى تۇتۇۋېلىپ، ئۇلاردا مۇتلەق ھەقىقەت - ئاكسىئوما، دەپ قارالغان نەرسىلەردىن چاتاق چىقىرىپ، ئۇلارنى يەرگە قارىتىش ئىدى. ئەقلىي بىلىملەردىن باشقىغا قايىل بولمايدىغان ئادەملەرگە نىسبەتەن بۇ خىل ئۇسۇل بەك ئاز ئۈنۈم بېرەتتى. دېمەك، بۇ ھالەتتە تۇرغان كالام ئىلمى مېنى قانائەتلىەندۈرەلمىدى. مەن ھېلىغىچە دەردىنى تارتىپ كېلىۋاتقان ئاغرىققا تېخى شىپا بولالمىدى. ھەقىقەتەن شۇنداق بولدى. كالام ئىلمى بارلىققا كەلگەن دەسلەپكى چاغلاردا، ئۇنىڭ خېلى بازىرى چىققانىدى، بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن، كالامچىلار سۈننەتنى قوغداشتا بىر قىسىم ماھىيەتلىك نەرسىلەر ئۈستىدە ئىزدىنىشكە قىزىقىشتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار جەۋھەر (سۇبىستانسىيە)، ئەرر

(ئاكسىدېنسىيە) قاتارلىقلار ۋە ئۇلارنىڭ خاراكتېرى توغرىسىدا ئۆزىنىڭ كىرىشىپ كەتتى. بىراق، بۇ خىل ئۆزىنىڭ ئەسلىدىن كىلام ئىلمىنىڭ نىشانى بولمىغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ يۇقىرىقى ساھەلەردىكى تەتقىقاتىمۇ ھەق-دادىغا يېتەلمىدى ھەمدە ئۇ تۈرلۈك ئىختىلاپ، دە-تالاش زۇلمىتى ئىچىدە گاڭگىراپ قالغان كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىنى يورۇتۇش رولىنى ئوينىيالمىدى. بەلكى، كىلام ئىلمى مېنى قانائەتلەندۈرەلمىگىنى بىلەن، مەندەك بىر-ئىككى ئادەم ئەمەس، بىر توپ جامائە بويىچە ئۇلارنىڭ يولىدىن قانائەت تاپقانلار باردۇر. لېكىن، نېمىلا دېگەن بىلەن، ئۇلارنىڭ بىر قىسىم ئەقلىلىققا ياتمايدىغان ئىشلاردىكى قانائىتى ئەنئەنىنىڭ تەسىرىدىن قۇتۇلالمايغان ئەبجەش قانائەت ئىدى. مېنىڭ بۇلارنى دەپ ئۆتۈشۈمدىكى مەقسىتىم، پەقەت ئۆزۈمگە تەئەللۇق، مېنىڭ ئۆزۈمدىلا يۈز بەرگەن ئەھۋاللارنى بىلدۈرۈپ ئۆتۈشكى، ھەرگىزمۇ باشقا بىراۋلارنىڭ مەن قانائەت تاپالمىغان ئۇ نەرسىلەردىن قانائەت تاپالىشىنى يوققا چىقارغانلىق ئەمەس. دورا دېگەن كېسەلگە قاراپ بۇيرۇلىدىغان نەرسە. گاهىدا ئوخشاش ئاغرىغان ئىككى كېسەلنىڭ بىرىگە پايدا قىلغان دورا، يەنە بىرىگە زىيان قىلىشى مۇمكىن.

پەلسەپە ۋە ئۇنىڭ مەھسۇلى

1. ئالاقىلىنىدىغان پەلسەپە ۋە قارشى تۇرۇلىدىغان پەلسەپە.
  2. تىلغا ئالغان ئادەم دىنسىز بولۇپ كېتىدىغان پەلسەپە ۋە دىنسىز بولمايدىغان پەلسەپە.
  3. بىدئەتكە ياتىدىغان ۋە ياتمايدىغان پەلسەپە.
  4. پەيلاسوپلارنىڭ ھەقىقەتچىل كىشىلەرنىڭ سۆزلىرىنى ئوغۇرلاپ ئىشلەتكەنلىكى.
  5. پەيلاسوپلارنىڭ ئۆزىنىڭ خاتا ئىدىيىلىرىنى ئالاقىش تاپتۇرۇش ئۈچۈن، ئەھلى ھەق قاراشلىرىغا ئۆز قاراشلىرىنى ئارىلاشتۇرۇۋەتكەنلىكى.
  6. كىشىلەرنىڭ، پەيلاسوپلارنىڭ ھەق بىلەن ناھەق ئارىلاشتۇرۇۋېتىلگەن قاراشلىرىدىن نەپرەتلەنگەنلىكى ۋە ئۇنى قوبۇل قىلمىغانلىقى.
  7. پەيلاسوپلارنىڭ قاراشلىرىنىڭ ساپ ۋە توغرىلىرىنى ساختا ۋە خاتالىرىدىن قانداق ئايرىپ چىقىلىدىغانلىقى
- مەن كالام ئىلمى ئۈستىدە ئىزدىنىپ بولغاندىن كېيىن، پەلسەپىگە ئۆتتۈم. مەن ئىشەنچ بىلەن شۇنداق قارىدىمكى، ھەر قانداق بىر پەننى ۋايىغا يەتكۈزۈپ تەتقىق قىلمىغان ئادەم ئۇ پەننىڭ زىيانلىق تەرەپلىرىنى بىلىپ يېتەلمەيدۇ. بۇنداق مەقسەتكە يېتىمەن، دېگەن ئادەم قايسى پەنگە كىرىشكەن بولسا، ئۇ ئادەمنىڭ بۇ پەندىكى بىلىمى ئەقەللىيسى شۇ ساھەدە ئەڭ بىلىملىك ھېسابلىنىدىغان بىراۋنىڭ بىلىمىگە تەڭلەشكەن، بولسا ئۇنىڭدىن ھالقىپ كەتكەن چاغدىلا، ئاندىن ئۇ ئادەم شۇ پەننىڭ باشقىلار بىلىپ يەتمىگەن ماھىيەتلىرى ۋە

زىيانلىق تەرەپلىرىنى بىلەلشى مۇمكىن. ئەنە شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ دېگەنلىرىنىڭ ئىناۋىتى بولىدۇ. مەن ئىسلام ئالىملىرى ئىچىدە بۇ ئىشقا دىققەت قىلغان ۋە ئەھمىيەت بەرگەن بىرەر ئادەمنى ئۇچرىتالمىدىم.

كalam ئىلمى ئالىملىرىنىڭ، پەيلاسوپلارنىڭ قاراشلىرىغا رەددىيە بېرىپ يازغان كىتابلىرىغا قارىغۇدەك بولساق، ئۇلارغا يېزىلغان مەزمۇنلارنىڭ ھەممىسى بىر-بىرىدىن چىگىش، چېچىلاڭغۇ، زىددىيەتلىك، ئەپلەشمىگەن بىر نەرسىلەر بولۇپ چىقىدۇ.

بۇنداق نەرسىلەرگە ئۆزىنى ئىلىم سىرلىرىغا خەۋەردار، دەپ بىلىدىغان بىرسىنى ئەمەس، بەلكى ئاددىي، قارا قورساق ئادەمنىمۇ قايىل قىلغىلى بولمايتتى. دېمەك، مەن شۇنى بىلىپ يەتتىمكى، بىرەر مەزھەپنى ياخشىراق چۈشەنمەي، ئۇنىڭ تەگ-ماھىيىتىگە يەتمەي تۇرۇپ، ئۇنىڭغا رەددىيە بېرىشكە تۇتۇنۇش قارىسىغا ئوق ئاتقانلىق بىلەن باراۋەر ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن مەن يېڭىۋاشتىن غەيرەتكە كېلىپ، پەلسەپىگە ئائىت كىتاب-ماتېرىياللارنى تولۇق توپلاپ چىقىپ، ئۆزۈمنىڭ ئەسەر يېزىش ۋە ئوقۇغۇچىلىرىمغا شەرئەت ئىلىملىرى بويىچە دەرس بېرىشتىن سىرتقى بوش ۋاقىتلىرىمدا، ئوقۇتقۇچىنىڭ ياردىمىسىز ھالدا ئۇلارنى ئۆگىنىشكە باشلىدىم. مەن شۇ چاغدا باغداد شەھىرىدە 300 نەپەرگە يىقىن ئوقۇغۇچىغا دىن ئىلىملىرىدىن دەرس بېرىتتىم. ئۇلۇغ ۋە قۇدرەتلىك ئاللاھ مېنى ئەنە شۇ ئاشقان - تاشقان ۋاقىتلاردا ئۆگىنىپ قويغان بىلىملىرىم بىلەن ئىككى يىلغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە پەلسەپە بىلىملىرىدىن تولۇق خەۋەردار قىلدى.

مەن شۇنىڭدىن كېيىن تەخمىنەن بىر يىلچە ۋاقىت ئۆگەنگەنلىرىمنى پىششىقلاپ، ئۇلار ئۈستىدە مۇلاھىزە، ئويلىنىش ئېلىپ بېرىپ، پەلسەپەنىڭ زىيانلىق تەرەپلىرى ۋە باشقا ماھىيەتلىك

نەرسىلەر ھەققىدە ئەستايىدىل ئىزدەندىم. مەن ئاخىرى بۇ ئىزدىنىشلىرىمنىڭ نەتىجىسى سۈپىتىدە، پەلسەپىدىكى ھەقىقىي ۋە ساختا نەرسىلەردىن دېيەرلىك خەۋەردار بولدۇم. مەن بۇ جەرياندا پەيلاسوفلارنىڭ بىر قانچە تۈرلۈك بولىدىغانلىقىنى، ئۇلارغا تەۋە بىلىملەرنىڭمۇ بىر نەچچە تارماققا بۆلىنىدىغانلىقىنى بىلدىم. ھالبۇكى، ئۇلار قانچە تۈرلۈك بولۇپ كەتمىسۇن، ئۇلارنىڭ ئىلگىرى ئۆتكەن يېشىۋالىرى بىلەن كېيىنكىلىرى ئارىسىدا ھەقىقەتكە يېقىنلىق ياكى يىراقلىق بويىچە زور پەرق بولغاندىن باشقا، ئۇلارنىڭ ھەر قاندىقىغا ئۇنداق ياكى مۇنداق شەكىلدىكى ئېتىقادىزلىق، ئىلھاد (دەھرىيلىك) تامغىسى بېسىلغان بولىدىكەن.

پەيلاسوپلارنىڭ ھەر قايسى تۈرلىرى ۋە

ھەممىسىنىڭ دىنىسزلىقتىن خالىي

ئەمەسلىكى توغرىسىدا

سىز شۇنى بىلىڭكى، پەيلاسوپلار ئادەتتە نۇرغۇنلىغان ئۇششاق پىرقىلەرگە ۋە ئوخشىمىغان مەزھەپلەرگە مەنسۇپ بولۇش بىلەن بىللە ئومۇمىي ئالاھىدىلىك ۋە تۈپكى خاسلىق بويىچە ئۇلارنى مۇنداق ئۈچ تۈركۈمگە بۆلۈشكە بولىدۇ.

1. دەھرىيلەر.

2. تەبىئەتچىلەر.

3. ئىلاھىيەتچىلەر.

دەھرىيلەر — بۇ تۈركۈمدىكىلەر پەلسەپىچىلەر ئىچىدىكى تارىخى ئەڭ ئۇزۇنلاردىن بولۇپ، ئۇلار ئالەمنى بارلىققا كەلتۈرگەن، ئۇنى باشقۇرىدىغان، ھەممىنى بىلىپ تۇرىدىغان، ھەممە ئىشقا كۈچى يېتىدىغان بىر قۇدرەت ئىگىسىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئىنكار قىلىدۇ. ئۇلار دۇنيا ئەزەلدىن بىر ياراتقۇچىسىز ھالدا ئۆز-ئۆزىدىن مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن، ھايۋانلار ئىسپىرىمدىن، ئىسپىرما بولسا يەنە شۇ ھايۋاندىن بارلىققا كېلىش ئارقىلىق ھاياتلىق ئۈزلۈكسىز داۋاملىشىپ كەلگەن ۋە مەڭگۈ مۇشۇنداق داۋاملىشىدۇ، دەپ قارايدۇ. بۇلار ئادەتتە زىندىقلار، دېيىلىدۇ.

تەبىئەتچىلەر — بۇلار تەبىئەت دۇنياسىدىكى ئۆسۈملۈك،
ھايۋاناتلار ئۈستىدە كۆپ كۆزىتىش، ئىزدىنىشلەرنى ئېلىپ باردى.
بولۇپمۇ، ئۇلار شۇ قاتاردا ھايۋاناتلار ئاناتومىيىسى بىلەن كۆپلەپ
شۇغۇللىنىش جەريانىدا، ئاللاھنىڭ بىر ياراتقۇچى، ھېكمەتلىك ئىش
قىلغۇچى بىر زاتنىڭ بارلىقىنى ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇر قىلىدىغان،
ئەقىل تاڭ قالىدىغان سەنئەتلىرىنى، نەپىس ھېكمەتلىرىنى كۆرۈپ،
ھەقىقەتنى چۈشىنىپ يەتتى. لېكىن، ئۇلاردا تەبىئەت توغرىسىدا
ئىزدىنىش كۆپەيگەنسېرى، مۇنداق بىر خىل قاراش باش كۆتۈردى. ئۇ
بولسىمۇ جانلىقلاردىكى ھاياتلىق ئىقتىدارىنىڭ بېجىرىملىكىگە
ئۇلاردىكى مىزاج تەڭپۇڭلۇقى زور تەسىر كۆرسىتىدۇ، دېگەن قاراشتىن
ئىبارەت. ئۇلار تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ، ئىنساندىكى ئەقلىي ئىقتىدار
نورماللىقىمۇ يەنە ئوخشاشلا مىزاجقا باغلىق. مىزاج بۇزۇلغاندا، ئەقلىي
نورماللىقىمۇ بۇزۇلىدۇ. ئەگەر بىراۋ مىزاج بۇزۇلۇش بىلەن ئەقلىدىن
پۈتۈنلەي ئازسا، ئۇ چاغدا ئۇنىڭ ئەسلىدىكى ساق ئەقلىنى ئەسلىگە
كەلتۈرگىلى بولمايدۇ، دەپ قارىدى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بۇ قارىشىدىن،
ئادەمدىن جان چىقىپ كەتسە، ئەسلىگە قايتمايدۇ، دېگەن يەكۈننى
چىقاردى. بۇلار شۇنىڭغا ئەگىشىپ ئاخىرەتنى، جەننەت، دوزاخ،
تىرىلىش، قىيامەت كۈنى دېگەنلەرنى ئىنكار قىلدى. ئۇلارنىڭ
نەزىرىدە، ئىبادەتكە ساۋاب، گۇناھقا ئازاب بولمايدىغان بولدى.
شۇنىڭ بىلەن بۇلار يولدىن چىقىپ ئەيش-ئىشرەت، راھەت-
پاراغەت قوينىغا ھايۋاناتلارچە ئۆزىنى ئاتتى. بۇ خىلدىكى
پەيلاسويلارمۇ يەنە زىندىقلار قاتارىدا قارىلىدۇ. چۈنكى، ئۇلار ئىنكار
قىلىۋەتكەن «ئاللاھ ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىشىنىش» كىشىنى مۆئمىن
دېيىشنىڭ ئاساسىدۇر. ئۇلار گەرچە ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ تۈرلۈك
سۈپەتلىرىگە ئىشىنىشكەن بولسىمۇ ئاخىرەت كۈنىنى ئىنكار قىلدى.

ئىلاھىيەتچىلەر — بۇلار كېيىنكى تۈركۈمدىكى پەيلاسوپلارنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلارنىڭ ۋەكىللىكلىرى سوقرات (ئەپلاتوننىڭ ئۇستازى)، ئەپلاتون (ئارىستوتىلنىڭ ئۇستازى) ۋە ئارىستوتىللاردىن ئىبارەت. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئارىستوتىل دېگىنى تۇنجى بولۇپ لوگىكا پەنى قانۇنلىرىنى يېڭىدىن رەتلەپ چىققان، پەنلەرنى تۈرگە ئايرىغان، پەننىڭ ھەرقايسى ساھەلىرى بويىچە زور ئىزدىنىشلەرنى ئېلىپ بېرىپ، ئۇلارنى بېيىتقان، پەلسەپە ساھەسىدىكى بىر قىسىم خام بىلىملەر ئۈستىدە پىششىقلاش ئېلىپ بارغان. بۇ تۈركۈمدىكىلەردىن مەيلى ئارىستوتىل بولمىسۇن، ياكى باشقىلار بولمىسۇن، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئورتاق ھالدا ئالدىنقى ئىككى تۈركۈمدىكى پەيلاسوپلارغا قارشى تۇرغان ۋە ئۇلارغا قارشى باشقىلارغا ئاشمىغۇدەك دەرىجىدە كۈرەش ۋە تەنقىدلەرنى ئېلىپ بارغان. ھەر ھالدا بۇلارنىڭ بۇنداق ئۆزئارا ئېلىشىشى نەتىجىسىدە، ئاللاھ مۆئمىنلەرنى ئۇلار بىلەن تۇتۇشۇپ يۈرۈش ئاۋارىچىلىكىدىن ساقلاپ قالدى. بۇ تەنقىدىنى كېيىنكىلەردىن ئارىستوتىل ئۆزىدىن ئىلگىرىكى ئەپلاتون، سوقراتلارغا ۋە بۇلاردىن بۇرۇنقى ئىلاھىيەتچى پەيلاسوپلارغا قارشى ئېلىپ بېرىپ، تەنقىد قىلغۇدەكلا نەرسە بولسا قويۇپ قويمىدى. ئارىستوتىل ئۆز تەنقىد ۋە يەكۈنىدە ئۇلارنىڭ بارلىق ئىدىيىسىگە قارشى تۇردى. ئارىستوتىل ئۇلارنىڭ تەلىماتلىرى ئۈستىدە ئاياۋسىز تۈردە تەنقىد ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق، ئۆزىنىڭ ئۇلاردىن ئۈزۈل-كېسىل بولغانلىقىنى كۆرسەتتى. لېكىن، شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭدا ئۆزى تەنقىد يۈرگۈزگەن ئاشۇ پەيلاسوپلارنىڭ كۇفىرى ۋە بىدئەتكە ياتىدىغان ئىدىيىلىرىنىڭ تەسىرى ئازدۇر-كۆپتۇر ساقلىنىپ قالغان بولۇپ، ئۇ بۇنىڭدىن ھە دېگەندە، ئۆزىنى تارتالمىغان. شۇنىڭغا كۆرە، ئۇلارنى بىر پۈتۈن ھالدا دىنسىزلىق بىلەن ئەيىبلەيمىز ھەمدە مۇسۇلمان پەيلاسوپلاردىن فارابى، ئىبن سىنا ۋە ئۇلارغا ئەگىشىپ ماڭغان باشقىلارنىمۇ ئوخشاشلا دىنسىزلىق

بىلەن ئەيىبلەيمىز. بۇ ئىككى ئادەم ئارىستوتىل ئەسەرلىرىنى تونۇشتۇرۇش ساھەسىدە زور ئەمگەك قىلغان بولۇپ، مۇسۇلمان پەيلاسوپلاردىن ھېچكىم ئۇلارچىلىك ئىش قىلغان ئەمەس. ئۇلاردىن باشقىلارنىڭ بۇ ساھەدە قىلغان ئەمگەكلىرىدە ھە دېگەندە مۇجمەللىك ۋە چۇۋالچاقلىقلار ساقلانغان بولۇپ، ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىدىن بىرەر نەرسىنى چۈشىنىپ ئاللىشى قىيىن. ھالبۇكى، بۇنداق مۇجمەل ۋە چۈشىنىكسىز نەرسىنى قانداقمۇ رەت قىلغىلى ياكى قوبۇل قىلغىلى بولسۇن، دەيسىز. بۇ ئىككى ئادەمنىڭ تونۇشتۇرۇشى ئاستىدا بىزگە يېتىپ كەلگەن ئارىستوتىل پەلسەپىسىگە دائىر مەزمۇنلار مۇنداق ئۈچ قىسىمغا بۆلىنىدۇ:

1. دىنىيلىق مەزمۇنى بولغانلىرى

2. بىدئەتلىك مەزمۇنى بولغانلىرى

3. ئىنكار قىلغىلى بولمايدىغانلىرى

بۇلارنىڭ ھەر بىرىنى تۆۋەندە تەپسىلىي بايان قىلىمىز. بىلىشىڭىز كېرەككى، پەلسەپە پەنلىرى مۇنداق ئالتە تۈرلۈك بولىدۇ: رىيازىيات (ماتېماتىكا پەنلىرى)، لوگىكا، فىزىكا، ئىلاھىيات (تېئولوگىيە)، سىياسەت، ئەخلاق (ئېتىكا).

1. ماتېماتىكا پەنلىرى: بۇ ئومۇمەن ئارفىمېتىكا، گېئومېتىرىيە، ئاسترونومىيە پەنلىرىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ پەنلەردە ئىسپاتلاش ياكى ئىنكار قىلىش بويىچە دىنغا چېتىلىدىغان ھېچقانداق نەرسە يوق. بەلكى، ئۇنىڭدىكى بىلىملەر كۈچلۈك پاكىتچانلىققا ئىگە بولۇپ، ئۇنى چۈشەنگەن ۋە بىلگەن شارائىتتا ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇشنىڭ ئورنى قالمايدۇ. بۇ پەنلەردىن تۆۋەندىكى مۇنداق ئىككى تۈرلۈك ئاپەت كېلىپ چىقىدۇ:

بىرىنچى، بىر ئادەم پەلسەپەنىڭ بۇ ساھەسىدىكى بىلىملەر بىلەن تونۇشۇپ، ئۇنىڭ شۇ قەدەر ئىنچىكە ۋە نازۇك بىر پەن ئىكەنلىكى

ھەمدە ئۇنىڭدىكى كۈچلۈك ئاساسلارنى كۆرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭدا تەبىئىي ھالدا پەيلاسوپلار ھەممىدە يېتىشكەن، مۇكەممەل ئادەملەر ئىكەن، دەيدىغان تەسىرات شەكىللىنىدۇ. دە، پەيلاسوپلارنىڭ بارلىق بىلىم-پاراسىتى ئۆزىنىڭ ئېنىقلىقى ۋە پاكىتچانلىقىدا يۇقىرىقى ماتېماتىكا بىلىملىرىدىن قېلىشمايدۇ، دەپ ئويلاپ قالىدۇ. بۇنىڭغا ئەگىشىپ، ئۇ، بۇ پەيلاسوپلارنىڭ دىنىسىزغا ياتىدىغان، ئاللاھنىڭ بىر قىسىم سۈپەتلىرىنى يوققا چىقىرىدىغان، شەرىئەتنى مەنسىتمەيدىغان مەزمۇندىكى گەپ-سۆزلىرىنى ئاڭلىغان چېغىدا، ئۇ ئادەم ئۆزىدىكى، پەيلاسوپلار ھەممە جەھەتتە يېتىشكەن كىشىلەر، دېگەن ئىدىيىنىڭ سەۋەبى بىلەن، ئۇ پەيلاسوپلارنىڭ ئىزىنى بېسىپ دىننى ئىنكار قىلىپ، كۇفرانى سۆزلەرنى قىلىپ تاشلايدۇ. ئۇ ئۆزىچە شۇنداق دەپ ئويلايدۇ: «ئەگەر دىن راستتىنلا ھەقىقەت بولغان بولسا، ئۇنى ماتېماتىكا پەنلىرىنى ئىنچىكە تەتقىق قىلالىغان ئاشۇ ئالىملار بىلمەي قالمىدى؟» بۇ ئادەم كۈنلەر ئۆتۈپ، باشقىلاردىن ئاشۇ پەيلاسوپلارنىڭ دىنىغا قارشى تۇرغان ئىشلىرىنى بىلسە، ئۇ بۇنى دەستەك قىلىپ تۇرۇپ، ئەسلىدە دىنىغا قارشى چىقىش توغرا ئىكەن، دەپ قالىدۇ. مەن ئەمەلىيەتتىمۇ ئاشۇ خىل تەسىرنىڭ تۈرتكىسى بىلەنلا، ھېچقانداق چوڭ سەۋەب ۋە ئاساس يوق ھالدا توغرا يولدىن ئازغانلارنى كۆپلەپ ئۇچراتقانمەن. ئەگەر سىز دورامچىلىق بىلەن دىندىن چىققان بۇ ئادەمگە: «ھۇنەر-سەنئەتنىڭ بىر تۈرىگە ئۇستا ئادەمنىڭ باشقا ھەممە تۈرلەردە ئۇستا بولۇشى لازىم ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن، فىقھى — دىنىي بىلىمدانلىق ۋە كالام ئىلمىغا پىششىق ئادەمدىن تېبابەتكىمۇ پىششىق بولۇشىنى تەلەپ قىلغىلى بولمايدۇ. ئەقلىي بىلىملەرنى بىلىمگەن ئادەمنىڭ گرامماتىكا بىلىملىرىنىمۇ بىلمەسلىكى كېرەك بولمايدۇ. دېمەك، ھەر بىر كەسپ ئەھلىنىڭ ئۆزىگە خاس تالانت ۋە ئۇستۇنلۇك دەرىجىسى بولىدۇ. گەرچە ئۇنىڭدا

باشقا تۈرلەرگە نىسبەتەن بىلىمىسىزلىك، ھەتتا تەجرىبىسىزلىك بولسىمۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ، ئىلگىرىكى ئالىملارنىڭ رىيازىيات ماتېماتىكا پەنلىرى توغرىسىدىكى قاراشلىرى بىر خىل پاكىتچانلىققا ۋە ئەمەلىيلىككە ئىگە بولغان بولسا، ئىلاھىيەت توغرىسىدىكى قاراشلىرى ئۇنىڭ ئەكسىچە، تەخمىنىيلىككە ئاساسلانغان. بۇ تەرىپىنى پەقەت شۇ بىلىملەر ئارىسىغا چوڭقۇر چۆكۈپ باققانلار ياخشىراق چۈشىنىدۇ» دېگۈدەك بولسىڭىز، بۇ ئادەم گېپىڭىزگە ھەرگىز كۆنمەستىن، بەلكى ھاۋايى-ھەۋەس، ئۆزىنى بىلىمدان قىلىپ كۆرسىتىشكە بولغان ئامراقلىق، چىرىك ئارزۇ، ھۇرۇنلۇق قاتارلىق بىرقاتار ئىشلار ئۇنى قاتتىق ئىسكەنجىگە ئېلىۋالغانلىقتىن، ئۆزىنىڭ، پەيلاسوپلار ھەممە ساھەدە يېتىشكەن ئادەملەر، دېگەن قارىشىدا چىڭ تۇرىدۇ. ماتېماتىكا پەنلىرىنىڭ بۇ خىل زىيىنىنى ھەرگىز تۆۋەن مۆلچەرلىگىلى بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇنىڭغا زىيادە بېرىلىپ كەتكەن ھەر قانداق ئادەمنى چەكلەش كېرەك. گەرچە بۇ بىلىملەرنىڭ دىن بىلەن ئالاقىسى بولمىسىمۇ، بەربىر ئۇلاردىكى ئاللىبىر ئىدىيە پرىنسىپلارنىڭ كىشىلەرگە ھامان شۇمۇلۇقى يېتىدۇ. شۇڭلاشقىمۇ، بۇ بىلىملەرگە بېرىلگەنلەر ئىچىدە دىندىن چىقمىغان، ئۆزىدىن تەقۋادارلىق يۈگىنىنى ئېلىپ تاشلىمىغانلار تولۇمۇ ئاز بولغان.

ئىككىنچى ئاپەت بولسا، ئىسلام دىنىنى چۈشەنمەيدىغان جاھىللار تەرىپىدىن بارلىققا كېلىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىچە ئاشۇ پەيلاسوپلارغا تەۋە بارلىق بىلىملەرنى ئىنكار قىلىش ئىسلام دىنىغا خىزمەت قىلغانلىق، دەپ ئويلاپ قالىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇلار بۇ پەيلاسوپلارنى ھېچنېمىنى بىلمەسلەرگە چىقىرىپ تاشلاپ، ئۇلاردىن كەلگەن ھەر قانداق بىلىمنى سەپسەتگە، نادانلىق قاتارىغا چىقىرىۋېتىدۇ. بۇنداق ئادەملەر ھەتتا شۇ ئىنكار قىلىشىدا، پەيلاسوپلارنىڭ ئاي تۇتۇلۇش، كۈن تۇتۇلۇش توغرىسىدىكى

قاراشلىرىنىمۇ خاتاغا چىقىرىپ تاشلاپ، ئۇلارنىڭ بۇ ھەقتىكى سۆزلىرىمۇ شەرىئەتكە خىلاپ، دەپ ئويلايدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ خىل قىلمىشى، ئۆز نۆۋىتىدە يەنە بىراۋنىڭ قۇلىقىغا يېتىدۇ. ھالبۇكى، ئۇ بىراۋ پەيلاسوپلارنىڭ كۈن-ئاي تۇتۇلۇش توغرىسىدىكى قاراشلىرىنى كەسكىن پاكىتلار بىلەن بىلگەن، بۇ جەھەتتە كالىلىسىدا گۇمان يوق، ئەمما يەنە بىر جەھەتتىن ئىسلام دىنىنى جاھالەت ئاساسىغا قۇرۇلغان، پاكىتنى ئېتىراپ قىلمايدىغان دىن، دەپ قارايدىغان بىر ئادەم بولغىنىدا، بۇ ئادەمنىڭ پەلسەپىگە بولغان مېھرى ئېشىپ، ئىسلام دىنىغا بولغان ئۆچلۈكى تېخىمۇ ئارتىپ كېتىشى تۇرغان گەپ. ۋەھالەنكى، ئۇ خىل ئىلىملارنى ئىنكار قىلىش، ئىسلام دىنىغا ياردەم بەرگەنلىك، دەپ ئويلاشنىڭ ئۆزى، ئىسلام دىنى ئالدىدا ئۆتكۈزۈلگەن چوڭ جىنايەت ئىدى. يەنە كېلىپ، شەرىئەتتە بۇ بىلىملەرنى ئىنكار قىلىش ياكى ئىسپاتلاشقا ئائىت ھېچقانداق ئىپادە يوق، شۇنداقلا بۇ بىلىملەردىمۇ دىن بىلەن توقۇنۇشۇپ قالدىغان ھېچقانداق مەزمۇن يوق. بىز بۇ يەرگە كەلگەندە، رەسۇلۇللاھنىڭ مۇنۇ ھەدىسىگە نەزەر سالايلى: «ھەقىقەتەن قۇياش بىلەن ئاي ئاللاھنىڭ ئالامەتلىرىدىن ئىككى ئالامەتتۇر، ئۇ ئىككىسى بىراۋنىڭ ھاياتى ۋە ماماتى ئۈچۈن تۇتۇلمايدۇ، سىلەر كۈن ياكى ئاينىڭ تۇتۇلغىنىنى كۆرگەن ھامان ئاللاھنى ياد ئېتىڭلار ۋە ناماز ئوقۇڭلار»^①. قارايدىغان بولساق، مانا بۇ ھەدىسنىڭ ھېچبىر يېرىدە، كۈن ۋە ئاينىڭ دەۋرىيلىك ھەرىكىتى ۋە ئۇلارنىڭ ئالاھىدە ئەھۋالدا ئۆزئارا ئۆچرىشىشى توغرىسىدا ئۇچۇر بېرىدىغان ماتېماتىكا بىلىملىرىنى ئىنكار قىلىشقا ياتىدىغان ھېچقانداق گەپ يوق. ئەمما، يۇقىرىقى ھەدىسنىڭ بەزى نۇسخىلىرىدىكى «لېكىن، ئاللاھ بىرەر نەرسىگە تەجەللى قىلسا (يۈزلەنسە)، ئۇ

^① سەھىبۇلۇخارىي، مۇسئەدۇ ئەھمەد، سۇنەنۇ ئەسەئىي، سۇنەنۇ سېئى ماجة ۋە مۇۋەتتا مالىكتىن.

شەئى شۇ ھامان ئاللاھقا تۆۋەنچىلىك بىلدۈرىدۇ»، دېگەن قوشۇمچە قىسىم ئىشەنچلىك، سەھىھ ھەدىس توپلاملىرىدا زادىلا ئۇچرىمايدۇ. رىيازىيات پەنلىرىگە بېرىلىدىغان ھۆكۈم ۋە ئۇ پەنلەر كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ئاپەت-زىيانلار ئەنە شۇلاردىن ئىبارەت.

2. مەنتىق (لوگىكا) پەنلىرى: بۇلاردىمۇ ئىنكار ياكى قوللاش بويىچە دىنغا چېتىلىدىغان ھېچ قانداق نەرسە يوق. ئەكسىچە، ئۇ دەلىل-پاكىت كەلتۈرۈش يوللىرى، ھەر خىل ئۆلچەم-ئەندىزە، ھۆكۈمنىڭ ئالدىنقى شەرتلىرى، ھۆكۈمنىڭ قانداق تۈزۈلۈشى، خۇلاسە چىقىرىش (ئانالوگىيە)، ئاساسنىڭ ئالدىنقى شەرتى، ئاساسنىڭ نېمىدىن تەركىب تاپىدىغانلىقى، توغرا تەبىرىنىڭ شەرتى ۋە ئۇسۇلى، بىلىمنىڭ تەسەۋۋۇر ياكى ئېنىق ھۆكۈمدىن ئىبارەت بولىدىغانلىقى، بىلىمنىڭ تەبىرىنىڭ ئوقۇم ئارقىلىق بىلىنىدىغانلىقى، ھۆكۈم تۈرىدىكى بىلىمنىڭ ھۆججەت، ئىسپات بىلەن بىلىنىدىغانلىقى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدۇ. مەنتىق ئىلمى تەتقىقات نىشانى قىلغان يۇقىرىقى تېمىلارنىڭ ئىچىدە ئىنكار كۆتۈرگۈدەك ھېچ نەرسە يوق. بەلكى، ئۇ نەرسىلەر كالامچىلار ۋە باشقا ئىلىم ئەھلىلىرىنىڭ دەلىل-ئىسپات توغرىسىدىكى بايانلىرىدىن پەرقلىنىپ كەتمەيدۇ. مەنتىقچىلەرنىڭ كالامچىلاردىن پەرقى شۇ يەردىكى، مەنتىقچىلەر كالامچىلارغا قارىغاندا ئۆزگىچىرەك بولغان ئاتالغۇ ۋە تىرىمىنلارنى ئىشلىتىدۇ. ئۇلار مەسىلىلەرنى تەبىرىلەش ۋە تارماقلاشتا بەك تۈجۈپىلەپ كېتىدۇ. مىسالغا ئالساق، ئۇلارنىڭ قارىشىچە، «ئا»نىڭ ھەممىسى «ب» بولغان تەقدىردە، «ب»نىڭ بىر بۆلىكىمۇ «ئا» بولۇشى كېرەك. يەنى، بارلىق ئىنساننى ھايۋان دېگىلى بولسا، ئۇ چاغدا ھايۋاننىڭ بەزىسى ئىنسان دېگەن مەنە چىقىدۇ. مەنتىقچىلەر مانا بۇ ھۆكۈم ئۇسۇلنى ئومۇمىي تەستىقلى ھۆكۈم جۈزئىي تەستىقلى ھۆكۈمىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، دېگەن قائىدە بىلەن ئىپادىلەيدۇ. قاراپ باقساق، ئۇلارنىڭ

بۇ گەپلىرىدە دىن ئاساسلىرىدىن بىرەر نەرسىنى ئىنكار قىلىش ياكى يوققا چىقىرىشنى مەقسەت قىلغان ھېچ نەرسىنى تاپالمايمىز. ئەگەر بىراۋ چىقىپ، مەنتىقە ئىلمىنى ئىنكار قىلغان تەقدىردە، ئۇنىڭ بۇ قىلمىشى مەنتىق ئالىملىرى ۋە مەنتىق ئىلمىنى چۈشەنمەيلا قالماستىن، ئەڭ مۇھىمى ئۆزى ئەقىدە قىلىۋاتقان، ئۆزىچە، بۇ ئىلىملارغا قارشى تۇرىدۇ، دەپ ئويلاپ قالغان ئىسلام دىنىنى چۈشەنمەيدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ بېرىدۇ، خالاس.

مەنتىق ئىلمى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار بۇ ئىلمىنى توغرا ئىشلىتەلمىدى. بۇنى شۇنىڭدىن كۆرۈۋاليمىزكى، ئۇلار مەنتىقتىكى ئاساس ئۇقۇمغا كېتەرلىك شەرتلەرنى توپلىدى، لېكىن ئۇلار بۇ ئىزدىنىش جەريانىدا دىنىي مەسىلىلەرگە يولۇققان چاغدا، ئاساس توغرىسىدىكى شەرتلەرگە ئەمەل قىلمىدى. بەلكى، ئەمەل قىلمىدىلا ئەمەس، ئۇ شەرت ۋە قائىدىلەرنى جانلىق ئىشلىتىشكە خېلى دەرىجىدە سۇسلۇق قىلدى.

كۆپىنچە ئەھۋالدا مەنتىقنى ياخشى كۆرىدىغان، ئۇنىڭغا ئىشەنچ قىلىدىغان ۋە ئۇنىڭدىكى قائىدىلەرنى توغرا دەپ قارايدىغان كىشىلەر ئۇنىڭدىكى ھەر بىر بىلىمگە ئىشەنچ بىلەن قاراش نەتىجىسىدە، مەنتىق ئالىملىرىدىن سادىر بولغان كۇفرانى بىلىملەرنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق ئاساسى بولۇشى كېرەك، دېگەن ئويغا كېلىپ قالدۇ. دە، دىنىي، ئىلاھىي بىلىملەرنى چوڭقۇر ئۆگىنىپ باقمايلا دىنغا تىل تەگكۈزۈشكە ئالدىرايدۇ، شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىلىممۇ ئەقىدىگە زىيان سالىدىغان بىر نەرسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ.

3. تەبىئەت پەنلىرى. بۇ ئىلىم ئاسمان ۋە ئۇنىڭدىكى يۇلتۇزلار، زېمىندىكى سۇ، ھاۋا، تۇپراق، ئوتقا ئوخشاش يەككە جىسىملار، ھايۋانات، ئۆسۈملۈك، مەدەنلەر (مېنبەرلەر) گە ئوخشاش بىرىكمە

جىسىملار ۋە ئۇلاردىكى ھەر خىل ئۆزگىرىش، چېكىنىش ۋە ئۆزئارا بىرىكىش جەريانى ۋە سەۋەبلەر توغرىسىدا ئۆزىنى ئىزدەيدۇ.

ئۇ، ئىنسان بەدىنىدىكى رەئىس ئەزالار، خادىم ئەزالار ھەمدە ئىنساندىكى مىزاج ئۆزگىرىشىنىڭ سەۋەبلىرى توغرىسىدىكى ئۆزىنى ئىزدەيدىغان تېبابەت ئىلىمىغا ئوخشاپ كېتىدۇ. بۇنىڭغا كەلگەندە، خۇددى دىندا تېبابەتنى ئىنكار قىلىش بولمىغاندەك، بۇ ئىلىمنى ئىنكار قىلىش يوق. لېكىن، ياخشىراق قاراپ باقساق، بۇ ئىلىمدىكى ئايرىم مەسىلىلەردە بىز ئىنكار قىلىشقا تېگىشلىك مەلۇم نەرسىلەرنى بايقايمىز. بىز بۇ مەسىلىلەر ۋە ئۇنىڭدىن باشقا قارشى تۇرۇشقا، رەددىيە بېرىشكە تېگىشلىك باشقا مەسىلىلەر توغرىسىدا «پەيلاسوفلارنىڭ ھالاكىتى» (مھافىت الفلاسفة) ناملىق ئەسىرىمىزدە خېلى كەڭ توختىلىپ ئۆتكەنىدۇق. بۇ يەردە شۇلارنىڭ ھەممىسىنى بىر پۈتۈن خۇلاسەلەپ قارىغان چېغىمىزدا، شۇنداق نەتىجە چىقىدۇكى، تەبىئەت ئاللاھ تەرىپىدىن يارىتىلغان، ئۇ ئاللاھقا بويسۇنىدۇ، ئۇ ئۆزى تەرىپىدىن، ئۆزۈڭدىن ئەمەس، بەلكى ئۆز ياراتقۇچىسى تەرىپىدىن ھەرىكەتلەندۈرۈلىدۇ، قۇياش، ئاي، يۇلتۇزلار ۋە باشقا ئالەم جىسىملىرى ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇنىدۇ، ئۇلار ھېچقانداق ئىشتا ئۆزىگە تايىنالمىيدۇ.

4. ئىلاھىيەت پەنلىرى: بۇلاردىكى خاتالىقلار ھەممىسىدىن ئېغىر. بۇلار ئاساس كەلتۈرۈش ئىشلىرىدا لوگىكا ئىلمىدىكى ئۆزلىرى بېكىتكەن ۋە بەرپا قىلغان شەرتلەرگە ئۆزلىرى ئەمەل قىلمىدى. شۇڭىمۇ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا دەتالاش، ئىختىلاپلار كۆپ بولۇپ كەتتى. ئىلاھىيەتچىلەر ئىچىدە ئارىستوتىل ئېقىمى فارابى، ئىبنى سىنا قاتارلىقلارنىڭ تونۇشتۇرۇشىدىكى مەنبەلەرگە قارىغاندا، ئىسلامغا خېلى يېقىن تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك خاتالىقلىرى مۇنداق يىگىرمە نۇقتىدا گەۋدىلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۈچى كۇفرغا ياتىدۇ، ئون

يەتتەسى بىدئەتكە ياتىدۇ. بىز «پەيلاسوپلارنىڭ ھالاكتى» دېگەن ئەسىرىمىزدە ئۇلارنىڭ بۇ يىگىرمە جەھەتتىكى خاتالىقىنى كۆرسىتىپ، ھەر بىرىگە تېگىشلىك رەددىيەلەرنى بەرگەندۇق.

ئەمدى بۇ يەردە ئالدىنقى ئۈچ مەسىلىگە كەلسەك، ئۇلار كۇفرلىققا ياتىدىغان بۇ مەسىلىدە پۈتكۈل مۇسۇلمانلارنىڭ ئەقىدىسىگە خىلاپ گەپلەرنى قىلدى. ئۇلار شۇنداق دەپ قاراشتى: «ئادەم ئۆلگەندىن كېيىن، تەن قايتا تىرىلمەيدۇ. ئاخىرەتتىكى راھەت كۆرۈش ۋە ئازاب تارتىشلارنىڭ ھەممىسى تەندە ئەمەس، روھتىلا بولىدۇ». ئۇلار بۇ سۆزدە ھەر ھالدا روھنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىگە ئىشەنگەن بولسىمۇ، ئاخىرەتتىكى ئازابنىڭ تەنگە بولىدىغانلىقىدىن ئىبارەت ھەقىقەتنى ئىنكار قىلىشتى. ئۇلار بۇنداق دېيىش بىلەن ئەمەلىيەتتە، شەرىئەتنى ئىنكار قىلدى.

ئىككىنچى، ئۇلار خۇدا ئومۇمىي ئىشلارنىلا بىلىدۇ، جۈزئىي (قىسمەن) ئىشلارنى بىلمەيدۇ، دەپ قارىدى. مانا بۇمۇ ئوپىئوچۇق كۇفرلىق ئىدى. بەلكى، توغرا قاراش: «ئاللاھقا ئاسمان-زېمىندىكى مىسقالچە نەرسە مەخپىي قالمايدۇ» (يۇنۇس سۈرىسى، 61-ئايەت)، دېگەندىن ئىبارەت ئىدى.

ئۈچىنچى، ئۇلار ئالەمنىڭ ئەزەلىي ۋە ئەبەدىيلىكىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، دۇنيانىڭ باشلىنىشى بولمىغان ۋە ئاخىرلىشىشىمۇ بولمايدۇ، دەپ قارايدۇ. ھالبۇكى، بۇ قاراشلار مۇسۇلمانلارنىڭ ئەقىدىسىگە پۈتۈنلەي خىلاپ بولۇپ، تېخى ھېچكىم ئۇنداق قاراشتا بولۇپ باققىنى يوق.

ئۇلارنىڭ يۇقىرىقىلاردىن باشقا يەنە بىر خاتالىقى ئاللاھنىڭ بىر قىسىم سۈپەتلىرىنى يوققا چىقىرىشتا كۆرۈلدى. مەسىلەن، ئۇلارنىڭ «خۇدانىڭ بىلىمى ئۆز زاتىدىلا چەكلىنىدۇ، زاتى سىرتىدىكى بىلىملەرنى بولسا بىلمەيدۇ»، دېگەن قارىشى ۋە مۇشۇ خىلدىكى باشقا

قاراشلىرىدا ئاللاھنىڭ ھەممىنى بىلگۈچىلىك سۈپىتىنى ئىنكار قىلىشتى. ئۇلار بۇ جەھەتتە مۆتىزىللەرگە يېقىنلىشىپ قالدۇ. لېكىن، بۇنىڭلىق بىلەن مۆتىزىللەرنى كۈفرلىق قىلدى، دېگىلى بولمايدۇ. بىز بۇرۇن «مۇسۇلمانلىق بىلەن زىندىقلىقنى ئايرىشنىڭ ئۆلچىمى» (فىصل التفرقة بين الإسلام و الزندقة) دېگەن كىتابتا، مەزھەب ئىختىلاپى تۈپەيلى، باشقىلارنى دىنىسز قاتارىغا چىقىرىشقا ئالدىرايدىغان كىشىلەرنىڭ ساغلام ئىدىيىدىكى كىشىلەر ئەمەسلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتكەندۇق.

5. سىياسەت پەنلىرى. بۇ بىلىملەر ئومۇميۈزلۈك ھالدا بۇ دۇنيادىكى ھوقۇق تۇتۇش، ھاكىمىيەتچىلىك تەدبىرلىرىگە قارىتىلغان. ئۇلار بۇ توغرىدىكى بىلىملەرنى ئاللاھ تەرىپىدىن پەيغەمبەرلەرگە چۈشۈرۈلگەن ھەر قايسى ئىلاھىي كىتابلاردىن ۋە ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەردىن قالغان ھېكمەتلەردىن ئالغان.

6. ئەخلاق پەنلىرى. پەيلاسوپلارنىڭ ئەخلاق ئىلمى توغرىسىدىكى بارلىق سۆزلىرى ئىنسان نەپىس - خاھىشى ۋە ئۇنى تۈزەش، داۋالاش تەدبىرلىرى، نەپىس - خاھىشنىڭ خۇسۇسىيەت - ئالاھىدىلىكلىرى، تۈر - خىللىرى، ئۇنى يېڭىش ۋە ئۇنىڭ بىلەن كۈرەش قىلىش يوللىرى قاتارلىقلارغا بېغىشلانغان. ئۇلار بۇ ساھەدىكى مۇناسىۋەتلىك بىلىملەرنى زاھىتلارنىڭ سۆزلىرىدىن ئالغان. ئەمەلىيەتتە زاھىت نامىدىكى بۇ كىشىلەر ھەر قاچان ئاللاھنى ئەسلىپ تۇرىدىغان، دۇنيا ھۇزۇرلىرىدىن قول ئۇزۇپ، ئاللاھ تەرىپىگە يول سالغان، كۆڭۈل ئىستەكلىرىگە بېرىلمىگەن ئادەملەر ئىدى. ئۇلار مۇجاھەدە (نەفس بىلەن كۈرەش قىلىش) جەريانىدا، نەفسنىڭ تۈرلۈك خۇي - خۇلقلىرى، زىيان - ئاپەتلىرى توغرىسىدا قىممەتلىك چۈشەنچە ۋە بايقاشلارغا ئىگە بولۇپ، بۇلار توغرىسىدا بىر قاتار ئەسەرلەرنى يېزىپ چىققانىدى. پەيلاسوپلار بولسا، ئۆزلىرىنىڭ ساختا پىكىرلىرىگە

توغرىلىق تۈسى بېرىش ۋە ئۇنى ئالقش تاپتۇرۇش ئۈچۈن، زاھىتلارنىڭ ئاشۇ خىل سۆزلىرىدىن پايدىلاندى ھەمدە بۇ جەرياندا ئۇلارنىڭ سۆزلىرى بىلەن ئۆز سۆزلىرىنى ئارىلاشتۇرۇۋەتتى. ئەنە شۇ زاھىتلارغا كەلسەك، ھەقىقەتەن شۇ پەيلاسوپلار ياشىغان دەۋردە، بەلكى ھەربىر دەۋردە بىر بۆلۈك خۇداگۇيلار بولۇپ كەلگەن. ئاللاھ دۇنيانى ھېچقاچان ئۇلار سىز قويىمىغان. چۈنكى، ئۇلار زېمىننىڭ مەنئىي قوزۇقلىرى ھېسابلىناتتى. ئۇلارنىڭ ھەق-ھۆرمىتى تۈپەيلىدىن، زېمىندىكى كىشىلەر ئارىسىغا ئاللاھنىڭ رەھمىتى يېغىپ تۇراتتى. بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شۇنداق دەيدۇ: «ئۇلار بولغاچقا، يامغۇر ھەمدە رىزىققا ئېرىشىشلەر، غار ئىگىلىرى - ئەسھابۇلكەھف شۇلارنىڭ قاتارىدىندۇر».

قۇرئاندىكى بايانلارغا قارىغاندىمۇ، ئۇلارنىڭ قەدىمكى زامانلاردىمۇ ياشاپ ئۆتكەنلىكىنى بىلىمىز. ئەمدى پەيلاسوپلارغا كەلسەك، ئۇلارنىڭ ئۆز ئەسەرلىرىدە پەيغەمبەرلەر ۋە زاھىتلارنىڭ سۆزلىرىنى ئۆز سۆزلىرى بىلەن ئارىلاشتۇرۇۋېتىشىدىن كېلىپ چىققان زىيان مۇنداق ئىككى جەھەتتىن ئىپادىلەندى:

بىرىنچى خىل زىيان، پەيلاسوپلارنىڭ ئەخلاق توغرىسىدا يازغان بايانلىرىغا قايىل بولغان كىشىلەردە كۆرۈلسە، ئىككىنچى خىل زىيان دەل بۇ خىل بايانلارغا قارشى تۇرغان ئادەملەردە كۆرۈلدى. بۇنىڭ ئىچىدە، بۇ قاراشلارغا قارشى تۇرغانلار تەرىپىدىن كۆرۈلگەن زىيان ھەممىدىن چوڭراق بولدى. چۈنكى، بىر قىسىم بىلىمىسىز ئادەملەر شۇنداق ئويلاپ قالدىكى، ناۋادا پەيلاسوپلار يۇقىرىقى سۆزلەرنى ئۆز كىتابلىرىغا كىرگۈزۈپ، ئۇلارنى ئۆزلىرىنىڭ باتىل سۆزلىرى بىلەن ئارىلاشتۇرۇۋەتكەن بولسا، ئۇنداق نەرسىلەرنى ئوقۇماسلىق كېرەك. بۇنىڭ بىلەنلا قالماي، ئۇلارنى ئوقۇغانلارنىڭمۇ دەككىسىنى بېرىش كېرەك.

ئۇلار بۇنىڭدىن بۇرۇن پەيلاسوپلاردىن باشقا ھېچكىمدىن ئۇنداق سۆزلەرنى ئاڭلاپ باقمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ چاغلىق ئەقلىگە ئاسانلا پەيلاسوپلارنىڭ دېگەنلىرى خاتا، چۈنكى ئۇلار خاتا سۆزلەيدىغان ئادەملەر، دېگەن ئوي كېلىپ قالدۇ. بۇ خىل ئادەملەر خۇددى ناسارالارنىڭ: «بىر ئاللاھتىن باشقا مەبۇد يوق، ئىيسا ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى»، دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ قېلىپ، بۇ سۆزگە دەرھال قارشى چىقىپ، مانا بۇ خرىستىئاننىڭ سۆزى، دەپ چالۋاقاپ كەتكەن ئادەمگە ئوخشىتىشقا بولىدۇ. يامان يېرى، خرىستىئاندىن بۇ سۆزنى ئاڭلىغان ئۇ ئادەم ئويلاپ باقمايدۇكى، بۇ خرىستىئان شۇ سۆزنى ئېغىزغا ئېلىش بىلەنلا دىنسىز بولۇپ كەتتىمۇ؟ ياكى سۆزىدە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىنكار قىلغانلىقى بىلەن دىنسىز بولۇپ كەتتىمۇ؟ ئەگەر بۇ خرىستىئان يۇقىرىقى سۆزىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىنكار قىلغانلىق تۈپەيلىدىن دىنسىز بولۇپ كەتتى، دەپ قارىساق، ئۇ چاغدا ئۇ خرىستىئاننىڭ ئۇنىڭدىن باشقا دىنسىزلىققا ياتمايدىغان، ئۆزىمۇ توغرا بولغان ھەمدە خرىستىئاننىڭمۇ نەزىرىدە توغرا، دەپ قارالغان ئىشلارغا قارشى تۇرۇشنىڭ ھاجىتى قالمايدۇ. مەسىلىگە بۇنداق قارىماسلىق، دەل بىر قىسىم دېۋەڭ ئادەملەرنىڭ ئادىتىدۇر. ئۇلار ھەقىقەتنى تېپىشتا ھەقىقەتنى ئەمەس، ئادەمنى ئاساس قىلىدۇ. ھالبۇكى، ئاقىل كىشىلەر ئاقىللارنىڭ سەرۋەرى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ تۆۋەندىكى تەۋسىيىسىگە ئەمەل قىلىدۇ: «ھەقىقەتنى تونۇشتا ئالدى بىلەن ئادەمنى ئەمەس، ھەقىقەتنى تونۇغىن، شۇنداقلا ھەقىقەتنىڭ كىمدە ئىكەنلىكىنى بىلىپ يېتىسەن». دېمەك، ھەقىقەتنى تونۇغۇچى (ئارىق) ئادەمنى ئەمەس، ھەقىقەتنى تونۇيدۇ. ئۇ

باشقىلارنىڭ سۆزى ئۈستىدە، تەكرار ۋە ئەستايىدىل ئويلاشقاندىن كېيىن، ئۇ سۆز توغرىلا بولسا، ئۇنى دېگۈچى مەيلى قانداق ئادەم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇنى قوبۇل قىلىۋېرىدۇ. ئۇ ئالتۇننىڭ توپا ئارىسىدىن قېزىۋېلىنىدىغانلىقىنى بىلگەنلىكى ئۈچۈن، بەزى چاغلاردا ئازغۇنلارنىڭ سۆزلىرى ئارىسىدىن ھەقىقەت دۇردانىلىرىنى ئايرىپ چىقىش ئىستىكىدە بولۇشى مۇمكىن. ناۋادا ئۆزىگە ئىشەنچسى بار، كۆزى ئۆتكۈر بىر سەرراپ (ئالتۇن سودىگىرى) نى مىسالغا ئالساق، ئۇ سەرراپ بىر قەللاپ (ئالدامچى، بۇيەردە ئالدامچى ئالتۇن سودىگىرىنى دېمەكچى) نىڭ خالىتىسىغا قول سېلىپ، ئۇنىڭدىكى ساختا ئالتۇننى قويۇپ، ساپ ئالتۇننىلا ئېلىپ، ئۇنىڭدىن پايدىلانسا، ئۇنىڭ نېمە يامنى بار؟ ھالبۇكى، بىراۋ ئالدامچىلار بىلەن مۇئامىلە قىلىشقاندا، ئۇلارغا قويۇلۇپ كەتمىگۈدەك دەرىجىدە دىت ۋە تەجرىبىگە ئىگە بولمىغىنىدا، بۇنداق ئادەملەرنى ئالدامچىلار بىلەن مۇئامىلە قىلىشتىن كەسكىن چەكلەش كېرەك. دېمەك، سۇنى ياخشى ئۆزەلمەيدىغانلار دەھشەتلىك دېڭىز ساھىلىدىن يىراق تۇرۇش كېرەك. كىچىك بالىنى ئۇ چوڭ بولۇپ، ئەقىل تېپىپ، ئۈستى ئەپسۇنچى (يىلان باز) غا ئايلانمىغىچە، ئۇنى يىلانغا يېقىنلاشتۇرماسلىق كېرەك.

مېنىڭچە بولغاندا، كۆپ قىسىم كىشىلەردە ئۆزىنى دانا، دانىشمەنلەردىن ھېسابلاش خاھىشى كۈچىيىپ كەتكەن، نېمىنىڭ

---

① ئەپسۇنچى - ئىلگىرىكى دەۋرلەردە بىر قىسىم دەرۋىشلەر يىلان چېقىۋېلىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن شەيخلىرىنىڭ قولىدىن يىلان چېقىشنىڭ ئالدىنى ئالىدىغان بىر خىل ئەپسۇن ئوقۇلغان دەمىدىكى ئىچەتتى. بۇنداق دەمىدىكى ئىچكەن كىشىلەر ئادەتتە يىلانلارغا قورقماي يېقىنلىشىۋېرەتتى. خەلق بۇلارنى «ئەپسۇنچى» دەپ ئاتايتتى. غەزالىي بۇيەردە بۇ سۆزنى سىمۋول سۈپىتىدە ئىشلىتىۋاتىدۇ.

ھەق، نېمىنىڭ باتىللىقى، نېمىنىڭ ھىدايەت ۋە نېمىنىڭ ئازغۇنلۇق بولىدىغانلىقىنى ئايرىشتا ئۆزىنى زېرەك چاغلایدىغانلار ئۇلغىيىپ كەتكەن بۇ زاماندا، كىشىلەرنى ئىمكان يار بەرگەنچە، بۇ پەلسەپەچى ئازغۇنلارنىڭ كىتابلىرىنى ئوقۇشتىن كەسكىن چەكلەش كېرەك. چۈنكى، ئۇلارنىڭ، پەلسەپە بىلىملىرىنىڭ يۇقىرىدا دەپ ئۆتۈلگەن بىرىنچى خىل زىيىنىدىن ساقلىنىش مۇمكىنچىلىكى بولسىمۇ، تۆۋەندە بايان قىلىنىدىغان ئىككىنچى خىل زىيىنىدىن ساقلىنالىشى مۇمكىن ئەمەس.

ئىلىم ساھەسىدە تېخى ئوي-پىكىرى توختالمىغان، ھەر قايسى ئىلىم ساھەلىرى بىلەن پىششىق تونۇشلۇقى بولمىغان، تۈرلۈك مەزھەب-ئېقىملارنىڭ تۈپكى مەقسەت-غايىلىرىنى ئېنىق ئاڭقۇراپ يەتمىگەن ئايرىم بىر قىسىم ئادەملەر بىزنىڭ دىن ئىلىملىرى توغرىسىدا يازغان ئەسەرلىرىمىزدە ئۇچرايدىغان بىر قىسىم سۆزلەرگە ئېتىراز بىلدۈرۈشۈپ، ئۇلارنى ئىلگىرىكى پەلسەپىچىلەرنىڭ ئەسەرلىرىدىن كۆچۈرۈۋېلىنغان سۆزلەر ئىكەن، دەپ ئويلاپ قاپتۇ. ھالبۇكى، ئۇ سۆزلەرنىڭ بىر قىسمى مېنىڭ ئۆز ئىلھامىدىن تۇغۇلغانىدى. بۇنداق بولۇشىمۇ، نورمال ئىش ئىدى. چۈنكى، تۇياق تۇياقنىڭ ئىزىغا چۈشۈپ قالمايدۇ (يولدا باشقىلارنىڭ ئىزىغا دەسسىمەي ماڭمەن، دېگىلى بولمايدۇ، دېمەكچى — ت)، دېگىلى بولمايدۇ. دە. ئۇ سۆزلەرنىڭ يەنە بىر قىسىملىرى شەرىئەت كىتابلىرىدىمۇ تېپىلىدۇ. يەنە تېخى ئۇلارنىڭ خېلى كۆپ قىسىملىرى پۈتۈنلەي بولمىسىمۇ، مەنە ۋە مەزمۇن جەھەتتىن تەسەۋۋۇف كىتابلىرىدا ئۇچرايدۇ. سىز ئويلاپ بېقىڭ، ناۋادا شۇ سۆزلەر پەقەت بۇرۇنقىلارنىڭ كىتابلىرىدىلا بار بولغان، شۇنداقلا ئۆز-ئۆزىدىن

ئەقىلگە ئۇيغۇن، ئاللاھنىڭ ياكى پەيغەمبىرىمىزنىڭ سۈننىتىگە خىلاپ يېزى بولمىغان سۆزلەر بولغان تەقدىردە، يەنە نېمىدەپ ئۇ سۆزلەرنى تاشلىۋەتكىلى ۋە ئىنكار قىلغىلى بولىسۇن. ئەگەر بىز بۇ خىل تەنقىدگە يول قويماي بولساق، نەتىجىدە سەپسەتۋازلار ئويلاپ يەتكەن ھەر قانداق بىر ھەقىقەتنى ئىنكار قىلغىلى تۇرساق، ئۇ چاغدا بىزنىڭ نۇرغۇنلىغان ھەقىقەتلەرنى قاتارى ئىنكار قىلىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. شۇ جۈملىدىن، «قۇرئان كەرىم» دىكى بىر تۈركۈم ئايەتلەر، رەسۇلۇللاھنىڭ «ھەدىس شەرىفى» لىرىدىكى بۇرۇنقىلار توغرىسىدىكى قىسسىە، ھېكايەتلەر، ھەكىم - دانىشمەن، زاھىتلارنىڭ سۆزلىرىگە قەدەر نۇرغۇن نەرسىلەرنى رەت قىلىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. چۈنكى، «سادىق قېرىنداشلار» كىتابىنىڭ ئاپتورىمۇ ئۆز كىتابىدا يۇقىرىقى سۆزلەرنى ئۆزىنىڭ باتىل نۇقتىئىنەزەرلىرىگە پاكىت سۈپىتىدە كەلتۈرۈش ئارقىلىق نادانلارنىڭ كۆڭلىنى ئۆزىگە تارتماقچى بولغان. بۇنىڭدىن شۇنى كۆرەلەيمىزكى، سەپسەتۋازلار ھەقىقەتنى بىزنىڭ قوللىمىزدىن ئېلىۋېلىپ، ئۇنى ئۆز كىتابلىرىغا كىرگۈزمەكتە. ئالىملىقنىڭ ئەڭ تۆۋەن دەرىجىسى شۇكى، ئۇنىڭ ئادەتتىكى بىر، ساددا ئادەمدىن پەرقى بولۇشى كېرەك. ئەنە شۇنداق بولغاندىلا ئۇ ھىجامەتچى (لوڭقىچى) نىڭ لوڭقىسىدىكى ھەسەلنى كۆرسە، يەنىلا ئاداشماي ھەسەل، دېيەلەيدۇ. ئۇ، لوڭقىچىنىڭ لوڭقىسىنىڭ ھەسەلنىڭ خۇسۇسىيەت - خاراكتېرىنى ئۆزگەرتىۋەتمەيدىغانلىقىنى ياخشى بىلىدۇ. لوڭقا بولسىلا، ئۇنىڭدا قان - زەرداب بولىدۇ، لوڭقا دېگەن پاسكىنا قاننى ئېلىش ئۈچۈنلا ياسالغان نەرسە، دەپ قاراش نادانلارچە قاراش بولۇپ، بۇ قاراش بويىچە بولغاندا، لوڭقىدا قان بولسىلا ئۇنى پاكىز دېگىلى بولمايدۇ. بۇ نادان ئادەم شۇنى

بىلمەيدۇكى، پاسكىنلىق قاننىڭ ئۆزىدىلا پەيدا بولىدىغان بىر خىل خۇسۇسىيەت، ئەگەر ھەسەلنىڭ ئۆزىدە بۇنداق خۇسۇسىيەت بولمىسا، ئۇ لوڭقىدا بولۇپ قالغانلىقى ئۈچۈنلا بۇ خىل خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولۇپ قالمايدۇ. دېمەك، ئۇنداق بولغاندىن كېيىن، لوڭقىدىكى ھەسەلنى پاسكىن، دېگىلى بولمايدۇ. لوڭقىغا ئېلىنغانلا بولسا، پاسكىن نەرسە بولىدۇ، دەپ قاراش ئۆتۈپ كەتكەن ئەخمىقانلىك بولۇشىغا قارىماي، كۆپ قىسىم كىشىلەر مۇشۇ خاتا ئۇقۇمغا كۆنۈپ كەتكەن. شۇڭا، سەن ئۇلارغا ھەر قانداق سۆزنى ئۇلار بىلىملىك ئادەم، دەپ ئىشەنچ قىلىدىغان بىرسىنىڭ نامىدىن ئېيتىدىغانلا بولساڭ، ئېيتقانلىرىڭ ناتوغرا بولغان تەقدىرىمۇ، ئۇلار دەررۇ قوبۇل قىلىدۇ. ئەگەر سەن ئۇلارغا، ئۇلارنىڭ كۆزىگە سىغمايدىغان، ئۇلار يامان كۆرىدىغان بىر ئادەمنىڭ نامىدا سۆز قىلساڭ، بۇ سۆزلىرىڭ ھەر قانچە ئۇرۇنلۇق بولسىمۇ، سېنىڭ سۆزلىرىڭنى قوبۇل قىلىشمايدۇ. چۈنكى، ئۇلار ھەر دائىم ھەقىقەتنى ئادەملەر ئارقىلىق تونۇيدۇكى، ھەرگىزمۇ ئادەملەرنى ھەقىقەت ئارقىلىق تونۇشمايدۇ. مانا بۇ، ئۇچىغا چىققان ئازغۇنلۇق، مانا بۇ، پەلسەپىچىلەرنىڭ ئەسەرلىرىدىكى نەرسىلەرنى قارىقويۇق ئىنكار قىلىشنىڭ زىيىنى.

ئىككىنچى، پەلسەپىنى قوبۇل قىلىشتىن كېلىدىغان زىيان. پەلسەپىچىلەرنىڭ «سادىق قېرىنداشلار» غا ئوخشاش بىر قاتار كىتابلارنى ئوقۇپ باققانلار، ئۇ كىتابلاردا پەلسەپىچىلەرنىڭ سۆزلىرىنىڭ پەيغەمبەرلەر ھېكمەتلىرى، زاھىتلارنىڭ سۆزلىرى بىلەن ئارىلاشتۇرۇۋېتىلگەنلىكىنى كۆرىدۇ. ئېھتىمال، پەلسەپىچىلەرنىڭ «سادىق قېرىنداشلار» دېگەن كىتابقا ئوخشاش بىر قاتار كىتابلارنى كۆرۈپ باققانلار بۇ كىتابلاردىكى پەيلاسوپلارنىڭ پەيغەمبەرلەر

ھېكمەتلىرى، زاھىتلارنىڭ پىكىرلىرى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ بايان قىلىنغان خاتا نۇقتىئىنەزەرلىرىگە ئاسانلا مايىل بولۇپ كېتىپ، ئۇنىڭدىكى توغرا نەرسىلەرگە ئارىلاشتۇرۇۋېتىلگەن، باتىل، ناتوغرا نەرسىلەرنى سۇۋارىي ھالدا قوبۇل قىلىشى مۇمكىن. مانا بۇمۇ، بىر تۈرلۈك بىلىپ- بىلمەي، باتىلغا يېقىنلىشىپ قېلىش، دېمەكتۇر. مانا مۇشۇنداق زىياننىڭ كېلىپ چىقماسلىقى ئۈچۈن، كىشىلەرنى پەيلاسوپلارنىڭ ئۇ خىل ئالدامچى، زىيانلىق كىتابلىرىنى ئوقۇشتىن كەسكىن چەكلەش كېرەك. شۇنداقلا، سۇننى ياخشى ئۆزلەلمەيدىغانلارنى پەلسەپە ئەسەرلىرىنىڭ تېپىلغاق قىرغاقلىرىغا يېقىن يولاتماسلىق، پۈتۈن خەلقنى ئاشۇ خىل كىتابلارنى كۆرۈشتىن چەكلەپ، پەرزەنتلەرنى يىلاندىن نېرى قىلىش كېرەك. قۇلاقلارنى ئەبجەش سۆزلەرنى ئاڭلاشتىن ساقلاش كېرەك. شۇنىڭدەك، يىلان باز بولغانلار بۇ جەھەتتە ئۆزىگە دائىم ھوشيار بولۇپ، ھەرگىزمۇ بالىلارنىڭ ئالدىدا يىلان بىلەن ھەپلەشمەسلىكى كېرەك. چۈنكى، گۆدەك بالا مەنمۇ دادامدەك قىلالايمەن، دەپ ئويلاپ قېلىپ ئۆزىنى يىلانغا چاقتۇرۇۋېلىشى مۇمكىن. بىلىمدە چوڭقۇرلۇق تاپقان ھەقىقىي ئالىملار مانا مۇشۇنداق قىلىدۇ. يېتىشكەن بىر ئەپسۇنچى (يىلان باز) نى ئېلىپ ئېيتساق، ئۇ يىلاننى تۇتقان چېغىدا، ئۇنىڭ نەشتىرىدىن چىقىدىغان سۇيۇقلۇقنىڭ قايسىسىنىڭ زەھەر، قايسىسىنىڭ زەھەر قايتۇرغۇچى (تەرياق) ئىكەنلىكىنى بىلەلگەچكە، ئۇ زەھەردىن تەرياقنى ئايرىپ چىقىدۇ ۋە بۇ ئايرىپ چىققان تەرياقنى ئۇنىڭغا ئېھتىياجلىق كىشىلەردىن ئايىمايدۇ. كۆزى ئۆتكۈر، پاراسەتلىك سەرراپمۇ دەل شۇنىڭغا ئوخشايدۇ. ئۇ بىر قەللىبىنىڭ ئالتۇن خالتىسىغا قول سالسا، ئۇنىڭدىكى راست ۋە ساپ ئالتۇنلارنى ئېلىۋېلىپ، ئارىلاشما ۋە

ساختا ئالتۇنلارنى تاشلىۋېتىپ، راست ئالتۇنلارنى ئېھتىياجلىق
 كىشىلەرگە بېرىۋېتىدۇ. ئالىم بولغان كىشىلەر ئەنە شۇنداق بولۇشى
 كېرەك. بىر ئادەم ئۆزى تەربىيە مۇھىتىدا تۇرۇپمۇ، تەربىيەنىڭ زەھەرىنىڭ
 مەنبەسى بولمىش يىلاندىن چىقىدىغانلىقىنى بىلمىسە ۋە تەربىيەدىن
 يىرگەنسە، ئۇنىڭغا بۇ ھەقتە چۈشەنچە بېرىش كېرەك. مال-مۈلۈككە
 ئېھتىياجلىق بىر ئادەم ئالدامچىنىڭ خالىتىسىدىن چىققان ئالتۇندىن
 ئۆزىنى تارتسا، ئۇنىڭغا بۇ قىلمىشنىڭ ئۆتۈپ كەتكەن نادانلىق
 بولىدىغانلىقىنى، بۇنداق قىلسا ئۆزى ئىزدەپ يۈرگەن بىر پايدىدىن
 مەھرۇم قالىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ قويۇش كېرەك. ئۇ شۇنى بىلىپ
 قېلىشى كېرەككى، بىر ناچار نەرسە بىلەن بىر ياخشى نەرسىنىڭ بىر
 يەردە بولۇپ قېلىشى بىلەن ھەرگىزمۇ ياخشى نەرسە ناچار ياكى ناچار
 نەرسە ياخشى بولۇپ قالمايدۇ. ھەق بىلەن باتىل بىر يەردە بولۇپ
 قالغاندىمۇ مۇشۇنداق بولىدۇ. دېمەك، باتىل ھەرقاچان باتىل،
 ھەقىقەت ھامان ھەقىقەت بولۇپ قېلىۋېرىدۇ.

پەلسەپەنىڭ زىيان-ئاپەتلىرى توغرىسىدا مۇشۇنچىلىك
 توختىلىمىز.

باتىنىيە مەزھىپى ۋە ئۇنىڭ بايانلىرى

توغرىسىدا

مەن پەلسەپە بىلىملىرىنى تەتقىق قىلىپ، ئۇلارغا قارىتا بەلگىلىك چۈشەنچە ھاسىل قىلغان ۋە ئۇلاردىكى خاتا نەرسىلەرگە تەنقىد يۈرگۈزۈپ بولغاندىن كېيىن، شۇنى بىلىپ يەتتىمكى، پەلسەپە مۇيەنە مېنىڭ كۈتكەن يېرىمدىن تولۇقى بىلەن چىقالمايدىكەن. پەلسەپەنىڭ قورالى بولغان ئەقىل ئۆزى مۇستەقىل تۇرۇپ، ھەرگىزمۇ بارلىق تۈگۈنلەرنىڭ پەردىسىنى ئاچالمايدىكەن. ئەمىلىكتە، باتىنىيە مەزھىپى دەيدىغان بىر مەزھەپنىڭ دانالىرى مەيدانغا چىققان بولۇپ، كىشىلەر ئارىسىدا ئۇلارنىڭ «ھەر ئىشنىڭ ماھىيىتى پەقەت ھەققانىي بىر مەسۇم (گۇناھتىن خالىي) بىر ئىمام ئارقىلىق بىلىنىدىغانلىقى» توغرىسىدىكى گەپ-سۆزلەر ئېچىپ يۈرەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ماھىيەتلىك تەرەپلىرىنى چۈشىنىپ بېقىش ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىنىمۇ تەتقىق قىلىپ بېقىشىمغا توغرا كەلدى. بۇ ئىش بىلەن تەڭ ئويلىمىغان يەردىن، خەلىپە (ئابباسىيلارنىڭ 28- خەلىپىسى مۇستەزھەر بىللاھ ئىبن مۇقتەدر) تەرىپىدىن باتىنىيە مەزھىپىنىڭ ماھىيىتىنى ئېچىپ تاشلايدىغان بىر كىتاب يېزىپ چىقىش توغرىسىدا ماڭا كەسكىن پەرمان چۈشتى. مېنىڭ خەلىپە ئالىيلىرىنىڭ بۇ پەرمانغا بويسۇنماي ئامالم يوق ئىدى.

بۇ ئىش ئىچىمدىكى ئارزۇغا سىرتتىن قوشۇلغان بىر تۈرتكە بولۇپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن مەن ئۇلارنىڭ كىتابلىرىنى ئىزدەپ توپلاشقا كىرىشتىم. بۇ ئارىلىقتا مەن مۇشۇ زامان كىشىلىرىنىڭ ئىلھامى ۋە تەپەككۈرىدىن بارلىققا كەلگەن، كونا باتىنىيچىلارنىڭ ئۇسلۇبىغا ئوخشىمايدىغانراق ئۇسلۇبتا دېيىلگەن بىر قىسىم يېڭى سۆزلەرنىمۇ ئۇ يەر-بۇ يەردىن توپلىدىم، مەن توپلىغان بۇ نەرسىلەرنى بىر ياندىن ئىنچىكىلىك بىلەن رەتلىسەم، يەنە بىر ياندىن ئۇلار ئۈستىدە يېتەرلىك دەلىللەش ئېلىپ باردىم. مېنىڭ بۇ ئىشتىكى ئەستايىدىللىقم شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتتىكى، بىر قىسىم ئەھلى ھەق (سۈننەتپەرۋەر كىشىلەر) باتىنىيە مەزھىپىدىكىلەرنىڭ دەلىللىرىنى كۆرسىتىپ بېرىشكە بەك كۈچەپ كەتكەنلىكىمگە قارشى چىقىپ، شۇنداق دېيىشتى: «بۇ قىلغىنىڭ ئۇلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىش بولۇپ قاپتۇ. سەن ئۇلارنىڭ گۇمانلىق نەرسىلىرى ئۈستىدە بۇ دەرىجىدە دەلىللەش ۋە رەتلەش ئېلىپ بارمىغىنىڭدا، ئۇلار ئۆز مەزھەپلىرىنى قوغداپ قالالمايتتى». ئۇلارنىڭ بۇ قارشى چىقىشىنىمۇ خاتا دېگىلى بولمايتتى. ئۆز ۋاقتىدا مەشھۇر ئالىم ھارىس ئىبن مۇھاسسىبى مۆتىزەللىلەرگە رەددىيە بېرىدىغان بىر كىتاب يازماقچى بولغاندا، ئەھمەد ئىبن ھەنبەل ئۇنىڭغا قارشى چىققانكەن. ھارىس ئىبن مۇھاسسىبى ئەھمەد ئىبن ھەنبەلگە: «تەقسىر، بىدئەتكە رەددىيە بېرىش پەرز ئىشققۇ»، دېگەندە، ئەھمەد ئىبن ھەنبەل ئۇنىڭغا جاۋابەن: «بۇنىسى راست، لېكىن سەن بۇ ئىشتا ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ خاتالىقىنى كۆرسىتىپ بېرىپ بولۇپ، ئاندىن ئۇنىڭغا ئۆز رەددىيەڭنى بېرىسەن، بۇنداق بولغاندا كىتابىڭنى ئوقۇغان ئادەمنىڭ

ئالدى بىلەن سەن رەددىيە بەرمەكچى بولۇپ تۇرغان خاتا نەرسىنى كۆرۈپلا، ئۇنىڭغا مايىل بولۇپ قېلىپ، سېنىڭ ئۇنىڭغا بەرگەن رەددىيەڭگە دىققەت قىلماي قويۇشى ياكى دىققەت قىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇنى چوڭقۇر چۈشەنمەي قېلىشىدىن قانداقمۇ ساقلىنالايسەن»، دېگەن ئىكەن. ئەھمەد ئىبن ھەنبەلنىڭ بۇ دېگىنىمۇ توغرا بولۇپ، ئۇ پەقەت جەمئىيەت ئارا كەڭرى تارقالمىغان، ئاشكارىلىق باسقۇچىغا ئۆتمىگەن ئىغۋاگەر پىكىرلەرگە ماس كېلەتتى. ئەمما، شۈبھە (خاتا ئىدىيە) ئاللىقاچان تارقىلىپ بولغان بولسا، بۇنىڭغا قارىتا تەنقىد ئېلىپ بېرىش بىر تۈرلۈك دىنىي مەجبۇرىيەت ھېسابلىنىدۇ. تەنقىدنى پەقەت تەنقىد قىلىنىدىغان نەرسىنى كۆرسىتىپ ئۆتكەندىن كېيىنلا ئېلىپ بارغىلى بولىدۇ. ئەمما، ئۇلارنىڭ خاتالىقىنى كۆرسىتىپ بەردىم، دەپ ئۇلار كۈچەپ كەتمىگەن نەرسىلەرگە ئارتۇقچە كۈچەشكە، ئۇلار دېمىگەن نەرسىنى ئۇلارغا زورغا دۆڭگەشكە بولمايدۇ. مەنمۇ بۇنداق قىلغان ئەمەسمەن. بەلكى، مەن ئۆزۈم رەددىيە بەرگەن شۇ نەرسىلەرنى خېلى بۇرۇندىن باتىنىي ئېقىمغا قېتىلىپ، ئۇلارنىڭ مەيدانىنى ياقلاپ ماڭا قارشى تۇرۇپ كېلىۋاتقان يېقىنلىرىمنىڭ بىرىدىن ئاڭلىغان ئىدىم. ئۇنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، باتىنىيە ئېقىمىدىكىلەر ئۇلارغا قارشى كىشىلەرنىڭ ئۇلارغا رەددىيە بېرىپ، كىتاب-ماقالىلەرنى يېزىپ كېتىشىگە ئانچە پىسەنت قىلىپ كەتمەيدىكەن. چۈنكى، ئۇ ئەسەرلەرنى يازغانلار باتىنىيە ئېقىمىدىكىلەرنى ئۇلار تايىنىۋاتقان دەلىل-ئىسپاتلارنىڭ نېمىلىكىنى ئۇقماي تۇرۇپ تەنقىدلىدىكەن. بۇرادىرىم ماڭا ئۇلار توغرىسىدىكى باشقا نەرسىلەرنىمۇ دەپ بەردى. مەن باتىنىيە مەزھىپى ھەققىدىكى بۇ

تەنقىدىي ئەسىرىمنى يازغاندا، كىشىلەر مېنى چۈشەنمەي، ئۆز رەددىيەمنى بەرگەن ئاشۇ مەزمۇنلارنى، گەرچە ئۆز قۇلقىم بىلەن ئاڭلىغان بولساممۇ، كىشىلەر مېنى ئۇ نەرسىلەرنى ئوقمايدىكەن، دەپ قالمىسۇن ئەمەس، بەلكى ئايرىم غاپىل كىشىلەر ئەسەرنى ئوقۇغان چېغىدا تەنقىدنىڭ پاكىت ئاساسىدىن گۇمانلىنىپ قالماسلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ پاكىتلىرىنىمۇ تولۇق كەلتۈرۈپ ئۆتتۈم. دېمەك، مەن ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ خاتالىقلىرىنى ئۇجۇر-بۇجۇرغىچە كۆرسىتىپ بەرگەندىن كېيىن، ئىككىنچى قەدەمدە پولاتتەك پاكىتلار ئاساسىدا، ئۇلارنىڭ بولمىغۇر تەرەپلىرىنى كۆرسىتىپ ئۆتتۈم. ئومۇمەن ئېيتقاندا، ئۇلار ھېچقانداق ئۈنۈم قازىنالمىدى. ئۇلارنىڭ گەپ-سۆزلىرىمۇ ھېچقانداق ئەھمىيەتكە ئىگە بولالمىدى. ئەگەر بىر ئۈچۈم نادان كىشىلەرنىڭ خاتا قوللاشلىرىنىڭ كاساپىتى بولمىغاندا، باتىنىيە مەزھىپىدىن ئىبارەت بۇ بىدئەتلىك تەلىمات تىلغا ئالغۇدەك ھېچنېمىسى يوق تۇرۇپ، بۈگۈنكى دەرىجىدە شۆھرەت تاپمىغان بولاتتى. لېكىن، بۇلاردا گۇرۇھۋازلىق قىلمىشىنىڭ ئېغىر بولۇشى ھەقىقەتنى قوغدىماقچى بولۇپ ئوتتۇرىغا چۈشكەن ھەر قايسى تەرەپلەرنى ئۇلارنىڭ تەلىمات ئاساسىغا قارىتا رەددىيە ئېلىپ بېرىش كۈرىشىنى تېخىمۇ ئۇزۇن داۋاملاشتۇرۇش، ئۇلار ئالغا سۈرگەن ھەربىر نۇقتىئىنەزەرگە بوشاشماي قارشىلىق كۆرسىتىشكە مەجبۇر قىلىپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار باتىنىيلەر كۆتۈرۈپ چىققان «تەلىمدىن ئايرىلىپ قېلىشقا بولمايدۇ، بىز ھەر قاچان تەلىم ۋە مۇئەللىمگە موھتاج، مۇئەللىم بولۇشقا پەقەت مۇئەللىمى مەۋسۇم (گۇناھتىن خالىلاشقان مۇئەللىم) لەرلا يارايدۇ»، دېگەن قاراشقا كۈچلۈك تۈردە

رەددىيە بەردى. شۇنداقتمۇ ئۇلارنىڭ تەئلىم ۋە مۇئەللىمگە موھتاجلىق توغرىسىدا كەلتۈرگەن ئاساسىي يەنىلا ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلەپ، ئۇلارغا قارشى تۇرۇۋاتقانلارنىڭ سۆزى بىر چەتتە قالدى. بىر قىسىم ئادەملەر بۇنىڭغا ئالدىنىپ قېلىپ، ئەسلىدە باتىنىيىلەرنىڭ پاكىت ئاساسىي يېتەرلىك بولغانلىقتىن مۇشۇنداق بولۇۋاتسا كېرەك، دېگەن تونۇشقا كېلىپ قېلىشتى. ھالبۇكى، ئۇلار بۇ ئەھۋالنىڭ ئۇلار ئويلىغاندەك ئىش بولماستىن، بەلكى ھەقىقەتنى قوغدىغۇچىلارنىڭ يارامسىزلىقى، ھەقىقەتنى ئۆز يولى بىلەن قوغداشنى بىلىمگەنلىكىدىن كېلىپ چىققانلىقىنى ھەرگىز ئويلىمىدى.

ھەقىقەت شۇكى، بىز مۇئەللىمگە ئېھتىياج بارلىقىنى ئېتىراپ قىلىمىز. تېخى ئۇنىڭ مەئسۇم بولۇشىنىمۇ ئېتىراپ قىلىمىز. بىز ئېتىراپ قىلىدىغان ئاشۇ مەئسۇم مۇئەللىم بىردىنبىر ھالدا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدۇر. ئەگەر ئۇلار: «ئۇ ئاللىبۇرۇن ئۆلۈپ كەتكەنغۇ»، دېسە، بىزمۇ: «ئۇنداقتا سىلەرنىڭ مۇئەللىمىڭلار (يەنى ئىمامى مەھدىي) مۇ غايىب بولۇپ كەتكەنغۇ»، دەيمىز. ئەگەر ئۇلار: «بىزنىڭ ئىمامىمىز دەۋەتچىلەرنى تەربىيەلەپ، ھەر قايسى يۇرتلارغا تارقىتىۋەتكەن، ئۇ ھازىر ئاشۇ دەۋەتچىلەر بىرەر ئىشتا ئىختىلاپقا چۈشۈپ قالسا ياكى بىرەر قىيىن مەسىلىگە دۇچ كەلسە، ئۇلارنىڭ ئۆزىگە مۇراجىئەت قىلىشىنى كۈتمەكتە»، دېگۈدەك بولسا، بىز ئۇلارغا دەيمىزكى: «بىزنىڭ مۇئەللىمىمىز (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) مۇ دەۋەتچىلەرنى تەربىيەلەپ، ھەر قايسى يۇرتلارغا تارقىتىپ، ئۇلارغا ئۆگىتىدىغانىنى ئۆگىتىپ بولغان، چۈنكى ئاللاھ «قۇرئان كەرىم» دە شۇنداق دېگەن: «بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈنلىدىم» مائىدە

سۈرىسى 3- ئايەتنىڭ بىر قىسمى). ئۆگىتىش كامالىغا يەتكەندىن كېيىن، ئۆگەتكۈچى مۇئەللىمنىڭ ئۆلۈپ كېتىشىنىڭ ھېچقانداق زىيىنى يوق، خۇددى ئىمام غايىب بولۇپ كەتسىمۇ، ئۇنىڭ تەلىم بېرىشىگە زىيان يەتمىگەندەك»، دەيمىز. ناۋادا ئۇلار: «پەيغەمبەرنىڭ ھەدىسلىرىدە تىلغا ئېلىنمىغان مەسىلىلەرگە يولۇقساڭلار، قانداق بىر تەرەپ قىلىشىلەر؟ نەس (نەقلى ئاساس) بىلەنمۇ؟ ھالبۇكى، پەيغەمبەردىن سىلەرگە ئۇنداق نەس يېتىپ كەلمىگەن تۇرسا؟ ئىجمائى، قىياس بىلەنمۇ؟ ھالبۇكى بۇ ئىككى ئىش ئىختىلاپ پەيدا قىلىدىغان تۇرسا؟»، دېسە، بىز شۇنداق دەيمىزكى: «ئۇنداق مەسىلىلەرگە يولۇققاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇئاز ئىبن جەبەلنى يەمەنگە ئەۋەتكەندە، مۇئاز قانداق قىلغان بولسا، شۇنداق قىلىمىز، ئالدى بىلەن نەس^① بار يەردە نەس بىلەن، ئۇ بولمىغاندا ئىجتىھاد بىلەن بىر تەرەپ قىلىمىز. بەلكى، ئىمان تەربىيىسىگە ئىگە بولغاندىن كېيىن، يۇرت-يۇرتلارغا تارقىلىپ كەتكەن ئاشۇ دەۋەتچىلەرگە ئوخشاش يول تۇتىمىز. چۈنكى، باتىنىيە ئېقىمىدىكى ئاشۇ دەۋەتچىلەرمۇ دائىملا نەس بويىچە ھۆكۈم چىقارالمايدۇ. سەۋەبى، سان ۋە چېتىلىش دائىرىسى چەكلىك ھالدىكى بۇ نەرسىلەر چەكسىز ۋەقە ھادىسىلەرنى پۈتۈنلەي ئۆز ئىچىگە ئېلىپ بولالمايدۇ. ئۇلارمۇ ھەر بىر مەسىلىگە يولۇققاندا، ئۇدۇللۇق ئىمام تۇرغان شەھەرگە قايتىپ بېرىپ، ئۇنىڭ بىۋاسىتە يوليورۇقىنى ئېلىپ بولالمايدۇ. بەلكىم، ئۇ ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ، ئىمامنىڭ يۇرتىغىمۇ بېرىشى، بۇ چاغدا ئىمام ئاللىبۇرۇن ۋاپات تېپىپ كەتكەن بولۇشى، شۇنىڭ بىلەن

① بۇ يەردە دېيىلىۋاتقان «نەس» قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىس شەرقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىمامدىن يوليورۇق ئالمەن، دەپ كېلىپ تارتقان جاپالىرىمۇ ئۈنۈمسىز قېلىشى مۇمكىن. قېلىنى بىلەلمەي دەرگۇمان بولۇپ قالغان ئادەمنىڭ ناماز ئوقۇشتا قېلىنى ئىجتىھاد بىلەن تەخمىن قىلماي ئامالى يوق. چۈنكى، ئۇ ئەگەر قېلىنى بىلىپ كېلىش ئۈچۈن ئىمام تۇرغان جايغا بارمەن، دەپ ماڭسا، نامازنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ كېتىدۇ. دېمەك، بۇنداق ئەھۋالدا ئەمەلىي قېلىنغا ئەمەس، گۇماندىكى قېلىنغا قاراپ ناماز ئوقۇشقا بولىدۇ، دېگەن گەپ. ھەدىستە شۇنداق دېيىلىدۇ: «ئىجتىھادتا خاتالاشقان ئادەمگە بىر ئۇلۇش ئەجىر بولسا، توغرىنى تاپقۇچىغا ئىككى ئۇلۇش ئەجىر بار». ئەنە شۇ ھەدىسنىڭ مەزمۇنى بارلىق ئىجتىھادقا ئورتاقتۇر. بۇنىڭغا بىر زاكات بەرگۈچىنى مىسالغا ئالساق، ئۆزى باي، پۇلدار بولسىمۇ، پۇل-ماللىرىنى يوشۇرۇپ، كەمبەغەل قىياپىتىگە كىرىۋالغان ئادەمنى ئۆز ئىجتىھادى بويىچە، كەمبەغەل ئادەم، دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭغا زاكات بەرسە، ئەمەلىيەتتە ئۇ گەرچە خاتا ئويلاپ قالغان بولسىمۇ، ئەيىبكە بۇيرۇلمايدۇ. چۈنكى، بۇ ئىشتا ئۇنىڭ گۇمانى نېمە بولسا، شۇ ھېسابقا ئېلىنىدۇ. ناۋادا ئۇ: «ئۇ ئادەم بىلەن قېلىن توغرىسىدا دەتالاش قىلغان ئادەمنىڭ گۇمانىمۇ ھېلىقى ئادەمنىڭ گۇمانىغا ئوخشاشلا ئىجتىھاد ھېسابلىنمايدۇ؟» دېسە، بىز دەيمىزكى: «ھەئە، ئۇمۇ خۇددى قېلىن ئىشىدا ئۆز گۇمانى ئاساسىدا ئىجتىھاد قىلغان ئادەمگە ئوخشاش ئۆز ئويى بويىچە ئىش كۆرۈشى كېرەك. بۇنىڭ باشقىلارنىڭ ئۇنىڭ ئويىغا قوشۇلۇش، قوشۇلماسلىقى بىلەن ئالاقىسى يوق». ئەگەر ئۇ بىراق بۇ سۆزگە قايىل بولماي: «ئەگەر مۇئەييەن بىر مەزھەپكە ئەگىشىپ كېلىۋاتقان ئادەم (مۇقەللىد) قېلىننىڭ يۆنىلىشىنى بېكىتەلمەي قالغان

مۇنداق ئەھۋالدا، قايسى ئىسلام مەزھىپىگە ئەگىشىدۇ؟ ئىمام ئەئزەم مەزھىپىگىمۇ، ياكى ئىمام شافىئىي مەزھىپىگىمۇ ياكى بولمىسا ئۇلاردىن باشقا بىرىگىمۇ؟، دېسە، بىز ئۇنىڭغا شۇنداق دەيمىز: «قىبلىنىڭ يۆنىلىشىنى بىلەلمەي ئىككىلىنىپ تۇرغان مۇقەللىد دەل مۇشۇ خىل ئەھۋالدا قانداق قىلىش توغرىسىدا بىر پىكىرگە كېلەلمەيۋاتقان مۇجتەھىدلەر ئارىسىدا قالغان تۇرسا، يەنە قانداق قىلماقچىدى؟!». بەلكىم، ئۇ باتىنىيچى بۇ گېپىمىزگە مۇنداق جاۋاب بېرىشى مۇمكىن: «ئۇ ئۆزى ئىجتىھاد قىلىپ، مۇجتەھىدلەر ئىچىدە كىمنى پەزىلەتلىك، قىبلىنىڭ بەلگە-ئالامەتلىرىنى ياخشى بىلگۈچى سۈپىتىدە قارىسا، شۇنىڭغا ئەگىشىشى كېرەك». بۇ چاغدا بىز ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىپ دەيمىزكى: «ئۇنداقتا، ئۇ ئادەم سىز دېگەن ئاشۇ ئىجتىھادقا تايىنىپ قىبلىنى بېكىتىدۇ. قايسى مەزھەپكە ئەگىشىشمۇ ئۇنىڭ ئۆز ئىجتىھادىغا قاراپ بولىدۇ.»

گەرچە ئىجتىھاد ئىشىدا بەزىدە پەيغەمبەر ۋە ئىماملارمۇ خاتالىقتىن ساقلىنالمىسىمۇ خەلقنى ئىجتىھادقا تەرغىب قىلىش ھامان بىر خىل زۆرۈرىيەتتۇر. تېخى پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ نۆۋەتتىكى سۆزىمۇ بىزگە ئىجتىھاد ئىشىدا ئىلھام بېرىدۇ: «مەن سىرتىغا قاراپ ھۆكۈم قىلمەن، نىيەتلەرنى بىلگۈچى ئاللاھتۇر»^①. بۇ، گۇۋاھ - شاھىت بولىدىغان ئالامەتلەردىن شەكىللەنگەن كۈچلۈك گۇمانغا ئاساسەن ھۆكۈم چىقىرىمەن،

① تەكشۈرۈشلەرگە قارىغاندا، بۇ ھەدىس ئىشەنچلىك ھەدىس كىتابلىرىدا ئۇچرىتىلمىغان. گەرچە بىر قىسىم ئالىملار بۇنى ھەدىس سۈپىتىدە نەقل قىلىشىمۇ ئىراقىي ۋە مۇزەينى قاتارلىق ھەدىسشۇناسلار ئۇنى ھەدىس ئەمەس دەپ قارايدۇ.

دېگەنلىك. لېكىن، ئاشۇ گۇۋاھ - شاھىت ئالامەتلىرىمۇ دائىم توغرا چىقىۋەرمەيدۇ. مانا كۆرۈپ تۇرغىنىڭىزدەك ئىجتىھاد ئىشلىرىدا پەيغەمبەرلەرمۇ خاتالىقتىن ساقلىنالمىغان يەردە، يۇقىرىقىدەك ئەھۋالدا قانداقسىگە ئىجتىھاد خاتالىقى كۆرۈلمەيدۇ، دېگىلى بولسۇن. بۇ يەردە بىزگە باتىنىيىچىلەر تەرىپىدىن مۇنداق ئىككى تۈرلۈك سوئال قويۇلۇشى مۇمكىن، ئۇنىڭ بىرى: «ئىجتىھاد قىلىش دېگەن ئايرىم، ئىجتىھادچانلىقى بار (دېدوكسىيلىك) مەسىلىلەرگە نىسبەتەن توغرا بولغان بىلەن، ئەقىدە ئاساسلىرىدا توغرا بولمايدۇ، چۈنكى، ئۇنىڭدا خاتالاشقان ئادەمنى كەچۈرگىلى بولمايدۇ. مانا بۇ ئەھۋالنى قانداق ھەل قىلىش كېرەك؟». مېنىڭ بۇ سوئالغا بېرىدىغان جاۋابىم: «ئەقىدە ئاساسلىرىنى قۇرئان كەرىم ۋە «ھەدىس شەرىف» تولۇق ئۆز ئىچىگە ئېلىپ بولغان. ئۇنىڭدىن باشقا بىر قىسىم تەپسىلىي بايان قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلىلەر ھەمدە تالاش-تارتىش ئۈستىدىكى ئايرىم مەسىلىلەرگە قەدەر بىر قاتار تەرەپلەردە «توغرا ئۆلچەم» گە تايانغاندىلا، ئاندىن توغرا تونۇشقا ئېرىشكىلى بولىدۇ. بۇ «توغرا ئۆلچەم» ئاللاھ ئۆز كىتابى «قۇرئان كەرىم» دە تىلغا ئالغان ۋە مەن «توغرا ئۆلچەم» (القسطاس المستقيم) دېگەن كىتابىمدا ئېيتىپ ئۆتكەن بەش تۈرلۈك ئۆلچەمدىن ئىبارەت. ئەگەر ئۇ سىزگە: «سىزگە قارشى تۇرىدىغان كىشىلەر سىز دېگەن ئۇ ئۆلچەمگە قايىل بولمايدۇ»، دېسە، مەن دەيمەنكى: «ئۇلار ئۇنى چۈشەنمەيدىغانلا بولمىسا، ئۇنىڭغا قارشى تۇرمايدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئۇنى چۈشىنىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا قارشى چىقىدىغان ئىش بولمايدۇ. ھەتتا، باتىنىيلەرمۇ ئۇنىڭغا قارشى تۇرمايدۇ. چۈنكى، مەن ئۆلچەملەرنىڭ ھەممىسىنى «قۇرئان كەرىم» دىن ئالىدىم ۋە شۇنىڭدىن ئۆگەندىم. ئۇ ئۆلچەملەرگە

مەنتىقچىلەرمۇ قارشى تۇرالمىدۇ. چۈنكى، بۇ ئۆلچەملەر ئۇلارنىڭ شەرتلىرىگىمۇ ئۇيغۇن كېلىدۇ. كالا مېچىلارمۇ ئوخشاشلا قارشى تۇرالمىدۇ. چۈنكى، ئۇ، كالا مېچىلارنىڭ نەزەرىيە پاكىتى توغرىسىدىكى بايانلىرى ھەمدە ھەق-ناھەقنى ئايرىش قائىدىلىرىگە ئۇيغۇن. ناۋادا ئۇلار: «ئەگەر سېنىڭ قولۇڭدا راستلا مۇشۇنداق ئۆلچەم بولسا، نېمىشقا ئۇنى ئىشلىتىپ، كىشىلەر ئارىسىدىكى ئىختىلاپنى تۈگەتمەيسەن» دېسە، مېنىڭ جاۋابىم شۇكى: «ئەگەر ئۇلار مېنىڭ سۆزۈمگە قۇلاق سالغىنىدا ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ ئىختىلاپى تۈگىگەن بولاتتى. مەن «توغرا ئۆلچەم» دېگەن كىتابىمدا ئىختىلاپنى تۈگىتىشنىڭ ئامال-يوللىرى توغرىسىدا توختالغانمەن. شۇلارنى ئوقۇپ كۆرسەڭ، ئۇلارنىڭ توغرىلىقىنى ھەمدە ئۇ ئارقىلىق ئىختىلاپنى پۈتۈنلەي تۈگەتكىلى بولىدىغانلىقىنى بىلىپ يېتىسەن. بىراق، ئەپسۇسلىنارلىق يېرى، ئادەملەر ئۇ پىكىرلەرگە بىر پۈتۈن ھالدا قۇلاق سېلىشمايدۇ. شۇنداقسىمۇ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن پەقەت بىر گۇرۇھلا مېنىڭ گېيىمگە قۇلاق سېلىپ، ئۆز ئارىسىدىكى ئىختىلاپنى تۈگىتىشكە مۇۋەپپەق بولدى. ھالبۇكى، سېنىڭ ئىمامىڭمۇ كىشىلەرنىڭ ئۆز سۆزىگە قۇلاق سالماسلىقىغا قارىماي، ئۇلار ئارىسىدىكى ئىختىلاپنى تۈگەتمەكچى ئىدىغۇ؟ ئۇمۇ نېمىشقا تا ھازىرغىچە ئۇنداق قىلالمايدۇ. نېمە ئۈچۈن ئۆز ۋاقتىدا ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدەك ئىماملارنىڭ بېشى بولغان كىشىمۇ كۆز ئالدىدا بولۇۋاتقان ئىختىلاپلارنى تۈگىتەلمەيدۇ. سېنىڭ ئىمامىڭ ئۆزىنى بارلىق كىشىلەرنى ئۆزىنىڭ گېيىگە مەجبۇرىي كىرگۈزەلەيدىغان ئىقتىدارغا ئىگە، دەپ قارايدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئۇ نېمىشقا تا بۈگۈنگە قەدەر بارلىق كىشىلەرنى ئۆزئارا ئىختىلاپلارنى تاشلاشقا چاقىرمايدۇ؟ ئۇ

قاچانغىچە مۇشۇنداق قىلمايدۇ؟ ئىماننىڭ ئىختىلاپىنى تۈگىتىشكە چاقىرىق قىلىشى بىلەن كىشىلەر ئارىسىدا تۆپىلەپ ئىختىلاپ ۋە ئىختىلاپچىلار پەيدا بولۇشتىن باشقا نېمىمۇ بارلىققا كەلدى؟ توغرا، ئۇلار بۇ چاغىچە كىشىلەرنى ئۇنداق قىلىشقا زورلىمىدى؟ بۇنىڭدا ئۇلار كىشىلەرنى ئىختىلاپىنى تۈگىتىشكە چاقىرىق قىلىشىنىڭ ئۇلار ئارىسىدا قان تۆكۈلۈش، يۇرت-ماكانلارنىڭ ۋەيران بولۇشى، بالىلارنىڭ يېتىم قىلىشى، قاراقچىلىق ۋە بۇلاڭچىلىق قىلمىشلىرىنىڭ باش كۆتۈرۈشىدەك سەلبىي نەتىجىلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشىدىن ئەنسىرەشكەندى. ئەمەلىيەتتە، سىلەرنىڭ كىشىلەر ئارا ئىختىلاپىنى يوقىتىشقا ئۇرۇنۇشۇڭلار تۈپەيلى دۇنيا مىقياسىدا بۇ چاغقا قەدەر كۆرۈلۈپ باقمىغان يېڭى ئىختىلاپلار بارلىققا كەلدى». ئەگەر بىراق: «سىز ئەل ئارىسىدىكى ئىختىلاپىنى يوقىتىپ تاشلايمەن دەيسىز، لېكىن بىر-بىرىگە قارشى تۈرلۈك مەزھەپلەر، زىددىيەت، ئىختىلاپلار ئارىسىدا تېڭىرقاپ يۈرگەن بىر ئادەم ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئۇ ئادەم قانداقسىگە سىز قارشى تۇرۇۋاتقان ئادەمنىڭ سۆزىنى قويۇپ، پەقەت سىزنىڭلا سۆزىڭىزنى قوبۇل قىلغۇدەك. يەنە كېلىپ، كۆپ سانلىق ئۆكتىچىلەر سىزگە قارشى تۇرۇۋاتقان بىر ئەھۋالدا، سىزنىڭ باشقىلاردىن نېمە پەرقىڭىز؟» مانا بۇ ئۇلارنىڭ ئىككىنچى سوئالى. مەن ئۇلارنىڭ بۇ سوئالىغا شۇنداق جاۋاب بېرىمەن: «سىزنىڭ بۇ گېپىڭىڭ ئالدى بىلەن ئۆزۈڭگە ياندىۇ؟ چۈنكى، ئەگەر سەن ئۇ گاڭگىراق ئادەمنى ئۆز تەرىپىڭگىلا تارتساڭ، ئۇ شۇنداق دېيىشى مۇمكىن. كۆپ سانلىق بىلىمدانلار ساڭا قارشى تۇرۇۋاتسا، سەن يەنە نېمەگە تايىنىپ، باشقىلاردىن ياخشى بولۇپ قالغۇدەكسەن، قېنى سەن بۇنىڭغا نېمە دېمەكچى؟» ناۋادا سەن ئۇنىڭغا: «مېنىڭ ئىمامم

توغرىسىدا نەس (نەقلىي ئاساس) بار»، دەپ جاۋاب بەرسەڭ، سەن پاكىتقا قارشى كەلتۈرىدىغان ئۇ نەسكە كىممۇ ئىشەنسۇن؟». كېيىن، بەلكىم بارلىق بىلىم ئەھلى سېنى يالغانچى، ساختىپەزگە چىقىرىپ تۇرغان ئەھۋالدىمۇ، ئۇ گاڭگىراق ئادەم سېنىڭ گېپىڭنى ئاڭلاپ، سەن دېگەن ئۇ ئاتالمىش نەرسىنىمۇ قوبۇل قىلدى، دەيلى، شۇنداقتمۇ ئۇ پەيغەمبەرلىكنىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە نىسبەتەن دەرگۇمان بولۇپ قالغان بولسا، ساڭا شۇنداق دېيىشى مۇمكىن: «سېنىڭ ئىمامىڭنى خۇددى ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئۆلۈكنى تىرىلدۈرۈش ئارقىلىق مۆجىزە كۆرسەتكەندەك، مۆجىزە كۆرسىتەلدىمۇ، دەيلى. ئۇ يەنە، ئۆزىنىڭ راستچىللىقىنى ئىسپاتلاپ، مېنىڭ ئۆلۈپ كەتكەن دادامنى تىرگۈزۈپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتسا، ھەمدە ئەمەلىيەتتەمۇ دادامنى تىرگۈزۈپ بەرسە، ئاندىن بۇ ئىشلارنى پەش قىلىپ تۇرۇپ، ئۆزىنى راستچىل دېسە، مەن ئۇنىڭ راستچىللىقىغا قانداق ئىشىنىمەن؟ ھالبۇكى، كىشىلەر ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ توغرا سۆزلۈك، راستچىل كىشى ئىكەنلىكىنى پەقەت يۇقىرىقىدەك ئۆلۈكنى تىرىلدۈرۈش مۆجىزىسىگە باغلاپلا چۈشەنمىگەن تۇرسا؟»، دېسە، سەن ئۇنىڭغا نېمە دەپ جاۋاب بېرەرسەنكىن؟ بەلكى، قارشى تەرەپ بۇنىڭ بىلەن قالماي، سەندىن يەنە پەقەت ئىنچىكە ئەقلىي ئىسپات ئارقىلىقلا جاۋاب بېرىش مۇمكىن بولىدىغان تېخىمۇ قىيىن سوئاللارنى سورىشى مۇمكىن. يامان يېرى، سەن يۇقىرىقىدەك ئەھۋالدا، سەن ئۆزۈڭگە پايدىسىز ھالدا، ساڭا تازا ئەسقاتىدىغان ئەقلىي ئىسپاتقا ئىشەنچ بىلەن قارىمايسەن. مەيلى قانداق ئەھۋالدا بولمىسۇن، سېھىرنىڭ ماھىيىتى ۋە سېھىر بىلەن مۆجىزىنىڭ پەرقى ئېنىق چۈشىنىلمىگىچە ھەمدە پەرۋەردىگار ئاللاھنىڭ ئۆز بەندىلىرىنى ئازدۇرمايدىغانلىقى

تونۇپ يېتىلمىگىچە مۆجىزە بىراۋنىڭ راستچىللىقىنىڭ دەلىلى بولالمايدۇ. سېنىڭ ئىمامىڭنىڭ كىشىلەرنى ئۆزىگە ئەگەشتۈرۈش جەھەتتە، باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇرغۇدەك ھېچبىر تەرىپى بولمىغان بىر ئەھۋالدا، سەن يۇقىرىقىدەك سوئاللارغا نېمىدەپ جاۋاب بېرىشىڭ مۇمكىن؟ مانا شۇنداق پەيتلەردە، باتىنىيچى بولغانلار ئۆزلىرىگە تاشلانغان سوئاللارغا لايىقدا جاۋاب بېرىش زورى بىلەن، ئۆزلىرى باشتىن ئىنكار قىلىپ كەلگەن ئەقلىي ئىسپاتلارغا تايىنىپ باقىدۇ. ئەمما، ئۇلارغا قارشى تۇرغۇچىلار يۇقىرىقىدەك ۋە ئۇنىڭدىنمۇ كۈچلۈك بولغان دەلىللەرنى كەلتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ئېغىزىنى تۇۋاقلاپ قويىدۇ. مانا كۆرۈپ تۇرۇپسىزكى، ئۇلارنىڭ بۇ قاملاشمىغان سوئالى باشتىن — ئاخىر ئۆز-ئۆزىنى كولدۇرلىتىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس. ھەتتا، ئۇلارنىڭ ئىلگىرى ۋە كېيىنكىلىرى بىرلىشىپ، بۇ سوئاللارغا جاۋاب بېرىشكە ئۇرۇنغان تەقدىردىمۇ، جاۋاب تاپالمايدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ ئىككىنچى سوئالنىڭ كىشىلەر ئارىسىدا داغدۇغا پەيدا قىلالىشى دەل بىر قىسىم ئىلمىي لايىقەتلىرى ئاجىز، بىلىمسىز ئادەملەرنىڭ بۇ خىل سوئاللارغا يولۇققاندا، بۇ سوئاللارنى سوئال قويغۇچىلارنىڭ ئۆزىگە ياندۇرۇپ بېرىش (يەنى، سوئالنىڭ ئىسپات ئاساسىغا رەددىيە بېرىش ئارقىلىق قارشى تەرەپنى مات قىلىش) بىلەن بولماي، بەلكى سوئالنى بۇياقتىن ئاڭلاپلا، ئۇ ياقىتىن ئۇنىڭغا ئۆز پىكىرىنى چىقىش قىلغان ئاساستا جاۋاب بېرىشكە ئالدىراپ كېتىش ئەھۋاللىرى كەلتۈرۈپ چىقارماقتا. مانا بۇمۇ مۇشۇ تېمىدىكى پاراڭلارنىڭ ئۇزۇنغا سوزۇلۇپ كېتىشىنىڭ بىر سەۋەبىدۇر. سېنىڭ مۇنازىرىدە دېگەنلىرىڭ قارشى تەرەپكە بىرەر نەرسىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلمىگەن ئەھۋال ئاستىدا، ئۇ قانداقمۇ قارشى تەرەپنىڭ ئېغىزىنى تۇۋاقلاشقا يارىسۇن؟ ئەگەر بىراۋ

مەندىن: سىز بۇ يەردە ئېيتقان «سوئالنى ئۆزىگە ياندۇرۇش» ياكى «ياندۇرما رەددىيە» دېگىنىڭىز نېمە؟ ئۇنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلەمسىز، دەپ سوراپ قالغۇدەك بولسا، مەن ئۇنىڭغا شۇنداق جاۋاب بېرىمەن: ئۇنى شۇنداق چۈشىنىش كېرەككى، ئەگەر بىراۋ: «مەن گاڭگىراپ قېلىۋاتىمەن»، دېسە، لېكىن نېمە مەسىلىدە گاڭگىراپ قالغانلىقىنى ئوچۇق ئېيتىمىسا، ئۇنىڭغا بېرىلىدىغان جاۋاب: «سىز كېسەلدەك قىلىسىز؟»، دېگەندىن ئىبارەت بولىدۇ. ئۇ چاغدا ئۇ: «توغرا، مەن كېسەل»، دەيدۇ، ئۆز كېسىلىنىڭ نېمىلىكىنى دېمەيدۇ؟، شۇنداق تۇرۇپ ئۇ ئۆزىگە داۋا ئىزدەيدۇ. ئۇ چاغدا ئۇ ئادەمگە: «دۇنيادا مۇتلەق كېسەلنىڭ دورىسى يوق، ھەر قانداق بىر كېسەل باش ئاغرىقى، ئىسھال (ئىچى سۈرۈك) دېگەنگە ئوخشاش ئېنىقلىققا ئىگە بولغاندىلا، ئاندىن ئۇنىڭ داۋا-چارىسى بولىدۇ، دەيمىز.

شۇنىڭدەك، ھەر قانداق بىر گاڭگىراپ قالغۇچى ئادەم ئالدى بىلەن ئۆزىنى گاڭگىراشقا سېلىۋاتقان ئىشنى ئېنىق ئېيتىشى كېرەك. ناۋادا، ئۇ مەسىلىنى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويغىنىدا، مەن يۇقىرىدا دەپ ئۆتۈلگەن بەش تۈرلۈك ئۆلچەم بىلەن ئۇ گاڭگىراپ قېلىۋاتقان مەسىلىنى دەڭسەپ كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ھەقىقەتنى تونۇتۇپ قويىمەن. ئۇ بەش تۈرلۈك ئۆلچەم شۇنداق بىر نەرسىكى، ئۇنى چۈشىنىپ يەتكەنلا ئادەم بولسا، ئۇنىڭ ھەقىقەتنى ئۆلچەشنىڭ چىن مىزانى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىدۇ ھەمدە بۇنىڭ ئارقىسىدا بۇ مىزاننى يېقىندىن چۈشىنىپ، ئۇنىڭ بىلەن ھەق-ناھەقنى ئۆلچەگەندە خاتالىق سادىر بولمايدىغانلىقىنى ئۇقۇپ قالىدۇ. بۇنىڭغا ئەگىشىپ، ئۇ بۇ ھەقىقەت ئۆلچىمى بىلەن، بىر ماتېماتىكا ئۆگەنگۈچى ئادەم ماتېماتىكىنىڭ ئۆزىنى چۈشەنگىنىدەك ھەمدە ئۆزىگە ماتېماتىكىدا مۇئەللىم بولغان

ئادەمنى بىر ماتېماتىكا ئالىمى ۋە بۇ پەندە خاتالاشمايدىغان كىشى، دەپ بىلگىنىدەك ئىشەنچ قىلىپ قالدۇ. مەن يۇقىرىقى بەش ئۆلچەمنى «توغرا ئۆلچەم» ناملىق قىرىق بەتلىك ئەسىرىمدە نۇقتىلىق بايان قىلغانىدىم. ئۇنى شۇنىڭدىن كۆرۈۋالغايىسىلەر. مېنىڭ بۇ يەردىكى مەقسىتىم، قانداقتۇر باتىنىيە مەزھىپىنىڭ چاتاق-ئېۋەنلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىش ئەمەس، مەن ئۇ توغرىلىق دەسلەپتە «مۇستەزھىرىي» دېگەن كىتابىمدا، ئىككىنچى رەت «ھەقىقەتنىڭ پاكىتى» (حجة الحق) دېگەن كىتابىمدا توختىلىپ بولغانىدىم. بۇ ئىككى كىتابنىڭ مەزمۇنى باتىنىيە مەزھىپىدىكىلەر بىلەن باغداتتىكى ئۇچرىشىشتا ئۇلار تەرىپىدىن قويۇلغان سوئاللارغا بەرگەن جاۋابلىرىمىدىن ئىبارەت. ئون ئۈچ بۆلۈملۈك «ئىختىلاپنىڭ تەپسىلاتى (مفصل الخلاف)» (بۇ ئۇلارغا ھەمەداندىكى ئۇچرىشىشتا بەرگەن جاۋابلىرىم)، جەدۋەل شەكلىدە يېزىلغان «يول» (الدرج) دېگەن ئەسىرىم (بۇ ئۇلارنىڭ تۇس شەھىرىدىكى ئۇچرىشىشتا ئېيتقان چاكىنا پىكىرلىرىگە جاۋابەن يېزىلغان)، بەشىنچى قېتىم «توغرا ئۆلچەم» دېگەن كىتابىمدا بايان قىلىندى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى «توغرا ئۆلچەم» كىتابى ئايرىم بىر پۈتۈن كىتاب بولۇپ، ئۇنىڭدا ھەر قايسى ئىلىملارنى دىيەرلىك ھالدا، كەڭ دائىرىلىك پۇختا ئىگىلىگەن كىشىلەرنىڭ ئىمامى مەئسۇم (گۇناھتىن خالىي يولباشچى) غا موھتاج بولمايدىغانلىقى مەسىلىسى نۇقتىلىق بايان قىلىنغان. مېنىڭ بۇ يەردە بۇ گەپلەرنى قىلىپ يۈرۈشۈمنىڭ سەۋەبى باتىنىيەچى نامىنى ئالغان ئاشۇ بىر ئۈچۈم ئادەملەر ۋە ئۇلارنىڭ تەلىماتلىرىدا تۈرلۈك تۈمەن ئىدىيە، كۆز-قاراشلارنىڭ زۇلمەت قاراڭغۇلۇقىدا قالغان كىشىلەرنى ھەقىقەت يورۇقلۇقىغا ئېلىپ چىققۇدەك بىرەر نەرسىنىڭ يوقلۇقىنى

ئۇقتۇرۇپ قويۇشتىن ئىبارەت. گەرچە بۇلار ئىمام تۇتۇش ئىشىدا يېتەرلىك پاكىت كەلتۈرەلمىسىمۇ، بىز يەنە بۇلارغا ئۇزۇن مەزگىل يېقىندىن دىققەت قىلىپ كەلدۇق ھەمدە بۇلارنىڭ ئۈگۈت (تەئلىم) ۋە مەئسۇم ئۈگۈتچى (مۇئەللىم) كېرەكلىكى ۋە شۇنداق ئۈگۈتچىنى تەيىنلەش توغرىسىدىكى پىكىرلىرىگىمۇ قوشۇلدۇق. ئاخىرىغا كېلىپ، بىز ئۇلاردىن ئاشۇ مەئسۇم زاتتىن نېمىلەرنى ئۈگەنگەنلىكى توغرىسىدا بىر قىسىم مەسىلىلەرنى سورىغىنىمىزدا، ئۇلار بىز سورىغان مەسىلىلەرگە جاۋاب بېرىش تۈگۈل، ئۇلارغا ئېيتقان سۆزىمىزنىڭ نېمە مەزمۇنىدا ئىكەنلىكىنىمۇ چۈشىنىلمىدى. ئۇلار بېرىلگەن سوئاللارغا جاۋاب تاپالماي تىلى تۇتۇلغاندىن كېيىن، بۇ يەردىكى جاۋاب مەسئۇلىيەتنى دەرھال غايىب ئىمامغا ئىتتىرىشتى ۋە دېيىشتىكى: «بۇ سوئاللارغا جاۋاب بېرىش ئۈچۈن ئاشۇ ئىمامنى تېپىش كېرەك».

ئەجەبلىنەرلىكى شۇ بولدىكى، ئۇلار شۇ مۇئەللىمنى ئىزدەش ۋە ئۇنىڭ تەئلىملىرىگە ئېرىشكەنلىكى بىلەن لاپ ئۇرۇش ئىچىدە ئىمامدىن ھېچبىر نەرسىنى ئۈگىنەلمەستىن، ھاياتىنى نابۇت قىلىۋەتتى. مېنىڭ ئۇلارنى خۇددى ئۆزىگە نىجاسەت يۇقتۇرۇۋالغان، ئەمما ئۇنى يۇيۇش ئۈچۈن، ھەر تەرەپتىن سۇ ئىزدەپ، سۇنى تاپقاندا، نېمىدۇر بىر باھانىلەرنى تېپىپ، ئۇ سۇنى ئىشلەتمەيدىغان، شۇنىڭ بىلەن ئۆمۈر بويى نىجاسەتتىن قۇتۇلالماي ئۆتىدىغان بىر ئادەمگە ئوخشاتقۇم كېلىدۇ. ئۇلاردىن بىر قىسىم كىشىلەر ئۆزلىرى ھاسىل قىلغان بىلىم سۈپىتىدە بىر بۆلۈك قاراشلارنى مەيدانغا كۆتۈرۈپ چىقتى. ئەمەلىيەتتە، ئۇلار كۆتۈرۈپ چىققان بۇ نەزەرىيىلەر دەل فىفاگور پەلسەپىسىدىكى ئەھمىيەتلىك، بىمەنە نەرسىلەر ئىدى. فىفاگور بولسا، يۇناننىڭ ئەڭ قەدىمكى پەيلاسوفلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئۇنىڭ

پەلسەپىسى پەلسەپە ئېقىملىرى ئىچىدىكى ئاساسى ئەڭ ئاجىزى
ھېسابلىناتتى. ئۆز ۋاقتىدا يۇنان پەيلاسوفى ئارستوتىل فىفاگور
پەلسەپەسىنى تەنقىد قىلغان ۋە ئۇنىڭدىكى نەزەرىيە قاراشلارغا
مەنسىتمەسلىك نەزىرىدە قارىغانىدى. بۇ ئىشلار «سادىق
قېرىنداشلار» دېگەن كىتابتا تەپسىلاتلىرى بىلەن خاتىرىلەنگەن.
دېمەك، بۇ ئىشلارنىڭ ئۇ كىتابتا بايان قىلىنىشى شۇنى
ئىسپاتلايدۇكى، بۇ كىتاب ئېنىق ھالدا پەلسەپە روھى بىلەن يېزىپ
چىقىلغان. مەن شۇ تاپ بىر ئۆمۈر بىلىم ئىزدەپ، جاپا تارتىپ
ئېرىشكەن ئاشۇ چاغلىق، ئەرزىمەس نەرسىلەرگە قانائەتلىنىپ،
ئۆزلىرىنى ئەڭ زور بىلىمنى قولغا كەلتۈرگەن ئادەملەر، دەپ
يۇرىدىغان شۇ ئادەملەرگە ھەيران قالغىمەن. مەن بۇ خىل ئادەملەر
ئۈستىدە كۆپلەپ تەكشۈرۈش، سىناقلارنى ئېلىپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ
ئىچكى ۋە تاشقى ئەھۋاللىرىنى كۆزىتىش ئارقىلىق شۇنى بايقىدىمكى،
ئۇلار يېتەكچىگە موھتاجلىق داۋرىڭى ئارقىلىق بىر قىسىم ئەقلى
تۆۋەن، نادان ئادەملەرنى تۇيدۇرماي، قەدەممۇقەدەم پاتقاققا
تىقىدىكەن. ئۇلارنىڭ مەقسىتى، جاھىل خەلقنى، ئەقلى تۆۋەن، نادان
ئادەملەرنى ئۇستازغا ئېھتىياجى بار ئىكەنلىكىگە ئىشەندۈرۈش،
ئۇستازغا ئېھتىياج يوق، دېگۈچىلەرگە قارشى يوغان، قورقۇنچلۇق
گەپلەرنى قىلىپ، ئۇلارنى گەپ قىلالماس قىلىپ قويۇش ئىكەن.
ئەگەر بىرسى ئۇلارنىڭ «ئۇستازغا موھتاجلىق» قارىشىغا قوشۇلغان
كىشى قىياپىتىگە كىرىپ تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ بىرىگە: «قېنى ماڭا
ئۇستازنىڭ گېپىنى يەتكۈزۈڭ، مېنى ئۇنىڭ تەئلىمىدىن
مەنپەئەتلەندۈرۈڭ»، دېسە، بۇ گەپنى ئاڭلىغان ھېلىقى باتىنىيچى
بىر دەم تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن، سوئال قويغۇچىغا: «سەن ئەمدى

مېنىڭ سۆزۈمنى قوبۇل قىلغانىكەنسەن، ئۇستازنى ھېلىھەم ئۆزۈڭ ئىزدە. مېنىڭ ئىشىم مۇشۇ يەرگىچىلا، خالاس،» دەيدۇ. ئۇ بۇنىڭدىن ئارتۇق جاۋاب بېرەي دېسە، ئۆزىنىڭ رەسۋا بولىدىغانلىقى، ئەڭ ئاددىي مەسىلىلەرگىمۇ جاۋاب بېرەلمەي، ھەتتا جاۋاب بېرىش تۈگۈل ئۇلارنى چۈشەنمەي قېلىشىنى ئوبدان بىلىدۇ. مانا بۇ، ئاشۇ بىر توپ كۆرەڭلەرنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالى. ئۇلارنى سىز بىۋاسىتە چۈشىنىپ باقىشىڭىزدىمۇ دەرغەزەب بولماي قالمايسىز. مەنمۇ ئۇلارنى كۆزىتىپ كۆردۈم - دە، دەرھال ئۇلاردىن قولۇمنى قاقتىم.

دىنىي پەنلەر ۋە ئەقلىي پەنلەرنىڭ ھەر قايسى تۈرلىرىدە ھازىرغا قەدەر ئېلىپ بارغان ئىزدىنىشلىرىم جەريانىدا، مەندە ئۇلۇغ ئاللاھقا، پەيغەمبەرلىككە ۋە ئاخىرەت كۈنىگە قارىتا چوڭقۇر ئىشەنچ، ئىمان ھاسىل بولۇپ، ئىماننىڭ بۇ ئۈچ ئاساسى كۆڭلۈمنىڭ چوڭقۇر يېرىدىن ئورۇن ئالغانىدى. مەن بۇ خىل ئىمانغا قانداقتۇر بىر تۈجۈپىلەنگەن، بەلگىلىك بىرەر دەلىلگە تايىنىش ئاساسىدا ئەمەس، بەلكى ھاياتىمدىكى سان-ساناقسىز تەجرىبە-ساۋاقلار، تۈرلۈك ئامىل ۋە ئالامەتلەر ئارقىلىق يەتكەنىدىم. مەن ئاخىرەتتىكى بەختنى پەقەت تەقۋالىق ۋە نەپىسنى ھاۋايى-ھەۋەستتىن چەكلەش ئارقىلىق قولغا كەلتۈرگىلى بولىدىغانلىقىنى ئېنىق تونۇپ يەتكەنىدىم. ئۇنداق قىلىش ئۈچۈن ئەڭ مۇھىمى، بۇ ئالدامچى دۇنيادىن يۈز ئۆرۈپ، بارلىقى بىلەن ئاخىرەتكە بېرىلىش، دىققەتنى پەقەت خۇداغىلا قارىتىش ئارقىلىق قەلبىنىڭ دۇنيا بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ئۈزۈپ تاشلاش كېرەك ئىدى.

ئۇلارنىڭ ھەممىسى مەشەت، تۇرمۇش ھەلەكچىلىكى، يۈز ئابىرۇي، مال-دۇنيادىن ۋاز كېچىش، مۇناسىۋەت، باردى-

كەلدەلەردىن ئۆزىنى چەتكە ئېلىش بىلەن بولاتتى. مەن شۇنىڭدىن كېيىن، ئۆز ئەھۋالىغا نەزەر سالدىم. قارىسام، مەن تۈرلۈك ئالاقە، مۇناسىۋەتلەرنىڭ قورشىۋىدا قاپتىمەن. قىلىۋاتقان ئىشىمغا سەپسالدىم — تېخى مېنىڭ ئەڭ ياخشى كۆرۈپ قىلىۋاتقان ئىشىم مۇئەللىملىك قىلىش ئىدى — بۇ ئىشىمدىمۇ ئاخىرەت يولىدا مەنپەئەتتى تەگمەيدىغان ئەھمىيەتسىز بىلىملەر بىلەن ھەپلىشىۋېتىپتىمەن. دەرس ئۆتۈشتىكى نىيىتىم ئۈستىدە ئويلىنىپ قالدىم. ئەپسۇسكى، نىيىتىمدە خۇدانىڭ رازىلىقىنى كۆزلىمەستىن، ئابروي تېپىش ۋە داڭ چىقىرىشنى كۆزلەپتىمەن. شۇنىڭ بىلەن مەن تېزدىن ئۆزۈمنى تەكشۈرمىگەندە، چوڭقۇر بىر ھاڭنىڭ گىرۋىكىگە بېرىپ قالغانلىقىمغا، دوزاخقا يېقىنلاپ قالغانلىقىمغا ئىشەندىم. مەن بۇ ئىش توغرىسىدا خېلى ئۇزۇن ئويلىغان بولساممۇ، بىر قارارغا كېلەلمىدىم. بۈگۈننى قەتئىي نىيەتكە كېلىپ، ئاشۇ كۆڭۈلىسىز تۇرمۇشتىن ئايرىلىشنى ئويلىسام، ئەتىسى بۇ ئىرادەم بوشاپ قالاتتى. ھېلى ئالدىغا ماڭسام، ھېلى كەينىگە ماڭاتتىم. ئەتىگەندە، ئاخىرەتنى ئىزدەش قىزغىنلىقىغا بېرىلسەم، كەچ كىرگەندە دۇنيا ئارزۇلىرىنىڭ قوشۇنى ماڭا ھۇجۇم قىلىپ كېلەتتى-دە، بۇ قىزغىنلىقىم بىردىنلا يېنىپ قالاتتى. شۇنداق قىلىپ، بىر ياندىن دۇنيا ئىستەكلىرى مېنى زەنجىر-كەشەن بولۇپ چىرماپ، ھازىرقى ئورنۇمدا تۇرۇۋېرىشكە قىستىسا، يەنە بىر ياندىن ئىماننىڭ جاكارچىسى: «تېزدىن يولغا چىق! سېنىڭ ئۆمرۈڭ ئاز قالدى، باسىدىغان يولۇڭ تېخى ئۇزۇن، سېنىڭ بىلىم ۋە ئەمەللىرىڭ رىيا ۋە ئالدامچىلىقتىن ئىبارەت، سەن ئاخىرەتكە ھازىردىن باشلاپ تەييارلىق كۆرمىسەڭ، قاچان كۆرسەن؟ بۇ ئالاقىلارنى ھازىر ئۆزۈمسەڭ، قاچان ئۆزۈسەن»، دەپ تۇراتتى.

مەن ئىمان جاكارچىسىنىڭ بۇ سۆزلىرى بىلەن غەيرەتكە كەلدىم-دە،
باغدادنى تاشلاپ چىقىشقا رەسمىي ئىرادە تىكلەيدىم. شۇنىڭدىن
كېيىنمۇ يەنە شەيتان ماڭا يېپىشىۋېلىپ، مېنى ئىرادەمدىن
ياندۇرماقچى بولۇپ شۇنداق دەيتتى: «ھەي، بۇ ۋاقىتلىق ئىشلار،
سەن ئۇنىڭغا بويسۇنۇپ كەتمە، چۈنكى بۇ ھالەت ئۇزۇنغا بارمايدۇ.
ناۋادا سەن ئۇنىڭغا بويسۇنۇپ كېتىپ، بۈگۈن ئۆزۈڭ ئىگە بولۇپ
تۇرغان، پۈتلىك شاڭگىدىن خالىي، تىنچ تۇرمۇشنى، ھېچكىمنىڭ
توسقۇنلۇقىغا ئۇچرىمايدىغان نوپۇزلۇق خىزمىتىڭنى تاشلاپ كېتىپ
قالغىنىڭ بىلەن، بىر كۈنلەر كېلىپ ئۇلارغا كۆڭلۈڭ يۈگۈرۈپ قالسا،
ئۇ چاغدا ئۇنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئاسانغا توختمايدۇ»، دەپ
تۇراتتى. مەن يەنىلا ئىككىلىنىپ، دۇنيا ئىستەكلىرى بىلەن ئاخىرەت
تۈرتكىلىرى ئارىسىدا قېقىلىپ-سوقۇلۇپ، تارتقۇچىلىق يۈردۈم.

نۆۋەتتە، پەيغەمبەرلىك ۋە ئۇنىڭ تۈپ ماھىيىتى توغرىسىدا
چۈشەنچە بېرىشكە ئېھتىياج زور بولغانلىقى ئۈچۈن، تۆۋەندە دەل
مۇشۇ تېمىدا توختىلىشقا توغرا كەلدى.

پەيغەمبەرلىكنىڭ ماھىيىتى ۋە بارلىق ئىنسانلارنىڭ ئۇنىڭغا موھتاجلىقى توغرىسىدا

شۇنى بىلىشىڭىز كېرەككى، ئىنساننىڭ ئەسلىي ئۆزلۈك جەۋھىرى بوش (قۇرۇق) ۋە ئاددىي ھالدا يارىتىلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا ئاللاھ ياراتقان ئالەملەر توغرىسىدا ھېچقانداق ئۇچۇر ۋە بىلىملەر بولمىغانىدى. ھالبۇكى، ئاللاھنىڭ ئالەملىرى تولىمۇ كۆپ بولۇپ، ئۇنىڭ سانىنى پەقەت ئاللاھلا بىلىدۇ. «قۇرئان كەرىم» دە شۇنداق دېيىلگەن: ﴿پەرۋەردىگار بىگىنىڭ قوشۇنىنى (پەرىشتىلەرنىڭ سانىنىڭ كۆپلۈكىنى، ئۇلارنىڭ كۈچ-قۇۋۋىتىنى ۋە ئۇلارنىڭ يارىتىلىشىنىڭ چوڭلۇقىنى) پەقەت ئۇ ئۆزى بىلىدۇ﴾ (سۇرە مۇدەسسىر 31- ئايەتنىڭ بىر قىسمى). ئىنساننىڭ پۈتكۈل ئالەم توغرىسىدىكى ھەر قانداق بىلىم-تونۇقى ئىدراك (سەزگۈ ئىقتىدارى) ياردىمىدە مەيدانغا كېلىدۇ. بۇ ئىدراك بولسا ئىنسانلارنىڭ ئۇنىڭغا تايىنىپ مەۋجۇدات ئالىمىدىن خەۋەردار بولۇشى ئۈچۈن يارىتىلغان. بىز بۇ يەردىكى مەۋجۇدات ئالىمىدىن مەۋجۇت شەيئىلەرنىڭ بارلىق تۈرى ۋە ئالاھىدىلىكلىرىنى كۆزدە تۇتۇۋاتىمىز. مەسىلەن، ئىنساندىكى تېگىش سەزگۈسىنى ئېلىپ ئېيتساق، ئۇ ئىنساندىكى ئەڭ تۇنجى بولۇپ يارىتىلغان سەزگۈ ئىقتىدارى بولۇپ، ئىنسان ئۇنىڭ بىلەن شەيئىلەردىكى قىزىقلىق،

سوغۇقلۇق، يۇمشاقلىق، يىرىكلىك دېگەندەك ھالەتلەرنى سېزىدۇ. شۇنداقتمۇ، تېگىش سەزگۈسى رەڭ ۋە ئاۋازلارنى سېزەلمەيدۇ. رەڭ ۋە ئاۋازلار تېگىش سەزگۈسىگە نىسبەتەن يوقتەكلا نەرسىلەردۇر. ئۇنىڭدىن كېيىن، كۆرۈش سەزگۈسى (كۆز) يارىتىلغان. بىز بۇ سەزگۈ ئىقتىدارغا تايىنىپ، شەيئىلەرنىڭ رەڭ ۋە شەكىللىرىنى بىلەلەيمىز. رەڭ بىلەن شەكىل مەھسۇسات (ماددىي دۇنيا شەيئىلىرى) تا ئەڭ كۆپ ئۇچرايدۇ. ئۈچىنچى باسقۇچتا، ئاڭلاش سەزگۈسى يارىتىلىپ، ئىنسان ئۇنىڭ بىلەن ئاۋاز، ناخشا-كۈيلەرنى ئاڭلىيالايدىغان بولدى. تۆتىنچى باسقۇچتا، تەم ۋە پۇراق سەزگۈسى يارىتىلدى. ئىنسان بالىسى مانا شۇ سەزگۈلەرگە ئىگە بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ تاشقى دۇنيا بىلەن ئۇچرىشىشى، بارا-بارا سەزگۈلۈكلەر — ھېسسىي شەيئىلەر دائىرىسىدىن ھالقىشقا باشلايدۇ. ئۇ ئۆسۈپ، تەخمىنەن يەتتە ياشقا بارغان چاغلىرىدا، ئۇنىڭدا بەلگىلىك دەرىجىدە شەيئىلەرنى ئاڭقىرىش ئىقتىدارى بارلىققا كېلىدۇ. مانا بۇ باسقۇچ ئۇنىڭ ھاياتىدىكى ئىلگىرىكىگە پۈتۈنلەي ئوخشىمايدىغان بىر دەۋرنىڭ باشلىنىشى بولۇپ، ئۇ باسقۇچتا ھېسسىي دۇنياغا ياتمايدىغان نۇرغۇن ئىش - كۈشلەرنى ئاڭقىرىپ يېتىدۇ. بۇ باسقۇچتىن كېيىن ئۇ يەنە يېڭى بىر باسقۇچقا تەرەققىي قىلىدۇ. دە، ئۇنىڭدا ئەقىل بارلىققا كېلىدۇ. ئۇ ئەقىل يارىتىمىدە بۇرچ، مەجبۇرىيەت، توغرا، خاتا قاتارلىقلارنى ھەمدە ئىلگىرى بىلىپ يەتمىگەن نۇرغۇن نەرسىلەرنى بىلىپ يېتىدۇ. ئىنساندا مانا شۇ ئەقىل ئىقتىدارىدىن باشقا بىر بىلىش پەللىسى بار بولۇپ، ئىنسان بۇ پەللىگە يەتكەندە، ئۇنىڭدا غايىبىنى ۋە بولغۇسى ئىشلارنى كۆرەلەيدىغان يېڭىچە بىر كۆز بارلىققا كېلىدۇ. خۇددى ئاڭقىرىش ئىقتىدارى بارلىققا كەلگەندە، سەزگۈ ئىقتىدارى ئاساسىي

ئىقتىدار بولۇشتىن قالغانغا ئوخشاش، بۇ خىل كۆز بارلىققا كەلگەندە
 ئەقىل ئىقتىدارى بۇرۇنقى مۇھىملىقىنى يوقاتتى، ئىككىلەمچى ئورۇنغا
 ئۆتتۇ. تېخى ئەمدى تەمەييۇز (ئاڭقىرىش) ئىقتىدارىغا ئىگە بولغان
 ئادەمگە پەقەت ئەقىل بىلەنلا بىلگىلى بولىدىغان بىر ئىش يۈزلەنسە،
 ئۇنىڭ ئۇ ئىشنى قوبۇل قىلمىغىنى، ھەتتا ئۇنىڭ مۇمكىنچىلىكىنى يوققا
 چىقارغىنىغا ئوخشاش، ئايرىم بىر قىسىم ئادەملەر پەيغەمبەرلەر
 تەرىپىدىن كەلگەن نەرسىلەرنى قوبۇل قىلمايدۇ ۋە ئۇنىڭ
 مۇمكىنچىلىكىنى يوققا چىقىرىدۇ. مانا بۇ، ئۆتۈپ كەتكەن نادانلىقتۇر.
 ئۇلارنىڭ بۇ ئىشتا پەيغەمبەرلەردىكى ئاشۇ ئەقىل، ئاشۇ ئىقتىدار -
 ئۈست ئەقىل (ئەقىلدىن يۇقىرى تۇرىدىغان بىلىش ئىقتىدارى) نىڭ
 ئۇلاردىمۇ بولمىغانلىقىدىن ۋە شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەرلەر بىلگەن
 نەرسىلەرنى ئۆز كۆڭلىدە يوققا چىقارغانلىقىدىن باشقا، تايانغۇدەك
 ئاساسى يوق. بۇ خۇددى، بىر قارىغۇ ئادەمنى ئېلىپ ئېيتساق، كۆز
 ئالدىدىكى رەڭ ۋە شەكىللەرنى باشقىلاردىن تەكرار ئاڭلاش ۋە
 سۈرۈشتۈرۈش ئارقىلىق بىلمىگۈچە، ئۇنىڭغا دەسلەپتە نېمىلا دېگەن
 بىلەن قايىل بولمىغاندەك بىر ئىش. ئەمەلىيەتتە ئاللاھ ئۆز بەندىلىرىگە
 يېقىنلىق قىلىپ، ئۇلارغا بەزىبىر پەيغەمبەرلىك نەمۇنىلىرىنى ئاتا
 قىلىدۇ. ئۇ بولسىمۇ ئۇيغۇدۇر. چۈنكى، ئۇخلىغان ئادەمگە بىردە ئېپ-
 ئېنىق ھالدا، بىردە تەبىئىي ئارقىلىق ئۇقىلىدىغان شەكىلدە بەزى ئىشلار
 ئايدىن بولىدۇ. ئەقىل ئادەمنىڭ بىلىش باسقۇچلىرى ئىچىدىكى بىر
 باسقۇچ بولۇپ، ئادەملەر شۇ باسقۇچتا ئېچىلغان كۆزلەر بىلەن تۈرلۈك
 مەئىنەلەر (بىلگۈلۈكلەر)، ئەقلىي چۈشەنچىلەرگە ئېرىشىدۇ. ئىنسان
 بۇ ئەقىل بىلەن ئىنسانلاردا بارلىققا كەلگەن نۇرغۇنلىغان ئەقلىي
 نەرسىلەرنى كۆرۈۋاتقاندا، سەزگۈ ئەزالىرى بۇنىڭغا قاتناشمايدۇ.

پەيغەمبەرلىكتىن گۇمانلىنىدىغانلار شۇنداق ئىشنىڭ مۇمكىنچىلىكى ۋە ئەمەلىيەتتە مەۋجۇتلۇقىدىن ياكى بىرەر ئادەمنىڭ شۇ خىل ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە بولۇشىدىن گۇمانلىنىدۇ. ئۇنىڭ مۇمكىنچىلىكى ۋە ئەمەلىي ئىش ئىكەنلىكىنى بىلىشنىڭ دەلىلى دۇنيادا خۇددى تېبابەت ۋە ئاسترونومىيە بىلىملىرىگە ئوخشاش، ئەقىل بىلەن بىلگىلى بولمايدىغان بىر قاتار بىلىملەرنىڭ مەۋجۇتلۇقىدىن ئىبارەت. پەيغەمبەرلىك ئۈستىدە ئىزدىنىپ كۆرگەنلەر ئېنىق ھالدا شۇنى بىلىدۇكى، پەيغەمبەرلىكتىكى بىلىش پەقەت ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن ئىلاھىي تەۋپىق ۋە ئىلھام ياردىمىدىلا ئىشقا ئاشىدۇ. ئەكسىچە، ئۇنىڭغا تەجرىبە ئارقىلىق ئېرىشىش مۇمكىن ئەمەس. ئەگەر ھەممىگە تەجرىبە كېرەك بولغىلى تۇرسا، بەزى ئاسترونومىيىلىك ھادىسىلەر ھەر مىڭ يىلدا بىر قېتىم يۈز بېرىدۇ. ئۇنداقتا، قانداقمۇ تەجرىبە ئارقىلىق ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك بىلىمگە ئېرىشكىلى بولىسۇن. تېببىي دورىلارنى ئېلىپ ئېيتساقمۇ شۇنداق. بۇ ئىسپات ئارقىسىدا بىزگە شۇنداق ئايان بولىدۇكى، ئەقىل ياردىمىدە بىلگىلى بولمايدىغان بىر قىسىم ئىشلارنى بىلىشنىڭ بىر يولى بار. ئۇ بولسىمۇ، پەيغەمبەرلىكتۇر. بۇ يەردىكى پەيغەمبەرلىك پەيغەمبەرلىكنىڭ بىر پۈتۈن تەبىرىدىن ئىبارەت بولماستىن، ئەقىل بىلەن بىلىنگۈسى شەيئىلەردىن سىرت تۇرىدىغان بىلىملەرنى بىلىشمۇ پەيغەمبەرلىكنىڭ ئومۇمىي ئالاھىدىلىكلىرىدىن بىرىدۇر. پەيغەمبەرلىكنىڭ بۇنىڭدىن باشقا يەنە ئاز بولمىغان ئالاھىدىلىك ۋە خۇسۇسىيەتلىرى بار، ئەلۋەتتە. بىز تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن تەرەپلەر بۇ دېڭىزنىڭ بىر تامچىسىلا بولالايدۇ، خالاس. شۇنداقتىمۇ، بىز ئۇلارنى تىلغا ئېلىپ ئۆتتۇق. چۈنكى، سىز ۋە بىزدە شۇ پەيغەمبەرلىكتىن بىر نەمۇنە بار. ئۇ

نەمۇنە بولسىمۇ، بىزنىڭ ئۇيۇقلۇق ھالىتىمىزدە ئىدراك قىلغان نەرسىلەردىن ئىبارەت. سېنىڭ تېبابەت ۋە ئاسترونومىيىگە ئائىت بىلىملەردىن خەۋەردارلىقىڭ، پەيغەمبەرلىكنىڭ سەنچە بىر خىل تىپى بولسا، بۇنىڭ پەيغەمبەرلەردىكى ئىپادىسى ئۇلارنىڭ مۆجىزىلىرىدىن ئىبارەت. پەيغەمبەرلەر يەتكەن بۇ پەللىگە ئاقىللار ئەقىل ياردىمىدە ئەسلا يېتىپ بولماس.

ناۋادا سەن پەيغەمبەرلىكنىڭ ماھىيىتىنى چۈشەنسەڭ ھەمدە شۇنىڭ بىلەن بىرگە «قۇرئان كەرىم» ۋە «ھەدىس شەرىفى»لەرنى كۆپرەك ئوقۇپ بەرسەڭ، پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەڭ ئالىي پەيغەمبەر ئىكەنلىكىگە قارىتا سەندە بىۋاسىتە تونۇش شەكىللىنىدۇ. سەن مۇمكىن بولسا، مېنىڭ ئىبادەت ۋە ئۇنىڭ قەلبىنى تازىلاشتىكى تەسىرى ھەققىدە ئېيتقان سۆزلىرىمنى تەجرىبەڭدىن ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق، ئىشەنچ-قانائىتىڭنى ئاشۇرغايىسەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تۆۋەندىكى بۇ سۆزى نەقەدەر راست ئېيتىلغان-ھە! «كىمكى، بىلگەنلىرىگە ئەمەل قىلسا، ئاللاھ ئۇنىڭغا ئۇ بىلىمگەن نەرسىلەرنىمۇ بىلدۈرىدۇ»^①. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە شۇنداق دەيدۇ: «كىمكى زالىمغا ياردەم بەرسە، ئاللاھ ئۇنى شۇ زالىمنىڭ زۇلۇمىغا گىرىپتار قىلىدۇ»^②. «كىمكى بىر غەمىدىن (ئاللاھنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشىش غېمىدىن) باشقا غېمى يوق ھالدا ئەتىگەننى كۈتۈۋالسا، ئاللاھ ئۇنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ بارلىق غەملىرىدىن

① تەكشۈرۈشلەرگە كۆرە، بۇ ھەدىس مەشھۇر ھەدىس كىتابلىرىدا ئۇچرىتىلمىغان.

② ئىمام ئىبنى ئەسكەر توپلىغان زەئىف ھەدىس.

خالاس قىلىدۇ»^①. سەن مانا شۇ ئىشلارنى ئۆز ھاياتىڭدا، تۇرمۇشۇڭدا، ئەمەلىيىتىڭدە مىڭ، ئىككىمىڭ، ھەتتا نەچچە مىڭلاپ تەجرىبە قىلىپ كۆرسەڭ، سەندە يۇقىرىقى ھەقىقەت (پەيغەمبەرلىكنىڭ ماھىيىتى) كە قارىتا گۇمان چۈشكۈسىز بىۋاسىتە بىلىم شەكىللىنىدۇ. سەن پەيغەمبەرلىككە بولغان ئىشەنچنى مانا مۇشۇ يولدىن ئىزدە. بۇنى ھەرگىزمۇ ھاسىنىڭ ئەجدىھاغا ئايلىنىشى، ئاينىڭ ئىككىگە بۆلۈنۈشى، دېگەندەك ئىشلاردىن ئىزدىمە. سەن ناۋادا شۇ خىل مۆجىزىلەرگىلا دىققەت قىلىپ، ئۇنىڭغا يەنە باشقا دەپ بولغۇسىز نۇرغۇن ئالامەت- بەلگىلەرنى بىرلەشتۈرۈپ قارىمىساڭ، ئېھتىمال ئۇ مۆجىزىلەرنى بىر خىل سېپەر، ئالدامچىلىق، دەپ چۈشىنىۋېلىشنىڭ مۇمكىن.

كېيىن ساڭا مۆجىزىلەر توغرىلىق سوئال- سوراقلا تاشلىنىشى مۇمكىن. ئەگەر سەن مۆجىزىلەرگە ئۇلارنىڭ مۆجىزىلىكىنى دەلىللەيدىغان ئالدىن تەييارلىۋېلىنغان سۆزلەر ئاساسىدا ئىشەنگەن بولساڭ، مۇنازىرە جەريانىدا قارشى تەرەپ ساڭا مۆجىزىنى ئىنكار قىلىدىغان ۋە ئۇنىڭغا گۇمان چۈشۈرىدىغان مەزمۇندىكى ئالدىن رەتلەپ تەييارلىۋېلىنغان سۆزلەر بىلەن سېنىڭ گېپىڭگە رەددىيە بەرسە، سەن شۇ يەردە كۈتمىگەن يەردىن چىقىپ قارشى تەرەپنىڭ سۆزلىرىگە ئىشىنىپ كېتىشنىڭ مۇمكىن.

مۇشۇ خىل ئاقىۋەتنىڭ كېلىپ چىقماسلىقى ئۈچۈن، مۆجىزە قاتارىدىكى ئىشلار سېنىڭ نەزىرىڭدە ئومۇمىي شەرتلەر، دەلىل- ئالامەتلەر ئىچىدىكى بىر تۈر سۈپىتىدە قارىلىشى كېرەك. پەقەت

---

^① سۈننەتۇن ئىبنى ماجەدىن، زەئىق ھەدىس.

شۇنداق بولغاندىلا، سەندە مۆجىزىلەر توغرىسىدا بىرەر مۇقىم دەلىل كۆرسىتىپ بېرىش كەتمەيدىغان ھەم دەلىل كۆرسىتىپ بەرگىلىمۇ بولمايدىغان بىۋاسىتە بىلىم ھاسىل بولىدۇ. بۇنى شۇنداق بىر ئادەمنىڭ ئىشىغا ئوخشىتىشقا بولىدۇكى، ئۇ ئادەم بىر توپ ئادەمدىن ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، كىشىلەر ئارا كەڭ تارقالغان بىر گەپنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا ئىشىنىدۇ. لېكىن، ئۇ ئادەم ئۇ گەپكە ئۆزىمۇ بىلمەيلا ئىشىنىپ قالغاندىن باشقا، كىمنىڭ سۆزىگە ئاساسەن بۇ ئىشەنچكە كەلگەنلىكىنى دەپ بېرەلمەيدۇ. گەرچە بۇ ئادەم ئۆزىدە ئۇ سۆزلەرگە ئىشەنچ ھاسىل بولۇشىغا سەۋەب بولغان مۇئەييەن بىرەر ئادەمنى كۆرسىتەلمىسىمۇ، يەنىلا ئاشۇ سۆزگە ئىشىنىۋېرىدۇ. مانا مۇشۇنداق ئىشىنىشنى كۈچلۈك ھەمدە ئىلمىي بولغان ئىمان ۋە ئىشەنچ دەيمىز. ئەمدى زەھۇق باسقۇچىنىڭ خاراكتېرىگە كەلسەك، بۇ باسقۇچقا يەتكەن ئادەم بىر قىسىم نەرسىلەرگە قارىتا خۇددى كۆز بىلەن كۆرگەن، قول بىلەن تۇتقانغا ئوخشاش بىۋاسىتە ۋە ئېنىق تەسىراتقا ئىگە بولىدۇ. پەيغەمبەرلىكنىڭ ماھىيىتى توغرىسىدا مۇشۇنچىلىك توختالغىنىم مەقسەتكە چۈشلۈك بولدى، دەپ ئويلايمەن. ئەمدى، ئىنسانلارنىڭ نېمە ئۈچۈن پەيغەمبەرلەرگە موھتاج بولىدىغانلىقى توغرىسىدا توختالماقچىمەن.

قايتىدىن ئىلىم تارقىتىشقا باشلاش

مەن ئون يىلغا يېقىن ۋاقىتىمنى جەمئىيەتتىن چەتلەپ، تەنھالىق ئىچىدە ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش بىلەن ئۆتكۈزۈۋەتتۈم. مۇشۇ ئۇزۇن جەرياندا ساناپ تۈگەتكۈسىز بىر تالاي سەۋەبلەرگە كۆرە، بىردە زەۋۇق، بىردە ئىلمىي پاكىت، بىردە ئىمان شەكلىنى ئالغان قوبۇل قىلىش بىلەن كەمىگە شۇنداق بىر ھەقىقەت ئايان بولىدىكى، ئىنسان تەن ۋە قەلبىتىن ئىبارەت ئىككى نەرسىدىن يارىتىلغانىكەن. مەن بۇ يەردىكى قەلبىتىن ئۆلۈكتىمۇ، جاندارلاردىمۇ بار گۆش بىلەن قاندىن پۈتكەن يۈرەكنى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭدىكى ئاللاھنى تونۇش ئورنى بولغان روھىي ماھىيەتنى كۆزدە تۇتۇۋاتىمەن. تەندە ئۇنى بەختكە ئېرىشتۈرىدىغان ساغلاملىق بولغاندەك، ئۇنى ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدىغان كېسەللىكمۇ بولىدۇ. خۇددى، شۇنىڭدەك قەلبىڭمۇ ئۆزىگە تېگىشلىك ساقلىق-ساغلاملىقى بولىدۇ. ھالبۇكى، قىيامەت كۈنى پەقەت ﴿ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا پاك قەلب بىلەن كەلگەن ئادەمگىلا پايدا يەتكۈزۈلىدۇ﴾ (سۈرە شۇئەرا 89-ئايەت). شۇنىڭغا يارىشا ھالدا قەلبتە خۇددى ئاللاھ ئۆز كالاىدا : ﴿ئۇلارنىڭ دىللىرىدا كېسەل(يەنى مۇناپىقلىق ۋە شەكىلىنىش) بار﴾ (بەقەرە سۈرىسى 10-ئايەتنىڭ بىر قىسمى) دېگەندەك، ئۇنى ئاخىرەتلىك ئەبەدىي ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدىغان كېسەللىكمۇ بولىدۇ. ماڭا يەنە شۇلار ئايان بولىدىكى، ئاللاھنى بىلمەسلىك بولسا، قەلبىنى تۈگەشتۈرۈۋېتىدىغان زەھەر

ئىكەن. كۆڭۈل خاھىشىغا ئەگىشىپ، ئاللاھقا ئاسىي بولۇش، قەلبىنىڭ دورا كار قىلماس كېسىلى ئىكەن. ئاللاھنى تونۇش بولسا، قەلبىگە ھاياتىي كۈچ بېغىشلىغۇچى تەرياق، كۆڭۈل ئىستەكلىرىگە بېرىلمەي ئاللاھقا ئىتائەت قىلىش بولسا، كېسەللەنگەن قەلبىنىڭ شىپالىق دورىسى ئىكەن. دېمەك، تەندىكى كېسەلنىمۇ دورا بېرىش ئارقىلىق يوقاتقاندا، قەلبىتىكى كېسەلنىمۇ ئۆز دورىسى بىلەن ساقايتىش كېرەك ئىكەن. ماڭا يەنە شۇ ئىش ئايان بولدىكى، خۇددى تەن كېسەللىكلىرىگە بېرىلىدىغان دورىلارنىڭ قانداق تەسىر ۋە قانداق خاسىيەت بىلەن بىمارغا تەسىر قىلىپ، ساقلىقنى ئەسلىگە كەلتۈرىدىغانلىقىنى، ئادەتتىكى كىشىلەر ئۆز ئەقلى بىلەن بىلەلمەيدىغانلىقىنى، بەلكى ئۇنى قانداق چۈشىنىش ۋە بىلىشتە تېبابەت ئىلمىنى ئۆز دەۋرىدە پەيغەمبەرلىك خاسىيىتى بىلەن دورا-ئەشيانىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنى بىلگەن پەيغەمبەرلەردىن ئالغان-ئۆگەنگەن دوختۇر-تېۋىپلارنىڭ كۆرسەتمىسىنى ئاساس قىلىش كېرەك بولىدىغانلىقىغا ئوخشاش، پەيغەمبەرلەر تەرىپىدىن ئۆلچەم-مىقدارلىرى ئېنىق قىلىپ بەلگىلەپ بېرىلگەن ئىبادەت دورىلىرىنىڭ قانداق تەسىر ۋە روللارغا ئىگە ئىكەنلىكىنىمۇ ئادەتتىكى كىشىلەر ئۆز ئەقلى ياردىمىدە بىلەلمەستىن، بەلكى بۇنى بىلىشتە ئۆزىدىكى پەيغەمبەرلىك نۇرى ئارقىلىق بىزگە نامەلۇم خۇسۇسىيەتلەرنى بىلگەن ئاشۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ كۆرسەتمىسىنى ئاساس قىلىش كېرەك ئىكەن. ئادەتتە دورىلار ئوخشىمىغان تۈر ۋە ئوخشىمىغان مىقداردىكى تۈرلۈك تەركىبلەردىن ياسالغان بولىدۇ. ئۇنىڭدىكى مەلۇم بىر خىل تەركىب بىرھەسسە بولسا، يەنە بىر خىل تەركىب ئۇنىڭدىن بىرھەسسە جىق ياكى ئاز بولىدۇ. دورىنىڭ كېسەللىككە كۆرسىتىدىغان تەسىرى

جەھەتتىن بۇنىڭمۇ ئۆزىگە چۈشلۈك ئاساسى بار. خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش قەلب كېسەللىكلىرىنىڭ دورىسىدىن ئىبارەت ئىبادەت دورىلىرىمۇ تۇر ۋە مىقدار جەھەتتىن بىر-بىرىگە ئوخشىمايدۇ. شۇڭا، نامازدىكى سەجدىنىڭ ۋاقتى رۇكۇنىڭ ۋاقتىدىن بىر ھەسسە كۆپ بولىدۇ. بامدات نامىزى مىقدار جەھەتتىن ئەسىر نامىزىنىڭ يېرىمىغا توغرا كېلىدۇ. مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆزىگە چۈشلۈك سىر - ھېكمەتتىن خالىي ئەمەس. يەنە كېلىپ، بۇلار پەقەت پەيغەمبەرلىك نۇرى ئارقىلىقلا بىلگىلى بولىدىغان خۇسۇسىيەتلەر قاتارىدىندۇر. كىمكى، ئەقلىي ئىقتىدارغا تايىنىپ، بۇ خۇسۇسىيەتلەرنىڭ ھېكمىتىنى بىلمەكچى بولىدىكەن ياكى ئۇلارنى قانداقتۇر بىرەر خاسىيەتنى چىقىش قىلغان ئىلاھىي سىر تۈپەيلى بەلگىلەنگەن بولماستىن، بەلكى توغرىدىن توغرا، تاسادىپىي يوسۇندا بەلگىلىنىپ قالغان، دەپ ئويلاپ قالىدىكەن، بۇ ئۆتۈپ كەتكەن دۆلتۈك، ھاماقەتلىك بولىدۇ. ئادەتتە دورىلاردا ئاساسىي تەركىبلەر ۋە قوشۇمچە تەركىبلەر ھەمدە ئۇلارنىڭ ھەربىرىنىڭ دورىنىڭ ئۈنۈمىدە ئوينىيدىغان تېگىشلىك رولى بولغانغا ئوخشاش، بىر قىسىم ئىبادەتلەر ئاساسىي ئىبادەت تۈرىنى تەشكىل قىلسا، يەنە بىر قىسىملىرى (نەفلە، سۈننەت ئىبادەتلەر) ئاساسلىق ئىبادەتلەرنى تولۇقلىغۇچى ۋە پۈتۈنلىگۈچىلىك رولىنى ئۆتەيدۇ. يىغىپ ئېيتقاندا، پەيغەمبەرلەر (ئۇلارغا تىنچلىق يار بولسۇن) قەلب كېسەللىنى داۋالايدىغان قەلب دوختۇرلىرىدىن ئىبارەت.

ئەمدى ئەقىلنىڭ رولى ۋە پايدىسىغا كەلسەك، ئۇنىڭ پايدىسى شۇ بولىدىكى، ئەقىل بىزگە يۇقىرىقى ھەقىقەتنى تونۇتۇش بىلەن بىرگە، بىر تەرەپتىن پەيغەمبەرلىكنى ئېتىراپ قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن

ئۆزىنىڭ پەيغەمبەرلىك كۆزى بىلەن بىلىنىدىغان ماھىيەتلەرنى بىلىشتىن ئاجىز كېلىدىغانلىقىنى تونۇپ يەتتى؛ ئۇ بىزنىڭ قوللىمىزنى تۇتۇپ، خۇددى قارىغۇنى يولباشچىغا تاپشۇرغان ياكى كېسىلىگە داۋا ئىزدەپ، بېشى قاتقان بىمارنى بىر مېھرىبان دوختۇرغا تاپشۇرغانغا ئوخشاش، بىزنى پەيغەمبەرلىكنىڭ قولىغا تاپشۇردى. ئەقىلنىڭ قولىدىن كېلىدىغىنى مۇشۇنچىلىك بولۇپ، ئۇنىڭ ئۆز تېۋىپى ئېيتقان مەزمۇنلارنى چۈشىنىشتىن باشقا ئىشقا قۇربى يەتمەيدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن، بىز كىشىلەرنىڭ ئېتىقاد ئەھۋالىغا نەزەر سالغىنىمىزدا شۇنى كۆردۈڭكى، ئۇلاردا پەيغەمبەرلىكنىڭ ئاساسىغا بولغان ئېتىقاد سۇسلاپ كەتكەن، بۇنىڭغا ئەگىشىپ، ئۇنىڭ ماھىيىتىگە بولغان ئېتىقاد مۇ تۆۋەنلەپ كەتكەن. بۇ سۇسلۇقلار ئاخىرىدا پەيغەمبەر ئېيتقان، چۈشەنچە بەرگەن ئىشلارغا ئەمەل قىلىشتىمۇ سۇسلۇق قىلىشقا ئېلىپ بارغان. بىز خەلق ئارىسىدا مۇشۇ ئەھۋالنىڭ خېلى يامراپ قالغانلىقىنى بايقىدۇق. شۇنىڭ بىلەن مەن شەخسەن خەلق ئاممىسىنىڭ بۇ خىل سۇسلۇققا گىرىپتار بولۇشىنىڭ ئەمەلىي سەۋەبلىرىنى ئىزدىدىم. تاپتىمكى، بۇ سەۋەبلەر تۆۋەندىكى تۆت تۈرلۈك بولۇپ چىقتى:

1. پەلسەپەگە بېرىلىپ كەتكەنلەر.
  2. سوفىلىق يولىغا كىرىپ كەتكەنلەر.
  3. باتىنىيە ئېقىمىغا قېتىلىپ كەتكەنلەر.
  4. ئەل ئارىسىدىكى ئالىم ئاممىنى ئالغان كىشىلەرنىڭ تۇتقان يولى.
- شۇنىڭ بىلەن مەن خەلق ئارىسىغا چۆكۈپ، نۇرغۇن كىشىلەر بىلەن سۆھبەت ئېلىپ باردىم. سۆھبەت جەريانىدا ئۇلارنىڭ شەرىئەت تۇتۇشتىكى سۇسلۇقى ۋە شەرىئەتكە قارىتا دەرگۇمان بولۇپ قېلىش

ئەھۋاللىرى، ئەقىدە-تونۇشى، كۆڭلىدە ساقلاپ كېلىۋاتقان غۇم- سىرلىرى توغرىسىدا تۆۋەندىكى بىر قاتار سوئاللارنى سورىدىم. ئۇلارنىڭ بىرىگە شۇنداق دېدىم: «سىز نېمە ئۈچۈن دىنىي مەجبۇرىيەتلەرنى ئادا قىلىشقا سەل قارايسىز؟ سىز ئاخىرەتكە ئىشىنىدىغان ئادەم تۇرۇپ، ھازىردىن باشلاپ ئاخىرەتنىڭ تەييارلىقنى قىلماي، ئۇنى دۇنيالىقىڭىز ئۈچۈن سېتىۋەتسىڭىز، بۇ بىر ھاماقەتلىك ئەمەسمۇ؟ سىز بىر سودىدا ئالغان نەرسە بىلەن بىرگە بەرگەن نەرسىڭىمۇ تەڭلا ئىگە بولالمايسىز. شۇنداقكەن، سىز نېمە ئۈچۈن چەكسىز بىر نەرسىنى — ئاخىرەتنى چەكلىك كۈنلەردىن ئىبارەت بۇ دۇنياغا سېتىۋېتىسىز؟ ئاۋادا ئۇ كۈنگە ئىشەنمىسىڭىز، ئۇنداقتا دىنسىزسىز. ئۇنداق بولغاندا، سىز يوقىتىپ قويغان ئىمانىڭىزنى تېپىشنىڭ ئامالىنى قىلىڭ. سىز تىلىڭىزدىن چىقارمىسىڭىزمۇ، يوشۇرۇن ھالدا سىزنىڭ يول-مەزھىپىڭىز بولۇپ تۇرغان مەخپىي كۆپىرى (يوشۇرۇن دىنسىزلىق) نىڭ سەۋەبى ئۈستىدە ئىزدىنىڭ. سىزدە ئاشۇ مەخپىي كۆپىرى بولغاچقىلا، سىز گەرچە كۆرۈنۈشتە ئۆزىڭىزنى مۇئمىنلىك بىلەن پەردازلاپ، شەرىئەتنى ئېغىزىڭىزدىن چۈشۈرمەي كەلسىڭىزمۇ، تاشقى جەھەتتە مۇشۇنداق جۈرئەتكە كېلەلگەن». بۇ سوئالغا بەزىلەر شۇنداق دەپ جاۋاب بېرىشتى: «ئەگەر بۇ ئىش ھەقىقەتەن مۇھىم بولغان بولسا ئىدى، ئۇنىڭغا ئالدى بىلەن ئالىملار ئەمەل قىلغان بولاتتى، خەلق ئارىسىدىكى يۈز ئابرويلۇق، پازىل، ئالىم كىشىلەردىن پالانى-پۈكۈنى ئادەملەر ناماز ئوقۇمايدۇ، ھاراق ئىچىدۇ. يەنە بەزىلىرى يېتىملارنىڭ مال-مۈلكىنى، ۋەقپە مالنى يەپ كېتىدۇ. بەزىلەر پادىشاھلاردىن ئىنئام ئالىدۇ. ھارامدىن ئۆزىنى تارتمايدۇ. يەنە بەزىلەر قازىلىق، داۋا-دەستۇر، گۇۋاھلىق بېرىش ئىشلىرىدا پارا ئالىدۇ. بۇلارنى دەپ كەلسەك، گەپ تولا».

ئىككىنچى بىرسى قويۇپ، ئۆزىنىڭ تەسەۋۋۇفى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلىقىنى، ھازىر بۇ يولدا تەرەققىي قىلىپ، ئىبادەتكە ئېھتىياج چۈشمەيدىغان دەرىجىگە يەتكەنلىكىنى ئېيتىدۇ. ئۈچىنچى بىرى بولسا، ئۆز مەيلىچىلىك^① (ئەھلى ئىباھە ياكى ئىباھىيە) تەرەپدارلىرىنىڭ ئاساسسىز، ئەپىقچى گەپلىرى بىلەن ئۆزلىرىگە باھانە كۆرسىتىدۇ. ئەمەلىيەتتە، بۇنداقلار يولدىن پۈتۈنلەي چەتنەپ كەتكەن ئادەملەردۇر. باتىنىيە ئېقىمى تەرەپدارلىرى بىلەن ئارىلاشقان تۆتىنچى بىرسى شۇنداق دەيدۇ: «ھازىر ھەقىقەت تېپىش قىيىنلىشىپ كەتتى. ئۇنىڭغا بارىدىغان يولدا توسالغۇلار كۆپ. ھەقىقەت توغرىسىدىكى ئىختىلاپلارمۇ كۆپىيىپ كەتتى. ھەر قايسى مەزھەپلەرنىڭ ھەممىسى ئۆزىنىڭ گېپىنىلا يورغىلىتىدۇ. ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىنى باشقىلىرىدىن توغرا ھېسابلىغىلى بولمايدۇ. ھەر كىمنىڭ كەلتۈرىدىغان ئەقلىي دەلىللىرىدە ئۆزئارا زىتلىق بار، ئويىچىلار (مۇتەپەككۇرلەر) نىڭ قاراشلىرىغىمۇ ئىشەنگىلى بولمايدۇ. تەئلىم مەزھىپىگە تەرغىب قىلغۇچىلارغا كەلسەك، ئۇلار ئىلمىي پاكىتقا ئەمەس، زوراۋانلىققا تايىنىدۇ. ئەھۋال شۇنداق تۇرسا، مەن قانداقسىگە گۇمانلىق نەرسىنى دەپ، ئۆزۈمنىڭ ئىشەنچلىك ئەقىدەمنى تاشلىغۇدەكمەن؟»

بەشىنچى بىر ئادەم شۇنداق دەيدۇ: «مەن بۇ ئىشلارنى (شەرىئەتكە خىلاپ ئىش- ھەرىكەتلەرنى) باشقىلارنى دوراپ قىلغىنىم يوق. مەن پەلسەپە ئۆگەندىم، ئۇنى ئۆگىنىش ئارقىلىق پەيغەمبەرلىكنىڭ ماھىيىتى بىلەن تونۇشتۇم، نەتىجىدە، پەيغەمبەرلىك

---

① ئۆز مەيلىچىلىك — دىندىن يىراقلاشقان، شەرىئەت چەكلىمىلىرىدىن ھالقىپ كەتكەن، دۇنيا ۋە ھاياتلىقنى چۈشىنىشتە ئاددىي ئەقلىي كۆزىتىشكە تايىنىدىغان، تۇرمۇشنى بولۇشىغا ئۆتكۈزۈشنى تەرغىب قىلىدىغان ئازغۇن ئىدىيىۋى ئېقىم.

پاخالىيىتىنىڭ ماھىيىتى ھېكمەت ۋە مەسلەھەت (پايدىلىقلىق) نى چىقىش قىلغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ كىشىلەرنى تائەت - ئىبادەتكە تەرغىب قىلىشتىكى مەقسىتىنىڭ ئاۋام خەلقىنىڭ ئىش - ھەرىكىتىنى تىزگىنلەپ، ئۇلارنى ئۆزئارا قان تۆكۈش: جەڭگە - جېدەللەردىن ھەمدە كۆڭۈل ئىستەكلىرىگە بېرىلىپ كېتىشتىن توسۇپ قېلىش ئىكەنلىكىنى بىلىدىم. شۇنداق بولغانىكەن، مەن ئۆزۈمنىڭ ھەكىملەر (دانىشمەن، ھېكمەتدارلار) جۈملىسىدىن ئىكەنلىكىم، ھەر ئىشىمدا ھېكمەتنى چىقىش قىلىدىغانلىقىم ۋە ھېكمەتنى بايقىيالايدىغانلىقىمغا يارىشا، مەن ئادەتتىكى نادان ئاۋام قاتارىدىن بولمىغانلىقىم ئۈچۈن، ئۆزۈمنى تەكلىپ (مەجبۇرىيەت يۈكلىنىش) دائىرىسىدىكى ئادەم ئەمەس، دەپ بىلىپ، ئاۋام خەلقىنىڭ رەپتارىغا ئەگەشمىدىم. مانا بۇ، ئىلاھىيەتچى پەيلاسوپلارنىڭ ئەسەرلىرى ۋە تەئلىماتلىرىنى ئۈگەنگەن كىشىلەرنىڭ ئىمانى. ئۇلار بۇ نەرسىلەرنى ئىبن سىنا، ئەبۇ نەسىر فارابىلارنىڭ كىتابلىرىدىن ئۈگىنىۋېلىشقان. ئىبن سىنا ۋە فارابىلارغا كەلسەك، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆزىنى ئىسلام بىلەن پەردازلىۋالغان كىشىلەردۇر. ئېھتىمال، سىز كۆپ قېتىم ئۇلارنىڭ بىرەرسىنىڭ قۇرئان ئوقۇغانلىقى، جامائەت نامازلىرىغا قاتنىشىدىغانلىقىنى، شەرىئەتنى ئېغىزدىن چۈشۈرمەي يۈرگەنلىكىنى كۆرەرسىز. لېكىن، ئۇ شۇنداق تۇرۇپ، ھازاق ئىچىدۇ، بىر قىسىم ناشايان ئىشلارنى قىلىدۇ. ئەگەر بىراۋ ئۇنىڭغا: «پەيغەمبەرلىك يالغان بولسا، سىز نېمىشقا ناماز ئوقۇيسىز؟» دېگۈدەك بولسا، ئۇ بەلكىم مۇنداق جاۋاب بېرىشى مۇمكىن: «مەن نامازنى بەدەن چېنىقتۇرۇش، يۇرت - خەلقىمنىڭ ئادىتىگە ھۆرمەت قىلىش، بالا - چاقا، مال - مۈلۈكىمنىڭ ئامانلىقىنى دەپ ئوقۇيمەن».

بەلكىم، ئۇ بەزىدە «شەرىئەت راست، پەيغەمبەرلىك
 ھەقىقەت»، دەيمۇ قالار. ئۇ چاغدا ئۇنىڭغا: «ئۇنداقتا نېمىشقا ھاراق
 ئېچىسىز؟» دېيىلسە، ئۇ شۇنداق دېيىشى مۇمكىن: «ھاراق كىشىلەر
 ئارىسىدا ئۆچمەنلىك، ئاداۋەت پەيدا قىلىدىغانلىقى ئۈچۈن
 چەكلەنگەن. مەن ئۆزۈمنىڭ دانالىقىمغا تايىنىپ، ئۇنداق ئىشلاردىن
 ساقلىنالايمەن. مەن ھاراقنى پەقەت ئۆزۈمنى روھلاندۇرۇش ئۈچۈنلا
 ئىچىمەن». ھەتتا، بىز ئىبن سىنا بولغان ئادەمنىڭ ئۆزىنىڭ بىر
 ۋەسىيىتىدە ئاللاھ بىلەن بىر قانچە ئىش توغرىسىدا
 شەرتلەشكەنلىكى، بۇنىڭدا ئۇ ئۆزىنىڭ شەرىئەت بەلگىلىمىلىرىگە
 سادىق بولىدىغانلىقى، دىنىي ئىبادەتلەرنى قولدىن بەرمەيدىغانلىقى،
 ھاراقنى كۆڭۈل ئېچىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى دورا ئورنىدا
 ئىچىدىغانلىقى قاتارلىقلارنى يازغانلىقىنى كۆرىمىز. دېمەك، ئۇ ئادەم
 ئۆز ئىمانىنىڭ ساپلىقى ۋە ئىبادەتلەرنى قولدىن بەرمەسلىكىنى پەش
 قىلىپ تۇرۇپ، داۋالىنىش غەرىزىدە ھاراق ئىچىشكە يول چىقارماقچى
 بولغان. مانا بۇ ئۇلار ئارىسىدىكى ئۆزىنى مۇئىن چاغلایدېغانلارنىڭ
 ئىمانىدۇر. نۇرغۇنلىغان ئادەملەر ئۇلارغا ئالدىنىپ كەتتى. ئۇنىڭ
 ئۈستىگە ئۇلارغا قارشى تۇرۇۋاتقان بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئۇلارغا
 قارشى تۇرۇشلىرى، ئېتىراز بىلدۈرۈشلىرىدىكى بىر خىل پاسسىپلىقمۇ
 كىشىلەر توپىنىڭ پەلسەپىچىلەرگە مايىل بولۇپ قېلىشىنى تېخىمۇ
 ئېغىرلاشتۇرۇۋەتتى. چۈنكى، پەلسەپىچىلەرگە قارشى تۇرغۇچى ئاشۇ
 كىشىلەر پەلسەپىچىلەرنى تەنقىد قىلغانلىرىدا باشقا تۇتقۇلۇق
 مەسىلىلەرنى قويۇپ، خۇددى بىز باشتا تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن بويىچە،
 ھېچنەمىدىن ھېچنەمە يوق، مەنتىق، ھەندەسە (گېئومېترىيە)گە
 ئوخشاش پەلسەپىچىلەر ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم ھېسابلىنىدىغان

پەنلەرنىڭ ئەھمىيىتىنى ئىنكار قىلىپ، ئېغىزغا كەلگەننى دەيدۇ. مەن دەپ ئۆتۈلگەن ئاشۇ بىر قانچە سەۋەبلەرگە كۆرە، خەلقنىڭ ئىمان-ئېتىقادىنىڭ سۇسلىشىپ، مۇشۇ دەرىجىگە چۈشۈپ قالغانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن، كۆڭلۈمدە بۇ ئاپەتنى پاش قىلىش ئىستىكى تۇغۇلدى. مەن ئۇلار (پەيلاسوپلار، سوفىيلار، تەئلىمچىلەر، كالامچىلار، ئالىم ئاتالغانلار) نىڭ يول، بىلىملىرى، ئىدىيە-قاراشلىرى بىلەن چوڭقۇر تونۇشۇپ چىققان بولغاچقا، ئۇلارنى پاش قىلىش بىر يۈتۈم سۇ ئىچكەنچىلىكمۇ قىيىنغا توختىمايتتى. شۇنىڭ بىلەن مەن بۇ ئىشنى دەرھال باشلاش كېرەكلىكىنى كۆڭلۈمگە پۈكتۈم. دە، ئۆز ئۆزۈمگە شۇنداق دېدىم: «جەمئىيەتتە كېسەل يامراپ كەتكەن، كېسەلنى داۋالايدىغان دوختۇرلارمۇ كېسەللەنگەن، خەلق ھالاكەتكە يۈزلىنىۋاتقان بىر چاغدا، سېنىڭ بۇ چەتلىك ۋە تەنھالىقتا ياشىغىنىڭنىڭ نېمە پايدىسى». مەن ئارقىدىنلا ئۈمىدسىزلىنىپ يەنە مۇنداقمۇ ئويلاپ قالاتتىم: «سەن بۇ تۇماننى قاچانمۇ تارقىتىپ بولارسەن؟ ھالبۇكى، سېنىڭ دەۋرىڭ پەترەت (ئىككى پەيغەمبەر دەۋرى ئارىسىدىكى ۋەھىي ئۈزۈلگەن ئارىلىق، غەزالىي بۇ يەردە دىنىي قىزغىنلىقنىڭ چېكىنىشىنى كۆزدە تۇتۇۋاتىدۇ) زامانىدۇر. دەۋر باتىلنىڭ دەۋرى، ئەگەر سەن ئادەملەرنى مېڭىۋاتقان يولدىن ھەق يولغا چاقىرساڭ، بارلىق ئادەم ساڭا قارشى چىقىدۇ. شۇنداق ئىكەن، سەن ئۇلار بىلەن بىللە ياشاپ، ئۇلارغا قارشى كۈرەش ئېلىپ بېرىپ بولالمايسەن. ئۇنىڭ ئۈچۈن مۇۋاپىق زامان، دىنپەرۋەر، قۇدرەتلىك بىر پادىشاھ بولمىسا بولمايدۇ». مەن شۇلارنى ئويلىغاندىن كېيىن، ھەقىقەتنى دەلىلگە تايىنىپ مەيدانغا ئېلىپ چىقىشتىن ئاجىز كەلگەنلىكىمنى باھانە قىلىپ، يەنىلا چەتلىك تۇرمۇشىنى

داۋاملاشتۇرۇشنى، ئاللاھ ئالدىدا ئۆزۈمگە رۇخسەتلىك ئىش، دەپ قارىدىم. لېكىن، كۈتمىگەن يەردىن ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن، ھېچقانداق سىرتقى تۈرتكە ياكى سەۋەب يوق ئەھۋال ئاستىدا سۇلتان^① نىڭ ئۆزى قانداقتۇر بىر ئىچكى تۈرتكە بىلەن ھەرىكەتكە كېلىپ، مېنى دەرھال نېشاپورغا قايتىشىم توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. بۇ بۇيرۇق شۇ دەرىجىدە كەسكىن ئىدىكى، ئەگەر باش تارتسام بۇنىڭ ئاقىۋىتىنى بىر نەرسە دېگىلى بولمايتتى. شۇنىڭ بىلەن ھېلىمەممۇ باھانە كۆرسىتىپ ئولتۇرۇشنىڭ ئورۇنسىز ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. بۇ چاغدا، كۆڭلۈمگە شۇنداق ئويلار كەچتى: «ئەمدىلىكتە، باھانىگە ئورۇن قالمدى. سەن ھۇرۇنلۇق، ئېزىلەڭگۈلۈك، خىيال سۈرۈش، ئۆز قەدىرىڭنى چۈشۈرمەي، ئادەملەرنىڭ تۈرلۈك ئەزىيەت، قاتتىق-قۇرۇق مۇئامىلىلىرىگە ئۇچرىماي ياشاش تۈپەيلىدىن، چەتلىك تۇرمۇشنى تالىۋالغان بولساڭ، بۇ توغرا بولمايدۇ. راستىنى ئېيتقاندا، سەن خەلق ئاممىسى بىلەن ئارىلىشىپ ياشاشتىن كېلىدىغان قىيىنچىلىقتىن ئۆزۈڭنى قاچۇرۇۋاتىسەن. ئاللاھنىڭ بۇ سۆزىگە نېمە دەيسەن؟» «ئەلىق، لام، مەم(1). ئىنسانلار «ئىمان ئېيتتۇق» دەپ قويۇش بىلەنلا سىنالىماي تەرك ئېتىلىمىز، دەپ ئويلامدۇ؟ (2) ئۇلاردىن بۇرۇن ئۆتكەنلەرنى بىز ھەقىقەتەن سىندۇق، ﴿ئەنكەبۇت سۇرىسى 1-، 2-، ئايەت ۋە 3- ئايەتنىڭ بىرقىسمى﴾، بۇ يەردە ئاللاھ ئۆز بەندىلىرى ئىچىدىكى ئەڭ قەدىرلىك كىشىگە نېمە دەۋاتىدۇ. ﴿سەندىن بۇرۇن

^① بۇ، ئابباسىيلار خەلىپىلىكىنىڭ 28- خەلىپىسى مۇستەزھەر بىللاھ (1118 ~ 1094) نىڭ، سەلجۇقىيلار ئىمپېرىيىسىنىڭ بەشىنچى سۇلتانى مۇھەممەد ئىبنى مەلىك شاھ (1118 ~ 1105) نىڭ دەۋرىگە توغرا كېلىدۇ. مۇئەللىق بۇ يەردە مۇھەممەد ئىبنى مەلىك شاھنى كۆزدە تۇتقان بولۇشى مۇمكىن.

ئۆتكەن پەيغەمبەرلەرمۇ ئىنكار قىلىندى، ئۇلار ئىنكار قىلىنغانلىقىغا ۋە ئۆزلىرىگە يەتكەن ئەزىيەتلەرگە سەۋر قىلدى، ئاخىر ئۇلار بىزنىڭ ياردىمىمىزگە ئېرىشتى، ئاللاھنىڭ سۆزلىرىنى ھەرقانداق ئادەم ئۆزگەرتەلمەيدۇ، شۈبھىسىزكى، پەيغەمبەرلەرنىڭ قىسسىسى ساڭا نازىل بولدى ﴿ئەنئام سۈرىسى 34- ئايەت﴾. يەنە بۇ سۆزىگە چۇ. ﴿ياسىن (1)﴾. ھېكمەتلىك قۇرئان بىلەن قەسەمكى، (ئى مۇھەممەد!) شەك- شۈبھىسىزكى، سەن پەيغەمبەرلەردىن سەن (2- 3). توغرا يولدا سەن (4). قۇرئان ئاتا- بوۋىلىرى ئاگاھلاندۇرۇلمىغان (يەنى ئۇلارغا پەيغەمبەر كەلمىگەن)، غاپىل قالغان بىر قوۋمنى ئاگاھلاندۇرۇشۇڭ ئۈچۈن، غالىب، ناھايىتى مېھرىبان اللە تەرىپىدىن نازىل قىلىنغاندۇر (5- 6). ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىگە (ئازاب توغرىسىدىكى) ھۆكۈم ھەقىقەتەن تېگىشلىك بولدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار ئىمان ئېيتمايدۇ (7). بىز ھەقىقەتەن ئۇلارنىڭ بويۇنلىرىغا ئېگە كلىرىگىچە قەدەر تاقاقلارنى تاقىدۇق، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار باشلىرىنى ئەگمەيدۇ (8). ئۇلارنىڭ ئالدىدا بىر توسۇق، كەينىدە بىر توسۇق قىلدۇق، ئۇلارنىڭ كۆزلىرىنى پەردىلىدۇق، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار (ئىماننىڭ يوللىرى توسۇلۇپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن) ھېچ نەرسىنى كۆرەلمەيدۇ (9). ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرمامسەن، ئاگاھلاندۇرمامسەن، ئۇلارغا بەربىر ئوخشاش، ئىمان ئېيتمايدۇ (10). سەن پەقەت قۇرئانغا ئەگەشكەن، مەرھەمەتلىك ئاللاھنى كۆرمەي تۇرۇپ قورققان كىشىنى ئاگاھلاندۇرالايسەن ﴿ياسىن سۈرىسى بىرىنچى ئايەتتىن ئونىنچى ئايەتنىڭ بىر قىسمىغىچە﴾. شۇنىڭدىن كېيىن مەن قەلب ۋە مۇشاھەدە ئەربابلىرى بىلەن مەسلەھەتلەشتىم. ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىردەك چەتلىك تۇرمۇشىنى ئاياغلاشتۇرۇپ، زاۋىيە (خانىقا، تەككە) دىن

چىقىش مەسلىھەتىنى بېرىشتى. بۇنىڭغا قوشۇلۇپ بىر قىسىم تەقۋادار دوستلارنىڭ بۇ قېتىمقى ھەرىكەتنىڭ مۇشۇ يۈز يىل بېشىدا ئاللاھ مەيدانغا كەلتۈرۈشنى تەقدىر قىلغان ياخشىلىقنىڭ باشلىنىشى بولۇپ قالدىغانلىقىدىن بەلگە بېرىدىغان بەزى بېشارەتلىك چۈشلەرنى كۆرۈشلىرىمۇ مېنىڭ بۇ ئىشقا بولغان ئىرادەمنى تېخىمۇ چىڭىتىپ، كۆڭلۈمنى تىنىدۇردى. دېمىسىمۇ، ئاللاھ ھەر يۈز يىل بېشىدا ئۆز دىنىنى گۈللەندۈرىدىغانلىقىنى ۋەدە قىلغانىدى^①. ئاللاھنىڭ قۇلايلىق يارىتىپ بېرىشى بىلەن كەمىنە 499-يىلى زۇلقەئدە ئېيىدا بۇ زور ۋەزىپىنى ئورۇنداش ئۈچۈن نېشاپورغا كەلدىم. ئۆز ۋاقتىدا باغدادتىن چىقىپ كەتكەن ۋاقتىم 488-يىلى ئىدى. شۇنداق بولغاندا، مېنىڭ جەمئىيەتتىن ئايرىلىپ ياشىغان ئومۇمىي ۋاقتىم 11 يىلغا يەتكەنىدى. ئاللاھنىڭ بۇ ھەرىكەتنى ئېلىپ بېرىشنى تەقدىرىمگە پۈتۈشى ھەيران قالدۇرۇش بىر ئىش بولدى. مەن چەتلىكتىكى چاغلىرىمدا، بۇنداق بولارنى ئويلاپ باقمىغانىدىم. باغدادنى تاشلاپ چىقىپ كەتكەندىمۇ، ئۇ يەردىكى ھەشەمەتلىك تۇرمۇشتىن ۋاز كەچكەندىمۇ، مۇنداق بىر ئىشنىڭ بولۇپ قېلىشىنى زادىلا ئويلاپ باقمىغان. ئاللاھ ھەقىقەتەن قەلب ۋە ھالەتلەرنى ئۆزگەرتكۈچى ئىكەن. «مۇئمىننىڭ قەلبى ئاللاھنىڭ بارماقلىرىدىن بولغان ئىككى بارماقنىڭ ئارىسىدا تۇرىدۇ»^②. مەن شۇنى بىلەتتىمكى، ناۋادا مېنىڭ بۇ قېتىمقى باغدادقا قايتىشىمدىكى مەقسەت، يەنە شۇ بۇرۇنقى بىلىمنى تارقىتىش ئۈچۈن بولغىنىدا ئىدى، مەن قايتىمىغان بولاتتىم. مېنىڭ

① سەھىھۇلمۇسلىم ۋە مۇسنىدۇ ئەھمەدتىن.

② سۇنەنۇ ئەبى داۋۇد ۋە ئەلمۇستەدرەكۇلاردىمۇ شۇ مەزمۇندا ھەدىس شەرىق بار.

بۇرۇن باغدادتىكى بىلىم تارقىتىشىم ئابىرۇي-ئىناۋەت تېپىش ئۈچۈن
 بولغان. مېنىڭ بارلىق گەپ-سۆز ۋە ئىش-ھەرىكىتىم شۇ بىلىمگە
 سەرپ بولغان. ئەمما، ھازىر بولسا ئىش باشقىچە بولۇپ، ئابىرۇي
 تاپىدىغان بىلىمنى ئەمەس، بەلكى ئابىرۇينى كېرەك قىلمايدىغان،
 ھەتتا ئابىرۇيسىزلىققا چۈشۈرۈپ قويىدىغان بىلىمنى تارقىتىشقا
 بارىمەن. مېنىڭ مەقسەت، ئارزۇ-نىشانىم ئەنە شۇنىڭدىن ئىبارەت.
 مېنىڭ نېمىنى ئويلاۋاتقانلىقىمنى پەرۋەردىگارىم ئاللاھ ئوبدان بىلىدۇ.
 مەن ئەمدى ئۆزۈمنى ۋە باشقىلارنى تۈزىمەكچى. مەن بۇ يولدا
 كۈتكىنىمگە ئېرىشەلەمدىم، يوق، بىلىمەيمەن. لېكىن، مەن كۆز بىلەن
 كۆرۈپ تۇرغاندەك تولۇپ تاشقان ئىشەنچ ئىچىدە شۇنداق قارايمەنكى،
 ھەممىدىن ئۇلۇغ، ئۈستۈن ئاللاھنىڭ مەدەتتى بولمىغىنىدا مېنىڭ
 قولۇمدىن ھېچ ئىش كەلمەيدۇ. مەن بۇ ئىشقا ئۆزۈمچە
 ھەرىكەتلەنمىدىم. ئاللاھ مېنى ھەرىكەتلەندۈردى. مەن ئىش
 قىلىمىدىم، مېنى ئاللاھ ئىش قىلدۇردى. مەن ئالدى بىلەن ئاللاھتىن
 مېنى تۈزىشىنى، ئاندىن مەن سەۋەبلىك باشقىلارنى تۈزىشىنى، مېنى
 ھىدايەت قىلىشىنى، شۇنداقلا مەن سەۋەبلىك باشقىلارنى ھىدايەت
 قىلىشىنى، ماڭا ھەقنى ھەق ھالىتىدە كۆرسىتىشىنى، ھەقكە
 ئەگىشىشىنى نېسىپ قىلىشىنى، باتىلنى باتىل ھالىتىدە
 كۆرسىتىشىنى، ئۇنىڭدىن ساقلىنىشقا نېسىپ قىلىشىنى تىلەيمەن.
 ئەمدى، بىز يۇقىرىدا زىكرى كەچكەن «ئىمان زەئىپلىشىشىنىڭ
 سەۋەبلىرى» توغرىسىدىكى بايانىمىزغا قايتىپ، ئىمانىي
 زەئىپلەشكەن ئاشۇ كىشىلەرنى قانداق قىلىپ، توغرا يولغا باشلاپ،
 ھالاكەت گىردابىدىن قايتۇرۇپ كېلىش توغرىسىدا توختىلىمىز.
 ئۇلارنىڭ ئىچىدىن تەئلىمچىلەرنىڭ تەشۋىق-تەرغىباتلىرى بىلەن

گاڭگراپ قالغان كىشىلەرگە كەلسەك، ئۇلارنىڭ مەسىلىسى بىز باشتا دەپ ئۆتكەن «توغرا يول» دېگەن كىتابىمىزدا ھەل قىلىنىپ بولغان. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ قىسقا كىتابچىمىزدا ئۇزۇن توختالمايمىز. ئۆز مەيلىچىلەر (ئەھلى ئىباھە)لەرگە كەلسەك، بىز ئۇلارنىڭ بارلىق شۈبھىلىك قاراشلىرىنى يەتتە تۈرگە يىغىنچاقلاپ چىقىپ، ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە تىگىشلىك رەددىيىلەرنى بېرىپ بولغان. ئۇلاردىن باشقا پەلسەپە كىتابلىرىنىڭ تەسىرى بىلەن ئۆز ئىمانىنى بۇزۇۋالغان ھەتتا بۇنىڭدا پەيغەمبەرلىكنىڭ ئاساسىنى ئىنكار قىلىشقا بېرىپ يەتكەن بىر قىسىم كىشىلەرگە كەلسەك، بىز يۇقىرىدا پەيغەمبەرلىكنىڭ ماھىيىتى ۋە ئۇنىڭ ئېنىق ئەمەلىي ئىش ئىكەنلىكىنى تېبابەت، ئاسترونومىيە، فىزىكا، سېھىرگەرلىك، تىلىسمگەرلىك ۋە باشقا پەنلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىگە باغلاپ تۇرۇپ ئىسپاتلاپ چىقتۇق. بىزنىڭ بۇ جەھەتتە تېبابەت ۋە ئاسترونومىيە پەنلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى بويىچە دەلىل كەلتۈرۈشمىزنىڭ سەۋەبى شۇكى، بۇ پەنلەر ئاشۇ پەلسەپەچىلەرنىڭ ئۆزلىرى شۇغۇللىنىپ كېلىۋاتقان پەنلەر بولغانلىقى ئۈچۈن بۇلاردىكى تۈپ ئالاھىدىلىك ئۇلارغا مەلۇملۇق.

ئەمدى پەيغەمبەرلىك ھەققىدىكى دەلىل-ئىسپاتلارنى كۆرسىتىپ بېرىمىز. بىراۋ، پەيغەمبەرلىكنىڭ ئاساسىنى ئېتىراپ قىلىشمۇ، ئەمما يەنە بىر تەرەپتىن شەرىئەت بەلگىلىمىلىرىنىڭ ھېكمەت ئاساسىنى تېپىشقا ئۇرۇنسا، ئۇنداق ئادەم پەيغەمبەرلىكنىڭ ھەقىلىكىگە ئىشەنمىگەن دىنىسىز ھېسابلىنىدۇ. ئۇنى بۇ يەردە پەيغەمبەرگە ئىشەنگەن ئادەم دېگەندىن كۆرە، بەختى ئوڭدىن كېلىپ قېلىپ، پەقەت تەلىيىگە تايىنىپلا باشقىلارنى ئۆزىگە ئەگەشتۈرۈپ يۈرگەن بىر ئاتامانغا ئىشەنگەن ئادەم، دېگەن تۈزۈك. بۇنداق ئاتامانلىق بىلەن

پەيغەمبەرلىك ئايرىم ئىككى نەرسىدۇر. ئەمەلىيەتتە، پەيغەمبەرلىككە ئىشىنىش دېگەنلىك، ئەقىلدىنمۇ ئۈستۈن تۇرىدىغان بىر خىل بىلىش-ئىدراك باسقۇچىنى ئېتىراپ قىلىش، دېگەنلىك بولىدۇ. ئۇ باسقۇچتا ئىنساندا يېڭى بىر كۆز ئېچىلىدۇ. ئۇ كۆز بىلەن ئايرىم ئىشلارنى بىلگىلى بولىدۇ. بۇنداق چاغدا، ئىنساندىكى بارلىق سەزگۈلەرنىڭ ئەقلىي نەرسىلەرنى بىلىشتە رولى بولمىغاندەك، ئەقىلنىڭمۇ ئىنساندا شەكىللەنگەن بۇ خىل يۇقىرى دەرىجىلىك ئىقتىداردا رولى بولمايدۇ. بۇنداق چاغدا، خۇددى ئىنساندىكى ئاڭلاش سەزگۈسىنىڭ كۆرۈش سەزگۈسىدە رولى بولمىغاندەك، قىسقىسى — ئىنساندىكى بارلىق سەزگۈلەرنىڭ ئەقلىي نەرسىلەرنى بىلىشتە رولى بولمىغاندەك، ئەقىلنىڭمۇ ئۇ خىل يۇقىرى دەرىجىلىك بىلىشتە رولى بولمايدۇ. ئەگەر ئۇ ئادەم (پەيغەمبەرلىككە ئىشەنسەنمۇ، ئەمما شەرىئەت ھۆكۈملىرىنىڭ ھېكمەت ئاساسىنى سۈرۈشتەلىدىغان ھېلىقى ئادەم) بۇ ھەقىقەتنى توغرا تاپمىسا، بىز ئاللىبۇرۇن ئۇنىڭ مۇمكىنچىلىكى ۋە ئەمەلىيەت ئىكەنلىكىنى پاكىتلار بىلەن بايان قىلىپ بولىدۇق. ئەگەر ئۇ ئادەم پاكىتقا بويسۇنۇپ، ئۇنى توغرا تاپسا، ئۇ چاغدا بۇ يەردە ئەقىلگە باغلىق بولمىغان، بەلكى ئەقىلگە قويۇپ بەرسە، مۇمكىنچىلىكىنى يوققا چىقىرىش ئېھتىمالى بولغان بىر قاتار (ئايرىم) ئەھۋاللارنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئېتىراپ قىلغان بولىدۇ. بۇنى تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ چۈشەندۈرگەندە مۇنداق دېيىشىمىز مۇمكىن: ئۆزىنى تەبىئەت پەنلىرىدىن خەۋەردار، دەپ يۈرگەن بىراق ئۆزىنىڭ ئەمەلىي تەجرىبىسىگە ئاساسەن: «بىر دانىق (0.52) گرام ئەپيۇن ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ قويايلىدۇ. چۈنكى، ئەپيۇننىڭ تەبىئىي زىيادە سوغۇق بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇ ئادەم بەدىنىگە كىرگەندىن كېيىن قان

تومۇرلاردىكى قاننى توڭلىتىپ قويىدۇ» دېگەن قاراشنى ئىلگىرى
 سۈرسە، بۇنى: «سوۋۇتۇشچانلىققا ئىگە بىرىكمە جىسىملارنىڭ
 سوۋۇتۇش كۈچى ئۇلاردىكى سۇ ۋە تۇپراقتىن كېلىدۇ. چۈنكى، بۇ
 ئىككى جىسىم تەبىئىي سوغۇق جىسىملاردۇر. شۇنداق بولسىمۇ،
 ئادەم بەدىنىدە نەچچە - نەچچە كىلوگراملاپ سۇ ۋە تۇپراق (مىنېرال
 ماددا) بولۇشىغا قارىماي، ئۇلارنىڭ قورساق ئىچىنى سوۋۇتۇشى
 ھاياتلىققا تەھدىت سالالغۇدەك دەرىجىگە يەتمەيدۇ» دەپ قاراپ
 يۈرگەن ئەمما ئەپيۇننىڭ يۇقىرىقى تەسىرىنى ئەمەلىي تەجرىبە بىلەن
 ئىسپاتلاپ باقمىغان يەنە بىر تەبىئىي پەن ئالىمى ئاڭلاپ، شۇ ھامان
 ئەپيۇننىڭ ئۇنداق ئاقىۋەت پەيدا قىلىش مۇمكىنچىلىكىنى يوققا
 چىقىرىدۇ. ۋە بۇنى مۇنداق چۈشەندۈرىدۇ: «ئەپيۇندا ئوتلۇق ۋە
 ھاۋالىق خۇسۇسىيەت بار. ئۇنىڭدىكى مانا شۇ ئىككى خۇسۇسىيەت
 ئۇنىڭدىكى سوغۇقلۇقنى چەكلەپ تۇرىدۇ. بىز ناۋادا ئادەم بەدىنىنى
 پۈتۈنلەي سۇ بىلەن تۇپراقتىن پۈتكەن، دەپ قارىغىنىمىزدىمۇ يەنىلا
 ئۇنىڭدا ئۇ خىل دەرىجىدىكى (ئۆلتۈرۈپ قويۇش دەرىجىسىدىكى)
 سوۋۇش كېلىپ چىقمايدۇ. شۇنداق ئىكەن، بەدەنگە ئەپيۇن دىگەن بۇ
 ھاۋالىق ۋە ئوتلۇق خۇسۇسىيەتكە ئىگە نەرسە قوشۇلسا، ئۇ تېخىمۇ
 سوۋۇماسلىققا تېگىشلىك». ئۇ مانا مۇشۇ سۆزنى يۇقىرىقى سۆزنى
 ئىنكار قىلىشتىكى پاكىتى قىلىدۇ. پەيلاسوپلارنىڭ تەبىئىيات (تەبىئەت
 پەنلىرى)، ئىلاھىيات (ئىلاھىيەت پەنلىرى) توغرىسىدىكى دەلىل -
 پاكىتلىرىنىڭ بەرى مۇشۇ تەرەزدە بايان قىلىنغان. يەنى ئۇلار ئىشلارنى
 ئۆزى تاپقان ۋە چۈشەنگەن ئۇسۇل بويىچە تەسەۋۋۇر قىلىدۇ. ناۋادا
 ئۆزىگە ناتونۇش قاراشلار بولۇپ قالغىنىدا ئۇنى دەرھال يوققا چىقىرىدۇ.
 مانا مۇشۇنداق ھەممىنى ئۆز ئەقلى بىلەنلا دەڭسەيدىغان، كۆرگىنىگىلا

ئىشىنىدىغان ئادەملەردىن بىرىگە: «دۇنيادا ئۆزى دانچىلىك كېلىدىغان، شۇنداق تۇرۇپ بىر شەھەرگە قويسا ئۇ شەھەرنى پۈتۈنلەي يالماپ كېتىدىغان، ئاندىن ئۆزىنىمۇ يالماپ يۇتۇپ شەھەرمۇ يوق، ئۆزىمۇ يوق بولىدىغان بىر نەرسىنىڭ بولۇشى مۇمكىنمۇ؟» دېيىلسە، ئۇ دەرھال بۇ گەپنى يوققا چىقىرىپ: «بۇ دېگەن بىر خۇراپىي گەپ بوپتۇ. تېخى بۇنداق ئىش دۇنيادا بولۇپ باققىنى يوق»، دەيدۇ. ھالبۇكى ئۇ نەرسە ئەمەلىيەتتە ئوت ئىدى. پەقەت ئۇ ئادەم ئۇنداق نەرسىنى ئاڭلاش بىلەن بىرگە كۆرمىگەنلىكى ئۈچۈنلا شۇ ھۆكۈمنى چىقاردى. ئاخىرەتتىكى ئاجايىپ ئىشلارنى ئىنكار قىلىشمۇ كۆپىنچە يۇقىرىقىدەك ئەھۋالدىن شەكىللىنىدۇ. ئەمدى بىز ھېلىقى تەبىئىي پەنچى پەيلاسوپلارغا شۇنداق دەيمىز: «سىلەر فىزىكىدىكى ئەقىلگە ئۇيغۇن بىر قائىدىگە خىلاپ ھالدا ئەپيۇندا سوۋۇتۇش خۇسۇسىيىتى بار، دەپ قاراشقا مەجبۇر بولدۇڭلار. شۇنداق بولغانىكەن، شەرىئەت ھۆكۈملىرىدىمۇ قەلبىنى داۋالاش ۋە ئۇنى ساپلاشتۇرۇش جەھەتلەردە دانالىق بىلەن ئەمەس بەلكى پەيغەمبەرلىك كۆزى بىلەنلا بىلگىلى بولىدىغان ئايرىم خاسىيەتلەر بولسا نېمىشقا بولمىغۇدەك؟ تېخى ئاشۇ پەيلاسوپلار ئۆز كىتابلىرىغا بەزى مەزمۇنلاردا بۇنىڭدىنمۇ ئەجەبلىنەرلىك ۋە غەلىتە ئاللىقانداق بىر خاسىيەتلىك نەرسىلەرگە ئىشىنىپ يۈرىدۇ ئەمەسمۇ؟ ئەجەبلىنەرلىك يېرى شۈيەردىكى، ناۋادا بىز سۆزنى مۇنەججىملەرنىڭ سۆزىگە يۆتكىگەن بولساق ئۇلار (ئاسترولوگىلار) بۇ يەردىكى ۋەقەلەر ئارىسىدىكى پەرقنى چۈشىنىشكەن بولاتتى. بۇ چاغدا بىز شۇنداق دېگەن بولاتتۇق: «قۇياشنىڭ ئاسماننىڭ ئوتتۇرىدا ياكى كۈن چىقىش (شەرق) تە ياكى كۈن پېتىش (غەرب) تە بولۇشىغا ئەگىشىپ مۇنەججىملەرنىڭ

ئادەملەرنىڭ تەقدىرى قىسمەتلىرى توغرىسىدىكى ھۆكۈملىرىمۇ ھەرخىل بولىدۇ ئەمەسمۇ؟ ھەتتا ئۇلار كىشىلەرنىڭ بەخت-تەلەيلىرىنىڭ ھەرخىل بولۇشى ۋە ئۆمۈر-ئەجەللىرىنىڭ پەرقلىق بولۇشلىرىنى ئاشۇ ئاساستا چۈشەندۈرۈشىدىغۇ!».

ئەمەلىيەتتە كۈن قايرىلىش بىلەن كۈننىڭ ئاسمان ئوتتۇرىسىدا تۇرۇشنىڭ، يەنە شۇنداقلا يېتىپ كېتىۋاتقان قۇياش بىلەن ئۇنىڭ غەرب تەرەپتە بولۇشى ئارىسىدا ھېچقانداق پەرق يوقتۇر. ئۇلار مۇنەججىملىكتىكى ئاشۇ پەلپەتەش گەپلەرگە پەقەت ئۇ سۆزلەر مۇنەججىملەرنىڭ ئاغزىدىن چىققانلىقى ئۈچۈنلا ئىشىنىشىپ يۈرمەكتە. بەلكىم، ئۇلاردىن بىراۋ مۇنەججىمنىڭ دېگەنلىرىنى سىناپ كۆرۈپ يۈز قېتىملاپ ئۇنىڭ يالغانلىقىنى ئىسپاتلىغاندۇ. لېكىن ئۇ، شۇنداقتىمۇ ئۇ نەرسىلەرگە ئىشىنىۋېرىدۇ. ئۇ ئادەم مۇنەججىمنىڭ سۆزىگە شۇ دەرىجىدە ئىشىنىدۇكى، مۇنەججىم ئۇنىڭغا: «ئەگەر قۇياش ئاسماننىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا تۇرغان چاغدا قۇياشقا پالانى يۇلتۇز ئۇدۇللىنىپ قالسا دەل شۇ پەيتتە سېنىڭ تەلەي يۇلتۇزۇڭ پالانى بۇرچدا بولۇپ قالسا، مانا شۇ چاغدا سەن يېڭى كىيىم كىيسەڭ، سەن ئاخىر ئاشۇ يېڭى كىيىمنىڭ بىلەن ئۆلتۈرۈلسەن»، دېسە ئۇ ئاشۇ چاغدا يېڭى كىيىم كەيمەيدۇ. بەلكىم شۇنداق قاتتىق سوغۇق بولۇشى مۇمكىن، شۇنداقتىمۇ ئۇ مۇنەججىمنىڭ گېپىدىن قورقۇپ يېڭى كىيىم كەيمەيدۇ. ئۇ مۇنەججىمنىڭ يالغانچىلىقىنى تەكرار بىلىپ يەتسىمۇ يەنىلا ئۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سېلىۋېرىدۇ. ھەيرانمەن، مۇشۇنداق چېكىدىن ئاشقان خۇراپىي گەپلەر ئەقلىگە سىغقان ۋە ئۇنى بىر قىسىم پەيغەمبەرلەر دە مۆجىزە شەكلىدە ئايدان بولىدىغان ئالاھىدە ئىقتىدار، دەپ ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇر بولغان بۇ ئادەم يەنە نېمە

دەپ ئاللاھنىڭ مۆجىزىلەر بىلەن قوللاپ — قۇۋۋەتلىشىگە سازاۋەر بولغان راستچىل پەيغەمبەرلەردىن ئاڭلىغان سۆزلەردىكى يۇقىرىقى نەرسىلەرگە ئوخشاپ كېتىدىغان، سەۋەبى ئىنىق بولمىغان خاسىيەتلەرنى ئىنكار قىلىدۇ. نېمىشقا ئۇنىڭ مۇمكىنچىلىكىنى ئەقىلگە سىغدۇرالمىدۇ. ئەگەر بىر پەلسەپىچى نامازلارنىڭ رەكەت سانىنىڭ بەلگىلىنىشى، ھەج پائالىيىتىدىكى شەيتانغا تاش ئېتىش ھەمدە ھەج ئەمەللىرىنىڭ سانى ۋە باشقا شەرىئەت بەلگىلىگەن ئىبادەتلەردىكى ئۆزىگە خاس ماھىيەتلەر، ئۈنۈم، ئالاھىدىلىكلەر بىلەن تېببىي دورىلار ۋە ئاسترونومىيە بىلىملىرىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى ئارىسىدىكى پەرقنى تاپالماي قېلىش نەتىجىسىدە: «مەن بىر قىسىم تېببىي ۋە ئاسترونومىيىلىك بىلىملەرنى ئەمەلىي تەجرىبىدىن ئۆتكۈزگەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ راست ئىكەنلىكىنى بايقىدىم. شۇنىڭ بىلەن مەندە ئۇ نەرسىلەرنىڭ راستلىقىغا قارىتا چوڭقۇر ئىشەنچ شەكىللىنىپ، كۆڭلۈمدىن ئۇنىڭ مۇمكىنچىلىكىنى يوققا چىقىرىش ياكى ئۇنىڭدىن يىرگىنىشكە ئورۇن قالمايدۇ. سەن دەۋاتقان شەرىئەت ھۆكۈملىرىدىكى خاس ئالاھىدىلىكلەرگە كەلسەك، مەن ئۇلارنى ئەمەلىي تەجرىبەمدىن ئۆتكۈزۈپ باققىنىم يوق. شۇنداق ئىكەن، مەن يەنە نېمىشقا ئۇنىڭ راستلىقىغا، ئۆزگىچە ئالاھىدىلىككە ئىگە ئىكەنلىكىگە ئىشىنىلەيمەن؟ مەن ئۇ ئالاھىدىلىكلەرنى قانداق بىلىپ ۋە ئېنىقلاپ ھەمدە ئىسپاتلاپ چىقالايمەن؟» دېسە ھەمدە ئۇ بۇنداق دېيىش بىلەن بىرگە ئۇ خاس ئالاھىدىلىكنىڭ مۇمكىنچىلىك ئىكەنلىكىگە قايىللا بولسا بىز ئۇنىڭغا شۇنداق دېگەن بولاتتۇق: «سىز دەپ ئۆتكەن بايقى ئەھۋالدا شەخسەن تەجرىبىدىن ئۆتكەن نەرسىلەرگىلا ئىشىنىپ قالماستىن بەلكى يەنە سىزدىن باشقىمۇ

تەجرىبە قىلىپ باققانلاردىن ئۇنى - بۇنى ئاڭلاپ شۇ بويىچە ئىش كۆرۈپ باقسىز. شۇنداق ئىكەن، پەيغەمبەرلەرنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سېلىڭ. چۈنكى ئۇلار شەرىئەتتىكى بارلىق ئىشلارنىڭ تۈپ ماھىيىتىنى بىۋاسىتە كۆرەلىگەن ۋە ئۇنى ئۆز تەجرىبىسىدىن ئۆتكۈزگەن كىشىلەردۇر. ئۇلارنىڭ يولىنى بويلاپ مېڭىڭ، سىز ئۇ بىر قىسىم ئىشلارنى ئۆز تەجرىبىڭىزدىن ئۆتكۈزۈپ مېڭەن تەقدىرىدىمۇ سىزنىڭ ئەقلىڭىز يەنىلا سىزنى ئۇ ئىشلارغا ئىشىنىش ۋە ئەمەل قىلىشقا قەتئىي تۈردە ئۈندەيدۇ. مىسالغا ئالساق: ياش ۋە ئەقىل جەھەتتىن يېتىلگەن بىر ئادەم بار دېسەك، ئۇ ھېلىغا كەلگۈچە مەلۇم بىر خىل كېسەللىك بىلەن ئاغرىپ باقماي كېلىپ ئەمدىلىكتە دەل شۇ خىل كېسەل بىلەن ئاغرىغان بولسا، ئۇ ئادەمنىڭ ئىلمى تىببىي پىششىق بىلىدىغان بىر دادىسى بولسا، بالىسى دادىسىنىڭ تىببىي ئىلمىدىن خەۋەردار ئىكەنلىكىنى ئەقلىنى تاپقاندىن بېرى بىلىپ كەلگەن بولسا، شۇنداق ئەھۋالدا دادا بالىسىغا بىر دورا ياساپ تەييارلاپ: «بۇ دورا كېسكىلىگە پايدا قىلىدۇ. بۇنى يېگىن» دېسە، ئەگەر دورىنىڭ تەمى ئاچچىق، قېرىق بولغان تەقدىرىدىمۇ بۇنى ئاڭلىغان بالىنىڭ ئەقلى ئۇنى دورىنى ئېلىپ يېيىشكە جورامدۇ ياكى بۇ گەپكە ئىشەنمەسلىككە جورامدۇ؟ ئەگەر دادىنىڭ گېپىگە ئىشەنمەي: «بۇ دورىنىڭ كېسكىلىگە شىپا بولۇشىغا ئىشەنمەيمەن، چۈنكى مەن ئۇنى بۇرۇن يەپ كۆرۈپ باقمىغان»، دېگۈدەك بولسا، شۇنىڭدا گەپ يوقكى سىز ئۇ ئادەمنى ئۆتۈپ كەتكەن كالۋاغا چىقىرىسىز. خۇددى شۇنىڭدەك، نۆۋەتتىكى سىزنىڭ ئارىسالدىلىقىڭىزنىمۇ بارلىق ئەقىلدارلار - دانالار بىر تۈرلۈك ئەخمەقلىق دەپ قارايدۇ.

ئەگەر سىز: «مەن پەيغەمبەرنىڭ مېھرىبانلىقىنى، ئۇنىڭ مەنىۋى تېبابەت ھىسابلىنىدىغان ئىبادەتلىرىدىكى خاسىيەتلەردىن خەۋەردارلىقىنى قانداق بىلىمەن؟» دېگۈدەك بولسىڭىز، مەن شۇنداق دېگەن بولاتتىم: «سىز ئۆز دادىڭىزنىڭ سىزگە بولغان مېھىر-مۇھەببىتىنى قانداق بىلىدىڭىز؟ ئەجەب ئۇمۇ كۆرگىلى، تۇتقىلى بولمايدىغان ئىش ئىدىغۇ، ئەمەلىيەتتە سىز ئۇنى دادىڭىزنىڭ تۈرلۈك ئىش-ھەرىكەتلىرى، سىزگە قىلىۋاتقان تۈرلۈك مۇئامىلە-پوزىتسىيەلىرىنىڭ نېمە تۈپەيلىدىن بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان بەلگە-ئالامەتلەر ئارقىلىقلا ئېنىق بىلىپ يەتتىڭىز. ھەرقانداق بىر ئادەم پەيغەمبەرنىڭ سۆزلىرى ھەمدە كىتابلاردا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاممىنى يېتەكلەشكە ئەھمىيەت بەرگەنلىكى، كىشىلەرنى ئەخلاق-ئىستىلىنى ياخشىلاشقا، قىسقىسى ئىنسانلارنىڭ دىن ۋە دۇنيالىق ئىشلىرىنى ياخشىلاشقا تەرغىب قىلىشتا تۈرلۈك سىلىق-سىپايە مېھرىبانە ئۇسۇللارنى قوللانغانلىقى توغرىسىدا يېزىلغان بايانلارنى ئوقۇپ كۆرگەن ئادەم پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئۆز ئۈمىتىگە بولغان مېھرىبانلىقىنىڭ بىردادىنىڭ ئۆز بالىسىغا بولغان مېھرىبانلىقىدىنمۇ نەقەدەر زور ئىكەنلىكىنى بىۋاسىتە ۋە ئۆز-ئۆزىدىن مەلۇم ھالدا بىلىپ يېتەلەيدۇ. ئۇ يەنە شۇنداقلا رەسۇلۇللاھتىن سادىر بولغان تۈرلۈك ئەجەبلەنگۈلكەرگە، پەيغەمبەرنىڭ ئاخىر زامان توغرىسىدا ئېيتقان سۆزلىرىگە نەزەر سالسا ھەمدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئالدىن بېشارەت بەرگەن ئىشلارنىڭ ئۆز ئەينى مەيدانغا كەلگەنلىكىنى كۆرسە، بۇ چاغدا ئۇ ئادەمدە ھەقىقەتەن پەيغەمبەرنىڭ ئەقىلىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان بىر بىلىش باسقۇچىدا ئىكەنلىكى، ئۇنىڭ ئەقىل بىلەن بىلىپ يەتكىلى بولمايدىغان غايىب

خاراكتېرىدىكى ئىشلار ۋە ئايرىم ئەھۋاللار بىلىپ يېتىلىدىغان ئالاھىدە بىر كۆزگە ئىگە ئىكەنلىكى توغرىسىدا بىۋاسىتە بىلىم ۋە تونۇش شەكىللىنىدۇ. مانا بۇ پەيغەمبەرگە ئىشەنچ تۇرغۇزۇشتا بىۋاسىتە تونۇشقا كېلىشنىڭ يولى. بۇنى سىناپ كۆرسىڭىز، قۇرئان ئۈستىدە ئويلىنىڭىز، ھەدىسلەرنى كۆرۈپ بەرسىڭىز، بۇنى ئېنىق تونۇپ يېتىسىز. پەلسەپىگە بېرىلگەن كىشىلەرگە بېرىدىغان ئاگاھلاندۇرۇشقا مۇشۇلار يېتەرلىك بولار. بۇنىڭغا دەۋرىمىزدە ئېھتىياج زور بولغانلىقى ئۈچۈن شۇنچىلىك توختالدۇق.

تۆتىنچى سەۋەب: ئالىم ئاتالغان كىشىلەرنىڭ ئىش-ھەرىكەتلىرى.

بۇ كېسەلنى داۋالاشنىڭ ئامالى مۇنداق ئۈچ تۈرلۈك: 1- خىل ئامال: سىز ھارام ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، دەپ قارىغان ئاشۇ ئالىملارغا كەلسەك، ئۇلار ئۆزى شۇغۇللانغان ئاشۇ ھارام ئىشلارنىڭ ھاراملىقىنى خۇددى سىزنىڭ ھاراقىنىڭ، توڭگۇز گۆشىنىڭ، جازانىنىڭ بەلكى غەيۋەتخورلۇق، يالغانچىلىق، سۇخەنچىلىك قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھاراملىقىنى بىلگىنىڭىزدەك، ئېنىق بىلىدۇ. سىزمۇ ئۇلارنىڭ ھاراملىقىنى بىلىپ تۇرۇپ يەنە ئۆزىڭىز قىلىپ سالىسىز. بۇنىڭدىكى سەۋەب سىزنىڭ ئۇ ئىشلارنىڭ گۇناھلىق ئىش ئىكەنلىكىگە ئىمانىڭىز بولمىغانلىقى ئەمەس، بەلكى ھاۋايى- ھەۋەسكە بېرىلىپ كېتىپ قېلىشىڭىزدۇر. ئاشۇ ئالىم ئاتالغان كىشىلەردىمۇ سىزگە ئوخشاشلا ھەۋەس بولغاچقا، سىز ھەۋەسكە بېرىلگەندەك ئۇنىڭمۇ ھەۋەسكە بېرىلىپ كېتىدىغان چېغى بولىدۇ. ئۇنىڭ سىزدىن پەرقى ئۇنىڭ سىز بىلمەيدىغان نۇرغۇن نەرسىلەرنى بىلگەنلىكى، خالاس. شۇنداق ئىكەن، مەلۇم بىر يامان ئىشنى قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى باشقىلاردىن

ئاشۇرۇپ تەنقىدلەشنىڭ ئورنى يوق. ئادەتتە ئۆزى تېبابەتكە ئىشىنىدىغان ئەمما تەبىبىنىڭ توسقىنىغا قارىماي مېۋە- چېۋە ۋە سوغۇق سۇدىن ئۆزىنى تارتالمايدىغان ئادەملەر بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۇ نەرسىلەردىن ئۆزىنى تارتالماسلىقى بىلەن ئۇ نەرسىلەر ئۇ ئادەمگە زىيان قىلماس بولۇپ قالمايدۇ. ياكى بولمىسا ئۇ ئادەمنىڭ تېبابەتكە بولغان ئىشەنچى ناتوغرا بولغان بولمايدۇ. ئالىملاردىن سادىر بولۇپ قالىدىغان ناتوغرا ھەرىكەتلەرمۇ دەل مۇشۇ يوسۇندا چۈشىنىلىشى كىرەك.

2- خىل ئامال: نادان، جاھىل كىشىلەرگە شۇنداق دېيىشىمىز كېرەك: «سىز شۇنى بىلىشىڭىز كېرەككى، ئالىم بولغان ئادەم ئۆز ئىلمىنى ئۆزىنىڭ ئاخىرەتتىكى بايلىقى دەپ بىلىدۇ. ئۇ ئىلىم ئۆزىنى قۇتقۇزىدۇ، شاپائەت قىلىدۇ، دەپ بىلگەچكە ئۆز ئىلمىنىڭ رولىغا زىيادە ئىشىنىپ كېتىپ، ئىش- ھەرىكەت، ئەمەل- ئىبادەت جەھەتلەردە بىلىپ، بىلمەي ئەستايىدىل بولالماي قېلىشى مۇمكىن. ئىلىم ئۇنىڭ زىيان تارتىشىنىڭ ئامىلى بولۇپ قالغان يەردە، يەنە ئۇنىڭ شەرەپ قازىنىشىنىڭمۇ ئامىلى بولالايدۇ. بۇنىڭغا گەپ كەتمەيدۇ. چۈنكى ئىلىمدار بولغان ئادەم ئىلىمغا ئەمەل قىلمىغان تەقدىردىمۇ ئۇنى باشقىلارغا يەتكۈزىدۇ. بىراق سىز نادان كىشىگە كەلسەك، ئالىمنىڭ قىلمىشىغا قاراپ، ئۇ ئەمەل قىلمىغانغا سىزمۇ ئەمەل قىلىشىڭىز، سىزدە يەنى ئىلىم بولمىسا، ئۇنداقتا، سىز قىلغان يامان ئىشىڭىز سەۋەبلىك بىراقلا تۈگەشمەمسىز؟

3- خىل ئامال: ھەقىقىي ئالىم كىشى گۇناھ مەئىسىيەتنى پەقەت ئاڭسىزلا قىلىپ سالىدۇ. ئۇ گۇناھ سادىر قىلىشىمۇ ئۇنىڭدىن قول ئۈزەلمەي يۈرمەيدۇ. چۈنكى ھەقىقىي ئىلىم گۇناھ مەئىسىيەتنىڭ

كىشىنى نابۇت قىلىدىغان زەھەر ئىكەنلىكىنى، ئاخىرەتنىڭ دۇنيادىن ياخشى ئىكەنلىكىنى تونۇتىدىغان نەرسىدۇر. مانا مۇشۇ نۇقتىنى تونۇپ يەتكەن ئادەم ئەلۋەتتە بىر ياخشى نەرسىنى بىر ناچار نەرسىگە تېگىشۋەتمەيدۇ. بۇنداق ھەقىقىي ئىلىم زامانىمىزدىكى كۆپلىگەن كىشىلەر شۇغۇللىنىۋاتقان ئىلىم تۈرلىرى بىلەن ھاسىل بولمايدۇ. كىشىلەردىكى ئۇ ئىلىملار ئۇلارنى خۇدادىن تېخىمۇ قورقماس ھالغا كەلتۈرۈشتىن باشقا رول ئوينىيالمىدۇ. ھەقىقىي ئىلىم دېگەن ئۆز ئىگىسىنىڭ ئاللاھتىن قورقۇش ۋە ئۇنىڭدىن ئۈمىدلىنىش تۇيغۇسىنى كۈچەيتىدۇ. مانا مۇشۇنداق ئىلىملا ئالىملارنى بەزى چاغلاردا ئىنسانلار ھەدپىگەندە ساقلىنىپ بولالمىدىغان ئاز ساندىكى خاتالىقلاردىن باشقا چوڭ گۇناھلارنى سادىر قىلىشتىن ساقلاپ قالىدۇ. ھالبۇكى ئالىملاردا كۆرۈلگەن ئانچە-مۇنچە خاتالىقلار ھەرگىزمۇ ئۇلارنىڭ ئىمانىنىڭ ئاجىزلىقىغا پاكىت بولالمىدۇ. چۈنكى ھەقىقىي مۇئمىن بۇياندىن ئازسا، ئۇياندىن تەۋبە قىلىپ تۇرىدىغان ئادەمدۇر. ئۇ ھېچقاچان گۇناھلىق ئىشقا باشچىلاپ كىرىشىپ كەتمەيدۇ.

مېنىڭ پەلسەپە پەنلىرى ھەمدە باتىنىيە مەزھىپىگە قارىتا ئېلىپ بارىدىغان تەنقىدلىرىم، بۇ ئىككى ساھە ۋە ئۇنىڭغا ئىلمىي يوسۇندا قارشى تۇرالمىدىغانلار كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان زىيانلار ۋە باشقا مەسىلىلەر توغرىسىدا دېمەكچى بولغانلىرىم ئەنە شۇلاردىن ئىبارەت. مەن ئۇلۇغ ئاللاھتىن مېنى بەندىلىرى ئىچىدىكى ئۆزىگە يارىغان ۋە ئۆز ئىشىغا تاللىغان، ئۆزى توغرا يول تاپتۇرغان، ئاللاھنىڭ ئۆزىنى دائىم ئەسلىتىپ تۇرۇشى بىلەن ئاللاھنى ئېسىدىن چىقارمايدىغان، ئاللاھ نەپىس يامانلىقلىرىدىن ساقلىغان، شۇنداقلا ئاللاھ ئۆزىنى قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالدۇرغان كىشىلەر قاتارىدىن قىلىشىنى تەلەيمەن.

ئۈرۈمچى «تەڭرىقۇت» كىتابخانىسىنىڭ يېڭىدىن چىققان كىتابلىرى

📖 ئەرەب يېزىقىنى ئۆلچەملىك ئوقۇش قائىدىسى —
تەجۋىد (قاعدة بغدایة و جزء عم)
ئىككى بۆلۈمدىن تەركىب تاپقان بۇ كىتابنىڭ بىرىنچى
بۆلۈمىدە ئەرەب تىلى ئېلىپبەسى، زەبەر، زىر، پىچ، ساكىن،
تەشەببۇد قاتارلىقلار؛ ئىككىنچى بۆلۈمىدە تەجۋىد («قۇرئان
كەرىم» نى ئۆلچەملىك ئوقۇش قائىدىسى) نىڭ قائىدىلىرىدىن:
ھەرپلەرنىڭ 17 مەخرىجى (تەلەپپۇز ئورنى)، اظهَار (ئىزھار)،
ادغام (ئىدغام)، مدُّ (مەد)، غُنَّة (غۇننە) قاتارلىقلار تەپسىلىي
چۈشەندۈرۈلگەن.

📖 ئەرەب تىلى دەرسلىكى (1) (دُرُوسُ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ
لِغَيْرِ النَّاطِقِينَ بِهَا)
دوكتور ف. ئابدۇرەھىم تۈزگەن ئۈچ قىسىملىق بۇ كىتاب
مەدىنە — مۇنەۋۋەردىكى داڭلىق ئالىي مەكتەپ —
ئىسلامىيە تۇلۇئىسلا مىيە (ISLAMIC UNIVERSITY)
نىڭ دەرسلىكى بولۇپ، بۇنىڭدا ئەرەب تىلى ئېلىپبەسى،
رەسىمگە قاراپ خەت تونۇش، ئوقۇش — يېزىش مەشىقى،
سۆزلىشىش، جۈملە تۈزۈش مەشىقى، گرامماتىكا ۋە تېكىست

قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان. بۇنىڭ ئارقىلىق تېزلىكتە سۆزلىشىش ۋە ئەسەر تەرجىمە قىلىش سەۋىيىسىگە يېتەلەيسىز.

»ئەرەب تىلى گرامماتىكىسى (ئۈچ قىسىملىق) «

بىرىنچى قىسىم: سۆزلەرنىڭ تۈرلەرگە بۆلۈنۈشى (صرف
ئەرەبچە - ئۇيغۇرچە سېلىشتۇرما)، پېئىللارنىڭ تۈرلىنىشى
(معزى ئەرەبچە - ئۇيغۇرچە سېلىشتۇرما)، تاۋۇش بەلگىلىرى
(حركات ئەرەبچە - ئۇيغۇرچە سېلىشتۇرما)، ئەرەب تىلى
گرامماتىكىسىدىكى ئاساسىي ئامىللار (تركيب عوامل ئەرەبچە -
ئۇيغۇرچە سېلىشتۇرما)، ئەرەب تىلى گرامماتىكىسى ھەققىدە
قىسقىچە بايان (ضربى ئەرەبچە - ئۇيغۇرچە سېلىشتۇرما) ۋە
ئۇيغۇر تىلى گرامماتىكا ئاتالغۇلىرى سېلىشتۇرمىسى
قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان.

ئىككىنچى قىسىم: (شرح هداية النحو ئەرەبچە - ئۇيغۇرچە
سېلىشتۇرما)»، ئەرەب تىلى گرامماتىكىسىنىڭ قىسقارتىلمىسى
(متن الأجرومي و شرح متن الأجرومي)، بىر قىسىم ئىسىمنى زىر
قىلغۇچى ئامىللار (بقية حروف الجر) قاتارلىق مەزمۇنلار بايان
قىلىنغان.

ئۈچىنچى قىسىم: (شرح كافيّة ئەرەبچە - ئۇيغۇرچە
سېلىشتۇرما)»، «ئەرەب تىلى گرامماتىكىسىدىكى يىگانە
گۆھەر» (الفرائد اللؤلؤية في القواعد النحوية ئەرەبچە - ئۇيغۇرچە
سوئال - جاۋاب) لىق.

📖 ئەرەبچە — ئۇيغۇرچە قولايلىق لۇغەت (كَلِمَاتُ الْقُرْآنِ)
 بۇ كىتاب ئىككى بۆلۈمگە بۆلۈنگەن بولۇپ، بىرىنچى
 بۆلۈمدە: قۇرئان كەرىم مەزمۇنلار مۇندەرىجىسى — ئېتىقاد،
 ئىسلام رۇكنىلىرى، تەۋھىد، مۇھەممەد
 ئەلەيھىسسالام، ناماز، رەمزان، زاكات ۋە سەدىقە، ھەج —
 ئۆمرە، ھەر خىل ئىبادەتلەر، ئىمان، قۇرئان كەرىم، ئىلىم —
 پەن، ئەمەل، ئەللاھ تەرەپكە چاقىرىش، ھەربىي ئىشلار،
 ئىنسان ۋە ئىجتىمائىي ئالاقىلەر، ئەخلاقىي ئالاقىلەر،
 ئىقتىسادىي ئالاقىنى قېلىپلاشتۇرۇش، ھۆكۈم ئالاقىلىرى،
 سىياسىي ۋە ئومۇمىي ئالاقە، سودا ۋە يېزا ئىگىلىك، قىسىلەر
 ۋە تارىخ، ھەر خىل دىيانەتلەر قاتارلىق مەزمۇنلار
 مۇندەرىجىسى؛ ئىككىنچى بۆلۈمدە: قۇرئان كەرىمدە داۋاملىق
 ئۇچراپ تۇرىدىغان قىيىن سۆزلۈكلەر تەپسىلىي
 چۈشەندۈرۈلگەن.

📖 99 ئىسىمنىڭ ئىزاھاتى
 بۇ كىتابتا ئاللاھنىڭ ئىسىم — سۈپەتلىرىنىڭ ئەرەبچە —
 ئۇيغۇرچە ئوقۇلۇشى، ئاللاھنىڭ ھەربىر ئىسىم — سۈپىتىنىڭ
 ئىزاھاتى؛ بوۋاققا ئىسىم قويۇش تەرتىپلىرى، بوۋاق ئۈچۈن
 ئەققە (قوي بوغۇزلاش) قىلىش، بوۋاقنىڭ چېچىنى چۈشۈرۈش،
 بالاغەتكە يەتكەن كىشىلەرنىڭ چاچ شەكلى، باش كىيىم، چاچ
 بوياش، بوۋاقنىڭ خەتنىسىنى قىلىش قاتارلىق مەزمۇنلار
 چۈشىنىشلىك بايان قىلىنغان.

📖 ئەدەپ ئاچقۇچى (مىفتاھۇل ئەدەب)

بۇ، 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ياشىغان مەشھۇر دىنىي ئالىم ئابدۇقادىر داموللام ئىبنى ئابدۇلۋارس قەشقەرىي تۈزگەن بىلىم - ھېكمەت، مەدھىيە، باتۇرلۇق، مەرسىيە قاتارلىق مەزمۇنلار بايان قىلىنغان كىتاب بولۇپ، بۇنىڭغا ئوبزورچى يالقۇن روزى يازغان ئابدۇقادىر داموللامنىڭ تەرجىمىھالى قوشۇپ نەشر قىلىنغان.

📖 سودا - ساياھەتچىلەر ئۈچۈن خەنزۇچە سۆزلىشىش بۇ، خەنزۇچە خەتنىڭ ئۇيغۇرچە ئوقۇلۇشى، پىنىنى بار كىتاب بولۇپ، بۇنىڭدا 30 نەچچە بابلىق ھەرخىل مۇھىتتا خەنزۇچە سۆزلىشىش ئۇسۇللىرى، دۇنيادىكى 200 دەك دۆلەت، پايتەخت، پۇل ناملىرى، جۇڭگونىڭ ئۆلكە - شەھەر ناملىرى، شىنجاڭنىڭ ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيە، يېزا ناملىرىنىڭ خەنزۇچە - ئۇيغۇرچە سېلىشتۇرمىسى قاتارلىق مەزمۇنلار بايان قىلىنغان بولۇپ، خەنزۇچە سۆزلەشنى تېزلىكتە ئۆگىنىشتىكى ياخشى قورال ھېسابلىنىدۇ.

📖 ئەي قەدىرلىك بالام (ئەرەبچە، ئۇيغۇرچە، قازاقچە) بۇ ئەبۇ ھامىد ئىبنى مۇھەممەد غەزالى يازغان، ب د ت ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت تەشكىلاتى دۇنيادىكى ياش - ئۆسمۈرلەرگە ئەخلاق تەربىيىسى ئوقۇشلۇقى قىلىپ بېكىتكەن كىتاب بولۇپ، قۇرئان كەرىم، ھەدىس شەرىفى ۋە مەشھۇر

مۇسۇلمان ئالىملىرىنىڭ پەرزەنت تەربىيىلەش ھەققىدىكى نەسىھەتلىرىنى ئاساس قىلىپ تۈزگەن. كەڭ مۇسۇلمانلارنىڭ پەرزەنت تەربىيىلەشتىكى ئەڭ مۇنەۋۋەر ئەسەرلىرىدىن بولۇپ، پەرزەنتلەرنىڭ ئىسلامىي تەربىيىلىنىشىگە ئاساسلىق ئۇل سالغۇچى بۇلاقتۇر.

📖 ئەرەبچە — ئۇيغۇرچە 500 جۈملە (جامئۇل

ھەدىس — ھەدىس شەرىفى توپلانمىسى)

مەزكۇر كىتابقا تۇرمۇشتا دائىم ئۇچرايدىغان مەزمۇنلارغا يېتەكچى پىرىنسىپ بولىدىغان، يۈزگە يېقىن كىتابتىن تاللانغان 500 دانە ھەدىس شەرىفى ۋە ھېكمەتلىك سۆز كىرگۈزۈلگەن.

ئورنى: رابىيە قادىر سودا سارىيىنىڭ 1 - قەۋىتىدە

ئالاقىلاشقۇچى: ئابدۇلئەھد ئەمىر قۇتلۇق

تېلېفون: 13999249197 ، 2877704 (0091)

E-mail: 2877704@maktoob-com

مەسئۇل مۇھەررىرى: پەرىدە ئەمىن
مەسئۇل كۆررەكتورى: ئادالەت مەخسۇت
مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى: يۈسۈپجان داۋۇت

ئەي بالام، ئەخلاقنامە، ھىدايەتنامە

تۈزگۈچى: غەزالىي، ئىبنى ھەجەر ئەسقەلانىي

تەرجىمە قىلىغۇچى: ئابدۇلئەھەد ئەمىر قوتلۇق
رەھمەتۇللاھ تۈركەش

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348-نە)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
قەلبداشلار كومپيۇتېر مۇلازىمەت مەركىزىدە تىزىلدى

ئۈرۈمچى تىيەنپىڭ باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى

فورماتى: 32/1 850×1168 مىللىمېتىر

باسما تاۋىقى: 8.375

2004 - يىلى 11 - ئاي 2 - نەشرى

2005 - يىلى 4 - ئاي 2 - بېسىلىشى

تىراژى: 3000 - 1

ISBN 7-228-09562-6/B968-49

باھاسى: 15.80 يۈەن